

2025. 27. évfolyam, 2. szám

FORDÍTÁSTUDOMÁNY

*Tanulmányok az írásbeli és szóbeli nyelvi közvetítés
elmélete, gyakorlata és oktatása témaköréből*

54.

*ELTE Bölcsészettudományi Kar
Fordító- és Tolmácsképző Tanszék*

FORDÍTÁSTUDOMÁNY

Az ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszékének kiadványa

Támogatta

ELTE BTK Egyetemi Kiválósági Alap

Alapító főszerkesztő

KLAUDY KINGA

(Eötvös Loránd Tudományegyetem)

Szerkesztők

ROBIN EDINA

(Eötvös Loránd Tudományegyetem)

SEIDL-PÉCH OLÍVIA

(Eötvös Loránd Tudományegyetem)

Szerkesztőbizottság

Bakti Mária (Szegedi Tudományegyetem)

Eszenyi Réka (Eötvös Loránd Tudományegyetem)

Fóris Ágota (Károli Gáspár Református Egyetem)

Károly Krisztina (Eötvös Loránd Tudományegyetem)

Kóbor Márta (Pécsi Tudományegyetem)

Lesznyák Márta (Szegedi Tudományegyetem)

Seresi Márta (Eötvös Loránd Tudományegyetem)

Szabó Csilla (Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem)

Zachar Viktor (Eötvös Loránd Tudományegyetem)

Tanácsadó testület

Benő Attila (Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár, Románia)

Dróth Júlia (Károli Gáspár Református Egyetem)

Heltai Pál (Kodolányi János Főiskola, Székesfehérvár)

Lehocki-Samardžić Ana (Josip Juraj Strossmayer Tudományegyetem, Horvátország)

Prószték Gábor (Nyelvtudományi Kutatóközpont, Budapest)

Sárosi-Márdirosz Krisztina (Sapientia EMTE Marosvásárhelyi Kar, Románia)

Szabómihály Gizella (Konstantin Filozófus Egyetem, Szlovákia)

Korrektor

Macsóriné Szegedi Eszter

2025. 27. évfolyam, 2. szám

FORDÍTÁSTUDOMÁNY

*Tanulmányok az írásbeli és szóbeli nyelvi közvetítés
elmélete, gyakorlata és oktatása témaköréből*

*ELTE BTK Nyelvi Közvetítés Intézete
Fordító- és Tolmácsképző Tanszék*

Kéziratok beküldése:

Klaudy Kinga főszerkesztő
ELTE BTK Nyelvi Közvetítés Intézete
Fordító- és Tolmácsképző Tanszék
1088 Budapest, Múzeum krt. 4., „F” épület
Telefon: 4116500/5894
E-mail: klaudy.kinga@btk.elte.hu

A folyóirat elérhető:

<https://ojs3.mtak.hu/index.php/fordtud/>

A folyóiratot indexálja:

<https://ojs.mtak.hu/index.php/fordtud/indexalas>

EDIT Intézményi Repozitórium, MTAK REAL, Dimensions, Erih Plus, EPA, Humanus, CrossrefDOI, MTMT, MATARKA, DOAJ, Sherpa Romeo
MTA Bizottsági listák: Pedagógiai Bizottság, Nyelvtudományi Bizottság

A korábbi nyomtatott évfolyamok kötetei megszerezhetők:

Bertalan Zoltánné
ELTE BTK Nyelvi Közvetítés Intézete
Fordító- és Tolmácsképző Tanszék
1088 Budapest, Múzeum krt. 4., „F” épület
Telefon: 4116500/5894 Fax: 4855217
E-mail: bertalan.zoltanne@btk.elte.hu

ISSN 1419 7480 (nyomtatott)

ISSN 2732 1924 (online)

DOI: <https://doi.org/10.35924/fordtud.27.2>

Felelős kiadó:

ELTE Bölcsészettudományi Kar
Nyelvi Közvetítés Intézete
Fordító- és Tolmácsképző Tanszék

Műszaki szerkesztő: Heiszer Erika, TINTA Könyvkiadó

Tartalom

Tanulmányok

Fóris Ágota <i>Aktuális etikai kérdések a tudományos publikálás folyamatában</i>	7
Seidl-Pécs Olivia, Hargitai Ildikó <i>A betűszavak és fordításuk egészségügyi szakszövegekben</i>	28
Robin Edina, Tóth Boglárka Fanni, Gabányi Réka Rebeka <i>Képzés és gyakorlat: fordítók és tolmácsok a nyelvi közvetítői iparban</i>	41
Borsiczki Lejla, Robin Edina <i>Gépi fordítómotorok teljesítményének vizsgálata különböző szaknyelvi szövegek alapján</i>	71
Eszenyi Réka, Tóth Boglárka Fanni, Van Waarden Franciska <i>E-ink (e-tinta) eszközök a fordítás oktatásában</i>	102
Noszlopi-Éltető Kamilla <i>Az újrafordítás gyakorlata és stratégiái – egy interjúkutatás tanulságai</i>	116

Konferenciabeszámolók

Bajnógel Dóra, Varga Lilla <i>TransELTE 2025. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Nyelvi Közvetítés Intézete, Fordító- és Tolmácsképző Tanszék (Budapest, 2024. március 19–21.)</i>	137
Besznyák Rita, Dodé Réka, Doró Katalin <i>„Nyelvhasználat és nyelvoktatás a mesterséges intelligencia korában”. XXX. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus. Josip Juraj Strossmayer Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar (Horvátország, Eszék, 2025. április 14–15.)</i>	144

Recenziók

Kovács Tímea

*Xiangdong Li: Mapping the Research Landscape of Interpreter
and Translator Education Current Themes and Future Directions* 156

Noszlopi-Éltető Kamilla

*Drahota-Szabó Erzsébet: Fordíthatóság, fordíthatatlanság
és ami közötté van. A kultúraspecifikus nyelvi elemek átültetéséről* 160

Summaries in English 167

Útmutató szerzőinknek 175

Contents

Research Papers

Ágota Fóris <i>Current Ethical Issues in Academic Publishing</i>	7
Olívia Seidl-Péché, Ildikó Hargitai <i>About Acronyms and their Translation in Medical Texts</i>	28
Edina Robin, Boglárka Fanni Tóth, Réka Rebeka Gabányi <i>Training and Practice – Translators and Interpreters in the Language Mediation Industry</i>	41
Edina Robin, Lejla Borsiczki <i>Performance Testing of Machine Translation Engines Based on Different Domain-Specific Texts</i>	71
Réka Eszenyi, Boglárka Fanni Tóth, Franciska Van Warden <i>Training on the Go: The Use of E-ink Devices in Translator Training</i>	102
Kamilla Noszlopi-Éltető <i>The Practice and Strategies of Retranslation – Lessons from an Interview Study</i>	116

Conference Reports

Dóra Bajnógel, Lilla Varga <i>TransELTE 2025. Eötvös Loránd University, Faculty of Humanities, Institute of Language Mediation, Department of Translation and Interpreting. (Budapest, 2025. március 19–21.)</i>	137
Rita Besznyák, Réka Dodé, Katalin Doró <i>Language Use and Language Teaching in the Age of Artificial Intelligence. 30th Congress of Hungarian Applied Linguistics. Josip Juraj Strossmayer University (Croatia, Osijek, April 14–15. 2025)</i>	144

Book Reviews

Tímea Kovács

*Xiangdong Li: Mapping the Research Landscape of Interpreter
and Translator Education Current Themes and Future Directions* 156

Kamilla Noszlopi-Éltető

*Drahota-Szabó Erzsébet: Fordíthatóság, fordíthatatlanság
és ami közötté van. A kultúraspecifikus nyelvi elemek átültetéséről
(in Hungarian) [Translatability, Untranslatability and What is
in Between. On the Transposition of Culture-Specific Elements]* 160

Summaries in English 167

Guidelines for Authors 175

Aktuális etikai kérdések a tudományos publikálás folyamatában¹

Fóris Ágota

Károli Gáspár Református Egyetem BTK MNYIKI

Magyar Nyelvtudományi Tanszék

E-mail: foris.agota@kre.hu

<https://orcid.org/0000-0002-7599-0323>

Kivonat: A tanulmány célja a kutatás etikai kérdéseinek tárgyalása, ezek áttekintése és összefoglalása a nyelvészet és a fordítástudomány területére összpontosítva. A kutatásetikai kérdéseket több minden helyezi újra középpontba. Például, hogy a publikálás szabályai az utóbbi években folyamatosan változtak, szigorodtak, egyre jobban szabványosított maga a folyamat és a publikációk formátuma is (pl. feltöltés online felületekre, OJS felületek alkalmazása, DOI-azonosítók használata). Az absztraktok és a tanulmányok szerkezete is egyre egységesebb. A magyar kutatóktól elvárt a rangos nemzetközi szintű periodikumokban való publikálás és a nyílt hozzáférésű publikációk. Új kutatási módszerek jöttek létre, új kutatási témák keletkeztek és váltak népszerűvé, az új technológiák (pl. mesterségesintelligencia-alkalmazások) használata is újfajta etikai kérdéseket vet fel. A kutatásmódszertan és a kutatásetika kérdései egyre nagyobb figyelmet kapnak a fordítástudomány területén is.

A tanulmány összegyűjti és ismerteti a legfontosabb kutatásetikai ajánlásokat, így a Magyar Tudományos Akadémia (MTA), az Európai Bizottság (European Commission) és az All European Academies (ALLEA) ajánlásait, valamint két felsőoktatási intézmény (ELTE, KRE) szabályzatait. Ezt követően az aktuális kutatásetikai kérdéseket tárgyalja a publikálás, a mesterségesintelligencia-alkalmazások és az adatvédelem területén, e tudományetikai kódexekre támaszkodva. Aktuális kérdéseket vet fel a nagy nyelvi modellek, elsősorban a generatív mesterséges intelligencia (MI) használatával kapcsolatban a kutatásban; például az útmutatók alapján ezeknek az eszközöknek a kutatásban történt felhasználását dokumentálni kell a publikációkban. Etikai kérdésekkel szembesülnek a szerkesztők és

¹ A tanulmányban foglaltak eredetileg *Aktuális etikai kérdések a tudományos publikálás folyamatában* címmel a „MANYE Fordítástudományi Kutatások V.” című, az ELTE FTT és a MANYE szervezésében 2025. május 30-án, Budapesten szervezett konferencián hangzottak el plenáris előadásként.

a lektorok a folyóiratok és kötetek szerkesztése, a pályázati eljárások bírálati folyamata, a tudományos minősítési eljárások során, ebben nyújtanak segítséget a Committee on Publication Ethics (COPE) honlapján található dokumentumok.

Kulcsszavak: tudományos kutatás, kutatómódszertan, etika, publikálás folyamata, mesterségesintelligencia-alkalmazások

1. Bevezetés

A tanulmány célja a kutatás aktuális etikai kérdéseinek tárgyalása, ezek áttekintése és összefoglalása mindenekelőtt a bölcsészettudományok, azon belül is a nyelvészet és a fordítástudomány területére összpontosítva. A kutatás etikai kérdései a kutatás módszertanának szinte minden részét érintik, ezekkel korábbi írásaimban is foglalkoztam már (pl. Fóris 2022). A kutatómódszertani kérdéskör széles perspektíváját mutatja, hogy a fordítástudományi kutatás módszereit már magyar nyelven is egy kézikönyv-sorozat tárgyalja (Klaudy, Robin és Seidl-Péché 2022, 2024). A fordítástudomány a *bölcsészettudományok* tudományterületére, a *nyelvtudományok* tudományágba tartozik. (A műfordítással kapcsolatos kérdéseket az irodalom- és kultúratudomány is tárgyalja, más megközelítésből és módszerekkel, mint a nyelv tudomány.) Ez kutatómódszertani és kutatóetikai szempontból azt is jelenti, hogy a nyelv tudományok szempontjából tárgyalt fordítástudományi kérdésekre a nyelv tudományokra érvényes előírások vonatkoznak. Publikálási szempontból a nyelv tudományi, ezen belül a fordítástudományi témájú folyóiratok útmutatói, előírásai az érvényesek.

A kutatóetikai kérdések a bölcsészettudományok területén is egyre nagyobb hangsúlyt kapnak. A publikálás szabályai az utóbbi években folyamatosan változtak, szigorodtak, egyre jobban szabványosított maga a folyamat és a publikációk formátuma is. Ezek a változások egyaránt láthatók az absztraktok és a tanulmányok benyújtási folyamatában, a szerkezetük standardizálásában, továbbá egyre fontosabb a követelmények között a nemzetközi szintű periodikumokban való publikálás (olyan tudományos folyóiratokban, amelyeket nemzetközi citációs adatbázisokban² tartanak nyilván és rangsorolnak). A folyamatok, követelmények, elvárások egyre összetettebbek, ezért is szerveztünk a XXX. MANYE Kongresszuson, Eszéken e témában egy kerekasztalt 2025. április 15-én.³ Az etikai kérdéseket a

² A nemzetközi citációs adatbázisokat nevezik még katalogizáló, indexáló és referáló adatbázisnak is.

³ A kerekasztal címe: Etikus kutatói magatartás és a tudományos publikálás. XXX. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus, Eszék, 2025. április 15., a kerekasztal vezetője: Fóris Ágota (A MANYE Kongresszusok Előadásai – periodikum), közreműködők: Aleksa Varga Melita és Hrisztova-Gotthardt Hrisztalina (Proverbium), Bóna Judit (Anyanyelv-pedagógia), Seidl-Péché Olívia (Modern Nyelvoktatás, Fordítástudomány), Sólyom Réka (Alkalmazott Nyelvészeti Doktoranduszkonferencia kiadványai, Anyanyelv-pedagógia).

mesterségesintelligencia-alkalmazások használatának robbanásszerű terjedése is középpontba helyezte. Az adatvédelmi szabályozások is megváltoztak, ez is új feladatok elé állítja a kutatókat. Továbbá új kutatási módszerek jöttek létre, új kutatási témák keletkeztek és váltak népszerűvé, az új technológiák használata is újfajta etikai kérdéseket és jogi szabályozási kereteket vet fel (pl. nyelvi közvetítés háborús helyzetekben, a tolmácsok társadalmi-szociológiai helyzete, közösségi tolmácsolás [Klaudy 2022, 2023; Seresi, Robin és Eszenyi 2023], vagy a szociolingvisztikában a részvételi kutatás és a civil tudomány, amelyek keretében civilek, vagyis kutatói háttérrel nem rendelkező egyének is aktívan vesznek részt a kutatási folyamatban [Heltai 2021; Bodó, Fazakas és Lajos 2022]). Az újonnan felmerülő etikai kérdésekre válaszul az egyetemek, akadémiák, nemzetközi tudományos szervezetek új kutatásetikai útmutatókat és ajánlásokat készítettek.

E tanulmányban először a legfontosabb kutatásetikai szabályzatokat és ajánlásokat gyűjtöttem össze és ismertetem röviden. Ezt követően az utóbbi években bekövetkezett változások közül három témát tárgyalok részletesebben: a publikációs folyamatban bekövetkezett változásokat, a mesterségesintelligencia-alkalmazások következtében fellépő etikai kérdéseket és az adatkezelésben bekövetkezett változásokat.

2. Kutatásetikai szabályzatok és ajánlások

A tudományos kutatás célja tudományos kérdések megoldása. A megoldandó tudományos kérdés egyaránt vonatkozhat alapvető ismeretek feltárására (alapkutatás/felfedező kutatás), vagy gyakorlati feladatok megoldásához szükséges ismeretek tisztázására (alkalmazott kutatás); ugyanígy a kutatás módszere szintén széles határok között változhat. Tudományos kutatás alatt olyan, új ismereteket feltáró tevékenységet értünk, amelynek eredménye megfelel a bizonyíthatóság követelményének és beilleszthető a tudomány elméletébe. Tudományos kutatási eredményként csak olyan eredmény fogadható el, amely korábban nem volt ismert, továbbá valódisága, igaz volta bizonyítható (Fóris 2008). A kutatási folyamat több lépésből áll: felkészülés a kutatásra; a kutatás céljának megjelölése; a szakirodalom felmérése, megismerése; adatgyűjtés; adatfeldolgozás; adatok értékelése; következtetések levonása, eredmények megfogalmazása; közlés (publikáció). (A kutatásmódszertan alapjainak a nyelvi közvetítés szempontjából történő összegzését lásd Károly 2022a tanulmányában, a tudományos szövegek fordításáról lásd Károly 2022b.)

A kutatás szabályozása többértű eszközrendszeren keresztül valósul meg. Ennek az egyik részét képezik a törvényekbe és más jogszabályokba foglalt előírások. A másik részét alkotja az íratlan erkölcsi, etikai szabályok rendszere, amelyek a különböző helyzetekben a társadalom által helyesnek ítélt és elvárt magatartást, cselekvést és döntést írják elő.

A kutatás *etikai* kérdéseiről számos publikáció jelent meg, illetve a kutatásmódszertani kézikönyvek foglalkoznak e kérdésekkel is (pl. Solla Price 1979; Fő-

ris 2008; Koepsell 2017; Anderson és Corneli, 2018; Iltis és MacKay 2024). Az utóbbi években – angolból átvett kifejezéssel – a kutatás *integritási* kérdéseiként is említik ezeket. A kutatási integritás az etikai elvek és szakmai normák betartását jelenti a teljes kutatási folyamat során, ami magában foglalja a becsületes és ellenőrizhető módszerek használatát a kutatási folyamat során, valamint a szabályok, előírások és irányelvek betartását az eredményekről való beszámolás során. Ez tartalmazza a kutatási gyakorlatok becsületességét, pontosságát, hatékonyságát és objektivitását. Az etikai kérdések nemcsak a szorosan vett kutatásetikai kérdésekre és a kutatók egyéni magatartására vonatkozhatnak, hanem egy szervezet integritására is. Ezért az integritás kérdései a vállalatirányításban és a szervezeti kultúrában is megjelennek *integritásmenedzsment* néven (Pulay 2021).

Általános etikai kérdések a fordításkutatásban (Fóris 2022) című írásomban a nyelvészet és a fordítástudomány területére koncentrálni foglaltam össze a tudományos kutatás etikai kérdéseit. Míg a tudományos kutatás és a kutatók törvényi környezetét számos törvény, jogszabály, ajánlás szabályozza (ezekről részletesen lásd Lángos 2022), az etikai kérdések többnyire ajánlásokban, útmutatókban jelennek meg. A kutatási etika aktuális és jelenleg is változásban levő területei a publikációs folyamatban bekövetkezett változások (lásd 3.1. pont), a mesterségesintelligencia-alkalmazások használata a kutatásban (lásd 3.2 pont), valamint az adatok kezelése a kutatási folyamat során (lásd 3.3. pont).

A tudományos kutatás törvényi környezete elsődleges és meghatározó a kutatás jogi keretei szempontjából. A legfontosabb, a kutatási környezetet szabályozó törvények az alábbiak: Magyarország Alaptörvénye (2011), az Akadémiai törvény (1994), a Felsőoktatási törvény (2011), az Innovációs törvény (2014), a Szabadalmi törvény (1995), a Szerzői jogi törvény (2016) és az Általános adatvédelmi rendelet (GDPR 2016). (Ezekről részletesebben lásd Fóris 2008; Lángos 2022; a GDPR-ról lásd <https://gdpr-info.eu/>.)

A tudományos kutatás általános etikai szabályai egyetemesek, alapvető szabályai minden tudományterületre és tudományágra érvényesek. Ezért is adnak ki a több tudományterületet összefogó akadémiák kutatásetikai szabályzatokat. Ilyen szervezet európai szinten a The European Federation of Academies of Sciences and Humanities, amely az európai magatartási kódexet tette közzé *European Code of Conduct for Research Integrity* címmel (ALLEA Code 2023) – többek között – azzal a céllal, hogy előmozdítsa a közvélemény bizalmát a tudomány és a tudományos érvelés iránt a közbeszédben, valamint hozzájáruljon az igazsággal, a bizalommal és a szakértelemmel kapcsolatos vitákhoz.

Azzal kapcsolatban, hogy a kutatás integritása mit foglal magában, az *ALLEA Code* (2023) a következőképpen fogalmaz:

A kutatás integritása kulcsfontosságú a kutatási rendszer és eredményei megbízhatóságának a megőrzése szempontjából. Magában foglalja a kutatóközösség alapvető felelősségét a kutatási elvek megfogalmazásában, a helyes kutatási magatartás kritériumainak meghatározásában, a kutatás és eredményei

minőségének, megbízhatóságának és robusztusságának maximalizálásában, valamint a helyes kutatási gyakorlatot fenyegető veszélyekre vagy azok megsértésére adott megfelelő válaszlépésekben. Ebben az összefüggésben a kutatási eredmények közé tartoznak többek között a publikációk, adatok, metaadatok, protokollok, kódok, szoftverek, képek, műtárgyak, és egyéb kutatási anyagok és módszerek. Az európai magatartási kódex elsődleges célja, hogy segítse e felelősség megvalósítását, és az önszabályozás keretrendszereként szolgáljon a kutatóközösség számára.⁴ (ALLEA Code 2023: 3)

Azzal kapcsolatban, hogy milyen változások következtek be az utóbbi években a kutatásban, a kutatásértékelésben és a helyes kutatási gyakorlatok megvalósításában, az *ALLEA Code* a következőt írja:

A kutatást szabályozó értékek és elvek értelmezését befolyásolhatják a társadalmi, politikai vagy technológiai fejlemények és a kutatási környezet változásai. Az európai magatartási kódex 2017-es kiadása óta bekövetkezett ilyen változások közé tartozik a technológiák fejlődése és újszerű alkalmazása a kutatásban, valamint a közösségi média használata és hatása a kutatási eredmények megosztására és terjesztésére. A 2023-as kiadás figyelembe veszi továbbá az adatkezelési gyakorlatokban bekövetkezett változásokat, az Általános adatvédelmi rendeletet (GDPR), valamint az Open Science és a kutatásértékelés terén a közelmúltban bekövetkezett fejleményeket. Az európai magatartási kódex 2023. évi kiadása azt is tükrözi, hogy a kutatás integritásának lehetővé tételében és a helyes kutatási gyakorlatok megvalósításában a kutatási kultúra fontosságának új tudatossága is megjelenik.⁵ (ALLEA Code 2023: 3)

⁴ „Research integrity is crucial to preserving the trustworthiness of the research system and its results. It encompasses the basic responsibility of the research community to formulate the principles of research, to define the criteria for proper research behaviour, to maximise the quality, reliability, and robustness of research and its results, and to respond adequately to threats to, or violations of, good research practices. Research results in this context include, but are not limited to, publications, data, metadata, protocols, code, software, images, artefacts, and other research materials and methods. The primary purpose of this European Code of Conduct is to help realise this responsibility and to serve the research community as a framework for self-regulation.” (ALLEA Code 2023: 3) – Az idézetek nyersfordításához a szerző a DeepL Translate gépi fordítási szolgáltatást vette igénybe; a szövegeket összevetette az eredetivel, javította és szerkesztette.

⁵ Interpretation of the values and principles that regulate research may be affected by social, political, or technological developments and by changes in the research environment. Such changes since the 2017 edition of the European Code of Conduct include the development and application of technologies in research in new ways, and the use and impact of social media to share and disseminate research results. The 2023 edition also takes account of changes in data management practices, the General Data Protection Regulation (GDPR), and recent developments in Open Science and research assessment.

E dokumentumra (is) támaszkodva készítették el *A Magyar Tudományos Akadémia Tudományetikai Kódexét* (MTA 2024).

A felsőoktatási intézményeknek saját etikai kódexe van, amely az egyetemi polgárok (az oktató és nem oktató munkatársak és a hallgatók) elvárt magatartásának normáit, a belső és külső kapcsolatokra vonatkozó szabályokat tartalmazza (pl. ELTE Etikai Kódex; KRE Etikai Kódex). Külön szabályozzák az intézmények a legalapvetőbb, a tudományos kutatással kapcsolatos kutatóetikai, kutatóintegritási normákat, valamint egyetemi és/vagy kari szintű kutatóetikai bizottságot működtetnek, amelyek a kutatóetikai kérelmek bírálatát és a kutatóetikai engedélyek kiadását is végzik (pl. ELTE BTK Kutatóetikai Szabályzat; ELTE TáTK Kutatóetika; KRE Kutatóetikai Szabályzat). A mesterségesintelligencia-alkalmazások használatára vonatkozóan az intézmények külön állásfoglalást adtak ki, erről lásd a 3.2. pontot).

3. Friss kutatóetikai kérdések a publikálás, a mesterségesintelligencia-alkalmazások és az adatvédelem területén

3.1. A publikációs folyamat

Az eredmények tudományos folyóiratokban történő megjelentetésének célja a kutatási eredmények közzététele, egyúttal a „szellemi tulajdonra való jog leszögezésének és fenntartásának igénye” (Solla Price 1979: 84). Aki először publikál egy adott eredményt, az annak a tudományos ténynek a felfedezője, azé az elsőbbségből származó jog. Bár a kutatási eredmény tulajdonjoga a publikáló szerzőé, a publikált eredmény hasznosítása bárki számára megengedett. Jelentős különbségek lehetnek az eredmények nyilvánosságra hozatalának fokában az államilag finanszírozott kutatóintézetek és a magántőkéből fenntartott kutatással foglalkozó cégek között. A közpénzből finanszírozott kutatások eredményeinél alapfeltétel a nyilvánosságra hozás, míg a privát szervezetek másképp is eljárhatnak. Ezek miatt a generatív MI-eszközök használatában (nyílt és zárt rendszerek) is különböző igényekkel léphetnek fel az egyes szervezetek.

Az eredmények nyilvános közzététele (vagyis a publikáció) során több alapkövetelmény teljesítése elvárt. A legfontosabb a *saját eredmények közzélése*, ami magában foglalja a források pontos kezelését és a mások eredményeire (forrásokra és szerzőre) való hivatkozást (vagyis a citációt). A plágium a leg súlyosabb kutatóetikai vétség. Plágiumnak az minősül, ha egy szerző hivatkozás nélkül használja fel mások eredményeit (szó szerint vagy parafrázálva, szándékosan vagy nem szándékosan, teljes vagy részleges szöveget). Új szereplőként jelentek meg a közelmúltban

The 2023 edition of the European Code of Conduct also reflects a new awareness of the importance of research culture in enabling research integrity and implementing good research practices.” (ALLEA Code 2023: 3)

a mesterségesintelligencia-alkalmazások, elsősorban a természetes nyelvi feldolgozást használó generatív MI-eszközök, amelyek felhasználásával kapcsolatban külön állásfoglalások születtek (lásd 3.2. pont). Ezekben felhívják a figyelmet többek között arra, hogy az MI használatát mindig dokumentálni kell, hogy a dokumentumok tartalmáért a szerző a felelős, és hogy az MI dokumentálatlan vagy nem megengedett használatával kapcsolatosan a plágiumra vonatkozó szabályok érvényesek. Egy másik fontos alapkövetelmény a publikálás során az *új eredmény közlése* (minden eredetinek szánt közleményben), ami magában foglalja azt, hogy ugyanazt a cikket nem etikus egyszerre több helyre változatlan formában benyújtani, továbbá, hogy ismételt közlés esetén jelezni kell az első közlés helyét. A harmadik fontos alapkövetelmény az *igaz állítások közlése*. Ez utóbbi magában foglalja többek között, hogy eredményeket kitalálni, kreálni, hamisítani, vagyis csalni nem megengedett (ilyenek lehetnek pl. szándékos hibás adatközlés, rosszul választott minta, hibásan szerkesztett kérdőív, a feladat megoldására nem alkalmas kutatási módszer, a kutatásban előírt követelmények figyelmen kívül hagyása – pl. koholmány). Mivel az MI-alkalmazások más szöveges dokumentumokat használnak fel, többnyire a forrás megfelelő jelölése nélkül, az alapkövetelmények könnyen sérülhetnek akkor, ha generatív MI-alkalmazással hozatja létre egy szerző a szöveget.

Különösen sok etikai kérdéssel szembesülnek a szerkesztők és a lektorok (bírálok) a folyóiratok és kötetek szerkesztése, a pályázati eljárások bírálati folyamata, a tudományos minősítési eljárások során. A szerkesztési folyamat során figyelmeztetniük kell a szerzőt, ha szakmai hibát fedeznek fel a kéziratban. A kéziratok megítélésénél elfogulatlanok kell lenniük, vagyis kizárólag szakmai szempontokat vehetnek figyelembe. A lektorokat (bírálokat) úgy kell megválasztani, hogy az adott téma magas szintű és elfogulatlan szakértői legyenek, és a legjobb tudásuk szerint tegyék meg az észrevételeket. Ha a bíráló a témával vagy a személlyel kapcsolatosan valamilyen ok miatt elfogult, ne vállalja el a bírálatot. Kéziratot másnak átadni, megmutatni nem szabad. Nemre, korra, vallásra, politikai nézetre tekintettel lenni, esetleg arra hivatkozni a tudományos munka megítélése során etikátlan (Fóris 2022 alapján).

A publikációs folyamatnak minden szintjén, minden lépésében szabványosításnak vagyunk tanúi: ilyen szabványosított folyamat az absztraktok és tanulmányok benyújtási folyamata (pl. feltöltés online felületekre, publikációs szoftver alkalmazása [pl. OJS], DOI-azonosítók használata; ORCID ID); ilyen az absztraktok és a tanulmányok szerkezetének egyre nagyobb fokú egységesítése (pl. empirikus tanulmányok szerkezete, a kutatás céljainak és módszereinek a konkrét megadása); de ilyen az is, hogy a lektorálási (bírálati) folyamat is online felületekre kerül át (részletesen lásd Kiszl és Winkler 2022).

A publikálásnak és a kiadói-szerkesztői munkának régóta lefektetett szabályai vannak (lásd Gyurgyák 2019). Több szervezet is foglalkozik ilyen jellegű kérdések szabályozásával, például a Committee on Publication Ethics (COPE). E szervezet honlapján részletes útmutatókat találunk, amelyek segítségével a folyamatban érintett kutatók tájékozódhatnak és továbbképezhetik magukat. Ilyen például a szak-

mai bírálók (lektorok) számára készített etikai iránymutatás, a *COPE Ethical Guidelines for Peer Reviewers* (2017). Ebben a bírálók munkájára vonatkozó iránymutatások olyan alapelveket és normákat határoznak meg, amelyeket minden bírálónak be kell tartania a tudományos publikációk bírálati folyamata során. De ilyen a szerkesztők számára készített útmutatójuk is (COPE Guidelines for New Editors 2019). Ezek az iránymutatások tudományágakon átívelően alkalmazhatók, referenciaként szolgálhatnak a szerkesztőknek és kiadóknak a bírálók számára szolgáló iránymutatáshoz, és oktatási forrásként az intézmények számára hallgatóik és kutatóik képzéséhez.

Az utóbbi években a tudományos publikálás folyamatában több változás is végbement, és a korábbiaknál is hangsúlyosabb követelmény számunkra, hogy a magyar kutatók is nemzetközileg jegyzett folyóiratokban jelentessék meg a kutatási eredményeiket. Magyarországon a Magyar Tudományos Művek Tára (MTMT, www.mtmt.hu) ellenőrzi, tartja nyilván, és sorolja be a folyóiratok követelményeknek való megfelelését az MTA által készített osztálylisták alapján (lásd MTA Osztály folyóirat listák). Az MTA I. Osztálya saját folyóiratlistát használ, a nyelvészet területén a hazai és nemzetközi folyóiratok listáját a Nyelvtudományi Bizottság állítja össze – ehhez a nemzetközi ERIH-listát veszik alapul (az MTMT nyelvtudományi szakterületi listáján ma – 2025-ben – ezeket a kategóriákat találjuk: INT1, INT2, NAT). Azonban a felsőoktatási intézmények rangsorolásával összekötve néhány évvel ezelőtt a tudományos publikációk minősítésében minden tudományterületen az úgynevezett „Q-s” folyóiratokként emlegetett folyóiratok kerültek előtérbe, és a felsőoktatási intézmények az összes tudományterületen egységesen a Q-s folyóiratokban megjelent tanulmányokat számítják minőségi publikációnak, ezek közül is a Q1-es és Q2-es minőségi kategóriákba soroltakat. Ennek oka elsődlegesen az, hogy a felsőoktatási intézmények és kutatóintézetek hazai és nemzetközi rangsorokban elfoglalt helyét a nemzetközi citációs adatbázisok folyóiratlistái alapján mért kumulált publikációs teljesítményekre alapozva számítják (Sasvári, Bakacsi és Urbanovics 2021), és a finanszírozásuk egy részét is ehhez kötik („teljesítményarányos alaptámogatás”, illetve „teljesítményarányos minőségi támogatás” [Sasvári és Fejes 2023]). A tudományos folyóiratokat a nemzetközi multidiszciplináris citációs adatbázisok tartják nyilván, melyek közül kiemelkedik a *Web of Science* (WoS) és a *Scopus*. A Scopus által jegyzett nyelvtudományi folyóiratokat a *Scimago Journal Ranking* rangsorolja (SJR).

Az SJR-rendszerben négy minőségi kategóriát alakítottak ki a folyóiratok között, ezeket más néven kvartiliseknek nevezzük. A Q4 a tudományterületi rangsorokon szereplő folyóiratok utolsó 25%-át, a Q3 a harmadik 25%-ot, a Q2 a második 25%-ot, míg a Q1 az első 25%-ot fedi le. A listán ezen kívül megkülönböztethetjük még a D1 felső decilis (top 10%) kategóriáját, és a top 1%-ot. Ezeket a kategóriákat az SJR-index alapján határozzák meg, és évente felülvizsgálják. (Sasvári 2019: web)

A tudományos folyóiratok megfelelő nyilvántartása és rangsorolása több szempontból kulcskérdés. A számos új lehetőség (pl. digitális publikálás, Open Access) mellett új, etikátlan magatartások is megjelentek, amelyek közül a legaggasztóbb az úgynevezett „predátor folyóiratok” létrejötte. Ennek nyomán az MTA egy bizottságot állított fel és javaslatokat tett közzé a kifogásolható gyakorlatot folytató folyóiratok cikkeinek kezelésére (MTA 2023; Sasvári és Urbanovics 2023).

3.2. Mesterségesintelligencia-alkalmazások a kutatásban

A *mesterséges intelligencia* (MI) széles terület, amely olyan különböző technológiákat és megközelítéseket foglal magában, amelyek lehetővé teszik a számítógépek számára, hogy sokféle, magas szintű tevékenységet végezzenek. Például nagy mennyiségű adat feldolgozásában és a döntési folyamatban tud segítséget nyújtani, képes látni, feldolgozni és fordítani írott és beszélt nyelvi szövegeket, alkalmas adatok elemzésére, ajánlások megfogalmazására, mindezt rövid idő alatt. A *gépi tanulás* (Machine Learning, ML) a mesterséges intelligenciának az a fajtája, amely segít a rendszereknek az adatokból tanulni. A *generatív mesterséges intelligencia* (Generative Artificial Intelligence, GenAI) tág fogalom, amely a tartalomgenerálás különböző formáit foglalja magában. A generatív MI nem csak nyelvi generálásra használható, hanem kép és videó generálására, zenei kompozícióra és sok másra is. A *nagy nyelvi modellek* (Large Language Models, LLMs) a generatív MI speciális típusai: a természetes nyelvi generálás és megértés körüli feladatokra tervezték őket (Toloka).

Az ipar 4.0 gyakorlatában fontos feladat a digitális tartalmak (pl. dokumentáció) létrehozása, ami az információnak a gépek számára értelmezhető formájúvá történő átalakítását jelenti. A digitális tartalom létrehozása a gyakorlatban az információ (pl. dokumentáció) gépileg olvasható formátumba történő átalakítását jelenti. *Intelligens tartalomnak* azt nevezzük, amely a gépi intelligencia számára feldolgozható. Ebben a folyamatban a mesterséges intelligencia felhasználóként tevékenykedik, tartalmat (információt és metaadatokat) von ki adatbázisokból és ember által generált (írott vagy beszélt) szövegekből, és ezekre alapozva hoz létre új tartalmat (lásd pl. Fóris 2024).

A mesterséges intelligenciának tehát sokféle típusa van, ennek megfelelően az alkalmazási területek és lehetőségek is sokfélék. Míg a hagyományos MI új lehetőségeket adott a felhasználóknak minták felismerésére és adatok elemzésére, addig a generatív MI képes új minták és tartalmak létrehozására (pl. szövegek, képek, videók, hangok, szoftverekódok). Az MI egy új fajtája, az *ágensalapú mesterséges intelligencia* (Agentic AI) pedig a következő szintre emeli az autonóm képességeket a nagy nyelvi modellek, a gépi tanulás és a természetes nyelvi feldolgozás digitális ökoszisztémájának felhasználásával: képes autonóm feladatokat végrehajtani a felhasználó vagy egy másik rendszer nevében, akár emberi beavatkozás nélkül. Az ágensalapú MI a döntésekre összpontosít, nem pedig a tényleges új

tartalom létrehozására; nem támaszkodik kizárólagosan emberi utasításokra vagy felügyeletre (ilyenek pl. az autonóm járművek, a virtuális asszisztensek, alkalmazások többek között a szoftverfejlesztés, az ügyféltámogatás, a kiberbiztonság, az üzleti intelligencia területén). Ezek olyan önálló rendszerek, amelyek képesek automatikusan reagálni a körülményekre, és folyamateredményeket produkálnak (IBM, <https://www.ibm.com/think/topics/agent-ai-vs-generative-ai>).

Az MI ma már általánosan elterjedt a mindennapokban, az oktatásban és a kutatásban is, jelentős szerepe van a tudásmegosztásban és az információkezelésben. A mindennapokban való általános elterjedése robbanásszerűen következett be a ChatGPT 3.5 verziója 2022. november 30-i, majd multimodális modellje, a ChatGPT-4 2023 márciusában történt bemutatását követően; a legújabb, a ChatGPT-5 modellt 2025. augusztus 7-én mutatták be (OpenAI). Az OpenAI és az erre épített alkalmazások elterjedt használatára a ChatGPT-n kívül, amely jól teljesít beszélgetésben, kódolásban, kreatív írásban, jó példák még a Google Gemini, a Claude AI és a Perplexity AI, amelyek jól teljesítenek a valós idejű keresésben és a mélykeresésben (TechGenies). Valójában ma már nem is mindig vagyunk tisztában vele, hogy egy-egy alkalmazásba mikor építik bele valamelyik LLM-et. Be van építve például a Google Docs-ba („AI agent”), az okostelefonokba, keresőkbe (pl. Bing).

Az alkalmazott nyelvészet területén a fontos kutatási témák közé tartozik a digitalizáció, a gépi tanulás és a mesterséges intelligencia hatásának vizsgálata, beleértve a nagy nyelvi modellek, például a ChatGPT vagy a Microsoft Copilot, valamint más mesterségesintelligencia-eszközök, például a DeepL nyelvi MI-platform lehetséges alkalmazásainak vizsgálatát, többek között a lexikográfia, terminológia, fordítás és nyelvtanítás területén (Iantosca 2023, Lew 2024, Nesi 2024). Az MI-alkalmazások megjelenését követően a nyelvészeti célú kutatások nagyjából olyan kérdéseket vetettek fel, hogy mire és hogyan lehet használni a mesterségesintelligencia-alkalmazásokat, például hogyan és mire használhatók a nyelvtanításban, a fordításban és a tolmácsolásban, valamint a szótárkészítésben, a szövegírásban, szövegátíratok, összefoglalók készítésében. A felhasználhatóságuk kapcsán az is gyakori téma, hogy hogyan lehet minél hatékonyabban promptolni – vagyis megfelelő módon megfelelő kérdéseket feltenni neki. A kutatók nagy része a ChatGPT különféle verzióit (pl. ChatGPT-3.5, ChatGPT-4) vizsgálta a következő területeken való felhasználhatóság céljából: szövegértés, szövegalkotás, szövegfordítás.

A mesterséges intelligencia a nyelvészeti kutatás területén többféle szerepben jelenik meg, erre vonatkozóan nézzünk néhány példát.

- A mesterséges intelligencia számítógépes nyelvészeti, nyelvtechnológiai kutatásai, például a neurális gépi fordítás kérdései (Eszenyi 2023), új nyelvi modellek létrehozása, mint a PULI magyar nyelvmodellcsalád fejlesztése (Yang et al. 2025) vagy kulcsszókinyerés mesterséges intelligencia segítségével (Dodé és Yang 2024).
- A mesterségesintelligencia-alkalmazások a gépi fordításban és a tolmácsolásban is régóta jelen vannak, például a tolmácsolást támogató szoftverek

második generációja már mesterséges intelligenciát alkalmazott. Horváth szerint a tolmácsolás területén használt alkalmazások használata számos etikai kérdést vet fel, többek között „az adatok hiányossága miatti elfogultsággal, az adatok minőségével és biztonságával, valamint a titoktartással kapcsolatos etikai jellegű kockázatok” kérdését (Horváth 2021: https://mersz.hu/dokumentum/m837tdmi__70/#m837tdmi_68_p2).

- A nyelvpedagógiai vizsgálatoknak gyakran tárgya a ChatGPT alkalmazhatósága az oktatásban vagy az értékelésben. Dóczi (2024) – Huang és munkatársai (2023) összefoglaló írására alapozva – arra hívta fel a figyelmet, hogy az utóbbi időszakban emelkedett a mesterséges intelligenciával támogatott nyelvoktatásról szóló tanulmányok száma, elsősorban a következő területeken: „az automatizált folyamatok (mint pl. írásértékelés, kiejtés- és beszédértékelés, hibafelismerés), valamint a személyre szabott és intelligens oktatási és nyelvtanulási rendszerek (pl. kommunikáció, olvasás, írás, szaknyelv fejlesztés) mellett a természetes nyelv- és szókincstanulás (...)” (Dóczi 2024: https://mersz.hu/dokumentum/m1170aszsz__111/#m1170aszsz_109_p4). A magyar nyelvpedagógiai szakirodalomban is egyre népszerűbb a téma. Például Reményi Andrea (2025) egy tanulmányában arra kereste a választ, hogy segíthetne-e a ChatGPT a nyelvvizsgák értékelésében, konkrétan a ChatGPT vajon alkalmas-e angol nyelvtanulói szövegek megadott szempontok alapján történő, a Közös Európai Referenciakeret (KER) szintek szerinti értékelésére. Szabó T. Annamária (2025) a ChatGPT felsőoktatási környezetben való felhasználhatóságát tesztelte, konkrétan a magyartanárok oktatásához kapcsolódóan mutatott be jó gyakorlatokat arról, hogy hogyan lehet a ChatGPT használatára felkészíteni a tanár szakos hallgatókat, ezzel pedig tudatos és kritikus felhasználóvá nevelni őket. T. Nagy és Boda (2025) a nyelvtanulást támogató lehetőségekre összpontosítva az MI-t használó eszközök és megoldások kapcsán vizsgálták többek között, hogy mely területeken lehet őket használni, milyen módon lehetnek hasznosak az anyanyelvi és az idegen nyelvi kommunikációban, valamint az idegennyelv-tanulás támogatásában.
- Az MI gyakran jelenik meg úgy, mint a kutatás szereplője, „aki” részt vesz a vizsgálatban, vagyis a szerző kimondottan az MI-val „csináltat” valamit (pl. beszélget vele, válaszokat kér tőle egy kérdésre). Például a legutóbbi MANYE-kongresszuson elhangzott előadások között szerepelt témaként az, hogy hogyan használják a diákok nyelvtanulásra a ChatGPT-t (Szitó és Albert 2025); a ChatGPT és a helyesírás viszonya, például, hogy az MI preskriptív módon, aktívan betartatja-e a helyesírási szabályokat, vagy deskriptív módon alkalmazkodik-e a változó nyelvhasználathoz (Bódi 2025); illetve hogyan lehet használni a tolmácsolás oktatásában (Seresi 2025).
- Bizonyos esetekben a mesterségesintelligencia-alkalmazások a kutatásban és az oktatásban is segítségére lehetnek a szerzőknek: pl. cím- és ötletgenerálás, szakirodalom-keresés és összefoglalás, szövegek és forrásanyagok rövidítése, írott anyagok strukturálása, grafikák és diasorok készítése, óra-

vázlatok készítése, valamint szövegek fordítása, nyelvi-stilisztikai ellenőrzés és javítás során.

A kutatásetikai ajánlások többnyire a generatív MI-alkalmazások kutatásban való használatával kapcsolatosan fogalmaznak meg útmutatást.⁶ A továbbiakban először a legfontosabb kutatásetikai ajánlásokat sorolom fel, majd az MI alkalmazására vonatkozó útmutatókból emelem ki a legfontosabbakat.

A tudományos szervezetek állásfoglalásai, útmutatói közül a Magyar Tudományos Akadémia (MTA), az Európai Bizottság (European Commission) és az All European Academies (ALLEA) ajánlásaira hívom fel a figyelmet:

- *A Magyar Tudományos Akadémia Tudományetikai Kódexe* 2024. (MTA 2024)
- *Living Guidelines on the Responsible Use of Generative AI in Research*. European Commission, April 2025. (EU Guidelines of AI in Research)
- *The European Code of Conduct for Research Integrity*. 2023. Berlin: ALLEA. (ALLEA Code)

A felsőoktatási intézmények gyorsan reagáltak a változásokra és állásfoglalásokat készítettek, frissítették a kutatásetikai kódexüket, és az MI felhasználásával kapcsolatos állásfoglalást is kiadtak (pl. ELTE, MI használata; KRE, MI használata). Az ajánlások, szabályozások fontosabb részeit a tudományos folyóiratok szerkesztési útmutatóiba is beépítik a szerkesztőségek (pl. Fordítástudomány; A MANYE Kongresszusok Előadásai).

Az útmutatók mindegyike hangsúlyozza a kutató saját felelősségét a kutatás integritásáért és a kutatási eredmények publikálási szabályainak betartásáért. Az alábbiakban ezekből az útmutatókból emelem ki a generatív MI alkalmazásával kapcsolatos legfontosabb részeket:

- [...] bármilyen tudományos mű esetében [...] [a szerző] felel a szövegben szereplő tévedésekért, és felelősséget vállal a tartalom és a következtetések megalapozottságáért, a szöveg valóságtartalmáért, a tartalom jogtisztaságáért (ELTE, MI használata).
- A művek szövegének érdemi része egyértelműen önálló munkavégzés eredménye; annak eltitkolása, hogy a szerző a tartalom létrehozása / megszővegezése során mesterséges intelligenciát (MI) használt, elfogadhatatlan kutatási kötelességszegésnek minősül, szankcionálása a plágiuméval azonos (ELTE, MI használata).
- Kifejezetten arra kérjük a szerzőket, hogy benyújtáskor és a lektorálás során jelezzék és pontosan írják le a mesterségesintelligencia-alkalmazások használatát (pl. elnevezés, verzió, dátum) (A MANYE Kongresszusok Előadásai).

⁶ Köszönetemet fejezem ki B. Papp Eszter, Robin Edina és Sólyom Réka kollégáimnak, akik fontos dokumentumokra hívták fel a figyelmem.

- Mivel az MI-alapú alkalmazások némelyike más, emberi szerzők által készített publikációkat használ fel a forrás megjelölése nélkül, felmerülhet annak a lehetősége, hogy az MI által ilyen módon generált szöveg plágiumnak minősül. Ezzel összefüggésben hangsúlyozzuk, hogy a benyújtott művek szerzőinek a kizárólagos felelőssége a tartalom megalapozottsága, valóságtartalma és jogtisztasága (ELTE, MI használata; Fordítástudomány; A MANYE Kongresszusok Előadásai).
- A generatív mesterséges intelligenciának a kutatásra és a tudományos folyamat különböző aspektusaira gyakorolt hatása óvatosságra int, például a szövegekkel való munka során (cikkek összefoglalása, ötletbörze vagy ötletfeltárás, szövegezés vagy fordítás). Ezek az eszközök sok szempontból károsíthatják a kutatás integritását, és kérdéseket vetnek fel azzal kapcsolatban, hogy a jelenlegi modellek képesek-e felvenni a harcot a megtévesztő tudományos gyakorlatok és a félretájékoztatás ellen (EU Guidelines of AI in Research).

Az Európai Bizottság által kiadott dokumentum (EU Guidelines of AI in Research) úgy foglal állást, hogy a teljes tudományos közösség felelőssége a generatív MI felelős használata a kutatás teljes folyamata során, és ugyancsak a teljes tudományos közösség felelőssége a kutatói közösségnek a generatív MI felelős használatára való felkészítése. Az útmutatójukban részletes ajánlásokat fogalmaznak meg a kutatók, a kutatási szervezetek és a kutatást támogató szervezetek számára. Eszerint (EU Guidelines of AI in Research) *a kutató felelős* a tudományos eredményekért, az MI transzparens használatáért; azért, hogy figyelmet fordítson a magánélet védelmével, a titoktartással és a szellemi tulajdonjogokkal kapcsolatos kérdésekre, amikor információt oszt meg MI-eszközökkel; az alkalmazandó nemzeti, uniós és nemzetközi jogszabályok tiszteletben tartásáért; hogy folyamatosan képezze magát abban a kérdésben, hogy hogyan kell megfelelően használni a generatív MI-eszközöket; továbbá, hogy tartózkodjon a generatív MI-alkalmazások jelentős mértékű használatától olyan érzékeny tevékenységek során, amelyek hatással lehetnek más kutatókra vagy szervezetekre (pl. lektorálás, kutatási javaslatok értékelése) (EU Guidelines of AI in Research).

Az MI-alkalmazások használatának természetesen számos hasznos vonatkozása és következménye lehet a kutatás során. Az MI használata többek között sok időt tud megtakarítani a kutatási folyamat során, például szakirodalom megkeresése, szövegek és forrásanyagok áttekintése és összegzése, grafikák és diások készítése, továbbá szövegek nyersfordítása, és nyelvi-stilisztikai ellenőrzés és javítás során. A Committee on Publication Ethics (COPE) szervezet honlapján az MI és a nyelvhasználat kapcsán a Topic discussion-ban szerepel az, hogy az MI-eszközök előnye, hogy csökkenthetik az egyenlőtlenségeket például azzal, hogy segíthetik az anyanyelvüktől eltérő nyelven író szerzőket, különösen az angol nyelvű közlemények megfogalmazásában. A jövőbeni mesterséges intelligencia eszközök képesek lehetnek automatikus fordítást biztosítani a kéziratbenyújtáskor, lehetővé

téve a szerzők számára, hogy a munkájukat saját nyelvükön nyújtsák be. Arra is felhívják azonban a figyelmet, hogy a szerzőknek azt is ellenőrizniük kell, hogy az eredményül kapott szöveg azt fejezi-e ki, amit mondani akartak. Az általánosan elterjedő MI-használatnak a nyelvhasználatra nézve olyan következményei is lehetnek, hogy homogenizálják a szerzők hangját, és az egyének elveszíthetik a tudományos irodalmat gazdagító egyéni kifejezőmódot.⁷

Kulcsfontosságú, hogy a kutatási folyamat minden résztvevője jól ismerje a folyamatokat, a szabályokat és az elvárásokat. Az *Allea Code* (2023) konkrétan megfogalmazza a kutatók számára az MI és más automatizált eszközök használatával kapcsolatosan az alábbiakat:

- A kutatók eredményeikről és módszereikről, beleértve a külső szolgáltatások vagy mesterséges intelligencia és automatizált eszközök használatát is, a tudományág elfogadott normáival összeegyeztethető módon számolnak be, és adott esetben megkönnyítik az ellenőrzést vagy a replikációt⁸ (ALLEA Code 2023: 7).
- A kutatók, kutatóintézetek és szervezetek átlátható és indokolt módon vizsgálják és értékelik a publikálásra, finanszírozásra, kinevezésre, előléptetésre vagy jutalmazásra benyújtott pályázatokat, és nyilvánosságra hozzák a mesterséges intelligencia és az automatizált eszközök használatát⁹ (ALLEA Code 2023: 9).
- Elfogadhatatlan gyakorlatnak minősül a „mesterséges intelligencia vagy automatizált eszközök használatának elrejtése a tartalom létrehozása vagy a kiadványok szerkesztése során”¹⁰ (ALLEA Code 2023: 10).

Időközben Európai Unió szinten is születtek már a témát szabályozó, releváns jogi dokumentumok, mint Az Európai Parlament és a Tanács 2024/1689 mesterséges intelligenciáról szóló rendelete, amely rendelkezik az MI-rendszerek használatá-

⁷ „AI tools can reduce inequities, with great potential to aid authors writing in additional languages. Publishers will only invest in AI tools if benefits are clear. Authors must also check that the resulting text says what they wanted to say. AI tools can have limitations and dangers, especially if they manipulate language or perpetuate bias. They can also homogenise authors’ voices, losing the individual expression which enriches the scholarly literature. Future AI tools may be able to provide automatic translation on submission, allowing authors to submit work in their own language” (COPE Topic discussion).

⁸ „Researchers report their results and methods, including the use of external services or AI and automated tools, in a way that is compatible with the accepted norms of the discipline and facilitates verification or replication, where applicable” (ALLEA Code 2023: 7).

⁹ Researchers, research institutions, and organisations review and assess submissions for publication, funding, appointment, promotion, or reward in a transparent and justifiable manner, and disclose the use of AI and automated tools” (ALLEA Code 2023: 9).

¹⁰ „Hiding the use of AI or automated tools in the creation of content or drafting of publications” (ALLEA Code 2023: 10).

nak szabályairól (EU 2024/1689 rendelete). E rendelet alapján a döntéshozóknak nem csak nyilvánosságra kell hozniuk, ha MI vagy más automatizált eszközöket használnak a döntéshozatal során, de azt kötelező megmagyarázniuk is az érintettek számára [(171); és 86. cikk], továbbá a nagy kockázatú MI-rendszereket úgy kell megtervezni, hogy azokat emberek felügyelhesék (14. cikk). A 26. cikk (11) pontja értelmében pedig „természetes személyekkel kapcsolatos döntéseket hozó vagy az ilyen döntések meghozatalában segítséget nyújtó, nagy kockázatú MI-rendszerek alkalmazóinak tájékoztatniuk kell a természetes személyeket arról, hogy esetükben nagy kockázatú MI-rendszert használnak”.

3.3. Adatvédelem a kutatásban

Az adatvédelem területe az adatok által érintett személyek védelmét biztosítja a személyes adatok gyűjtése, feldolgozása és felhasználása szabályozásával. Az adatoknak több fajtáját különböztetik meg, a főbb adatfajták a személyes adatok, a minősített adatok és a közérdekű adatok. A személyes adatok kezelését egy szervezeten belül az adatvédelmi tisztviselő kezeli; a felsőoktatási intézmények adatvédelmi tisztviselőt foglalkoztatnak. Kiskorúak személyes adatainak gyűjtése csak a szülői/gondviselői hozzájárulás alapján történhet.

Magyarországon az adatvédelemmel kapcsolatos legfontosabb rendelkezéseket az információs önrendelkezési jogról és az információszabadságról szóló 2011. évi CXII. törvény (Infotv.) és az Európai Parlament és a Tanács 2016/679 általános adatvédelmi rendelete (GDPR) tartalmazza, ugyanakkor egyes speciális adatfajtákról egyéb ágazati törvények rendelkeznek. (Láncos 2022: 134)

Az adatvédelmi rendelkezések és jogszabályok (Infotv. és GDPR) a kutatási adatok kezelésére is vonatkoznak, ezen túl lényegesek a kutatási adatkezelésre vonatkozó etikai ajánlások és útmutatók. Ahogy azt az *ALLEA Code* (2023: 7) is írja: „a kutatók a kutatás résztvevőit és alanyait (legyenek azok emberi, állati, kulturális, biológiai, környezeti vagy fizikai entitások) és a kapcsolódó adatokat tisztelettel és gondossággal, valamint a jogi rendelkezésekkel és etikai elvekkel összhangban kezelik”.¹¹ (A kutatási adatok kezelésével kapcsolatban lásd az *ALLEA Code* 2.5 pontját, valamint Seresi 2022 összefoglaló írását).

A kutatási folyamat során sokféle tevékenységet végzünk, ennek kapcsán sokféle adat gyűlik össze különböző formában és hordozókon. Seresi (2022: 93) – Olalla-Soler (2021) alapján – az adatok fajtáit így csoportosítja: nyers adatok, feldolgozott adatok, elemzett adatok, metaadatok. A hordozókat, amelyeken az adatok megjelennek – az opendscience.hu alapján –, az alábbi típusokra osztja:

¹¹ „Researchers handle research participants and subjects (be they human, animal, cultural, biological, environmental, or physical) and related data with respect and care, and in accordance with legal provisions and ethical principles” (*ALLEA Code* 2023: 7).

„szöveges dokumentumok, táblázatok, jegyzőkönyvek, számok, de lehetnek hang- vagy videófelvevételek, fényképek, vizsgálati és kísérleti eredmények, modellek, algoritmusok és kódok” (Seresi 2022: 94).

A kutatás során történő adatkezelés célja Seresi (2022: 94) szerint kettős: „Az első [cél] a saját adatok biztonságos, átlátható és fenntartható tárolása, gyors csoportosítása. A második cél pedig annak biztosítása, hogy mások is hozzáférjenek ezekhez az adatokhoz.” Napjainkra jellemző a törekvés a nyílt tudományra (Open Science) és a nyílt hozzáférésre (Open Access), vagyis a kutatási adatok és a publikációk digitális formában, ingyenesen történő elérhetőségének biztosítására. E törekvések egyik jelentős eredménye az online, nyílt hozzáférésű tudományos folyóiratok elterjedése.

A kutatási adatok kezelése kapcsán a FAIR kutatási adatkezelés segítséget nyújthat (lásd [openscience.hu](https://www.open-science.hu)). A FAIR a *findable* (megtalálható), *accessible* (elérhető), *interoperable* (együttműködő) és *reusable* (újrafelhasználható) szavakból alkotott betűszó, és iránymutatásként szolgál a kutatók számára az adataik megfelelő tárolásához. Lényeges, hogy a kutatás indulásakor célszerű adatkezelési tervet készíteni; a nyílt hozzáférésre szánt publikációkat, kutatási adatbázisokat érdemes olyan helyeken tárolni, ahol mások is valóban hozzáférhetnek, és ahol biztonságos is a tárolásuk. A kutatók saját maguk archiválhatják a nyílt hozzáférésre szánt dokumentumaikat (önarchiválás) például repozitóriumokban (pl. REAL, EDIT, KREpozit), vagy nyilvános közösségi oldalakon (pl. ResearchGate, Academia.edu).

A felsőoktatási intézmények és kutatóintézetek rendelkeznek kutatásetikai szabályzattal. A kutatások megkezdése előtt kutatásetikai engedélyt kell kérni a kutatóhely illetékes szervezetétől (Kutatásetikai Bizottság). Minden olyan esetben szükség van az engedélyre, amikor a kutatás közvetlenül személyekre irányul, vagy ha vannak közvetetten érintett személyek (pl. levéltári kutatás, dokumentumelemzés). Például az ELTE kutatóinak és hallgatóinak lehetősége van a kutatásetikai kérelem online történő kitöltésére és benyújtására az ELTE BTK honlapján az e célra létrehozott online felületen (ELTE Kérelem kutatásetikai engedélyhez).

4. Összefoglalás

A tanulmányban a tudományos kutatás etikai (más néven: integritási) kérdései közül azokat tárgyaltam, amelyek az utóbbi években változtak vagy újonnan merültek fel. Röviden ismertettem a kutatásetikai szabályzatokat és ajánlásokat, majd részletesen bemutattam a publikációs folyamatban bekövetkezett változásokat, a generatív mesterséges intelligencia felelős/etikus használatának szabályozását és a nyílt hozzáférés (Open Access) elterjedése következtében az adatkezelésben bekövetkezett változásokat.

Az egyre szélesebb körű szabályozás és a gyors változások a tudományos munka kereteit is mindig jobban megszabják. A tudományos folyamatok, követelmények, elvárások pedig egyre összetettebbek. Ezért egyrésről a tudományos

közösség összefogására van szükség, másrészt intézményi szabályozásra és ellenőrzésre, harmadrészt a kutatók önképzését és rendszeres továbbképzését követelik meg a változások. A korábbinál is jobban megnő a tapasztalt kutatók (pl. bírálók, szerkesztők, témavezetők) felelőssége a kutatásetikai kérdések és szabályok betartásában és betartatásában, a tudományos közösség felkészítésében és a kutatók folyamatos továbbképzésében. Megnőtt az intézményi szabályozás jelentősége is: a felsőoktatási intézmények kutatásetikai szabályzatot, mesterségesintelligencia-szabályzatot, kutatásetikai bizottságot hoztak létre, a közvetlenül vagy közvetve személyekre irányuló kutatások esetében pedig a kutatóknak (az egyetemi oktatókat, doktoranduszokat és a diákokat is beleértve) kutatásetikai engedélyt kell kérniük és adatkezelési tervet ajánlott készíteniük.

Irodalom

- Anderson, E. E., Corneli, A. L. 2018. *100 Questions (and Answers) About Research Ethics*. Los Angeles: SAGE.
- Bódi Z. 2025. *A helyesírás norma és a mesterséges intelligencia kapcsolata: A nyelvi modellek preskriptív és deskriptív működésének vizsgálata*. Elhangzott: XXX. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus, Eszék, 2025. április 14–15.
- Bodó Cs., Fazakas N., Lajos V. 2022. Részvételi szociolingvisztika. In: Karmacs Z., Márku A., Máté R. (szerk.) *A határ mint konvergáló és divergáló tényező a nyelvben. Tanulmányok a 21. Élőnyelvi Konferenciáról*. Törökbálint: Termini Egyesület, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Hodinka Antal Intézet. 68–81.
- Dóczi B. 2024. *A szókincs szerepe a nyelvtanulásban*. Budapest: Akadémiai Kiadó. <https://doi.org/10.1556/9789636640125>
- Dodé R., Yang Z. Gy. 2024. Kulcsszógenerálás magyar nyelvű, hosszú szövegekből nagy nyelvi modellekkel. In: Berend G., Gosztolya G., Vincze V. (szerk.) *XX. Magyar Számítógépes Nyelvészeti Konferencia*. Szeged: Szegedi Tudományegyetem. 257–267.
- Eszenyi R. 2023. *Humán fordító és gépi fordítás 8 leckében*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó. <https://doi.org/10.21862/Transl.HuXMach.2023.8>
- Fóris Á. 2008. A kutatás jogi és etikai kérdései. In: *Kutatásról nyelvészeknek. Bevezetés a tudományos kutatás módszertanába*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó. 185–204. <http://mek.oszk.hu/18000/18088/18088.pdf>
- Fóris Á. 2022. Általános etikai kérdések a fordításkutatásban. In: Klaudy K., Robin E., Seidl-Pécs O. (szerk.) *Bevezetés a fordítás és a tolmácsolás kutatómódszertanába I. Általános rész*. Budapest: ELTE FTT–MANYE Fordítástudományi Szakosztály. 109–122. <https://doi.org/10.21862/kutmodszertan1/7>
- Fóris Á. 2024. Szakmai kommunikáció, terminológia és dokumentáció. Elmélet és alkalmazások. *A MANYE Kongresszusok Előadásai* 14. évf. 1. szám. https://mersz.hu/dokumentum/m1262tia_6/#m1262tia_4
https://mersz.hu/dokumentum/m1262tia_18/#m1262tia_16
- Gyurgyák J. 2019. *Szerzők és szerkesztők kézikönyve*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Heltai J. I. 2021. Szociolingvisztika és részvételiség. *Alkalmazott Nyelvtudomány* XXI. évf. 2. szám. 21–34. <http://dx.doi.org/10.18460/ANY.2021.2.002>

- Horváth I. 2021. *Tolmácsolás, digitalizáció, mesterséges intelligencia*. Budapest: Akadémiai Kiadó. <https://doi.org/10.1556/9789634546801>
- Huang, X., Zou, D., Cheng, G., Chen, X. & Xie, H. 2023. Trends, Research Issues and Applications of Artificial Intelligence in Language Education. *Educational Technology & Society* Vol. 26. No. 1. 112–131. [https://doi.org/10.30191/ETS.202301_26\(1\).0009](https://doi.org/10.30191/ETS.202301_26(1).0009)
- Iantosca, M. J. 2023. *Intelligence in, knowledge out. Augmenting large language models with knowledge graphs for effective, responsible and explainable AI (XAI)*. <https://thinkingdocumentation.com/downloads>
- Iltis, A. S., MacKay, D. (eds) 2024. *The Oxford Handbook of Research Ethics*. Oxford: Oxford University Press.
- Károly K. 2022a. A nyelvi közvetítés empirikus kutatásának módszerei. In: Klaudy K., Robin E., Seidl-Péché O. (szerk.) *Bevezetés a fordítás és a tolmácsolás kutatómódszertanába I. Általános rész*. Budapest: ELTE FTT–MANYE Fordítástudományi Szakosztály. 27–58. <https://doi.org/10.21862/kutmodszertan1/3>
- Károly, K. 2022b. Translating Academic Texts. In: Malmkjær, K. (ed.) *The Cambridge Handbook of Translation*. Cambridge: Cambridge University Press. 340–362.
- Kiszl P., Winkler B. 2022. A tudományos jelenlét tudományometriai megközelítései. In: Klaudy K., Robin E., Seidl-Péché O. *Bevezetés a fordítás és a tolmácsolás kutatómódszertanába I. Általános rész*. Budapest: ELTE FTT–MANYE Fordítástudományi Szakosztály. 165–179. <https://doi.org/10.21862/kutmodszertan1/9>
- Klaudy K. 2022. A fordítástudomány dilemmái a 21. század elején. In: Klaudy K., Robin E., Seidl-Péché O. (szerk.) *Bevezetés a fordítás és a tolmácsolás kutatómódszertanába I. Általános rész*. Budapest: ELTE FTT–MANYE Fordítástudományi Szakosztály. 13–25. <https://doi.org/10.21862/kutmodszertan1/2>
- Klaudy K. 2023. A nyelvi közvetítés társadalmi szerepének vizsgálata a fordítástudományban. In: Seresi, M., Robin, E., Eszenyi, R. (szerk.) *Nyelvi közvetítés fegyveres konfliktusokban és egyéb válsághelyzetekben*. Budapest: ELTE BTK Fordító- és Tolmácsoló Tanszék–Országos Fordító- és Fordításhitelesítő Iroda Zrt. 15–26.
- Klaudy K., Robin E., Seidl-Péché O. (szerk.) 2022. *Bevezetés a fordítás és a tolmácsolás kutatómódszertanába I. Általános rész*. Budapest: ELTE FTT–MANYE Fordítástudományi Szakosztály. <https://doi.org/10.21862/kutmodszertan1>
- Klaudy K., Robin E., Seidl-Péché O. (szerk.) 2024. *Bevezetés a fordítás és a tolmácsolás kutatómódszertanába II. Speciális rész*. Budapest: ELTE FTT–MANYE Fordítástudományi Szakosztály. <https://doi.org/10.21862/kutmodszertan2>
- Koepsell, D. 2017. *Scientific Integrity and Research Ethics: An Approach from the Ethos of Science*. Berlin: Springer.
- Láncos P. L. 2022. A tudományos kutatás jogi szabályozása. In: Klaudy K., Robin E., Seidl-Péché O. (szerk.) *Bevezetés a fordítás és a tolmácsolás kutatómódszertanába I. Általános rész*. Budapest: ELTE FTT–MANYE Fordítástudományi Szakosztály. 123–140. <https://doi.org/10.21862/kutmodszertan1/8>
- Lew, R. 2024. Dictionaries and lexicography in the AI era. *Humanities and Social Sciences Communications* Vol. 11. Article No. 426. <https://doi.org/10.1057/s41599-024-02889-7>
- Olalla-Soler, Ch., 2021. Yes! We're open. Open science and the future of academic practices in translation and interpreting studies. *Translation & Interpreting* Vol. 13. No. 2. <https://www.trans-int.org/index.php/transint/article/view/1317>

- Nesi, H. 2024. Are we witnessing the death of dictionaries? *Iberica* Vol. 47. 7–14. <https://doi.org/10.17398/2340-2784.47.7>
- Pulay Gy. 2021. *Integritásmenedzsment. A bizalom megteremtése és megőrzése*. Budapest: Akadémiai Kiadó. <https://doi.org/10.1556/9789634546320>
- Reményi A. Á. 2025. Egy angolnyelv-vizsga validálásáról és az automatizált nyelvi értékelésről. *A MANYE Kongresszusok Előadásai* 14. évf. 3. szám. 10.1556/9789636640996.11
- Sasvári P., Bakacsi Gy., Urbanovics A. 2021. „Két út van előttem, melyiken induljak”? Gazdaság- és Társadalomtudományi Karok Web of Science és Scopus által indexált folyóiratcikkjeinek vizsgálata 2016 és 2020 között. *Vezetéstudomány / Budapest Management Review* LII. évf. 12. szám. <https://doi.org/10.14267/VEZTUD.2021.12.03>
- Sasvári P., Fejes Zs. 2023. Publikációs lehetőségek Scopus által indexált folyóiratokba állam- és jogtudomány esetén. *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás* 70. évf. 1. szám. 38–58. <https://doi.org/10.3311/tmt.13209>
- Sasvári P. 2019. *Tájékoztatás a Scimago szerint Q-s és az MTA listás folyóiratokban írt cikkek kereséséről, valamint Q-s hivatkozások listázásáról az MTMT alapján*. (Preprint) <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.16462.41282>
- Sasvári, P., Urbanovics, A. 2023. „A kifogásolható gyakorlatot folytató folyóiratok listája”, tudományos kiválóság vagy tudományos hitelesség? *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás* 70. évf. 4. szám. 463–471. <https://doi.org/10.3311/tmt.13275>
- Seresi M. 2022. Kutatási adatok kezelése a fordítástudományban. In: Klaudy K., Robin E., Seidl-Péché O. (szerk.) *Bevezetés a fordítás és a tolmácsolás kutatómódszertanába I. Általános rész*. Budapest: ELTE FTT–MANYE Fordítástudományi Szakosztály. 93–107. <https://doi.org/10.21862/kutmodszertan1/6>
- Seresi M., Robin E., Eszenyi R. (szerk.) 2023. *Nyelvi közvetítés fegyveres konfliktusokban és válsághelyzetekben*. Budapest: OFFI Zrt.–ELTE BTK. <https://doi.org/10.21862/nyelvkozvetitesvalsag>
- Seresi M. 2025. *AI generated speeches in interpreter training: a case study*. Elhangzott: XXX. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus, Eszék, 2025. április 14–15.
- Solla Price, D. J. de 1979. *Kis tudomány – nagy tudomány*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Szabó T. A. U. 2025. 3T és a ChatGPT: támogat, tűr vagy tilt? A ChatGPT felhasználási lehetőségei a felsőoktatásban. *A MANYE Kongresszusok Előadásai* 14. évf. 3. szám. <https://doi.org/10.1556/9789636640996.13>
- Szító J., Albert V. 2025. *A ChatGPT középiszkolások szemével. Tapasztalatok és reflexiók angol nyelvű esszéírás kapcsán*. Elhangzott: XXX. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus, Eszék, 2025. április 14–15.
- T. Nagy L., Boda I. K. 2025. Mesterséges intelligencia a nyelvtanulásban? *A MANYE Kongresszusok Előadásai* 14. évf. 3. szám. <https://doi.org/10.1556/9789636640996.15>
- Yang Z. Gy., Dodé R., Ferenczi G., Hatvani P., Héja E., Lengyel M., Ligeti-Nagy N., Madarász G., Sárossy B., Varga K. et al. 2025. PULI LlumiX modell: Egy folytatólágon előtanított nagy nyelvi modell. In: Berend G., Gosztolya G., Vincze V. (szerk.) *XXI. Magyar Számítógépes Nyelvészeti Konferencia*. Szeged: Szegedi Tudományegyetem TTIK, Informatikai Intézet. 153–167.

Internetes hivatkozások

- A MANYE Kongresszusok Előadásai = A MANYE Kongresszusok Előadásai, szerkesztési útmutató. https://manye.hu/wp-content/uploads/2025/07/MANYE_szerk.-u%CC%81tm._HU_VE%CC%81GL_250710.pdf
- Akadémiai törvény = A Magyar Tudományos Akadémiáról szóló 1994. évi XL. törvény, a Magyar Tudományos Akadémia Alapszabálya és az Akadémiai Ügyrend egységes szerkezetben, https://mta.hu/data/dokumentumok/egyeb_dokumentumok/2024/Alapszabaly_es_Ugyrend_20240615tol_hatalyos.pdf
- All European Academies (The European Federation of Academies of Sciences and Humanities). <https://allea.org/>
- ALLEA Code = The European Code of Conduct for Research Integrity (ALLEA Code). Revised Edition – 2023. Berlin: ALLEA. <https://doi.org/10.26356/ECOC>
- Committee on Publication Ethics (COPE). Guidelines. <https://publicationethics.org/guidance?f%5B0%5D=type%3A21>
- COPE Ethical Guidelines for Peer Reviewers 2017 = COPE Ethical Guidelines for Peer Reviewers. Version 2 September 2017. <https://doi.org/10.24318/cope.2019.1.9>
- COPE Guidelines for New Editors 2019 = COPE Council. COPE Guidelines: A Short Guide to Ethical Editing for New Editors. May 2019. <https://doi.org/10.24318/cope.2019.1.8>
- COPE, Topic discussion = Topic discussion. Publishing when English is not your first language. <https://publicationethics.org/topic-discussions/publishing-when-english-not-your-first-language>
- ELTE BTK Kutatásetikai Szabályzat = ELTE Bölcsészettudományi Kar Kutatásetikai Szabályzat. 2022. <https://www.btk.elte.hu/dstore/document/5649/BTK%20Kutat%C3%A1setikai%20Szab%C3%A1lyzat%20v%C3%A9gleges.pdf>
- ELTE Etikai Kódex = Etikai Kódex az Eötvös Loránd Tudományegyetem polgárai számára. 2017. https://www.elte.hu/dstore/document/12264/ELTE_Etikai_Kodex.pdf
- ELTE Kérelem kutatásetikai engedélyhez. <https://btk.elte.hu/kutatasetikaikerelem>
- ELTE TáTK Kutatás-etika = ELTE Társadalomtudományi Kar Kutatásintegritási, Etikai és Adatkezelési Bizottság. <https://tatk.elte.hu/bizottsagok/kutetika>
- ELTE, MI használata = Az ELTE Bölcsészettudományi Kar állásfoglalása a szerzői művek önálló megalkotásával és jogtisztaságával kapcsolatban. (2024. okt. 2.) https://www.btk.elte.hu/dstore/document/8830/%C3%81ll%C3%A1sfoglal%C3%A1s_MI_pl%C3%A1gium_.pdf
- EU 2024/1689 rendelete = AZ EURÓPAI PARLAMENT ÉS A TANÁCS (EU) 2024/1689 RENDELETE (2024. június 13.) a mesterséges intelligenciára vonatkozó harmonizált szabályok megállapításáról, valamint a 300/2008/EK, a 167/2013/EU, a 168/2013/EU, az (EU) 2018/858, az (EU) 2018/1139 és az (EU) 2019/2144 rendelet, továbbá a 2014/90/EU, az (EU) 2016/797 és az (EU) 2020/1828 irányelv módosításáról (a mesterséges intelligenciáról szóló rendelet). https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TEXT/PDF/?uri=OJ:L_202401689
- EU Guidelines of AI in Research = Living guidelines on the responsible use of generative AI in research. European Commission [Európai Bizottság], April 2025. https://research-and-innovation.ec.europa.eu/document/download/2b6cf7e5-36ac-41cb-aab5-0d32050143dc_en?filename=ec_rtd_ai-guidelines.pdf

- Felsőoktatási törvény (Ftv.) = 2011. évi CCIV. Törvény a nemzeti felsőoktatásról Fordítástudomány, szerzői útmutató. <https://ojs3.mtak.hu/index.php/fordtud/utm>
- GDPR = Regulation (EU) 2016/679 (General Data Protection Regulation). [General Data Protection Regulation; Általános adatvédelmi rendelet] <https://gdpr-info.eu/>
- IBM = IBM. Agentic AI vs. generative AI. <https://www.ibm.com/think/topics/agentic-ai-vs-generative-ai>
- Infotv. = 2011. évi CXII. törvény az információs önrendelkezési jogról és az információszabadságról
- Innovációs törvény = 2014. évi LXXXVI. Törvény a tudományos kutatásról, fejlesztésről és innovációról. <https://njt.hu/jogszabaly/2014-76-00-00.1>
- KRE Etikai Kódex = A Károli Gáspár Református Egyetem Etikai Kódexe. 2021. <https://portal.kre.hu/index.php/home/szabalyzatok.html>
- KRE Kutatásetikai Szabályzat = 6/2024. (IX.25.) rektori utasítás a Károli Gáspár Református Egyetem Kutatásetikai Szabályzatáról. <https://portal.kre.hu/index.php/kutatas/kutatasetika.html>
- KRE, MI használata = Útmutató a mesterséges intelligencia alapú rendszerek használatáról. (2024. jún. 28.) <https://portal.kre.hu/index.php/home/szabalyzatok.html>
- Magyarország Alaptörvénye, 2011. (Hatályos 2012. január 1-től), utolsó verzió (15. módosítás: 2025). <https://njt.hu/jogszabaly/2025-15-04-00>
- MTA 2023 = Javaslatok a kifogásolható gyakorlatot folytató folyóiratok cikkeinek kezelésére – az MTA ajánlásai az új típusú publikációs visszaélésekkel kapcsolatban. 2023. október 16. https://mta.hu/mta_hirei/javaslatok-a-kifogasolhato-gyakorlatot-folytato-folyoiratok-cikkeinek-kezelesere-az-mta-ajanlasai-az-uj-tipusu-publikacios-visszaelesekkel-kapcsolatban-113234
- MTA 2024 = *A Magyar Tudományos Akadémia Tudományetikai Kódexe*, 2024. https://mta.hu/data/dokumentumok/egyeb_dokumentumok/2024/Tudomanyetikai_Kodex_2024_VEGLEGES.pdf
- MTA Osztály folyóirat listák. <https://www.mtmt.hu/osztalylistak>
- MTMT = Magyar Tudományos Művek Tára. <https://mtmt.hu/>
- OPENAI. <https://openai.com/>
- Open Science. <https://openscience.hu>
- SJR = Scimago Journal Ranking (SJR). <https://www.scimagojr.com/journalrank.php?type=j>
- Szabadalmi törvény = 1995. évi XXXIII. törvény a találmányok szabadalmi oltalmáról. <https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99500033.TV>
- TechGenies. <https://techgenies.com/>
- Toloka. AI training data for smarter agents and models. toloka.ai

A betűszavak és fordításuk egészségügyi szakszövegekben

Seidl-Péché Olivia

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar,

Fordító- és Tolmácsképző Tanszék

E-mail: seidl-pech.olivia@btk.elte.hu

<https://orcid.org/0000-0002-6789-4921>

Hargitai Ildikó

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem, Nyelvtudományi Doktori Iskola,

Fordítástudományi Doktori Program

E-mail: hargitai.b.ildiko@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0007-7305-1692>

Kivonat: Majdnem pontosan 100 év telt el azóta, hogy a betűszavak megjelentek a magyar nyelvben és térnyerésük azóta is megállíthatatlan mind a köznyelvi, mind a szaknyelvi használatban. A tanulmány célja egyrészt a nyelvi redukcióval létrejött lexémák különböző taxonómiáinak áttekintése és lehetséges tipológiáinak bemutatása, másrészt funkciójuk és szerepük vizsgálata a szaknyelvi használatban. Az általános áttekintés után a szaknyelvek közül az orvosi kommunikációban járja körül a betűszavak szerepét, majd az orvosi – és azon belül a gyógyszeripari kísérőiratok vonatkozásában – tér ki a fordítási kérdésekre. A betűszavak kutatása kezdetének bemutatása után számba veszi a különböző szóalkotási módokat, amelyek során betűszavak vagy mozaikszavak jönnek létre, és kitér utóbbiak vitatott viszonyára is. Rendszerezi a típusaikat szófaji, keletkezési és helyesírási szempontból, beleértve a hatályos helyesírási szabályzat (AkH.) normáit is. A betűszavak funkciójáról, szerepéről és használatáról szóló fejezetben a tanulmány rávilágít – többek között – a nyelvi gazdaságosságra, az egységesítésre, sőt még az eufemisztikus kommunikációs szándékra is, azonban rámutat arra is, hogy ezek használatának lehetnek árnyoldalai is, például a betegkommunikációban a feloldás/definíció hiánya megértési kockázatot hordoz. Az orvosi szaknyelvben előforduló betűszavak fordításához három szempontot javasol: a kontextus- és szövegfunkció, valamint a nyelvi eltérések figyelembevételét, illetve a deskriptív fordítás, a betoldás vagy az összevonás szükségességét. Végezetül az orvosi szaknyelven belül speciális kategóriába tartozó gyógyszeripari kísérőiratok fordításával kapcsolatos hatósági előírásokat és elvárásokat tekinti át, valamint ismerteti a „Betűszavak táblázata kísérőiratokhoz” elnevezésű terminológiai adatbázist és a használatára vonatkozó hatósági ajánlásokat.

Hivatkozás: Seidl-Péché O., Hargitai I. 2025. A betűszavak és fordításuk egészségügyi szakszövegekben. *Fordítástudomány* 27. évf. 2. szám. 28–40.

DOI: <https://doi.org/10.35924/fordtud.27.2.2>

Kulcsszavak: betűszó, taxonómia, tipológia, szaknyelv, fordítási ekvivalencia, gyógyszeripari kísérőiratok

1. Bevezetés

Korunk írott és beszélt nyelvhasználatának elengedhetetlen részét képezik az olyan szavak, mint a PIN, az USB, a DNS vagy akár a tbc. A jelen tanulmány célkitűzései közé tartozik ezen szóképzési elemek definiálása, a létrejöttüket elősegítő folyamatok feltárása, illetve a betűszavakat leíró taxonómiák bemutatása. A tanulmányban tárgyalt nyelvi elemek használati előnyeinek és hátrányainak összegzése, valamint tudatosítása a modern köznap és szaknyelvi kommunikációs helyzetekben szintén az alkalmazott nyelvészet feladatai közé tartozik. A betűszavak fordítása fokozott kockázatot jelent a célnyelvi szövegben megvalósuló ekvivalencia szempontjából (például több jelentésű betűszavak – ilyen például az angol *PC*, ami lehet *personal computer* vagy akár *politically correct* is), ezért mindezen kérdések tisztázása elengedhetetlen a fordítástudomány számára is.

A tanulmány elsődleges célja tehát, hogy áttekintse a nyelvi redukcióval létrejött lexémák különböző taxonómiáit, majd rátérjen a betűszavak lehetséges tipológiáira, valamint megvizsgálja funkciójukat és szerepüket a szaknyelvi használatban. Az általános áttekintés után a szaknyelvek közül az orvosi kommunikációban járja körül a betűszavak szerepét, majd a gyógyszeripari kísérőiratok vonatkozásában tér ki a fordítási kérdésekre.

Mivel a betűszavak számos tudományterületen használt és elemzett nyelvi elemek, több tudományág is foglalkozik velük. A nyelvészet a betűszavakat mint nyelvi jelenségeket vizsgálja, ezen belül a szavak belső szerkezetét és felépítését a morfológia, a jelentést és használatot pedig a szemantika és pragmatika (Nádasdy 2006). A Nádasdy Ádám által említett interdiszciplináris területek közül ide sorolható még a szociolingvisztika, valamint a fordítás és helyesírás is. Természetesen meg kell itt említenünk a terminológiát is – a szakszókincssel foglalkozó alkalmazott nyelvészeti diszciplínát –, hiszen a betűszavak erősen köthetőek különböző szaknyelvi területekhez és általában a szaknyelvi lexika részei. A jelen tanulmány fókuszába nem tartozó további tudományterületek a filológia, az információs technológia és a marketing.

2. A betűszavak kutatása

Simonyi Zsigmond hívta fel először a figyelmet a betűszó jelenségére, ám ezt még műfaji megjelölés nélkül tette – számol be erről Szemere Gyula *Az akadémiai helyesírás története (1832–1954)* című művében (1974). A betűszavak első ismert elnevezése 1921-ből Tolnai Vilmostól származik. *Emke-szavak*nak nevezte a be-

tűszavas rövidítéseket, „mert emlékezete szerint az Emke¹ [...] volt az első ilyen fajta szó, amely országszerte közismertté vált” (Péter 2003: 126). A „betűs szavak” kifejezés Ferenczy Géza nevéhez kötődik, míg a ma használt betűszó terminus kitalálója Kardeván Károly (Péter 2003).

2.1. Szóalkotási módok és a betűszavak besorolása különböző taxonómiák szerint

A nyelvészetben a szókészlet gyarapításának legfőbb nyelven belüli eszköze a szóalkotás, melynek során új lexémák jönnek létre. A szóalkotás folyamatában létrejött új lexémák többféle módon kerülhetnek a nyelvbe; egyesek már eredetileg nyelven belüliek: az alapnyelvből származnak vagy szóteremtéssel jönnek létre, mások nyelvi kölcsönzéssel átvett jövevényszavak.

A szóalkotási módok többféleképpen csoportosíthatóak. A Keszler Borbála által szerkesztett *Magyar grammatika* (2017) című kötetben Lengyel Klára elkülöníti a szóképzést mint a szóalkotásnak azt a módját, amikor a szótőhöz illesztett képzővel jön létre új szó (például *lakhatás, aerobikozik*). Megkülönbözteti továbbá a szóösszetételt (*compositio*), amely „az egyik leggyakoribb szóalkotásmódunk, mellyel szinte korlátlan mértékben növelhetjük szótári szavaink számát. A szóösszetétel során két vagy több szóalak összekapcsolásával hozunk létre új lexémát, melyet alaki felépítése alapján összetett szónak (*compositum*) nevezünk” (Lengyel 2017: 321) (például *árubehozatal, betonút*). Az összetételek lehetnek szervesek, amikor az alkotóelemek között grammatikai viszony van (például *munkánélküli, hiteligénylő*) vagy szervetlenek, amikor azokat „csak formájuk alapján soroljuk a szóösszetételek közé, hiszen grammatikai szabályokkal nem leírható, illetőleg azokkal nem magyarázható szóalkotás hozta létre őket” (ibid. 335) (például: *nem-dohányzó, borzaskata*). A harmadik csoportot a ritkább szóalkotási módok alkotják, mint például az ikerítés, a szórövidülés és az elvonás, valamint a mozaikszóalkotás különféle típusai. Lengyel kiemeli, hogy az utóbbi csoportban a szóalkotásmódok gyakoriságának tekintetében jelentős különbségek figyelhetők meg; „[a] termékenyebb típusok közé tartozik a mozaikszóalkotás, mely a 20. században vált általánossá” (ibid. 338).

Lengyel a több szó elemeiből felépülő mozaikszavakat három nagy csoportba sorolja:

1. betűszók – többszavas kapcsolat elemeinek kezdőbetűiből állnak (például *ELTE*),
2. szóösszevonással keletkezett szavak – az alapul szolgáló többszavas kapcsolatból nagyobb egységeket őriznek meg, többségükben tulajdonnevek (például *Mabisz*),

¹ Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület <https://nmikon.hu/szervezet/erdelyi-magyar-kozmuevelodesi-egyesulet>

3. egyéb mozaikszók – intézménynevek, „melyek a teljes névből egész, tájékoztató szerepű, többnyire termék- vagy tevékenységjelölő, illetve a telep-helyet megnevező szavakat őriznek meg, így akár összetételeknek is nevezhetők” (ibid. 344) (például *Zalatej*, *Budataxi*).

Laczkó Krisztina a *Magyar Nyelv* című kötetben hasonló felosztást alkalmaz: „[a] belső szóalkotással létrejött szavakat a hagyományos nyelveírás három nagy csoportba sorolja: képzett, összetett és egyéb szóalkotásmóddal keletkezett szavak” (Laczkó 2006: 15.5.3). Laczkó szerint az egyéb szóalkotásmódokkal létrejött szavak lehetnek tudatos vagy spontán tevékenység eredményei. Említi a rag- és jel-szilárdulást, az ikerítést, a szóelvonást és a szóhasadást. Hangsúlyozza, hogy kifejezetten tudatos szóalkotási mód az ún. szóösszerántás (például *biztosíték*, *mozi*) és az írott nyelvben a 19. századtól követhető mozaikszó-alkotás, amelyet a következő csoportokba sorol:

1. betűszó – a 20. századig a mozaikszavak egyetlen csoportja, csak tulajdonnévi kategória (például *EMKE*, *FTC*),
2. szóösszevonások – tulajdonnevek (például *Matáv*, *Délker*) akár egész szavak megtartásával (például *Ceglédtej*),
3. szórövidülés – a 20. század végén, az internetes kommunikációhoz közelítő nyelvváltozatokban van erőteljesen jelen (például *tali*, *lécci*).

A szóalkotás egyéb módjainak tárgyalásakor Zsuffa Zoltánné a *Gyakorlati magyar nyelvtan* (1996) című művében a szóösszevonás fogalmával kapcsolatban említi, hogy ez „nem magyar szóalkotási sajátosság. Az idegen nyelvek hatására keletkeztek a magyar nyelvben is tulajdonnévi jelentéssel ezek a szavak” (Zsuffa 1996: 96), és hozzáteszi, hogy az így keletkezett szavakat közszóként is használjuk (például *közért*). A betűszóalkotást hasonlóan tekinti a szóösszevonáshoz, és a keletkezett szavakat mozaikszóként határozza meg.

Péter László másképp vélekedik a betűszavak taxonómiáját illetően. Álláspontja szerint mind a betűszó, mind a mozaikszó szóösszevonás, és nincs köztük alá-fölé rendeltségi viszony, hiszen „akár betűszót, akár mozaikszót alkotunk, szavakat vonunk össze. A betűszó tehát nem válfaja a mozaikszónak, hanem egyenrangú társa” (Péter 2003: 126). A *magyar helyesírás szabályai*ban (továbbiakban AkH.) szereplő definíciókat így bírálja: „végiggondolatlan, pongyola, hibás: egybemossa a mozaikszót és a betűszót” (ibid. 125). Mivel e tekintetben a jelenleg hatályos, 12. kiadásában sincs változás, Péter nézete szerint kifogásolható tehát, ahogy az AkH. a betűszavakat, „vagyis azokat a mozaikszókat, amelyek (...) valamely többszavas név elemeinek kezdőbetűiből alakultak” (285. pont), és a szóösszevonásokat, „vagyis azokat a mozaikszókat, amelyek rövid (vagy rövidített) szavakból, kisebb-nagyobb szórészetekből, esetleg részben kezdőbetűkből alakultak” (286. pont) meghatározza.

Letsch Endre *Rövidítések a jogi nyelvben* (2019) című írása tárgyalja azt a nézetet, mely szerint a szóösszevonással keletkezett szavakat – kiterjesztő értel-

mezésben – (is) rövidítésnek tekinthetjük. Az alábbiak szerint csoportosítja a szóösszevonással keletkezett rövidítéseket:

1. szótag-összevonásos rövidítések (akronímák) (például *MAHIR*),
2. kezdőbetűs rövidítések (inicializmusok) – verzál és kisbetűsek (például *OTP, tv*),
3. vegyes rövidítések, amelyeket részben kezdőbetűk, részben szótagok alkotnak (például *POFOSZ*).

Meg kell jegyezni azonban, hogy van olyan nézet (Adamo és Della Valle 2001, 2003) is, amely szerint a mozaikszavak a szintaktikai neologizmusok csoportjába tartoznak (a szóösszetétellel, a szóvegyüléssel, a rövidítéssel és az ellipszissel együtt), nem pedig a morfológiai neologizmusok közé.

2.2. A betűszavak tipológiája

A különböző taxonómiák áttekintése után következhet részletes típusokba sorolásuk bemutatása szófajuk, keletkezésük és helyesírásuk alapján.

2.2.1 Szófaji szempontú tipológia

Lengyel a *Magyar grammatika* (2000) című kötetben a betűszavakat elemeik szófaja, illetve kiejtésük alapján tipologizálja. A szófaj szerinti tipológia két fő kategóriája megkülönbözteti a főnévieket és az egyéb szófajúakat. A főnévi kategória túlnyomórészt tulajdonneveket – leggyakrabban intézmények, klubok, egyesületek, társaságok neveit, (például *FMH/Fővárosi Művelődési Ház, ENSZ/Egyesült Nemzetek Szervezete*) vagy címeket (például *HVG/Heti Világgazdaság*), ritkábban közneveket (például *pzs/papír zsebkendő*) tartalmaz. Az egyéb szófaji kategóriába sorolható például a *stb./s a többi*, melynek szófaja a felsorolás tagjainak szófaji minőségéhez igazodik. A kiejtés szerinti tipológia megkülönbözteti (a) a betűző ejtésű alakokat, melyek esetében minden egyes betűt betűnévvel ejtünk (például *FTC*, kiejtve: eftécé), (b) az egybeejtett alakokat, melyekben a betűk egymásutánját mint összefüggő hangsort ejtjük (például *MÁV*, kiejtve: máv) és (c) a vegyes ejtésű alakokat (például *GYSEV/Győr-Sopron-Ebenfurt vasút*, kiejtve: gyesev). Lengyel leszögezi azonban, hogy a felsorolás nem teljeskörű; az említett típusokon kívül a mozaikszavak még számos változatban előfordulnak, de nehezen osztályozhatók változatosságuk miatt.

2.2.2 Keletkezés-szemponú tipológia

Gerstner Károly (2006) a *Magyar nyelv* című kötetben a betűszavakat a létrejöttük alapján tipologizálja. Ezek alapján megkülönböztet több szóból álló neveket, melyek első betűinek összeolvasása révén keletkeznek a betűszavak (például *BKV*,

ELTE), idegen intézménynevek magyar megfelelőit (például *ENSZ*, *EK/Európai Község*), és jövevény betűszavakat, amelyek esetében az idegen nyelven létrejött mozaikszót veszi át a magyar nyelv, és a magyar megfelelőt nem rövidíti (például *USA/Amerikai Egyesült Államok*).

2.2.3 Helyesírás-szemponitú tipológia

Egyfajta tipológiának tekinthető a betűszavak csoportokba sorolása helyesírásuk alapján, amelyről a hatályos helyesírási szabályzat (AkH.) rendelkezik.

1. A csupa nagybetűvel írt betűszavakban a többjegyű betűk minden jegyét nagy betűvel írjuk (például *ENSZ*, *GYSEV*) (AkH. 8. pont),
2. Kategorizálást tesznek lehetővé a betűszavak elválasztásának szabályai (ibid. 232.a pont),
 - a. a csak mássalhangzóból álló, illetve a legfeljebb egy magánhangzót tartalmazó betűszavak nem választhatók el (például *BVSC*, *NOB*),
 - b. a két vagy több magánhangzót tartalmazó betűszavak a szótagolás szabályai szerint elválaszthatók, ha szükséges (például *NA-TO*, *OR-FI*),
3. Megkülönböztethetjük a betűszavakat tulajdonnévi vagy köznévi jellegük szerint (ibid. 285. pont):
 - a. a tulajdonnévi (főként többemű intézménynevet helyettesítő) magyar és idegen betűszó minden betűjét (a többjegyűeknek minden jegyét) nagybetűvel írjuk, mivel legtöbbször nagybetűvel kezdett szavakat képviselnek (például *KSH*, *UNESCO*),
 - b. a közszoí betűszavak csupa kisbetűből állnak, mert kis kezdőbetűs szavakat helyettesítenek (például *tbc*, *tv*).
4. A közszoí jelleg ellenére bizonyos betűszavakat nagy betűkkel szokás írni (ibid. 285. pont):
 - a. a szaktudományok körében szokás a többemű közszoí alakulatokat is nagybetűkkel írni (például *DNS*, *EKG*).
 - b. bizonyos közszoí betűszavakat nagybetűkkel írhatunk (például *BUÉK*, *TDK*).
5. A közszoí betűszót alkotó betűk neve néhány esetben a kiejtést tükrözve is írható (ibid. 285. pont): például *pévécé*, *tévé*.

3. A betűszavak funkciója, szerepe és használata

Cs. Nagy Lajos a *Kalandozások a rövidítések birodalmában* (2007) című írásában így fogalmazza meg a rövidítések – és kiterjesztett értelmezésben a betűszavak – használatának okát: „[a] gazdaságosságra, a nyelvi takarékoszágra való törekvésünk céljából gyakran használunk rövidítéseket. Általában a sűrűn előforduló szavakat, szókapcsolatokat szoktuk írásban rövidíteni. A közszoívet és a legkülönbözöbbször szakszoíveket is jellemzi ez a – jórészt tudatos – nyelvi művelet”

(Cs. Nagy 2007: 118). Murányiné Zagyvai Márta elkerülhetetlennek, de egyben kétélű kardnak is látja a nyelvi gazdaságossági céllal létrejött szavak használatát: „[a] redukciós szóalkotás jellemző termékei, a mozaikszók, a modern szaknyelvi szövegek igen gyakori elemei, melyek mindennapi életünk minden színterén segítik és egyben gátolják is a kommunikációt” (Murányiné Zagyvai 2024: 123).

Mány Dániel az *Eufemizmusok az orvosi szakfordításban* (2020) című doktori értekezésében egy önálló alfejezetet szentel a rövidítéseknek, betűszóknak és litészeknek, „amelyek lényegesen megkönnyítik a hosszú, összetett terminusokkal járó kommunikációs nehézségeket” (ibid. 53). Ezen nyelvi elemek további szerepe a betegségek vagy súlyos állapotok leírásán, illetve közlésében a rossz hír enyhítése: „a rövidítés és a betűszók használata hatékony eufemizáló stratégia is lehet, hiszen gyakran az eufemizálás motivációját sem fedezzük fel, mert nem feltételezzük, hogy a betűszó értelme súlyos betegséget jelölne” (Mány 2020: 53).

A betűszavak használata tehát a nyelvi gazdaságosságon és takarékoszágon túl képes a kommunikáció hatékonyabbá tételére és támogatására, mivel lehetővé teszi a bonyolult kifejezések egyszerűsítését, a szakkifejezések egységesítését. Továbbá enyhítő hatású lehet rossz hírek közlésekor – elsősorban az orvosi-egészségügyi területen. A betűszavak tudása erősítheti ezen kívül a szakmai identitást és a vállalati kultúrát is, mivel ezek ismerete egy specifikus tudást tükrözhet, amely elmélyítheti a hovatartozás és az összetartozás érzését egy adott szakmai közösségen belül.

3.1. Betűszavak az orvosi szaknyelvben

A hétköznapi nyelvhasználatban is megkerülhetetlen az egészségügyi vonatkozású betűszavak használata (*HIV, CT, EKG, tbc*) – függetlenül attól, hogy gyakran nem is ismerjük ezeknek a betűszavaknak eredeti, teljes alakját. Azt, hogy az orvosi szaknyelvben mennyire elterjedtek és milyen fontos szerepet játszanak, jól illusztrálja a betűszavakkal foglalkozó írárok előfordulása a *Magyar orvosi nyelv* című folyóiratban, amely így fogalmazza meg küldetését honlapjának bemutatkozó részében: „[a] magyar orvosi helyesírás egységesítésének, az új magyar orvosi nevezetek megteremtésének és az orvosi nyelvi emlékek megőrzésének színtere”.² A folyóirat online elérhető, a 2001-től megjelent 44 lapszámában összesen 58 alkalommal foglalkozik a betűszavak témájával.

A következőkben bemutatott két publikáció foglalkozik a betűszavak (mozaikszavak) orvosi szaknyelvben való használatának negatív aspektusaival is. Murányiné Zagyvai Márta a *Mozaikszó mint az információmegosztás eszköze és gátja* (2024) című tanulmányában a gyógyszerek kísérőiratainak részét alkotó betegájékoztatókban és a betegek kezébe adott kórházi zárójelentésekben vizsgálta a mozaikszavak használatát. A zárójelentésekben előforduló mozaikszavak esetében azt vizsgálta, hogy ezek értelmezéséhez vagy feloldásához kap-e segítséget az olvasó

² <http://orvosinyelv.hu/>

(példa vagy magyarázat formájában). A vizsgálatot megelőző hipotézis az volt, hogy a mozaikszavak feloldására, illetve magyarázatára nem fordítanak megfelelő figyelmet az elemzett szövegek írói. A vizsgált korpusz 80 betegtájékoztatót és 80 zárójelentést, mintegy 209 000 szövegszót tartalmaz. A kutatás megerősítette, hogy a betegtájékoztató iratok esetében az összesen 307 azonosított mozaikszó értelmezését 49%-ban segítette a mozaikszavak feloldása vagy magyarázata, míg a kórházi zárójelentéseknél ez egyetlen esetben sem történt meg. Murányiné Zagyvai megoldási javaslata szerint „célszerű lenne egy olyan, megfelelő szakmai háttérrel megtámogatott online adatbázis létrehozása, amely ellenőrzött és folyamatosan aktualizált adatokat tartalmaz, és amely mindenki számára térítésmentesen hozzáférhető” (Murányiné Zagyvai 2024: 135). Hozzáteszi, hogy egy ilyen jellegű adatbázis létrehozására vonatkozó felvetés nem újkeletű, korábban már megfogalmazódott (Kuna és Ludányi 2019).

Nyáry Szabó László a *Tumormarker, magyarul dagjelanyag* (2023) című cikkében az orvosi szakszövegbe betolakodott angol jövevényszavakat bírálja. Főképpen a *tumormarker* terminus pontatlanságát és használatának indokolatlanságát taglalja, „fennhéjázó” és „torzontorz szószerző”-ként definiálja azt. Hosszasan érvel a „dagjelanyag” terminus bevezetése mellett, sőt még ennél is ódivatúbbnak – tehát véleménye szerint magyarosabbnak és így hitelesebbnek – tartaná a „fenejel(anyag)” meghonosítását. Véleménye szerint a dagjelanyagoknak „betűszószörnyei” – amelyek a „szószörnyek legbárdolatlanabb fajtája” (Nyáry Szabó 2023: 30) – is vannak, mint például az *AFP* vagy a *CEA*. Úgy érzi, itt az ideje a kétszáz évvel ezelőttihez hasonló nyelvújításnak, amely kiszorítaná nyelvünkől a (betű) szószörnyeket.

3.2. A betűszavak fordítása az orvosi szaknyelvben

Ahogy az előző részben láttuk, az orvosi-egészségügyi nyelvhasználat szerves részét alkotják a betűszavak, ám ezek magyarázata és/vagy feloldása gyakran hiányzik, ami bizonytalanságérzést vagy frusztrációt kelthet a befogadóban, vagy akár beteg- és gyógyszerbiztonsági következményekkel is járhat. Megkerülhetetlen kitérni arra az esetre is, amikor nyelvi közvetítés útján létrejövő orvosi-egészségügyi szövegekben szerepelnek betűszavak.

Seidl-Péché Olívia *A műszaki szakfordítások elméleti és gyakorlati kérdései* (2016) című tanulmányában így határozza meg a sikeresség fogalmát a nyelvi közvetítésre vonatkozóan:

A fordítási folyamat során a fordító törekvésének középpontjában a forrásnyelvi információ adott célnyelvi szociokulturális kontextusba történő átültetése áll. A közvetítési folyamat annál sikeresebbnek tekinthető, minél inkább igaz, hogy a célnyelvi üzenet befogadója a célnyelvi szöveg dekódolása során a fordítás alapjául szolgáló forrásnyelvi üzenet befogadója által dekódolt üzenet-hoz leginkább hasonló üzenetet tud befogadni. (2016: 141)

Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy a szövegszintű ekvivalencia megteremtése, valamint a fordítás szaknyelvi minőségének biztosítása érdekében a fordítónak igen tudatosan kell viszonyulnia a betűszavak fordításához. Mielőtt néhány példa illusztrálná a betűszavak fordításának sajátosságait az orvosi szaknyelvi környezetben, fontos említést tenni arról, hogy az orvosi szaknyelv – egyéb szaknyelvekhez hasonlóan – felhasználói rétegzettségen alapul. Megkülönböztetjük „a laikusok és szakemberek közötti nyelvhasználatot (közvetítőnyelv), a szakmai gyakorlat nyelvhasználatát (szakmai nyelvhasználat), valamint a legmagasabb absztrakciós fokkal jellemezhető tudományos szaknyelvet (elméleti, tudományos szaknyelv)” (Kuna és Ludányi 2019: 122). A szövegszintű ekvivalencia megteremtése érdekében a fordítónak tisztában kell lennie az adott orvosi szöveg absztrakciós fokával, valamint az adott szakterületről is ismeretekkel kell rendelkeznie.

3.3. Támpontok az orvosi szaknyelvben előforduló betűszavak fordításához

A következőkben bemutatott kritériumokat szükséges az orvosi szaknyelvben előforduló betűszavak idegen nyelven történő megfeleltetése esetén mérlegelni. Az illusztrációként szolgáló nyelvi példák fordítási iránya: angolról magyarra.

3.3.1 Kontextus és szövegfunkció

A betűszavak fordítása során problémát okozhat, hogy egy betűszónak több jelentése is lehet (például a *CT* lehet *computer tomography* vagy *chemotherapy*). Az egyjelentésű betűszavak esetében sem kizárt viszont a célnyelven a több fordítási ekvivalens megléte, melyek közül a forrásnyelvi befogadó és a szövegfunkció alapján lehet a megfelelő ekvivalenst kiválasztani. Például az *MI* egy szakmai belső környezetben lehet *myocardialis infarctus*, de egy laikusoknak szóló anyagban inkább *szívinfarktusként* fordítandó. A betűszavak értelmezése körüli nehézségre mutat rá a *Problems of the English abbreviations in medical translation* című tanulmány, amelyben a szerzők felhívják a figyelmet arra, hogy „a rövidített szóalakokat nagyfokú kétértelműség jellemzi, és minél alacsonyabb a karakterek száma, annál gyakoribb a kétértelműség” (Kuzmina et al 2015: 551, saját fordítás).³ Például az UMLS (Unified Medical Language System) kompendium 2005AA verziójában az *RA*-ra a *rheumatoid arthritis*-en kívül 24 további megfelelő található (Pakhomov et al. 2005).

3.3.2 Nyelvi különbségek

További fontos szempont a betűszavak fordításánál, hogy az angol orvosi rövidítések nem mindig egyeznek meg a magyar megfelelőikkel. Közismert példa a

³ Eredeti szöveg: „abbreviations are characterized by high ambiguity, and the smaller the number of characters is, the more frequent ambiguity is.”

DNA (deoxyribonucleic acid), amely DNS (dezoxiribonukleinsav)-ként, illetve az SM (sclerosis multiplex) MS (multiplex sclerosis)-ként fordítandó.

3.3.3 Magyarázat/betoldás vagy összevonás

Szükségessé válhat magyarázat betoldása a célnyelvi szövegben, ha a forrásnyelvi szövegben nem szerepel a betűszó feloldása (például a CT helyett kiírhatjuk, hogy *komputertomográfia*). Úgynevezett deskriptív fordítás történik, amikor a forrásnyelvi szövegben betűszó szerepel, de az a könnyebb befogadás és feldolgozás érdekében nem feltétlenül jelenik meg a fordított szövegben (például a BP-t [blood pressure] magyar nyelvben célszerű *vérnyomásként* fordítanunk, hiszen a magyar nyelvben a BP teljesen más, köznyelvi jelentéssel bír [British Petrol], illetve az ICU-t [Intensive Care Unit] *intenzív osztályként*). Ezzel szemben alkalmazhatunk a célnyelvi szövegben betűszót ott is, ahol az angol szöveg kiírja a teljes fogalmat (például a *chronic obstructive pulmonary disease* fordítható COPD-ként).

3.4. A betűszavak fordítása gyógyszeripari kísérőiratokban

„[A] fordítási folyamat során előállított célnyelvi szövegek anyanyelvi normáknak való megfeleltetése” (EN 15038) a fordító feladata. Ennek szoros velejárója, hogy „sem a helyesírás tekintetében, sem pedig a nyelvtan vagy az írásjelek alkalmazása tekintetében a fordítónak nincs szabad mozgástere”⁴, tehát a nyelvi közvetítés során alkalmaznia kell a célnyelvre vonatkozó normatív szabályozásban előírtakat (Seidl-Pécs 2016).

Különösen igaz ez az orvosi szaknyelven belül speciális kategóriába tartozó gyógyszeripari kísérőiratokra. Ezeket három fő komponens alkotja: az orvosoknak és gyógyszerészeknek szóló alkalmazási előírás, valamint a betegeknek szóló címkeszöveg és betegtájékoztató. A kísérőiratok a gyógyszerek forgalombahozatali engedélyének részei, és ezeken keresztül kommunikál a gyógyszergyártó az orvossal, illetve a beteggel, valamint ezek felhasználásával készülnek a gyógyszerekkel kapcsolatos tájékoztatáshoz a promóciós anyagok is. Mivel a kommunikáció írott és alapvetően egyirányú, a legnagyobb körültekintéssel kell eljárni az ilyen típusú szövegek fordításakor. Az európai uniós és a hazai jogszabályok és rendeletek szabályozzák a dokumentumok tartalmát, valamint a szöveg minőségére és a formai követelményekre vonatkozó kritériumokat.

A magyar gyógyszerhatóságon (Nemzeti Népegészségügyi és Gyógyszerészeti Központ, NNGYK) belül a kísérőirat-fordítások nyelvi minőségét ellenőrző Kísérőirat Értékelő és Lektoráló Osztály foglalkozik a fordítások nyelvi minőségével és fordítás szempontú szakmai helyességével, figyelembe véve a hatósági előírásokat és ajánlásokat. A hatóság honlapján található összefoglaló tárgyalja az

⁴ <https://ils.hu/blog/merheto-e-a-forditas-minosege>

NNGYK-hoz benyújtott kísérőiratok fordításához adott ajánlásokat. A jelenleg hatályos verzió részletesen kitér a kísérőirat-fordítással kapcsolatos értékelési ügymenetre, az európai uniós gyógyszerhatósági és NNGYK-ajánlásokra a kísérőirat-fordítók számára, a kísérőiratok írására fordítási szempontból, a fordító kiválasztására, a fordítással kapcsolatos elvárásokra, a fordítások ellenőrzésére és az NNGYK (korábban OGYÉI) által szervezett és lebonyolított fordítástechnikai tanfolyamra. „A nemzeti nyelvre történő fordításnak a lehető legmagasabb színvonalúnak kell lennie minden kísérőirat esetében”⁵, ezért a fordításokkal kapcsolatos, 6 pontban felsorolt elvárásoknak a megfelelő minőség biztosítása érdekében teljesülnie kell. A dokumentum a következő ajánlásokat fogalmazza meg: (1) tartalmi és formai ekvivalencia biztosítása, (2) a tükörfordítás nem elfogadható, (3) törekvés a lehető legkisebb feldolgozási erőfeszítésre, (4) a helyesírási normák betartása, (5) a csak gépi fordítás nem elfogadható, (6) a szövegezésnek és az elrendezésnek meg kell felelnie az európai uniós és nemzeti gyógyszerhatóság vonatkozó ajánlásainak, iránymutatásainak.

A dokumentum IV. sz. melléklete kifejezetten a betűszavak fordítására és elhelyezésére vonatkozóan ad iránymutatást és két dokumentumot tartalmaz: egy részletes ajánlót *Felhasználási útmutató a „Betűszavak táblázata kísérőiratokhoz” című dokumentumhoz*, és egy adatbázist *Betűszavak táblázata kísérőiratokhoz*. Az útmutató és az adatbázis 2022-ben a Magyarországi Gyógyszertörzskönyvezők Társasága és a magyar gyógyszerhatóság együttműködésének eredményeképpen készült el, a terminológiai dokumentum T.2.0 verziója több mint 700 angol betűszót és azok helyes definícióját (angolul és magyarul), valamint a fordításban használandó betűszót tartalmazza. Az adatbázis azzal a céllal jött létre, hogy mivel az orvosi szövegekben általában, és így a gyógyszer-kísérőiratokban is nagyszámú rövidítés (valódi rövidítések, betűszók, vizsgálati nevek akronímái, mértékegységek) fordul elő, megkönnyítse a kísérőiratok szerzőinek és fordítóinak munkáját, megteremtse a szövegek minél nagyobb fokú egységességét, továbbá az útmutatóban a közreműködő szakértők útmutatást adjanak a betűszók szövegben való felhasználásához és szövegbe ágyazásához (például definiálás, toldalékolás, köznevek hozzákapcsolása stb.). Az adatbázis nem tartalmazza a klinikai vizsgálatok neveit (mert nem tekinthetők valódi betűszóknak), sem a mértékegységeket, valamint a hatóanyagok nevéből képzett betűszavakat sem (például metotrexát, *MTX*). Az útmutató 7 szabályt fogalmaz meg a betűszavak fordításával kapcsolatban, melyek a következők: (1) ne legyen definiálatlan betűszó a szövegben, (2) a betűszót mindig az első említésnél kell definiálni, (3) a definiálás kötött helyét meg kell tartani a szövegben, (4) a betűszókhoz kötőjellel kell kapcsolni a főneveket (például *MAO-gátló*), (5) a betűszókhoz kötőjellel kell kapcsolni a ragokat, (6) a betűszók előtti névelő illesztésének szabálya és (7) betűszók után nem állhat pont mondat közben.

⁵ https://ogyei.gov.hu/dynamic/ajanlasok_kiseroiratforditashoz_version_60.pdf

4. Összefoglalás

A tanulmány bemutatja a betűszavak kutatásának kezdeteit, áttekinti a nyelvi redukcióval létrejött lexémák különböző taxonómiáit, rátér a betűszavak lehetséges tipológiáira a szófajok, a keletkezés, valamint a helyesírás szempontjából, majd megvizsgálja funkciójukat és szerepüket a szaknyelvi használatban. Az általános áttekintést követően a szaknyelvek közül az orvosi kommunikációban vizsgálja meg a betűszavak használatának szerepét – beleértve a negatív aspektusokat is –, valamint azok fordításának szempontjait és sajátosságait, végül a gyógyszeripari kísérőiratok vonatkozásában tér ki a fordításuk sajátosságaira a hatósági elvárások szempontjából.

A betűszavak jelen dolgozat szerinti áttekintése megerősíti, hogy a „modern nyelvhasználat elképzelhetetlen a rövidüléssel létrejött szókészleti elemek nélkül” (Murányiné Zagvyai 2024: 126). Sokféleségük és sokoldalúságuk hozzájárul az írott és beszélt nyelv használatának színesebbé és hatékonyabbá tételéhez, azonban körütekintőnek kell lennünk; mert túlzott vagy téves alkalmazásuk negatív hatású lehet.

Irodalom

- Adamo, G., Della Valle, V. 2001. Neologismi dell'italiano contemporaneo. Analisi di un corpus della stampa quotidiana. *Lexicon philosophicum. Quaderni di terminologia filosofica e storia delle idee*. Vol. 11, 65–109.
- Adamo, G., Della Valle, V. 2003. L'Osservatorio neologico della lingua italiana: linee di tendenza nell'innovazione lessicale dell'italiano contemporaneo. In: Adamo, G., Della Valle, V. (eds) *Innovazione lessicale e terminologie specialistiche*. Firenze: Leo S. Olschki. 83–105.
- Cs. Nagy L. 2007. Kalandozások a rövidítések birodalmában. In: Bozsik G. (szerk.) *Két évtized a helyesírásért*. Eger: Eszterházy Károly Főiskola Lícium Kiadó. 118–128.
- European Committee for Standardization 2006. European Quality Standard for Translation Service Providers. EN-15038:2006 Standard: Brussels.
- Gerstner K. 2006. A magyar nyelv szókészlete. In: Kiefer F. (szerk.) *Magyar nyelv*. Budapest: Akadémiai Kiadó. <https://doi.org/10.1556/9789630583244>
- Kuna Á., Ludányi Zs. 2019. Terminológiai elvek az orvosi szaknyelvben és a gyógyító kommunikációban. Problémák, tendenciák, ideológiák. In: Fóris Á., Bölskei A. (szerk.) *Terminologiastratégiai kihívások a magyar nyelvterületen*. Budapest: L'Harmattan Kiadó – OFFI Zrt. 120–139. Elérhető: https://www.offi.hu/sites/default/files/media/files/terminologiastrategiai_kihivasok.pdf [A letöltés ideje: 2025. 10. 28.]
- Kuzmina, O. D., Fominykh, A. D., Abrosimova, N. A. 2015. Problems of the English abbreviations in medical translation. *Procedia – Social and Behavioral Sciences* Vol. 199. 548–554. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2015.07.545>
- Laczkó K. 2006. Az újmagyar és az újabb magyar kor. In: Kiefer F. (szerk.) *Magyar nyelv*. Budapest: Akadémiai Kiadó. <https://doi.org/10.1556/9789630583244>

- Lengyel K. 2017. A szóösszetétel. In: Keszler B. (szerk.) *Magyar grammatika*. Budapest: Műszaki Könyvkiadó Kft. 321–337.
- Lengyel K. 2017. A ritkább szóalkotási módok. In: Keszler B. (szerk.) *Magyar grammatika*. Budapest: Műszaki Könyvkiadó Kft. 338–347.
- Letsch E. 2019. Rövidítések a jogi nyelvben. *Magyar Jogi Nyelv* 2019. 2. sz. 41–43. Elérhető: <https://szakcikkkadatbazis.hu/doc/8263263> [A letöltés ideje: 2025. 10. 28.]
- Mány D. 2020. *Eufemizmusok az orvosi szakfordításban*. Doktori értekezés. Kézirat. Budapest: ELTE BTK Fordítástudományi Doktori Program. <https://doi.org/10.15476/ELTE.2020.107>
- Murányiné Zagyyai M. 2024. A mozaikszó mint az információmegosztás eszköze és gátja. In: Fogarasi K., Ittész D., Mány D. (szerk.) *Tudásmegosztás, Információkezelés, Alkalmazhatóság. I. Nyelvhasználat. A MANYE Kongresszusok előadásai*. Vol. 14. 1. <https://doi.org/10.1556/9789636640910>
- Nádasdy Á. 2006. A nyelvészet és területei. In: Kiefer F. (szerk.) *Magyar nyelv*. Budapest: Akadémiai Kiadó. <https://doi.org/10.1556/9789630583244>
- Nyári Szabó L. 2023. Tumormarkerek, magyarul dagjelanyag. *Magyar orvosi nyelv*, 2023 1. 30–32.
- Pakhomov, S., Pedersen, T., Chute, C. G. 2005. Abbreviation and Acronym Disambiguation in Clinical Discourse. In: *AMIA Symposium*. 2005. 589–593.
- Péter L. 2003. Levélszekrény. *Magyar Nyelv* 99. évf. 1. sz. 125–126. Elérhető: https://epa.oszk.hu/00000/00032/00016/pdf/EPA_00032_magyar_nyelv_2003_01_levelpeter.pdf [A letöltés ideje: 2025. 10. 28.]
- Seidl-Péché O. 2016. A műszaki szakfordítások elméleti és gyakorlati kérdései. Milyen hatással van az új helyesírási szabályzat a szaknyelvi szövegek helyesírására? In: *Porta Lingua*. Budapest. 141–150.
- Szemere Gy. 1974. *Az akadémiai helyesírás története (1832–1954)*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Zsuffa Z. 1996. *Gyakorlati magyar nyelvtan*. Budapest: Akkord-Panem Kiadó.

Internetes hivatkozások

- Ajánlások az Országos Gyógyszerészeti és Élelmezés-egészségügyi Intézet (OGYÉI) benyújtott kísérőiratok fordításához (alkalmazási előírás, betegtájékoztató és címkeszöveg) Elérhető: https://ogyei.gov.hu/dynamic/ajanlasok_kiseroiratforditashoz_version_60.pdf [A letöltés ideje: 2025. 10. 28.]
- Betűszavak táblázata kísérőiratokhoz. Elérhető: https://ogyei.gov.hu/dynamic/final_betuszso_tablazat_magyott_ogyei_2025_version_t_20_nyitolappal.pdf [A letöltés ideje: 2025. 10. 28.]
- Felhasználási útmutató a „Betűszavak táblázata kísérőiratokhoz” című dokumentumhoz. Elérhető: felhasznalo_utmutato_betuszso_tablazathoz_ogyei_magyott_2022_04_25.pdf [A letöltés ideje: 2025. 10. 28.]
- Helyesírás.mta.hu <https://helyesiras.mta.hu/helyesiras/default/index> [A letöltés ideje: 2025. 10. 28.]
- Mérhető-e a fordítás minősége? <https://ils.hu/blog/merheto-e-a-forditas-minosege> [A letöltés ideje: 2025. 10. 28.]

Képzés és gyakorlat: fordítók és tolmácsok a nyelvi közvetítői iparban

Robin Edina

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar

Fordító- és Tolmácsképző Tanszék

E-mail: robin.edina@btk.elte.hu

<https://orcid.org/0000-0003-2025-4457>

Tóth Boglárka Fanni

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem, Nyelvtudományi Doktori Iskola,

Fordítástudományi Doktori Program

E-mail: toth.boglarka.fanni@btk.elte.hu

<https://orcid.org/0009-0005-7910-3946>

Gabányi Réka Rebeka

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem, Nyelvtudományi Doktori Iskola,

Fordítástudományi Doktori Program

E-mail: gabanyi.reka@btk.elte.hu

<https://orcid.org/0009-0004-7857-3471>

Kivonat: Magyarországon ötven éve indult útjára a nyelvi közvetítők egyetemi szintű képzése az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán. Az évforduló alkalmából az ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszéke átfogó kérdőíves kutatás keretében vizsgálta meg végzett hallgatóinak karrierútját, fordítóipari elhelyezkedését és az oktatással kapcsolatos visszajelzéseiket a fordítópiacon szerzett tapasztalataik tükrében. A diplomások státuszával és szakmai nehézségeivel kapcsolatos eredményekről korábbi cikkünkben már beszámoltunk (Robin, Gabányi és Tóth 2025), ezért a jelen tanulmány célja, hogy bemutassa a végzett hallgatók további visszajelzéseit a kapott képzéssel kapcsolatban, különös tekintettel a tanszék által nyújtott ismeretek fordítói piacon való alkalmazhatóságára. A beérkezett 381 válasz alapján megállapítható, hogy a végzett hallgatók többsége elégedett volt az oktatás eredményeként megszerzett tudással, és sikeresen el is tudott helyezkedni a nyelvi közvetítés területén – ugyanakkor a friss diplomások körében gyakorinak számít a pályaelhagyás, különösen a karrierjük első öt évében. A válaszadók aggodalmukat fejezték ki a megélhetéssel és jövőbeli ki-

látásokkal kapcsolatban, különösen a technológia gyors fejlődése és a mesterséges intelligencián alapuló eszközök gyors terjedése miatt, ami az európai fordítói piac egyik meghatározó trendjévé vált (lásd ELIS 2025). A tanulmány eredményei hozzájárulhatnak a fordító- és tolmácsképző programok továbbfejlesztéséhez, megkönnyítve a hallgatók sikeres beilleszkedését a fordítóiparba, és elősegítve a szakma hosszú távú fenntarthatóságát is. A gyakorlati, piacközpontú elemek – specializációs lehetőségek, vállalkozási ismeretek és nemzetközi projekt tapasztalatok – beépítésével a képzőintézmények jobban felkészíthetik a hallgatókat a szakma kihívásaira. Ezenkívül az alumni hálózatok, a posztgraduális továbbképzési lehetőségek és a szakmai szervezetekkel való együttműködés révén elősegíthető a hosszú távú elkötelezettség, javítva a diplomások rugalmasságát és alkalmazkodóképességét a gyorsan változó nyelvi iparágban.

Kulcsszavak: fordító- és tolmácsképzés, pályakövetés, foglalkoztathatóság, fordítóipar

1. Bevezetés

Az ezredforduló óta a fordítói szakma alakulását leginkább a professzionalizálódás és a technológia térnyerése határozza meg. A fordítóipar helyzetéről és változásairól a legátfogóbb áttekintést az évente ismételt európai kérdőíves felmérés, a *European Language Industry Survey* (ELIS) nyújtja, amely a nyelvi ipar különböző nemzetközi szervezeteinek közös kezdeményezéseként valósul meg. Az ELIS felmérés a fordítóipari trendeket, elvárásokat, illetve kihívásokat vizsgálja a nyelvi szolgáltatási szektor piaci szereplőit, így például a nyelvi szolgáltatók, független nyelvi szakemberek, fordító- és tolmácsképző felsőoktatási intézmények, közszolgálati szervezetek, valamint a nyelvi szolgáltatásokat igénybe vevő ügyfelek körében.¹

A 2025-ös felmérés eredményei azt mutatják, hogy a fordítóipar – a technológiai fordulathoz (Jiménez-Crespo 2020) vagy éppenséggel diszrupciónak nevezett innovációk (Kenny 2018) nyomán – strukturális átalakuláson megy keresztül, felborítva a humán szakértelem és a gépi automatizáció közötti korábbi érzékeny egyensúlyt. A nyelvi szakemberek egyre inkább aggodalmukat fejezik ki a technológiai eszközök, elsősorban a mesterséges intelligencia munkájukra gyakorolt hatása miatt. Minden mutató szerint folyamatosan romlik a független nyelvi szakemberek pénzügyi helyzete, továbbá kétségek merülnek fel a szakma életképességét és jövőjét illetően. Ugyanakkor a hallgatók továbbra is azt jelzik, hogy szívesen dolgoznának nyelvi szolgáltató cégnél. Ráadásul a kihívások ellenére a fordítóipart általában „viszonylag jó munkahelyként” tartják számon, és a nyelvi közvetítők is azon szándékuknak adnak hangot, hogy a szakmában maradjanak (ELIS 2025).

A nyelvi közvetítői ipar turbulens körülményei közepette a fordítástudomány újra a résztvevő-orientált megközelítések felé fordult, a fordítási és tolmácsolási folyamat szereplőire fókuszálva, összhangban a Chesterman (2009) által *fordító-*

¹ The European Language Industry Survey. <https://elis-survey.org/>

tudománynak (Translator Studies) nevezett iránnyal. Kiemelt figyelmet kap a humán nyelvi szakember, annak konkrét szerepkörei és kompetenciái (lásd pl. Massey, Huertas-Barros és Katan 2023, Eszenyi 2023, Eszenyi, Bednárová-Gibová és Robin 2023), szakmai státusza és láthatósága (Dam és Zethsen 2014), valamint a munkához fűződő elégedettsége és boldogsága (Courtney és Phelan 2019, Bednárová-Gibová 2022). Fontos kérdés a végzett fordító és tolmács hallgatók foglalkoztathatósága is a nyelvi közvetítői piacon. Az iparág gyorsan változó elvárásai sokoldalú és transzferábilis készségeket kívánnak meg a végzősöktől, míg a képzőintézmények feladata, hogy felkészítsék őket az előttük álló kihívásokra (Hao és Pym 2021) – ellenkező esetben nagy a hallgatók sikertelenségének és a képzések megszűnésének a kockázata (Hao és Pym 2022). Éppen ezért fontos, hogy az intézmények visszajelzést kapjanak a végzett hallgatóktól, így képzési programjaikat mindig az aktuális iparági helyzethez igazíthatják.

Magyarországon a nyelvi közvetítők egyetemi szintű képzése több mint 50 éve indult útjára az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán. Az évforduló alkalmából az ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszéke átfogó felmérést készített a végzett hallgatók karrierútjáról, a fordítóiparban való elhelyezkedésükről és a képzéssel kapcsolatos visszajelzéseikről, megszerzett szakmai tapasztalataik tükrében. Az online kérdőívre 381 válasz érkezett, és minden olyan képzés öregdiákjainak köréből akadtak résztvevők, amely valaha is szerepelt a tanszék oktatási kínálatában. A végzett hallgatók fordítóipari státuszára és szakmai nehézségeire vonatkozó eredményeiről korábbi cikkünkben már beszámoltunk (Robin, Gabányi és Tóth 2025), ezért a jelen tanulmány célja, hogy bemutassa az öregdiákok reflexióit is az elvégzett képzésekről, különös tekintettel a tanszék által nyújtott oktatás és ismeretanyag nyelvi közvetítői iparban való alkalmazhatóságára. A 2. fejezetben bemutatjuk az ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszéke korábban kínált, illetve jelenlegi képzéseit, hogy kontextusba helyezzük a felmérést, azután a 3. fejezet ismerteti a kutatás módszereit. A 4. fejezet az eredményeket tárgyalja, végül az 5. fejezetben kitérünk a tantervtervezést illető következtésekre, javaslatokat fogalmazva meg a képzőintézmények, a fordítóipar szereplői és a szakmai szervezetek számára.

2. Fordító- és tolmácsképzés az Eötvös Loránd Tudományegyetemen

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának Fordító- és Tolmácsképző Csoportja 1973 szeptemberében kezdte a működését, Magyarországon az első képzőintézményként. A professzionális nyelvi közvetítők egyetemi szintű oktatásának történetét Klaudy Kinga több tanulmányában is összefoglalta (2013, 2014, 2019), a jelen cikkben is ezen művekre támaszkodunk. A Ménési úti Eötvös Kollégiumban újonnan induló posztgraduális képzés eleinte csak fél évig tartott, és orosz, illetve angol nyelvkombinációban volt elérhető. Nem sokkal később a német és a francia is bekerült munkanyelvként, valamint az is hamar vilá-

gossá vált, hogy fél év nem elegendő a szakma alapjainak elsajátítására, így az 1978/1979-es tanévben a képzés már két félévesként indult el.

A rendszerváltást követően a tanszék az Amerikai útra költözött, az új épületben már tágasabb tantermekben és korszerűbb technológia használatával folyhatott tovább a fordító- és tolmácsképzés. 1993-ban sikerült felvenni a kapcsolatot az Európai Bizottság Konferencia- és Tolmácsszolgálatával és Fordítószolgálatával is, ami jelentős változásokat eredményezett a képzés összetételében. A végzett hallgatóknak nemzetközi viszonylatban is meg kellett állniuk a helyüket, ezért a tantervet az új követelményekhez kellett igazítani. Ezzel párhuzamosan a 90-es években elkezdődött az egyetemi képzések akkreditációja is, ennek során a tanszék sikeresen akkreditálta a Társadalomtudományi és gazdasági szakfordító és tolmácsképzését, illetve az Európai uniós szakfordító és konferenciatolmács szakirányú továbbképzést is. A tanszék megalapításának 25. évfordulója alkalmából került sor az első fordítástudományi konferenciára az Országos Fordító- és Fordításhitelesítő Irodával (OFFI) közös szervezésben. Az immár TransELTE nevet viselő konferenciák² és a szoros szakmai együttműködés az OFFI – 2024 óta Magyar Közlönykiadó és Igazságügyi Fordítóközpont (MKFIK) – és az ELTE Fordító- és Tolmácsképző Tanszéke (ELTE FTT) között azóta is megmaradt, fontos fordítóipari kapcsolatot biztosítva az oktatás és a kutatás számára egyaránt (Klaudy 2014).

A 2000/2001-es tanév tavaszán újabb költözésre került sor, ezúttal a tanszék jelenlegi helyére, az ELTE BTK Trefort-kerti kampuszára. Az F épület tágas konferenciatermében szinkrontolmácsfülkék is elhelyezhetőek voltak, 2002-ben pedig az ELTE FTT a *European Masters in Conference Interpreting* (EMCI) konzorcium tagjává vált. A 2002/2003-as tanévben indult el az Európai uniós szakfordító szakirányú továbbképzés. Egy évvel később a Nyelvtudományi Doktori Iskolán belül megalakult a Fordítástudományi Doktori Program, és elindulhatott a magyar fordítástudomány megalapozása (Klaudy 2019). 2009-ben elindult a Fordító és tolmács mesterképzés is, amely 2010 óta a *European Master's in Translation* (EMT)³ egyetemhálózat tagja (Klaudy 2013). Az alábbiakban felsoroljuk a tanszék korábban induló, de mára már megszűnt képzési programjait:

- 1973–2003 Szakfordító és tolmács (1 félév, majd 2 félév)
- 1993–2009 Társadalomtudományi és gazdasági szakfordító és tolmács (4 félév)
- 1993–2009 Európai uniós szakfordító és konferenciatolmács (4 félév)
- 2003–2010 Európai uniós szakfordító (2 félév)
- 2011–2013 Társadalomtudományi és gazdasági szakfordító (2 félév)

² Az ELTE Fordító- és Tolmácsképző Tanszéke által rendezett fordítástudományi konferenciák szakmai programja elérhető a tanszék honlapján: <https://languages.elte.hu/ftt-konferenciak>

³ European Master's in Translation (EMT) https://commission.europa.eu/education/skills-and-qualifications/develop-your-language-skills/european-masters-translation-emt_en

Jelenleg elérhető képzések⁴:

- Fordító és tolmács mesterszak (4 félév)
- Európai uniós konferenciatolmács szakirányú továbbképzés (2 félév)
- Bíróági és hatósági tolmács szakirányú továbbképzés (2 félév)
- Szakfordító és audiovizuális fordító szakirányú továbbképzés (2 félév)
- Gazdasági és jogi szakfordító szakirányú továbbképzés (2 félév)
- Gazdasági és jogi szakfordító és lektor szakirányú továbbképzés (2 félév)
- Gazdasági és jogi szakfordító és terminológus szakirányú továbbképzés (2 félév)
- Szakfordító és nyelvi mérnök szakirányú továbbképzés (2 félév)
- Fordítástudományi Doktori Program (8 félév)

Megalakulása óta az ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszéke Magyarország legrégebbi és legjelentősebb, professzionális nyelvi közvetítőket képző felsőoktatási intézményévé vált, ahol immár fordítók, tolmácsok, lektorok, terminológusok és audiovizuális fordítók nemzedékei szereztek végzettséget. A tanszék az idők során igyekezett képzéseit a mindenkor piaci viszonyokhoz igazítani, különösen nagy hangsúlyt helyezve a magyar és a nemzetközi nyelvi közvetítői iparban kialakított kapcsolataira, illetve az Európai Unió intézményeinek nyelvi szolgálataival való együttműködésére. A Fordítástudományi Doktori Programban folyó kutatások töreksenek válaszokat találni a nyelvi közvetítői iparban felmerülő dilemmákra, az eredmények így közvetlenül beépíthetők az oktatásba, megújulást biztosítva a képzések számára (Klaudy 2022; Robin, Malaczkov és Kovalik-Deák 2023).

3. A kutatás bemutatása

Az ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszéke 2023 őszén átfogó kérdőíves felmérést végzett egykori hallgatóinak körében karrierútjuk feltérképezésére. A pályakövetési felmérés aktualitását a 2023/2024-es tanév mérőföldkövei jelentették: ebben a tanévben ünnepelte a tanszék az ELTE BTK falai között elinduló magyarországi fordító- és tolmácsképzés 50. évfordulóját és a Fordítástudományi Doktori Program 25 éves fennállását. Továbbá, ebben a tanévben került sor a tanszék EMT hálózati tagságának megújítására, ehhez pedig számadatokat kellett szolgáltatnunk a beiratkozott és végzett hallgatók arányáról, valamint utóbbiak fordítóipari elhelyezkedéséről.

A kutatás valójában kettős célt szolgált: egyrészt képet akartunk kapni a végzett hallgatók pályájának alakulásáról és az általuk tapasztalt nehézségekről, másrészt visszajelzést szerettünk volna gyűjteni a tanszéken elérhető képzésekről, különösen a fordítóipari követelmények tükrében. A kapott válaszok és a következtetések a

⁴ Az ELTE Fordító- és Tolmácsképző Tanszéke által aktuálisan indított képzések: <https://languages.elte.hu/kepzesek>

későbbiekben hozzájárulhatnak az oktatás feltételeinek, tartalmának és pedagógiai módszereinek fejlesztéséhez, a piacképes oktatást nyújtó képzés hosszú távú fenntartásához. A végzett hallgatók karrierútjára vonatkozó eredményeket korábbi cikünkben már publikáltuk (lásd Robin, Gabányi és Tóth 2025), a jelen tanulmányban ezeken túl bemutatjuk a tanszék oktatási tevékenységének minőségére vonatkozó visszajelzéseket is.

3.1. A kérdőív bemutatása

A kérdőív kialakítása során figyelembe vettük a magyar fordítástudományi módszertani szakirodalom erre vonatkozó iránymutatásait (Klaudy, Robin és Seidl-Péché 2022). Ezek alapján a pályakövetési felmérés nyílt és zárt végű, kötelező és opcionális kérdéseket is tartalmazott. A nyílt és zárt végű kérdések együttes alkalmazása lehetővé tette kvalitatív és kvantitatív adatok gyűjtését is. A kérdőív 49 kérdést foglalt magában, és a három választható elágazástól függően (*aktív a szakmában; már nem aktív a szakmában; soha nem volt aktív a szakmában*) a résztvevőknek összesen legalább 19, de legfeljebb 30 kérdésre kellett válaszolniuk. A válaszadónak átlagosan 17 percet vett igénybe a kérdőív kitöltése, ami mérsékelt válaszadási terhet jelent. A kérdőívet a közzététel előtt validáltuk, biztosítva az adatgyűjtés általános érvényességét és megbízhatóságát (lásd Eszenyi 2022).

A kérdőívet az ELTE zárt rendszerű Microsoft Forms platformján állítottuk össze, biztosítva az adatvédelmet és a válaszadók teljes anonimitását. A résztvevők a felmérés kitöltése előtt tájékoztatást kaptak a kutatás céljairól, a felmérés eredményeinek tervezett közzétételéről és az adatkezelés GDPR előírásoknak való megfeleléséről. A begyűjtött adatokat a Microsoft Forms által automatikusan előállított Excel táblázat segítségével elemeztük. Minden személyes azonosítást lehetővé tévő adatot, választ eltávolítottunk, és a FAIR adatkezelési elvekkel összhangban az anonimizált adatállományt, valamint a kísérő kutatási dokumentációt nyílt hozzáférésűvé tettük (Seresi 2022), és a *Figshare* repozitóriumban helyeztük el az átláthatóság és a megismételhetőség érdekében (Robin et al. 2024). A kutatási dokumentumok között a teljes kérdőív is megtalálható.

3.2. Adatgyűjtés

Az adatok gyűjtéséhez több platformon is közzétettük a validált és véglegesített kérdőívet, majd a válaszokat 2023. 11. 03. és 2023. 12. 10. között fogadtuk az ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszékének, illetve elődintézményeinek végzett hallgatóitól. Az említett platformok között szerepelt az ELTE FTT alumni levelezőlistája, hivatalos közösségi média felületei (Facebook és LinkedIn), illetve interneten elérhető fordítóipari szakmai csoportok. Az egyetem 2000 óta működő Neptun elektronikus adatbázisa szerint a tanszék képzésein mostanáig mintegy 1500 hallgató kapott fordító és tolmács végzettséget, és összesen 1619 diplomát szereztek. Ez az eltérés abból adódhat, hogy egyes hallgatók egynél több fordító- és tolmácskép-

zést végeztek el sikeresen. Statisztikai szempontból a kutatás populációja elsősorban a 2000 után végzett hallgatókból áll ($N = 1500$), mivel őket lehetett megbízhatóan elérni a digitális platformokon keresztül. A kérdőívet végül összesen 381 öregdiák töltötte ki, ami viszonylag magas, 25,4%-os válaszadási arálynak felel meg.

3.3. Résztvevők

A felmérés 1–6. kérdésében gyűjtött demográfiai adatok azt mutatják, hogy a válaszadók többsége nő volt: a 381 résztvevőből 332-en (87,1%) nőnek, míg 49-en (12,9%) férfinak vallották magukat – ami jelentős női dominanciát jelez. Ez az arány összhangban áll az általánosan tapasztalható nemi megoszlással a magyar nyelvi közvetítői iparban (lásd pl. Sulyok 2023, Olgyay-Fekete és Robin 2025), valamint a nemzetközi kontextusban egyaránt (pl. Torres-Simón és Pym 2016, Gentile 2018, ELIS 2025).

A válaszadók többsége ($n = 224$; 58,8%) 1988 és 1997 között született, a születési évek átlaga 1992 ($SD = 3,18$), a leggyakrabban megadott születési év pedig 1990 volt ($n = 29$). A legfiatalabb válaszadó 1999-ben, míg a legidősebb 1951-ben született. Ezek az adatok viszonylag szűk, a fiatal nyelvi szakemberek felé eltolódott koreloszlást jeleznek, és azt mutatják, hogy a válaszadók többsége a harmincas éveiben jár. Az eredmény egybeesik Olgyay-Fekete és Robin (2025) megállapításaival, akik a magyar nyelvi közvetítők tudományos és szakmai háttérét vizsgálták, és azt találták, hogy a nyelvi közvetítés Magyarországon a fiatalabb korosztály körében számít gyakoribb szakmának. Ugyanakkor eltér az ELIS felmérés (2025) adataitól, amely a tágabb európai kontextusban a nyelvi szakemberek körében magasabb – jellemzően negyven év körüli – átlagéletkort mutatott ki.

A megszerzett végzettséget tekintve a tanszék által 1973 óta kínált összes képzés megjelent a felmérésben kapott válaszokban. A résztvevők több mint fele ($n = 214$; 56,1%) a Fordító és tolmács mesterképzésén szerzett oklevelet. A második leggyakrabban megjelölt képzési program az Európai uniós konferenciatorolmány (EMCI) szakirányú továbbképzés volt ($n = 66$, 17,3%), ezt követte a Társadalomtudományi és gazdasági szakfordító és tolmács posztgraduális képzés 40 válaszadóval (10,4%). Minden más képzési formát a résztvevők kevesebb mint 10%-a jelölt meg. A minta képzések szerinti eloszlása és a vizsgált, 2000 utáni hallgatói populáció eloszlása között szoros pozitív kapcsolat mutatkozott (Pearson-korreláció: $r = 0,94$; $p < 0,001$), ami alátámasztja a minta reprezentativitását.

A résztvevők azt is megadták, melyik évben szerezték meg első végzettségüket. A válaszadók jelentős többsége ($n = 370$; 97,1%) 2000 után szerezte meg a nyelvi közvetítői képesítését, és a leggyakoribb év 2021 volt ($n = 38$; az összes válasz 10%-a). Az eredmények szerint 2010 után jelentős növekedés figyelhető meg a válaszadó végzett hallgatók számában, ami egybeesik a tanszék mesterképzési szakjának elindításával. 2010 és 2023 között 319 résztvevő (83,7%) szerzett oklevelet, a diplomaszerezés évszámainak átlaga 2015,03 volt ($SD = 6,65$). Ezek a statisztikai eredmények arra utalnak, hogy a vizsgált minta elsősorban friss diplo-

másokból állt, ami figyelemre méltó, tekintettel arra, hogy a tanszék már 50 éve foglalkozik fordító- és tolmácsolással.

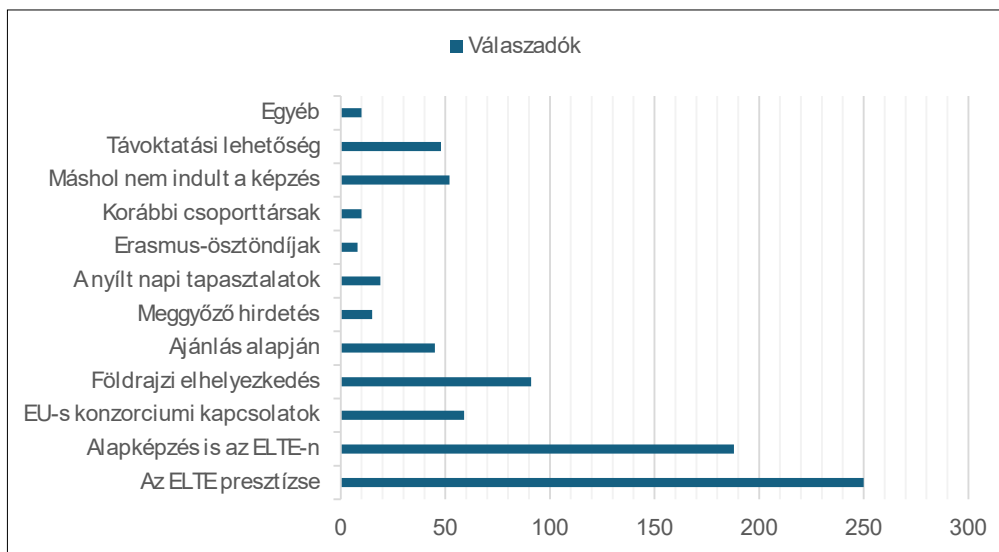
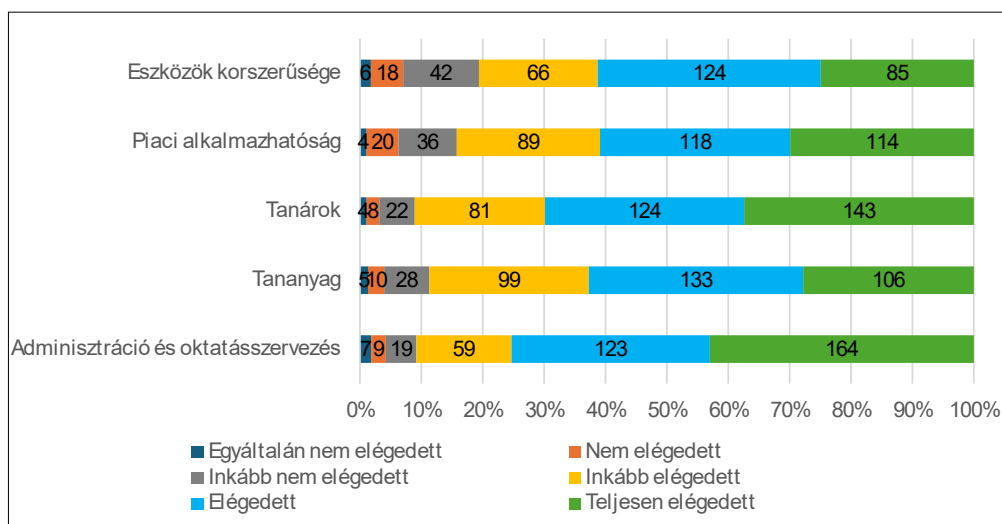
4. Eredmények

A kérdőíves felmérés eredményeit a kutatás céljainak megfelelően két témakör szerint csoportosítva mutatjuk be az alábbiakban. Először a végzett hallgatók képzésekkel kapcsolatos tapasztalatait és visszajelzéseit részletezzük, majd beszámolunk a karrierútjukra vonatkozó válaszaikról. Az adatok ismertetése során elsősorban a leíró statisztika eszközeire támaszkodunk, azonban ahol releváns, következtetési statisztikai vizsgálatok eredményeit is bemutatjuk (Dankó és Csizér 2022). Ezekhez az IBM SPSS Statistics statisztikai elemző program 29.0-ás verzióját használtuk az ELTE infrastruktúráján belül.

4.1. Visszajelzések a képzésekről

A demográfiai jellemzők után a kérdőív 6–9. kérdése a végzett hallgatók tapasztalatait, véleményét igyekezett feltárni az ELTE FTT képzéseiről. Először arról kérdeztük a résztvevőket, miért döntöttek éppen az ELTE fordító- és tolmácsolása mellett más intézményekkel szemben. A válaszadók több lehetséges választ is megjelölhettek. Ahogyan az 1. ábrán is látszik, legtöbbször ($n = 250$; 65,6%) az egyetem presztízsét jelölték meg, a második leggyakoribb válasz az volt ($n = 188$; 49,3%), hogy már az alapképzést is itt végezték, a dobogó alján pedig az egyetem földrajzi elhelyezkedése, a főváros vonzereje áll ($n = 91$; 23,8%). Közel azonos számban jelezték, hogy fontosnak tartják az ELTE FTT nemzetközi kapcsolatait ($n = 59$; 15,4%), hogy csupán a tanszéken indult az általuk választott képzés ($n = 52$; 13,6%), illetve hogy a távoktatás lehetősége volt a választásuk oka ($n = 48$; 12,6%). A válaszadók döntését tehát elsősorban az ELTE presztízse és a korábbi tanulmányi kötődés, hallgatói lojalitás határozta meg, de fontos szerepet kaptak a tanszék által biztosított nemzetközi, európai uniós kapcsolati lehetőségek, az egyedi képzés kínálat, illetve a képzések rugalmassága és elérhetősége is.

A 7. kérdésben öt kiemelt témakörrel kapcsolatban igyekeztünk felmérni a végzett hallgatók képzésekről alkotott véleményét, illetve elégedettségét. Az elvégzett képzés minőségére vonatkozóan a válaszadók hatpontos Likert-skálán értékelték az oktatásban használt eszközök korszerűségét (CAT-eszközök, licencek, digitális alkalmazások), az ismeretek fordítói alkalmazhatóságát (friss technológiai ismeretek, elméletek és gyakorlatok), az oktatókat (gyakorló szakemberek, támogatás, jó pedagógiai érzék), a tananyagot (releváns, hasznos ismeretek), valamint az oktatásszervezést és adminisztrációt (kommunikáció, tájékoztatás, segítőkészség). A páros számú skála használata kizárta a semleges középértéket, így a kitöltőknek egyértelműen az elégedettség vagy az elégedetlenség irányába kellett elköteleződniük. A kapott eredményeket az alábbiakban a 2. ábra mutatja be.

1. ábra: A képzőintézmény (ELTE FTT) kiválasztásának okai ($n = 381$)2. ábra: A végzett hallgatók elégedettsége az ELTE FTT képzéseivel ($n = 381$)

Összességében a résztvevők inkább elégedettséget, mintsem elégedetlenséget fejeztek ki: a válaszok túlnyomó többsége pozitív véleményt mutat mind az öt vizsgált témakörrel kapcsolatban. A válaszadók leginkább az oktatóikkal voltak elégedettek, 91,3% ($n = 348$) pozitív értékelést adott. A másik humán tényezővel, az adminisztrációval és oktatásszervezéssel közel azonos, 90,8% ($n = 346$) fejezett ki elégedettséget. A végzett hallgatók az oktatásban használt eszközök korszerűségét

illetően fejezték ki leginkább negatív véleményyt: mindösszesen 72,1% ($n = 275$) mutatott elégedettséget. A technológiai eszközök fordítópiaci trendeknek megfelelő oktatása folyamatos kihívás elé állítja a képzőintézményeket, így az ELTE Fordító- és Tolmácsképző Tanszékét is, és az eredmények alapján leginkább ezen a területen szükséges a fejlesztés az oktatást illetően.

Az adatok leíró statisztikai vizsgálatának eredményeit az 1. táblázat foglalja össze, megerősítve a fenti megállapításokat. A *tanárok* kategória érte el a legnagyobb átlagot ($M = 4,94$, $SD = 1,13$), és a módusz is ebben a kategóriában a legmagasabb ($Mo = 6$), ez pedig kiemelkedő elégedettséget jelez. A második legmagasabb átlag az *adminisztráció és oktatásszervezés* kategóriában mutatkozik ($M = 4,77$; $SD = 1,13$) – tehát a válaszadók a képzések minőségének emberi oldalával a legelégedettebbek. A legnegatívabb értékelést az *eszközök korszerűsége* kapta, hiszen a kapott átlag ezen kategóriában a legalacsonyabb ($M = 4,13$, $SD = 1,26$), és itt a medián is mindössze 4, ami fejlesztési lehetőséget, sőt szükség-szerűséget jelez az oktatásban, elsősorban a digitális infrastruktúra terén. Az alacsony szórásértékek alapján pedig megállapítható, hogy a válaszadók között nagyjából általános egyetértés mutatkozott az értékeléseket illetően, különösen a humán hozzájárulást tekintve, ahol az oktatók és az adminisztráció munkájának értékelésében is a legalacsonyabb a szórás ($SD = 1,13$).⁵

1. táblázat: A végzett hallgatók elégedettségének leíró statisztikai vizsgálata ($n = 381$)

	Átlag	Szórás	Medián	Módusz
Eszközök korszerűsége	4,13	1,26	4	5
Piaci alkalmazhatóság	4,41	1,21	5	5
Tanárok	4,94	1,13	5	6
Tananyag	4,53	1,13	5	5
Adminisztráció és oktatásszervezés	4,77	1,27	5	5

A 8. kérdésben a végzett hallgatók lehetőséget kaptak, hogy saját szavaikkal is kifejtsek véleményüket a kapott képzésről, illetve további észrevételeket osszanak meg. A fakultatív kitöltést lehetővé tévő kérdésre 75 válasz érkezett, vagyis az összes résztvevő közül csupán 19,7% fejtette ki bővebben is a képzéssel kapcsolatos véleményét. A tematikus szókinccselemzéssel vizsgált adatokat a 2. táblázat

⁵ A khi-négyzet próba szerint szignifikáns különbség mutatkozott az eloszlások között a különböző kategóriákon belül: $\chi^2(20, N = 381) = 62,63$, $p < ,001$. A Friedman-próba eredménye is szignifikáns különbséget mutatott az elégedettségi szintekben az egyes kategóriák között: $\chi^2(4, N = 381) = 481,88$, $p < ,001$.

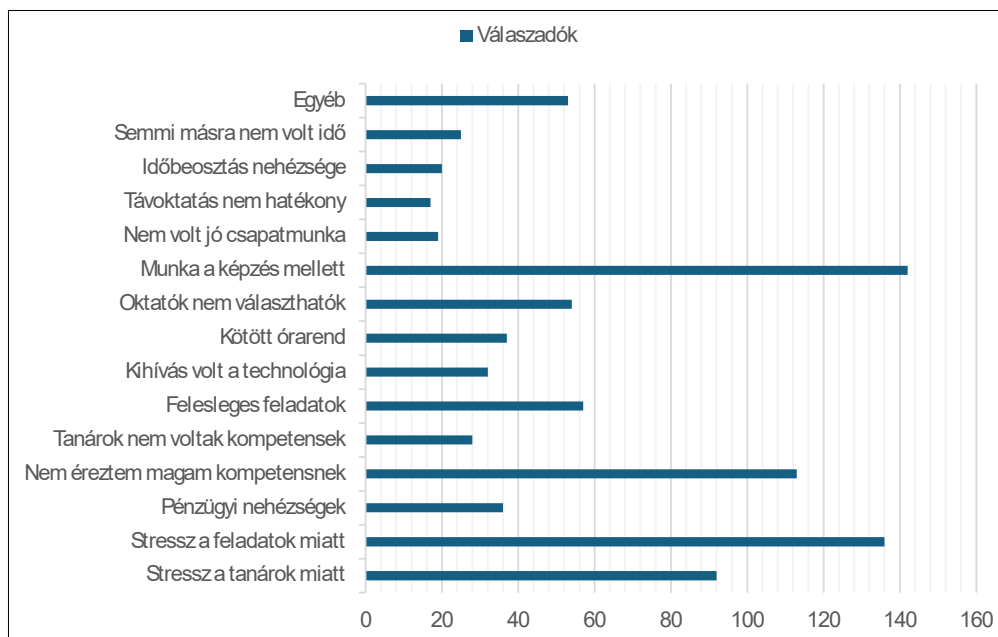
mutatja be, két kategóriára bontva a 10%-ot vagy annál magasabb arányt elérő, domináns motívumokat mutató válaszokat: pozitív és negatív vélemények szerint.

2. táblázat: További észrevételek az ELTE FTT képzéseiről ($n = 75$)

Észrevételek		Válaszadók	
		n	%
Pozitívumok			
	Oktatók hozzáállása, szakmaisága	10	13,3
	Képzés tartalma, gyakorlatiassága	14	18,6
Negatívumok			
	Oktatók hozzáállása, szakmaisága	12	16,0
	Képzés tartalma, gyakorlatiassága	23	30,6
	CAT-eszközök, MI, DTP oktatásának hiánya	15	20,0
	Piaci ismeretek oktatásának hiánya	13	17,3

Az eredményekből megfigyelhető, hogy bár a 7. kérdésre adott válaszok többségükben a végzett hallgatók elégedettségét tükrözték, a nyílt kérdésben már inkább az elégedetlenségüket fejezték ki a válaszadók. A pozitív vélemények egyrészt az oktatók személyéhez kapcsolódtak ($n = 10$; 13,3%), méltatva a támogató hozzáállást és szaktudást, másrészt a képzés gyakorlatorientáltságát és szakmai minőségét emelték ki ($n = 14$; 18,6%). Ennél nagyobb volt azonban azoknak a száma, akik túlságosan elméletinek vagy éppen gyakorlatinak találták a képzést, hiányolták a nyelvfejlesztést és a szinkrontolmácsolás oktatását a mesterszakon. Ismét megjelent továbbá különálló motívumként a különféle nyelvtechnológiai eszközök ($n = 15$; 20,0%), valamint a piaci ismeretek ($n = 13$; 17,3%) oktatásának fontossága és hiányosságai. A válaszok alapján úgy tűnik, hogy az általános elégedettség ellenére a jövőbeni tantervfejlesztésnek elsősorban ezekre a területekre érdemes összpontosítania.

A felmérés végén a 45. kérdés visszatért a válaszadók élményeire az elvégzett képzést illetően, hogy feltárja, mi okozta számukra a legnagyobb nehézséget a képzés során. A résztvevők több lehetséges választ is megjelölhettek, és az eredményeket a 3. ábra oszlopai illusztrálják.

3. ábra: A hallgatók nehézségei a képzés során ($n = 381$)

Az adatok azt mutatják, hogy négy fő probléma emelkedik ki a többi közül. A legnagyobb problémát az a kihívás jelentette a hallgatók számára, hogy munka mellett voltak kénytelenek végezni a rendszeres készülést jelentő nappali képzést ($n = 142$; 37,3%). A tanulás mellett munkavégzést a legtöbb esetben a szükségszerűség szüli, de előfordul, hogy a hallgatók a készségeik fejlesztését, a tapasztalatszerzés lehetőségét látják benne, ugyanakkor empirikus kutatások eredményei azt mutatják, hogy gyakran negatív hatást gyakorol a tanulmányokra (Curtis és Shani 2002, Tomlinson 2008).

A második leggyakrabban megjelölt nehézség a válaszokban a feladatokkal kapcsolatos stressz ($n = 136$; 35,7%), és ehhez kapcsolódóan az önbizalomhiány volt ($n = 113$; 29,7%), vagyis az a tény, hogy a hallgatók nem érezték magukat kellően kompetensnek a képzés során. Habár a 7. kérdésre érkezett válaszok a végzett hallgatók egyértelmű elégedettségét tükrözik az oktatóikkal kapcsolatban, ezen a helyen a válaszadók jelentős arányban ($n = 92$; 24,1%) jelölték meg a tanárok miatti stresszt a képzés során fellépő nehézségként. Mindez arra enged következtetni, hogy nagyobb hangsúlyt kell fektetni a stresszkezelési módszerek fejlesztésére – különösen a tolmácsolás terén – már a képzés közben is, és kiemeltebb figyelmet kell fordítani a hallgatók mentorálására és támogatására, akik többségében alapvetően pozitívan fordulnak az oktatóik felé.

Megjelentek a válaszokban a technikai és oktatásszervezési nehézségek is, de kisebb arányban: 57 válaszadó (14,9%) jelölte meg problémaként a felesleges feladatokat, 54 válaszadó (14,2%) pedig az oktatók választhatóságának hiányát. Az

Egyéb kategóriában ($n = 53$; 14,1%) viszont a résztvevők inkább nem további nehézségeket soroltak fel, hanem annak adtak hangot, hogy nem küszködtek a képzés során különösebb nehézségekkel. Összességében elmondható, hogy az ELTE FTT végzett hallgatói többnyire elégedettek a képzőintézménnyel és a kapott képzéssel, a szakma szempontjából relevánsnak és a nyelvi közvetítői iparban alkalmazhatónak tartják a kapott ismereteiket.

4.2. A végzett hallgatók karrierútja

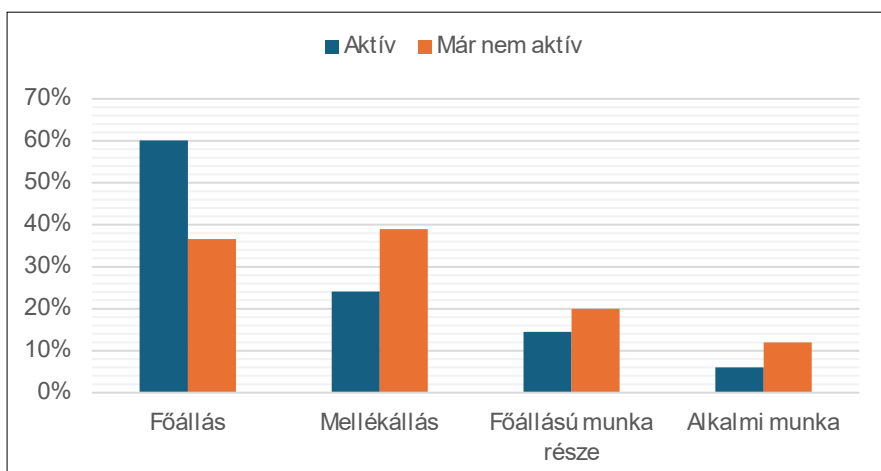
A kérdőív 9. kérdése lehetőséget adott a válaszadóknak, hogy megadják a fordítóiparban jelenleg és a múltban betöltött státuszukat, így elsősorban azt próbálta feltárni, hogy a nyelvi közvetítés milyen szerepet tölt be a szakmai életükben (*aktív a szakmában; már nem aktív a szakmában; soha nem volt aktív a szakmában*). A 381 résztvevő közül a többség, 216 fő (56,7%) válaszolta, hogy jelenleg is a fordítás és a tolmácsolás területén dolgozik, 82 (21,5%) jelezte, hogy csak korábban foglalkozott nyelvi közvetítéssel, 83 (21,8%) pedig a diplomája megszerzése után sosem helyezkedett el a nyelvi közvetítői iparban.

A leíró statisztikák alátámasztják, hogy a válaszadók jelentős többsége jelenleg is aktívan dolgozik a nyelvi közvetítés területén. A numerikus kódolás alapján ($2 = \text{jelenleg aktív}$, $1 = \text{már nem aktív}$, $0 = \text{soha nem volt aktív}$) az adatok átlaga 1,35 ($SD = 0,815$), ami viszonylag kis szórás mellett is a folyamatos szakmai elkötelezettség tendenciáját jelzi. Az eredmények a végzett hallgatók lelkes elkötelezettségét mutatják a nyelvi közvetítés iránt, mivel 78,2% ($n = 298$) a tanulmányai befejezése után megkezdte tevékenységét a szakmában. Ezek közül jelentős arányban ($n = 216$; 72,4%) meg is maradtak a nyelvi iparban a felmérés idején, ami viszonylag magas szakmai megtartási szintet jelez. Ezek az eredmények összhangban vannak az ELIS felmérés (2025) megállapításaival, amely hasonló preferenciát mutatott a mesterképzésben végzettek körében a nyelvi közvetítés területén való hosszú távú karrier iránt, erős „iparági ragaszkodást” tükrözve.

A felmérés 10. és 25. kérdése – a 9. kérdés elágazásai szerint – a nyelvi iparban jelenleg is aktívan dolgozó ($n = 216$), illetve a pályaelhagyó válaszadók ($n = 82$) szakmai tevékenységének formáit vizsgálta. A 4. ábrán látható, hogy az aktív nyelvi szakemberek többsége teljes ($n = 130$; 60,1%) vagy részmunkaidőben ($n = 52$; 24,1%) dolgozik. Egy kisebb csoport ($n = 31$; 14,5%) jelezte, hogy a nyelvi közvetítés a szélesebb körű szakmai feladatköre része, míg csupán három válaszadó (1,3%) végez alkalmi fordítási vagy tolmácsolási munkát. Numerikusan kódolva, ahol $4 = \text{főállás}$, $3 = \text{mellékállás}$, $2 = \text{főállású munka része}$ és $1 = \text{alkalmi munka}$, az adatok átlaga 3,44 ($SD = 0,77$), ami azt jelzi, hogy a teljes munkaidős tevékenységi forma a leggyakoribb a szakmában. A nyelvi közvetítés tehát a diplomások szakmai feladatainak elsődleges részét képezi, és viszonylag kevesen használják megszerzett tudásukat marginális, alkalmi módon – összhangban a magyar és nemzetközi kontextusban végzett korábbi tanulmányokkal (ELIS 2025, Olgyay-Fekete és Robin 2025).

Ezzel szemben azok közül, akik már nem aktívak a nyelvi közvetítés területén, kevesebben folytatták tevékenységüket főállásként: csak 36,6% ($n = 30$) dolgozott teljes munkaidőben, további 39,0% ($n = 32$) pedig részmunkaidőben, ami arra utal, hogy a szakmában való ideiglenes vagy másodlagos részvétel összefüggésbe hozható a magasabb lemorzsolódási aránnyal. A fenti numerikus kódolást követve az adatok átlaga 3,09 ($SD = 0,85$). Ez az eredmény arra utal, hogy bár a már nem aktív válaszadók egy része korábban teljes munkaidőben dolgozott, a nyelvi közvetítői szakmából való kilépés előtt a részmunkaidős és a vegyes szerepvállalás gyakoribb volt.⁶

4. ábra: Szakmai státusz és tevékenységi forma a nyelvi közvetítői iparban ($n = 298$)

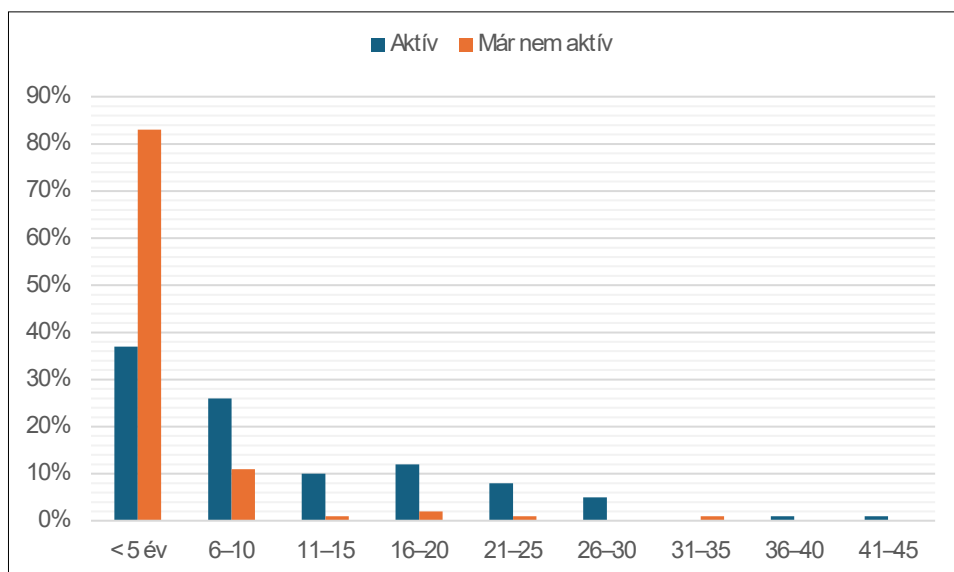

Az eredmények arra utalnak, hogy a nyelvi közvetítésben való részvétel formája összefügg azzal, hogy a végzett hallgatók megmaradnak-e a szakmában, mivel a teljes munkaidős foglalkoztatás gyakoribb azok körében, akik még mindig aktívak. Az eredmény fontos szempontokat vet fel a képzés és a tanterv kialakítása során, különösen a diplomások nyelvi iparban való hosszú távú elhelyezkedésének elősegítésével kapcsolatban, amely a legfrissebb EMT kompetenciakeret (2022) egyik fő prioritása. Torres-Simón és Pym (2019) összehasonlító tanulmányukban kiemelik, hogy a túlságosan általános képzési programok nem feltétlenül relevánsak a fordítópia szempontjából, így a diplomások nehezen találnak munkát a nyelvi iparban. Ennek megoldására a képzésnek hangsúlyt kell fektetnie a szakmaspecifikus készségek fejlesztésére (Hao és Pym 2021), vagyis a fordítói és tolmács szakmába való sikeres beilleszkedést elősegítő tantervekre (Torres-Hostench 2012).

⁶ A szakmai státusz és a tevékenység formája közötti kapcsolat feltárására khí-négyzet függetlenségi próbát végeztünk. A teszt szignifikáns összefüggést mutatott a két változó között, $\chi^2(3, N = 298) = 12,69, p = 0,001$.

Az 5. ábrán látható eredmények alapján is figyelemre méltó összefüggések rajzolódnak ki, ha összehasonlítjuk a jelenleg aktív ($n = 216$) és a már nem aktív szakemberek ($n = 82$) pályafutásának hosszát (11. és 26. kérdés). A nyelvi iparban eltöltött évek számának összehasonlítása azt mutatja, hogy a nyelvi közvetítés területén már nem dolgozó válaszadók közül 83,0% ($n = 68$) kevesebb mint öt évig tevékenykedett ebben az ágazatban, azaz újoncként távozott a szakmából. A jelenleg aktív szakemberek közül azonban csak 37,0% ($n = 80$) rendelkezik öt évnél kevesebb szakmai tapasztalattal. Ezzel szemben az aktív nyelvi szakemberek közül 62,9% ($n = 136$) több mint öt évet töltött a szakmában, míg a pályaelhagyók közül csak 17,0% ($n = 14$), ami arra utal, hogy a hosszabb ideig tartó foglalkoztatottság összefüggésbe hozható a folyamatos nyelvi közvetítői tevékenységgel. Az eredmények rávilágítanak egy kritikus ötéves küszöbre, amely után a lemorzsolódási arány jelentősen csökken. Ez megerősíti azon korábbi megállapításokat, miszerint a hallgatókat piacképes kompetenciákkal kell felruházni, hiszen ez elengedhetetlen a szakmában való túlélésük és fenntartható előrehaladásuk biztosításához (pl. Torres-Hostench 2012, Hao és Pym 2021).

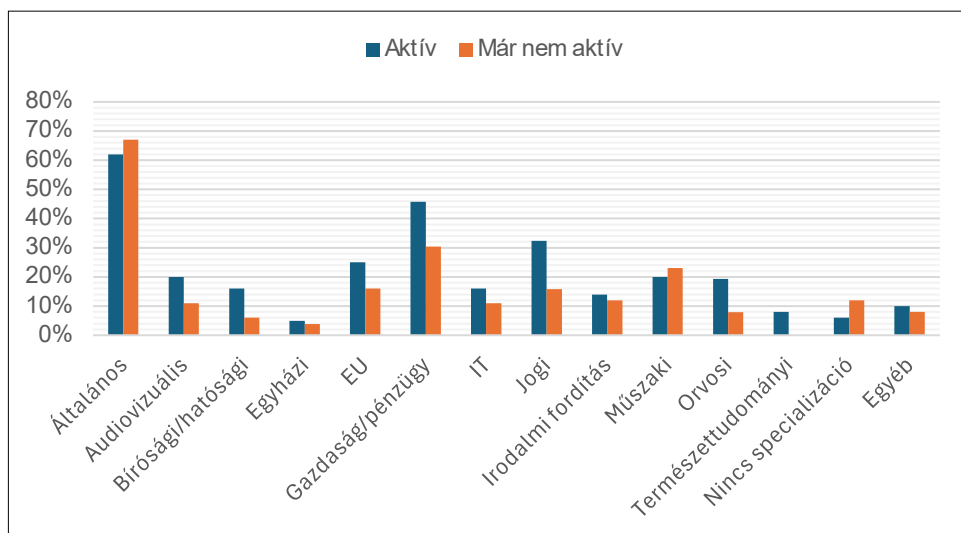
5. ábra: Munkaévek száma a nyelvi közvetítői iparban ($n = 298$)

A 12. és 27. kérdés arra kérte a válaszadókat, hogy jelöljék meg, milyen tevékenységi körben folytatták mostanáig nyelvi közvetítői munkájukat, több válasz megadására is lehetőséget adva. Az eredmények nem mutatnak jelentős különbséget azok között, akik már elhagyták a szakmát, és azok között, akik még aktívan dolgoznak benne. Mindkét csoportban a leggyakoribb tevékenységi kör a fordító, tolmács és lektor/korrektor szerepe volt, ami arra utal, hogy a végzett hallgatók többsége hagyományos pozíciókat tölt be a fordítóiparban. A jelenleg aktív nyelvi

szakemberek közül ($n = 216$) 178 (82,4%) fordítóként, 76 (35,1%) tolmácsként és 66 (30,5%) lektorként vagy korrektorként dolgozik jelenleg. Hasonló mintázat figyelhető meg a pályaelhagyó válaszadók körében is ($n = 82$), akik közül 69 (84,1%) korábban fordítóként, 22 (26,8%) tolmácsként és 22 (26,8%) lektorként vagy korrektorként dolgozott. Az eredmények szerint tehát a diplomások általában hagyományos nyelvi szakértői pozíciókban lépnek be a nyelvi iparba, és a fordítás szolgál elsődleges belépési pontként. Az ELIS felmérés (2025) alapján az alapvető nyelvi közvetítői szerepek kulcsfontosságúak a stabil foglalkoztatáshoz a nyelvi iparban nemzetközi szinten is – és a technológiával kapcsolatos szerepek még inkább –, mivel a nyelvi szolgáltató cégek csökkentik a támogató pozíciókra szánt keretüket. Érdekes azonban megjegyezni, hogy a felmérésben felsorolt összes tevékenységi kör (pl. DTP-szakértő, vendormenedzser, projektmenedzser, fordítástechnológus) szerepelt a válaszokban, ami rámutat a szakma sokoldalúságára és a fordítási szolgáltatást jellemző projektalapú megközelítésre (Eszenyi, Bednárová-Gibová és Robin 2023). Az aktív nyelvi szakemberek és pályaelhagyók közötti jelentős átfedés arra utal, hogy a szereptípus önmagában nem feltétlenül megbízható előrejelzője a karrier hosszú távú fenntarthatóságának a nyelvi iparban.⁷

6. ábra: Tevékenységi szakterületek a nyelvi közvetítésben ($n = 298$)

⁷ Ezt támasztja alá a khi-négyzet próba, amelyet a tevékenységi kör és a nyelvi iparban betöltött jelenlegi fordítóipari státusz közötti összefüggés értékelésére végeztünk. Az eredmények statisztikailag nem voltak szignifikánsak: $\chi^2(8, N = 298) = 12,69, p = 0,123$, ami azt jelzi, hogy a szakmai szerepek eloszlása nem különbözött jelentősen a jelenleg aktív és a már nem aktív nyelvi szakemberek között.

A 13. és 28. kérdésben a válaszadók megjelölhették azokat a doméneket vagy szakterületeket, amelyeken valaha dolgoztak a nyelvi iparban. A válaszok megoszlását a 6. ábra mutatja be. Mind a jelenleg aktív ($n = 216$), mind a már nem aktív ($n = 82$) nyelvi szakemberek körében az általános fordítás és tolmácsolás, a gazdaság és pénzügy, a jog és az EU-val kapcsolatos fordítás/tolmácsolás volt a leggyakrabban említett szakterület. Az aktív szakemberek közül 62,0% ($n = 134$) általános fordítás vagy tolmácsolás területén dolgozik, 45,8% ($n = 99$) a gazdaság és pénzügy, 32,4% ($n = 70$) jogi fordítás, 25,0% ($n = 54$) pedig EU-val kapcsolatos kommunikáció területére specializálódott. Ezek a szakterületek szorosan illeszkednek az ELTE Fordító- és Tolmácsképző Tanszék által kínált specializációk tananyagához.

A már nem a szakmában tevékenykedő nyelvi szakemberek körében a gazdaság/pénzügy volt a leggyakrabban megjelölt szakterület ($n = 25$; 30,4%), amelyet a jogi és az EU-val kapcsolatos fordítás, illetve tolmácsolás követett, 13 válaszadóval (15,8%). A műszaki domén szintén gyakori választás volt, 19 válaszadó (23,1%) jelezte, hogy rendelkezik tapasztalattal ezen a szakterületen. Figyelemre méltó, hogy a korábban aktív nyelvi szakemberek nagy része a jelek szerint még az előtt elhagyta a nyelvi ipart, hogy konkrét szakterületre összpontosított volna, mivel 55 válaszadó (67%) az általános fordítást és tolmácsolást választotta. További szakterületekként a sport, a marketing, az idegenforgalom, a lokalizáció, a mobilitás és a pszichológia kerültek említésre.

Leíró statisztikai vizsgálatot is végeztünk az aktív és a pályaelhagyó válaszadók 14 szakterület szerinti megoszlásának összegzésére, az egyes kategóriákba tartozó válaszadók számadatai alapján. A jelenleg aktív nyelvi szakemberek számának átlaga szakterületenként 46,29 ($SD = 34,48$), míg a korábban aktív nyelvi szakemberek esetében 13,29 ($SD = 13,58$) volt. Ez alapján a jelenleg aktív szakemberek körében a pályaelhagyókhoz képest nagyobb a szórás, ami arra utal, hogy az egyes szakterületek között jelentősebb különbségek figyelhetők meg az aktív szakemberek számában. Ez közvetve arra is rámutathat, hogy bizonyos területeken magasabb a szakmában maradás aránya, míg másokon nagyobb a lemorzsolódás. Az eredmények arra utalnak, hogy a specializáció jelentősen befolyásolja a fordítói és tolmács karrier fenntarthatóságát a nyelvi iparban.⁸ Hasonló megállapítás született a legfrissebb ELIS felmérés (2025) adatai alapján is: a specializáció nem egyszerű előnyt jelent a nyelvi közvetítői piacon, hanem szükséges stratégiává vált a gyorsan változó iparban.

A 14. és 29. kérdésre adott válaszokból kitűnik, hogy a nyelvi iparban jelenleg is dolgozó diplomások közül 34,2% ($n = 74$) végez közösségi (önkéntes) fordítást vagy tolmácsolást. Azok közül, akik már nem aktívak a szakmában, közel a fele ($n = 39$; 47,5%) számolt be arról, hogy korábban részt vett ilyen tevékenységekben, és 15,8% ($n = 13$) továbbra is nyújt közösségi nyelvi szolgáltatásokat. Ezek az

⁸ A nyelvi közvetítésen belüli specializáció és a szakmai státusz közötti kapcsolat további vizsgálatára khí-négyzet próbát is végeztünk. Az elemzés statisztikailag szignifikáns összefüggést tárt fel: $\chi^2(13, N = 298) = 25,01$; $p = 0,023$.

eredmények azt mutatják, hogy lehetséges összefüggés van az önkéntes szakmai tevékenységekben való részvétel és a nyelvi ipar elhagyása között, és hogy egyes korábbi szakemberek nem hivatásos szolgáltatóként továbbra is hozzájárulnak az önkéntes tevékenységhez. Santa Cruz és Castilla (2024) tanulmánya kiemeli, hogy az önkéntesség a fordítók és a tolmácsok számára fejlődési lehetőséget is jelenthet a különböző karrierszakaszokban, segítve a képzés és a gyakorlat közötti szakadék áthidalását, növelve a szakma láthatóságát és társadalmi szerepét.

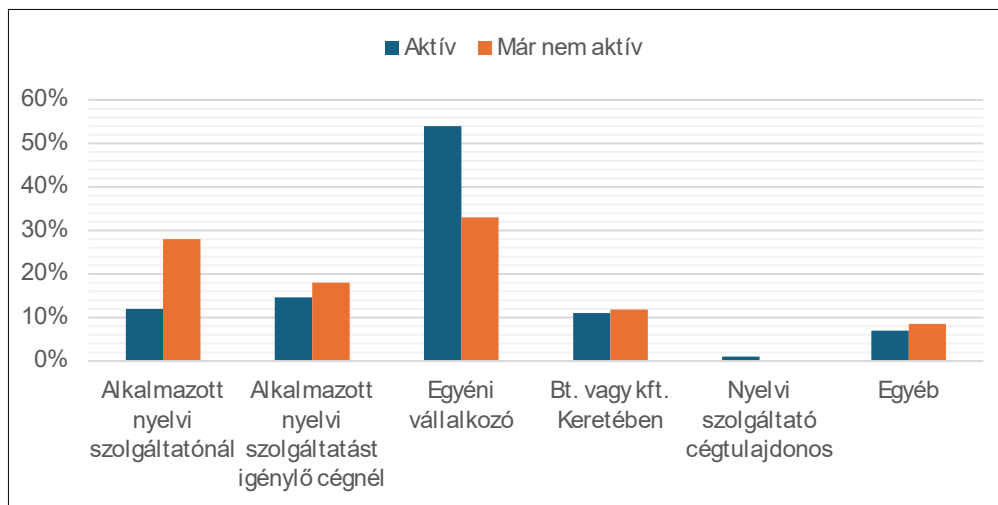
A 15. és 31. kérdésre adott válaszok alapján a 7. ábra a nyelvi iparban dolgozók foglalkoztatási formáira vonatkozó adatokat mutatja be, összehasonlítva a jelenleg aktív nyelvi szakembereket ($n = 216$) és a már nem aktívakat ($n = 82$). Az aktív szakemberek körében a leggyakoribb vállalkozási forma az egyéni vállalkozás ($n = 135$; 62,5%), amelyet a többnyelvű vállalatoknál ($n = 35$; 16,2%) és a nyelvi szolgáltatóknál ($n = 28$; 12,9%) való foglalkoztatás követ. A pályaelhagyók körében ugyancsak az egyéni vállalkozás volt a leggyakoribb forma ($n = 34$; 41,5%), de aránya lényegesen alacsonyabb. A nyelvi szolgáltatóknál ($n = 29$; 35,4%) vagy többnyelvű vállalatoknál ($n = 19$; 23,2%) való foglalkoztatás aránya magasabb volt a már nem aktív szakemberek csoportjában, ami arra utal, hogy vonakodnak és/vagy nem tudják vállalni az önálló, ugyanakkor gyakran bizonytalan szabadúszó vállalkozói tevékenység folytatását. Az „Egyéb” kategóriában a válaszadók szakmai gyakorlatokat említettek – többek között az Európai Unió intézményeiben –, továbbá közszolgálati pozíciókat és alkalmi nyelvi szolgáltatásokat. Az eredmények azt jelzik, hogy a foglalkoztatási forma összefügg a diplomások nyelvi iparban való fenntartható munkavégzésével. Pontosabban, az egyéni vállalkozás tűnik fenntarthatóbbnak, míg a nyelvi szolgáltató vagy többnyelvű vállalatnál történő munkavállalás gyakrabban figyelhető meg azok körében, akik elhagyták a nyelvi közvetítés területét.⁹

Az eredmények mélyebb értelmezése érdekében leíró statisztikai elemzést végeztünk mindkét csoportra, a válaszadók számadatai alapján. A jelenleg aktív nyelvi szakemberek számai magasabb átlagot ($M = 40,33$; $SD = 47,73$) és mediánt ($Mdn = 26,5$) mutattak, mint a már nem aktív csoporté ($M = 17,17$; $SD = 12,77$; $Mdn = 15,5$). A kapott adatok szerint az aktív nyelvi szakemberek többféle foglalkoztatási formában végzik a munkájukat, továbbá összességében magasabb szintű részvételt mutatnak minden kategóriában – különösen az egyéni vállalkozásokban. Ez az eredmény a független vállalkozási formák nagyobb rugalmasságára vagy fenntarthatóságára utal. A pályaelhagyók körében megfigyelt alacsonyabb eloszlás viszont arra utal, hogy az olyan biztos megoldásokra támaszkodnak, mint a nyelvi szolgáltatóknál való foglalkoztatás, amelyek kevesebb hosszú távú lehetőséget kínálnak a szakmában maradásra. Az ELIS felmérés (2025) eredményei szintén

⁹ A vállalkozás formája és a fordítóipari státusz közötti kapcsolat feltárása érdekében khinégyszet próbát végeztünk. Az eredmények statisztikailag szignifikáns összefüggést mutattak, $\chi^2(5, N = 298) = 21,66$; $p < 0,001$, ami azt jelzi, hogy a vállalkozási forma összefügg a diplomások nyelvi iparban való hosszú távú részvételével.

rámutatnak arra, hogy a szabadúszók és a független vállalkozók továbbra is kiemelt szerepet játszanak az európai nyelvi iparban, a folyamatos pénzügyi kihívások, a gazdasági bizonytalanság, valamint a nyelvtechnológia által gyakorolt növekvő nyomás ellenére.

7. ábra: Foglalkoztatási formák a nyelvi közvetítői iparban ($n = 298$)

A 16. és 32. kérdés arra vonatkozott, hogy a válaszadók milyen mértékben nyújtanak fordítási és tolmácsolási szolgáltatásokat nemzetközi piacok számára. Az eredmények azt mutatják, hogy a nyelvi közvetítői iparban jelenleg aktív diplomások közül csak 10,6% ($n = 23$) dolgozik kizárólag nemzetközi ügyfelek számára, míg 30,5% ($n = 66$) egyáltalán nem vállal külföldi megbízásokat, mégis fenntartható karriert épített ki a szakmában, ami arra utal, hogy a nemzetközi munkatapasztalat nem feltétlenül szükséges előfeltétele a tartós szakmai sikereknek. Összességében a jelenleg aktív szakemberek többsége ($n = 150$; 69%) valamilyen formában részt vesz a nemzetközi piacon is.¹⁰ Érdekes módon a nemzetközi megbízások azon diplomások egy részének is ($n = 43$; 52%) a szakmai tapasztalatai közé tartoztak, akik már nem dolgoznak a nyelvi közvetítés területén – bár lényegesen alacsonyabb arányban.

Az eredmények arra utalnak, hogy a nemzetközi piacokon történő munkavállalás szerepet játszhat a nyelvi közvetítői iparban való hosszú távú részvétel fenntartásában, mivel a jelenleg aktív nyelvi szakemberek közül jelentősen többen számoltak be nemzetközi munkatapasztalatról azokhoz képest, akik már kiléptek

¹⁰ A khi-négyzet próba szignifikáns összefüggést mutatott a fordítóipari státusz és a nemzetközi munkavállalás között: $\chi^2(1, N = 298) = 6,81$; $p = ,009$. Az aktív nyelvi szakemberek tehát nagyobb arányban végeznek nemzetközi munkát, ami a pályán maradás egyik lehetséges tényezője.

a szakmából. Ez tükrözheti a nemzetközi részvétel potenciális előnyeit – a változatosabb projektlehetőségeket, a jobb javadalmazást vagy az erősebb szakmai hálózatokat, amelyek hozzájárulnak a karrier stabilitásához. Ezek az eredmények összhangban vannak az ELIS felméréssel (2025), amely a jövedelemmel való nagyobb elégedettséget jelzett a nemzetközi nyelvi szolgáltatóknál dolgozó résztvevők kisebb csoportjánál.

4.2. Kihívások és nehézségek a nyelvi közvetítői iparban

A jelenleg aktív nyelvi szakemberek ($n = 216$) munkával való elégedettségének vizsgálatát célozta a 21. kérdés, amely arra kérte a válaszadókat, hogy 6 pontos skálán értékeljék a szakmai életükkel kapcsolatos elégedettségüket: a 6 pont a teljes elégedettséget, az 1 pont pedig a teljes elégedetlenséget jelenti. A válaszadók jelentős többsége ($n = 188$; 87,0%) jelezte, hogy általánosságban elégedett a munkájával, 24,5% ($n = 53$) teljes elégedettségről, 34,7% ($n = 75$) magas szintű elégedettségről, 27,8% ($n = 60$) pedig közepes szintű elégedettségről számolt be. Ezzel szemben csak a válaszadók kis hányada ($n = 28$; 13,0%) jelezte elégedetlenségét: 11,1% ($n = 24$) közepes, 1,9% ($n = 4$) pedig magas szintű elégedetlenségről számolt be a szakmai életével kapcsolatban. Érdekes módon egyik válaszadó sem választotta a teljes elégedetlenséget kifejező opciót.

A skála numerikus értékei (6-tól 1-ig) alapján az eloszlás átlaga 4,69 ($SD = 1,02$, $Mdn = 5$), ami arra utal, hogy a válaszadók többsége általánosságban elégedett a szakmai életével, az értékelések 5 (*elégedett*) körül csoportosultak. A válaszadók magas elégedettségi szintje azt mutatja, hogy a piaci kihívások és a folyamatos fordítóipari átalakulások ellenére a nyelvi közvetítés továbbra is viszonylag vonzó szakmai terület.

3. táblázat: A munkával kapcsolatos elégedettség és elégedetlenség ($n = 216$)

Okok		Válaszadók	
		<i>n</i>	%
Pozitívumok			
	Élvezetes munka	96	44,4
	Fejlődési lehetőség	16	7,4
	Rugalmasság	8	3,7
	Piacképes képzés	7	3,2
	Jó ügyfélkör	3	1,3

Negatívumok			
	Pénzügyi problémák	19	8,7
	Munkához jutás nehézségei	18	8,3
	Tolmácsolási munkák hiánya	13	6,0
	Nincs idő önfejlesztésre	7	3,2
	Vállalkozás nehézségei	6	2,7
	Szakmai presztízs csökkenése	5	2,3

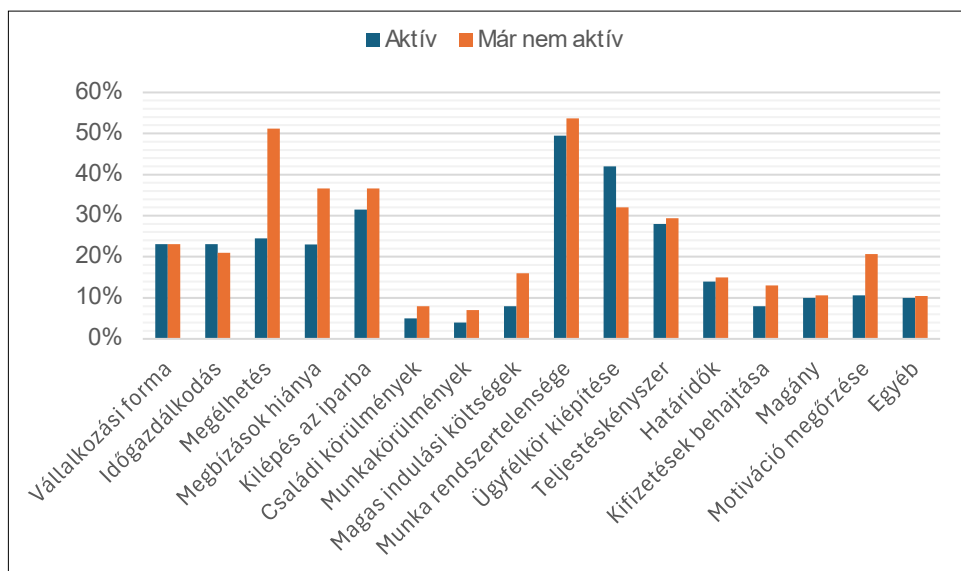
A munkával, illetve pályafutással kapcsolatos elégedettségről a 22. kérdésre adott válaszokból derültek ki további részletek, ahol a résztvevők saját szakmai tapasztalataikra reflektáltak. Ezek a nyitott kérdés kapcsán megosztott vélemények a túlnyomórészt pozitív személyes reflexiók széles skáláját mutatták, és számos esetben jól azonosítható témák jelentek meg. A 3. táblázatból kitűnik, hogy az aktív nyelvi szakemberek elégedettségének legfőbb forrása a nyelvi közvetítői munka maga: a válaszadók közül 44,4% ($n = 96$) említette, hogy kifejezetten élvezi a munkáját – ez jól mutatja azt az erős belső motivációt, amely a külső kihívások ellenére is fenntartja a szakmai elkötelezettséget. A pozitív tényezők között szerepelt továbbá az önfejlesztés lehetősége ($n = 16$; 7,4%), a rugalmasság ($n = 8$; 3,7%) és a valós piaci igényekhez igazodó képzés ($n = 7$; 3,2%). A negatív tapasztalatok középpontjában a pénzügyi nehézségek ($n = 19$; 8,7%) és a folyamatos, megélhetést adó megbízások biztosításának nehézségei ($n = 18$; 8,3%) álltak. A válaszadók emellett a tolmácsolási munkákhoz való korlátozott hozzáférésről ($n = 13$; 6,0 %), a szakmai fejlődésre fordítható idő hiányáról ($n = 7$; 3,2 %) és a szabadúszó vállalkozók életének kihívásairól ($n = 6$; 2,7 %) is beszámoltak. Érdemes megjegyezni, hogy a válaszadók egy kis csoportja ($n = 5$; 2,3%) a szakma presztízsének elvesztését említette negatívumként, ami arra utalhat, hogy a szakmai identitást továbbra is a szélesebb körű elismertség és státusz befolyásolja.

Ahogy arról fentebb már szó esett, a nyelvi szakemberek többsége a pályája elején hagyja el a nyelvi ipart. Ezért fontos feltárni, milyen kezdeti kihívásokkal és nehézségekkel szembesülnek a friss diplomások a fordítói és tolmács piacra való kilépéskor. A 23. és 37. kérdésben arra kértük a felmérés résztvevőit, hogy nevezzék meg azokat az akadályokat, amelyekkel pályakezdő nyelvi szakemberként találkoztak. Az eredményeket a 8. ábra mutatja be, összehasonlítva az aktív nyelvi szakemberek válaszait ($n = 216$) a nyelvi közvetítői pályát elhagyókéval ($n = 82$).

A válaszadók mindkét csoportjának esetében a megbízások rendszertelensége jelentkezett a leggyakrabban említett kihívásként: a jelenleg is aktív nyelvi szakembereknek közel fele ($n = 107$; 49,5%), míg a pályaelhagyóknak több mint a fele ($n = 44$; 53,7%) jelölte meg. Utóbbiak számára a megélhetés ($n = 42$; 51,2%) és a megbízások hiánya ($n = 30$; 36,6%) is komoly kihívást jelentett. Ezek a kezdeti nehézségek ebben a csoportban lényegesen gyakoribbak voltak, mint az aktív nyel-

vi szakemberek körében ($n = 53$; 24,5%, illetve $n = 50$; 23,1%). Mindez a pénzügyi bizonytalanságot és a megbízások megszerzésének nehézségeit jelzi, amelyek kritikus szerepet játszhatnak a pályakezdők lemorzsolódásában. Emellett mindkét csoport jelentős része számolt be arról, hogy nehézséget jelent a friss diplomások számára az iparágba való belépés ($n = 68$; 31,5% az aktívak körében, $n = 30$; 36,6% a már nem aktívak körében), ami azt mutatja, hogy a tisztázatlan pályakezdési lehetőségek mindkét csoportban aggodalomra adnak okot. Egyéb kihívásokról, mint például a teljesítménykényszerről, a vállalkozási forma megválasztásáról és az időgazdálkodásról, mindkét válaszadói csoport hasonló mértékben számolt be, ezek tehát a hosszú távú szakmai státusztól függetlenül közös átmeneti nehézségek. A motiváció azonban jelentős kihívásként merül fel a pályaelhagyók esetében ($n = 17$; 21%), míg ez a probléma sokkal kevésbé hangsúlyos azoknál, akik jelenleg a szakmában dolgoznak ($n = 25$; 11,6%).

8. ábra: Pályakezdők kihívásai és nehézségei ($n = 298$)

Ezek az eredmények megerősítik a nyelvi ipar kettős valóságát: habár a nyelvi szakemberek többsége mély elégedettséget érez a munkájával kapcsolatban, a jövedelemmel, a munkaterheléssel, a láthatósággal és a vállalkozás működtetésével kapcsolatos rendszerszintű kihívások továbbra is kritikus problémát jelentenek – ezt csak súlyosbítja a mesterséges intelligencia által jelentett növekvő fenyegetés a nyelvi iparban (ELIS 2025). Az adatok összhangban vannak azokkal a kutatásokkal, amelyek rávilágítanak a fordítók, különösen a független nyelvi közvetítők érzelmi bizonytalanságaira és pénzügyi aggodalmaira. Courtney és Phelan (2019) például megállapította, hogy a fordítók körében a foglalkozási stressz általában a gazdasági bizonytalansághoz, a szoros határidőkhöz és az irreális ügyfélkövetel-

sekhez kapcsolódik, különösen a karrier kezdetén. Hasonlóképpen Bednárová-Gibová (2022) is hangsúlyozza, hogy a fordítók körében a munkával kapcsolatos elégedettséget befolyásolja a munkaterhelés és a piacon érzékelhető presztízs.

Torres-Hostench (2012) szerint az egyetemi képzések sok esetben nem kínálnak kellőképpen releváns tudást az iparban való érvényesüléshez, így a pályakezdekők nincsenek felkészülve a szakmai gyakorlat valóságára. Nem rendelkeznek ismeretekkel arról, hogyan találjanak ügyfeleket, hogyan kínálják a szolgáltatásait, vagy hogyan kezeljék a vállalkozásukat. Hao és Pym (2021) is rámutat, hogy a nyelvi iparban való érvényesüléshez a hallgatóknak célzott készségekre van szükségük. Ezt támasztják alá a jelen felmérés eredményei is: a pályakezdekéssel kapcsolatos bizonytalanság az egyik leggyakrabban említett kihívásként jelent meg az aktív nyelvi szakemberek és a pályaelhagyók részéről egyaránt. Ezek az eredmények együttesen azt mutatják, hogy a pályakezdekők számára nagyobb mértékű támogatásra van szükség, beleértve a mentorálást, a világos szakmai útmutatást és a nyelvi közvetítés üzleti és vállalkozói oldalával kapcsolatos ismeretek átadását. Ilyen támogatás nélkül a pályakezdekők nehezen találják meg a helyüket a szakmában, ami a képzettségük és kezdeti motivációjuk ellenére növeli az idő előtti lemorzsolódás kockázatát.

4.3. Pályakezdekők támogatása a nyelvi közvetítői iparban

A felmérésben azt is megvizsgáltuk, milyen támogató hálózatok állnak a diplomások rendelkezésére a nyelvi iparba való belépésük és a szakmában való előrehaladásuk során. A 17. kérdés arra kérdezett rá, hogy a résztvevők milyen szakmai szervezetekhez csatlakoztak pályafutásuk kezdete óta. A válaszok szerint a jelenleg a szakmában dolgozók közül 81% ($n = 175$) és a pályaelhagyók közül 91% ($n = 74$) sohasem volt tagja semmilyen nemzetközi vagy magyar fordító és tolmács szakmai szervezetnek. Ez a pályakezdekéssel küzdő friss diplomások körében tapasztalható magas lemorzsolódási arányt, illetve a szakmában dolgozók által jelzett kihívásokat figyelembe véve különösen szembetűnő eredmény. A szakmai szervezetek létfontosságú szerepet játszanak a kiválóság előmozdításában, a hálózatépítési lehetőségek biztosításában és a folyamatos szakmai fejlődés támogatásában (ELIS 2025) – márpedig a válaszadók egyértelműen jelezték az ezek iránti igényt. Az aktív iránymutatás és a közösségi érzés, amelyet ezek a szervezetek elősegítenek, szintén hozzájárulhat a motiváció fenntartásához és a korai lemorzsolódás csökkentéséhez a nyelvi közvetítők körében.

Annak érdekében, hogy megvizsgáljuk a friss diplomások támogatottságát, a 43. kérdés arról kérdezte a felmérés résztvevőit, hogy kaptak-e valamilyen formában segítséget a pályájuk kezdetén. A nyitott kérdésre adott válaszokat tematikus szókinccselemzéssel vizsgáltuk meg, és a kirajzolódó mintázatokat – a három vizsgált csoport válaszai alapján – a 4. táblázatban foglaltuk össze.

4. táblázat: Friss diplomások támogatása a nyelvi közvetítői iparban ($n = 381$)

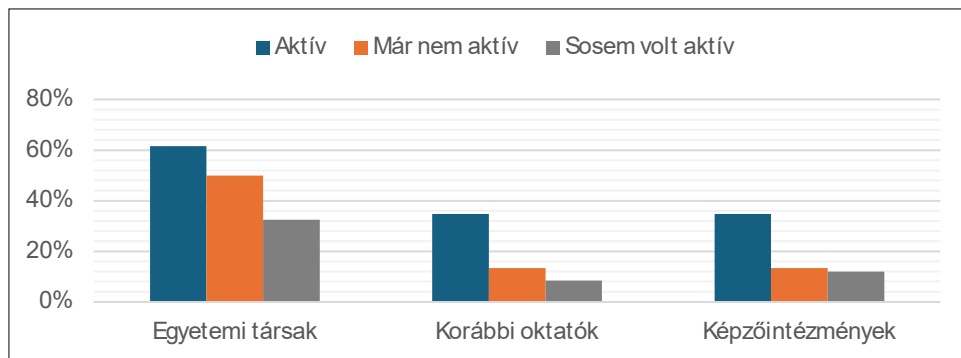
Segítség forrása		Válaszadók	
		<i>n</i>	%
<i>Nem kapott segítséget</i>		176	46,2
<i>Képzőintézmény</i>		127	33,3
	Oktatók	77	20,2
	Egyetemi csoporttársak	20	5,2
	Tanszék	15	3,9
	Szakmai gyakorlati hely	15	3,9
<i>Szakmai hálózat</i>		61	16,0
	Munkatársak	30	7,9
	Munkahely	22	5,8
	Szakmai szervezetek	9	2,3
<i>Család és barátok</i>		30	8,0

Az eredmények azt mutatják, hogy a diplomások jelentős része ($n = 176$; 46,2%) nem részesült semmilyen támogatásban szakmai pályafutása kezdetén, ami arra utal, hogy a nyelvi közvetítői iparban jelentős hiányosságok mutatkoznak a pályakezdekők támogatása terén. Ugyanakkor szükséges megjegyezni, hogy azok közül, akik kaptak valamilyen támogatást, a jelentős többség a képzőintézményt említette ($n = 127$; 33,3%). Ebben a csoportban az oktatók játszották a legjelentősebb szerepet ($n = 77$; 20,2%), azután az egyetemi társak ($n = 20$; 5,2%), végül pedig a Fordító- és Tolmácsképző Tanszék, illetve a szakmai gyakorlati hely ($n = 15$; 3,9%). A szakmai hálózatok szintén hozzájárultak a friss diplomások támogatásához ($n = 61$; 16%), ezen a kategórián belül a legtöbb támogatást a kollégák ($n = 30$; 7,9%) és a munkahelyek ($n = 22$; 5,8%) nyújtották, míg a szakmai szervezeteket csak a válaszadók töredéke ($n = 9$; 2,3%) említette. Mindezek mellett a felmérés résztvevői közül 8% ($n = 30$) kapott segítséget a családtól és a barátoktól.

Ezek az eredmények azt mutatják, hogy a rendelkezésre álló intézményi és szakmai támogatás ellenére a diplomások nagy része még mindig megfelelő iránymutatás nélkül kezdi el a pályafutását, éppen ezért erősebb, kifejezetten a pályakezdekőket támogató struktúrákra van szükség az egyetemeken belül és azokon kívül is. A képzőintézmények és a szakmai szervezetek közötti szorosabb kapcsolatok – stratégiai együttműködések és közös kezdeményezések révén, ahogyan azt az EMT-hálózat is határozottan szorgalmazza – jelentősen javíthatnák a szervezetek ismertségét a hallgatók körében. Ez pedig segítene felhívni a figyelmet

azokra az értékes lehetőségekre és szakmai közösségekre, amelyeket ezek a szervezetek nyújthatnak, összhangban az ELIS felmérés (2025) ajánlásaival.

9. ábra: Egyetemi kapcsolatok fenntartása ($n = 381$)

A 9. ábra adataiból az is kiderül, hogy a jelenleg a nyelvi iparban tevékenykedők többsége továbbra is kapcsolatban áll az egyetemi társaival ($n = 133$; 61,6%), és sokan tartják a kapcsolatot a korábbi oktatóikkal, valamint a Fordító és Tolmácsképző Tanszékkal is (mindkettő $n = 76$; 34,7%). Ezek az arányok azonban jelentősen alacsonyabbak azok körében, akik már elhagyták a szakmát: 50% ($n = 41$) továbbra is tartja a kapcsolatot a korábbi csoporttársaival, és csak 13,4% ($n = 11$) tartja a kapcsolatot az oktatóival és a képzőintézménnyel. Az arányok tovább csökkennek azok körében, akik sohasem kezdték el a nyelvi közvetítői pályát: 32,5% ($n = 27$) tartja még mindig a kapcsolatot az egyetemi társakkal, 8,4% ($n = 7$) a korábbi oktatókkal és 12% ($n = 10$) a tanszékkal.¹¹ Ezek az eredmények megerősítik, hogy a szakma aktív művelői lényegesen nagyobb valószínűséggel tartják fenn a tanulmányaik alatt kialakított egyetemi kapcsolataikat. Ez a megállapítás kiemeli a végzett hallgatók és a képzőintézmények közötti hosszú távú kapcsolat ápolásának potenciális előnyeit: az alumni rendezvények, posztgraduális képzési lehetőségek és mentorprogramok révén az egyetemek hatékonyan tudják támogatni a pályakezdőket, csökkentve a lemorzsolódást.

4.4. Fordítóképzés és szakmai státusz a számok tükrében

Ahogy korábban a 4.1. alfejezetben bemutattuk, a pályakövetési felmérés egyik célja a végzett hallgatók véleményének feltérképezése volt az ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszéke által kínált képzésekről. A kapott eredményeket sta-

¹¹ A khi-négyzet próbák statisztikailag szignifikáns különbséget mutattak az aktív és már nem aktív válaszadók között mindhárom kapcsolattartási formában: évfolyamtársakkal ($\chi^2(1, N = 298) = 20,61$; $p < .001$), oktatókkal ($\chi^2(1, N = 298) = 30,21$; $p < .001$) és a Tanszékkal ($\chi^2(1, N = 298) = 24,90$; $p < .001$).

tisztikái próbáknak alávetve igyekeztünk megvizsgálni, milyen összefüggések fedezhetők fel a felmérés résztvevőinek szakmai státusza, az általuk elvégzett képzések típusa, illetve a képzések minőségére adott visszajelzéseik között.

A 7. kérdésben öt különböző területet érintve mértük fel a végzett hallgatók véleményét, illetve elégedettségét a tanszék képzéseiről az oktatásban használt eszközök korszerűségére, az ismeretek fordítópiazi alkalmazhatóságára, az oktatók munkájára, valamint az oktatásszervezésre és a tanszéki adminisztrációra vonatkozóan. A kapott adatokat egyutas varianciaanalízisnek (*one-way ANOVA*) vetettük alá, és azt vizsgáltuk, hogy a felmérés válaszadóinak három csoportja szempontjából vannak-e szignifikáns eredmények, vagyis a szerint, hogy jelenleg is aktívan dolgoznak a nyelvi iparban, pályaelhagyók, vagy sohasem kezdték el nyelvi közvetítői munkájukat.

Az eredmények szerint a tananyagra ($F = 9,07$; $p < 0,001$), a tanárookra ($F = 8,014$; $p < 0,001$) és a képzés piaci alkalmazhatóságára ($F = 11,151$; $p < 0,001$) vonatkozó vélemények a minta alapján általánosíthatók a teljes populációra. Az elemzés azt mutatja, hogy azok, akik sohasem dolgoztak a nyelvi iparban, szignifikánsan kevésbé elégedettek ezekkel a tényezőkkel, mint azok, akik jelenleg is nyelvi közvetítéssel foglalkoznak, vagy valaha aktív képviselői voltak a szakmának. Az oktatáshoz használt technológiai eszközök korszerűségére vonatkozóan az elemzés eredményei szerint – habár a vizsgált minta véleménye nem általánosítható a teljes populációra, vagyis a tanszék összes végzett hallgatójára –, a három alcsoport vonatkozásában egymáshoz képest jelentősen eltérő véleménnyel voltak azok a hallgatók, akik sohasem foglalkoztak nyelvi közvetítéssel, mint a másik két csoport, amely még mindig aktív vagy régebben aktív szereplője volt a nyelvi iparnak.

Ugyanezzel a kérdéssel kapcsolatban azt is megvizsgáltuk, hogy van-e különbség a válaszok tekintetében azon végzett hallgatók között, akik távoktatásban (posztgraduális online képzésben) vettek részt, és azok között, akik személyes, jelenléti formában végezték a tanulmányaikat (hibrid és nappali képzések). A t-próba alapján két eredmény bizonyult szignifikánsnak. Megállapítható, hogy a távoktatásos hallgatók szignifikánsan elégedettebbek voltak az oktatókkal ($M = 5,21$; $SD = 0,93$), mint a jelenléti képzésben részt vevők ($M = 4,88$; $SD = 1,11$): $t = 2,521$; $p = 0,013$. Hasonlóképpen, a t-próba azt is kimutatta, hogy a távoktatásban részt vevők szignifikánsan magasabb elégedettséget jeleztek az oktatáshoz használt eszközök korszerűségével kapcsolatban ($M = 5,25$; $SD = 1,04$), mint a jelenléti képzést elvégző hallgatók ($M = 4,64$; $SD = 1,26$): $t = 4,254$; $p < 0,001$).

Továbbá, khi-négyzet próbával megvizsgáltuk, hogy az oktatás formája (online távoktatás vagy hibrid/jelenléti) hatással van-e a végzett hallgatók pályaelhagyására. Ez a vizsgálat szignifikáns eredményt hozott, tehát általánosítható az egész populációra, pontosabban a 2000 után végzett hallgatókra ($\chi^2 = 0,155$; $C = 0,155$; $p = 0,01$). A 4. táblázat alapján láthatjuk, hogy mindkét oktatástípus esetében a végzett hallgatók közül 78,2% ($n = 298$) megkezdte pályáját a nyelvi közvetítés területén, és csupán 21,8% ($n = 83$) nem dolgozott soha a nyelvi iparban. Az arányok a jelenléti és a távoktatást illetően azonban némileg különböz-

nek: míg a végzett hallgatók többsége az oktatás típusától függetlenül jelenleg is aktív szereplője a nyelvi iparnak (jelenléti/hibrid oktatás $n = 178$; 56,7%; távoktatás $n = 38$; 56,7%), a távoktatásban végzett hallgatók esetében magasabb azoknak a válaszadóknak az aránya ($n = 22$; 32,8%), akik sohasem kezdték el nyelvi közvetítői tevékenységüket, mint a jelenléti oktatást végző hallgatók esetében ($n = 61$; 19,4%). Ennek magyarázata többek között az lehet, hogy a távoktatást végző hallgatók gyakran azért választanak valamilyen posztgraduális fordítóképzést, mert a fordítás a már meglévő munkájuk része, és szeretnék elsajátítani a feladathoz szükséges ismereteket, de nem akarnak kilépni a nyelvi közvetítői iparba. Ugyanakkor az is látszik, hogy a végzett távoktatásos hallgatók körében alacsonyabb a pályaelhagyók aránya ($n = 7$; 10,4%), mint a jelenléti képzést elvégzők esetében ($n = 75$; 23,9%)

5. táblázat: Khí-négyszet próba az oktatás típusának vonatkozásában

		Aktív ($n = 216$)		Már nem aktív ($n = 82$)		Sosem volt aktív ($n = 83$)		Összes ($n = 381$)	
		n	%	n	%	n	%	n	%
Képzés típusa	Távoktatás	38	56,7	7	10,4	22	32,8	67	100
	Jelenléti/hibrid oktatás	178	56,7	75	23,9	61	19,4	314	100
Összesen		216	56,7	82	21,5	83	21,8	381	100

5. Összefoglalás

A jelen tanulmány az Eötvös Loránd Tudományegyetem Fordító- és Tolmácsképző Tanszékén végzett hallgatók pályakövetési felmérésének eredményeit ismertette. A kapott válaszok azt mutatják, hogy a nyelvi közvetítői ipar átalakulása és a mesterséges intelligencia fordítási szolgáltatásokban való térnyerése ellenére a végzettek túlnyomó többsége a professzionális fordítás és tolmácsolás területén kezdi meg a karrierjét. Ugyanakkor a friss diplomások, kezdő nyelvi közvetítők körében jelentős mértékű a pályaelhagyás, különösen azok esetében, akik nehéznek és bizonytalannak érzik a szabadúszó létformát, nem sikerül specializálniuk valamilyen szakterületre, vagy nem részesülnek kellő támogatásban. Mindezek ellenére a válaszadók többsége elégedett a nyelvi közvetítői iparban végzett munkájával, valamint a tanszék képzéseinek megszerzett tudással. A kapott ismereteiket a szakma szempontjából relevánsnak és a nyelvi közvetítői iparban alkalmazhatónak tartják. A válaszadók leginkább az oktatók és a tanszék oktatásszervezési munkájával voltak elégedettek, míg a legtöbb kritikát az oktatásban alkalmazott technológiai eszközök és a hallgatók nyelvi közvetítői piacra való felkészítése kapcsán fogal-

mázták meg, világosan kijelölve a tanszék, illetve más fordító- és tolmácsképző intézmények számára a fő fejlesztési irányokat.

Az eredmények alapján a képzőintézményeknek kulcsszerepük lehet abban, hogy segítsék a végzettek beilleszkedését a szakmába. Az olyan támogató programok, mint például a mentorálás és a szakmai gyakorlatok, jelentősen hozzájárulnak a friss diplomások sikeres pályakezdéséhez. Az eredmények hangsúlyozzák annak fontosságát, hogy a képzési programok ne csupán elméleti tudást nyújtsanak, hanem gyakorlati, piacreleváns készségeket is fejlesszenek: oktassanak ügyfélkezelést, pénzügyi tervezést és a szabadúszó szakemberek számára létfontosságú önmenedzselést. A szakmai szervezetekkel való szorosabb együttműködés ugyancsak előnyös lehet, mivel további erőforrásokat és kapcsolatépítési lehetőségeket is biztosíthatnak a végzett hallgatóknak: a szakmai közösségek hatékonyan segíthetik a pályaelhagyás csökkentését mentorálással, képzési lehetőségekkel, közösségi támogatással és érdekképviseléssel. Ezenkívül a képzőintézményeknek érdemes lenne posztgraduális támogatást nyújtaniuk álláskereső felületekhez való hozzáféréssel, kapcsolatépítő rendezvényekkel és szakmai műhelyekkel. Az intézménnyel, az oktatókkal és egyetemi társakkal a diplomaszerezés után is fenntartott kapcsolat továbbá erős szakmai hálózatot biztosít, amely elősegítheti a hosszú távú munkavállalást és professzionális fejlődést a nyelvi közvetítői szakmában. A felmérést időközönként érdemes lenne újra elvégezni – akár több fordító- és tolmácsképző intézmény bevonásával –, hogy nyomon követhetők legyenek az oktatásfejlesztések eredményei, valamint a nyelvi közvetítői ipar átalakulásának a végzett hallgatók karrierútjára kifejtett hatásai.

Irodalom

- Bednárová-Gibová, K. 2022. How happy are legal translators at their work? Further findings from a cognitive-affective enquiry. *Translation Studies* Vol. 15. No. 1. 1–20. <https://doi.org/10.1080/14781700.2021.1918233>
- Chesterman, A. 2009. The name and nature of translator studies. *HERMES – Journal of Language and Communication in Business* Vol. 22. No. 42. 13–22. <https://doi.org/10.7146/hjlc.v22i42.96844>
- Courtney, J., Phelan, M. 2019. Translators' experiences of occupational stress and job satisfaction. *The International Journal for Translation & Interpreting Research* Vol. 11. No. 1. 100–113. <https://doi.org/10.12807/ti.111201.2019.a06>
- Curtis, S., Shani, N. 2002. The Effect of Taking Paid Employment During Term-time on Students' Academic Studies. *Journal of Further and Higher Education* Vol. 26. No. 2. 129–138. <https://doi.org/10.1080/03098770220129406>
- Dam, H. V., Zethsen, K. K. 2014. Translators in international organizations. A special breed of high-status professionals? Danish EU translators as a case in point. In: Angelelli, C. (ed.) *The sociological turn in translation and interpreting studies*. Amsterdam: John Benjamins. 93–113. <https://doi.org/10.1075/bct.66.07dam>
- Dankó Sz., Csizér K. 2022. Statisztikai próbák a fordítástudományi kutatásokban. In: Klaudy K., Robin E., Seidl-Pécs O. (szerk.) *Bevezetés a fordítás és a tolmácsolás*

- kutatásmódszertanába I. Általános rész. Budapest: ELTE FTT–MANYE Fordítástudományi Szakosztály. 59–76. <https://doi.org/10.21862/kutmodszertan1/4>
- ELIS Survey Partners. 2025. *European Language Industry Survey 2025*. https://elis-survey.org/wp-content/uploads/2025/03/ELIS-2025_Report.pdf
- EMT Expert Group. 2022. *European Master's in Translation—Competence Framework*. European Commission. https://commission.europa.eu/news/updated-version-emt-competence-framework-now-available-2022-10-21_en
- Eszenyi R. 2022. Kérdőívek és interjúk a fordítás és a tolmácsolás kutatásában. In: Klaudy K., Robin E., Seidl-Péché O. (szerk.) *Bevezetés a fordítás és a tolmácsolás kutatásmódszertanába. I. Általános rész*. Budapest: ELTE FTT–MANYE Fordítástudományi Szakosztály. 77–91. <https://doi.org/10.21862/kutmodszertan1/5>
- Eszenyi R. 2023. *Humán fordító és gépi fordítás 8 leckében*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó. <http://doi.org/10.21862/Transl.HuXMach.2023.8>
- Eszenyi R., Bednárová Gibová, K., Robin E. 2023. Artificial intelligence, machine translation & cyborg translators: a clash of utopian and dystopian visions. *Orbis Linguarum* Vol. 21. No. 2. 102–113. <https://doi.org/10.37708/ezs.swu.bg.v21i2.13>
- Gentile, P. 2018. Through Women's Eyes. Conference Interpreters' Self-Perceived Status in a Gendered Perspective. *HERMES – Journal of Language and Communication in Business* No. 58. 19–42. <https://doi.org/10.7146/hjlc.v0i58.111658>
- Hao, Y., Pym, A. 2021. Translation skills required by Master's graduates for employment: Which are needed, which are not? *Across Languages and Cultures* Vol. 22. No. 2. 158–175. <https://doi.org/10.1556/084.2021.00012>
- Hao, Y., Pym, A. 2022. Where do translation students go? A study of the employment and mobility of Master graduates. *The Interpreter and Translator Trainer* Vol. 17. No. 2. 211–229. <https://doi.org/10.1080/1750399X.2022.2084595>
- Jiménez-Crespo, M. A. 2020. The “technological turn” in translation studies. Are we there yet? A transversal cross-disciplinary approach. *Translation Spaces* Vol. 9. No. 2. 314–341. <https://doi.org/10.1075/ts.19012.jim>
- Kenny, D. 2018. Sustaining Disruption? The Transition from Statistical to Neural Machine Translation. *Revista Tradumàtica. Tecnologies de la Traducció* Vol. 16. 59–70. <https://doi.org/10.5565/rev/tradumatica.221>
- Klaudy K. 2013. A Ménesi úttól az Amerikai úton át a Múzeum körútig – A Fordító- és Tolmácsképző Tanszék 40 éves története. In: Klaudy K. (szerk.) *Fordítás és tolmácsolás a harmadik évezred elején*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó. 9–15.
- Klaudy K. 2014. Tízéves a Fordítástudományi Doktori Program (2003–2013). In: Ladányi M., Vladár Zs., Hrenek É. (szerk.) *Nyelv, társadalom, kultúra: interkulturális és multikulturális perspektívák I–II*. XXIII. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus. ELTE BTK Budapest, 2013. március 26–28. (A MANYE Kongresszusok előadásai 10. évf.) Budapest: MANYE – Tinta Könyvkiadó. 172–178.
- Klaudy K. 2019. A társadalmi megrendelés szerepe a fordítástudomány fejlődésében: az OFFI és a fordítóképzés kapcsolatának kezdetei. In: Szoták Sz. (szerk.) *Az állami fordítószolgálat 150 éve*. Budapest: OFFI. 47–61.
- Klaudy K. 2022. A fordítástudomány dilemmái a 21. század elején. In: Klaudy K., Robin E., Seidl-Péché O. (szerk.) *Bevezetés a fordítás és a tolmácsolás kutatásmódszertanába. I. Általános rész*. Budapest: ELTE FTT–MANYE Fordítástudományi Szakosztály. 13–25. DOI: <https://doi.org/10.21862/kutmodszertan1/2>

- Klaudy K., Robin E., Seidl-Péché O. 2022. (szerk.) *Bevezetés a fordítás és a tolmácsolás kutatómódszertanába. I. Általános rész.* Budapest: ELTE FTT–MANYE Fordítástudományi Szakosztály. 77–91. <https://doi.org/10.21862/kutmodszertan1>
- Massey, G., Huertas-Barros, E., Katan, D. (eds) 2023. *The human translator in the 2020s.* London and New York: Routledge.
- Olgyay-Fekete J., Robin E. 2025. A nyelvi közvetítők szakmai és tudományos háttere. *Fordítástudomány* 27. évf. 1. szám. 82–102. <https://doi.org/10.35924/fordtud.27.1.5>
- Santa Cruz, E. H., Castilla, E. M. A. 2024. Experiencias de voluntariado y desarrollo de la identidad profesional en traductores e intérpretes de Perú. *Mutatis Mutandis: Revista Latinoamericana de Traducción* Vol. 17. No. 1. 48–70. <https://doi.org/10.17533/udea.mut.v17n1a03>
- Sulyok K. 2023. Kérdőíves felmérés a fordítói, a lektori és az utószerkesztői kompetencia megítéléséről a fordítóiparban. *Fordítástudomány* 25. évf. 2. szám 34–57. <https://doi.org/10.35924/fordtud.25.2.3>
- Robin E., Gabányi R. R., Tóth B. F., Nagy G. 2024. *Fordító és tolmács hallgatók pályakövetése / Career path survey of translator and interpreter graduates (ELTE Eötvös Loránd University).* figshare. <https://doi.org/10.6084/m9.figshare.24799443>
- Robin, E. Gabányi, R. R., Tóth, B. F. 2025. Thriving in the language industry – Career path survey of translator and interpreter graduates. *Across Languages and Cultures* Vol. 26. No. 2. 110–139. <https://doi.org/10.1556/084.2025.01102>
- Robin E., Malaczkov S., Kovalik-Deák S. 2023. *Így született a magyar fordítástudomány.* Budapest: ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszék.
- Seresi M. 2022. Kutatási adatok kezelése a fordítástudományban. In: Klaudy K., Robin E., Seidl-Péché O. (szerk.) *Bevezetés a fordítás és a tolmácsolás kutatómódszertanába. I. Általános rész.* Budapest. ELTE FTT–MANYE Fordítástudományi Szakosztály. 93–107. <https://doi.org/10.21862/kutmodszertan1/6>
- Tomlinson, M. 2008. ‘The degree is not enough’: students’ perceptions of the role of higher education credentials for graduate work and employability. *British Journal of Sociology of Education* Vol. 29. No. 1. 49–61. <https://doi.org/10.1080/01425690701737457>
- Torres-Hostench, O. 2012. Occupational integration training in translation. *Meta* Vol. 57. No. 3. 787–811. <https://doi.org/10.7202/1017091ar>
- Torres-Simón, E., Pym, A. 2016. The professional backgrounds of translation scholars. Report on a survey. *Target* Vol. 28. No. 1. 110–131. <https://doi.org/10.1075/target.28.1.05tor>
- Torres-Simón, E., Pym, A. 2019. European masters in translation: A comparative study. In: F. Austerlühl, V. E. Raido, & D. B. Sawyer (eds) *The Evolving Curriculum in Interpreter and Translator Education: Stakeholder Perspectives and Voices.* American Translators Association Scholarly Monograph Series; Vol. 19. John Benjamins Publishing Company. 75–97. <https://doi.org/10.1075/ata.xix>

Gépi fordítómotorok teljesítményének vizsgálata különböző szaknyelvi szövegek alapján

Borsiczki Lejla

Magyar Szabványügyi Testület

E-mail: b.lejla@protonmail.com

<https://orcid.org/0009-0004-6030-8290>

Robin Edina

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar,

Fordító- és Tolmácsképző Tanszék

E-mail: robin.edina@btk.elte.hu

<https://orcid.org/0000-0003-2025-4457>

Kivonat: A digitális technológia, azon belül is a mesterséges intelligencia fejlődése és térhódítása olyan fordulatot eredményezett a fordítóiparban, amely gyökereken átformálta a fordítói szerepeket és a fordítási munkafolyamatokat (ELIS 2025). A neurális hálózatokon alapuló fordítórendszerek immár olyan célnyelvi szövegek alkotására alkalmasak, amelyek pontosság, nyelvhelyesség és olvashatóság tekintetében felülmúlják elődjeiket, még a magyar nyelv viszonylatában is (Prószéky 2021, Laki és Yang 2022a). Nem meglepő tehát, hogy a fordítóipar szereplői és a laikusok körében is egyre elterjedtebbé vált az általános fordítómotorok alkalmazása a fordítási munkafolyamatokban (Sulyok 2023, ELIS 2025, Seresi 2025). Nem világos azonban, mely fordítómotorok milyen szakterülethez tartozó szövegek fordítására alkalmazhatók sikerrel. A jelen tanulmányban bemutatott feltáró kutatás célja annak vizsgálata, hogy eltér-e az általános neurális fordítómotorok teljesítménye szaknyelvi szövegek angol–magyar nyelvi irányú fordítása során. A kutatás négy általános neurális fordítómotor (Google Translate, DeepL Translator, eTranslation, Globalese) által produkált, eltérő doménekhez tartozó (társadalomtudományi, gazdasági, informatikai) célnyelvi szakszövegek vizsgálatát foglalja magában az MQM Core hibatipológiával végzett elemzések alapján (Lommel 2018). A fordított szövegekben azonosított hibák összegzése és a hibaértékek kiszámolása alapján megállapítottuk, hogy több szempontból is mutatkoznak különbségek a vizsgált fordítómotorok teljesítménye között. Ezeknek a fényében az az óvatos következtetés vonható le, hogy a korlátozottabban hozzáférhető, szűkebb közönségnek szóló általános neurális fordítómotoroknak sokkal intenzívebb betanításra és több doménspecifikus tanítóanyagra van

szükségük, hogy elérjék a másik két, szabadon elérhető fordítómotor teljesítményét. Az eredmények irányítóként szolgálhatnak a fordítók számára az adott szakterület szempontjából optimális fordítómotor kiválasztásában, illetve rávilágíthatnak, hogy a különböző szaknyelvi rétegekbe tartozó szövegek közül melyek bizonyultak a legnagyobb kihívásnak az egyes fordítómotoroknak.

Kulcsszavak: neurális gépi fordítás, minőség, szakszöveg, hibatipológia, MQM Core

1. Bevezetés

A mesterséges intelligencia fejlődése és térhódítása, a nagy nyelvi modelleken alapuló gépi fordítórendszerek elterjedése olyan fordulatot eredményezett a fordítóiparban, amely alapjaiban formálta és formálja át a hagyományos fordítási munkafolyamatokat. A gépi fordítómotorokat manapság széles körben alkalmazzák a fordítóipar szereplői (ELIS 2025), sőt a laikus felhasználók is (Seresi 2025). A szabályalapú, a statisztikai és a kettőt ötvöző hibrid modellek után megjelent a mélytanuláson alapuló, neurális hálózatokkal működő gépi fordítás, ami valódi paradigmaváltást jelentett a gépi fordítás területén (Yang 2018). Az ilyen neurális fordítórendszerek úgynevezett „jelentéscsomókat” fordítanak, azt a benyomást keltve, mintha „érténé[k] a szöveget, és nem csak a betűit olvasná[k]” (Prószéky 2021: 151). Ez a módszer azonnali minőségjavulást eredményezett, különösen a tartalmi pontosság, a nyelvhelyesség és az olvashatóság terén (Laki és Yang 2022a), így egyáltalán nem meglepő, hogy a magyar szakfordítók körében is egyre nagyobb teret nyer a gépi fordítómotorok használata (Hunnect 2021, Sulyok 2023), továbbá a fordítóirodák ügyfelei is egyre nagyobb nyitottságot mutatnak a technológia fordítási folyamatokba történő integrálására.

Jelenleg számos neurális gépi fordítórendszer áll a felhasználók rendelkezésére, többek között a Google Translate, DeepL Translator, Microsoft Bing Translator, ModernMT, AppTek, Globalease, Systran, LingvaNex, Tilde, NiuTrans.NMT, Amazon Translate, KantanAI, Azure Cognitive Services Translator, eTranslation, Language Weaver, Yandex. Azonban a fordítástudományi kutatások egyelőre nem szolgálnak kielégítő válasszal annak meghatározására, mely neurális fordítómotort érdemes alkalmaznunk egy adott fordítási feladathoz, azaz melyiktől várhatunk jobb teljesítményt egyes szaknyelvi szövegek fordítását illetően (Cambedda, Di Nunzio és Nosilia 2021; Gattini 2020; Ziganshina et al. 2021). Mostanáig nem irányultak kutatások arra sem, hogy több szakterület szövegei alapján hasonlítsák össze az egyes fordítómotorok teljesítményét.

A jelen tanulmány elsődleges célja azt megvizsgálni, hogy eltér-e a vizsgált általános neurális fordítómotorok teljesítménye különböző szakszövegek angol–magyar nyelvi irányú fordítása során. A feltáró jellegű, szövegelemzésen alapuló kutatás arra a kérdésre kereste a választ, hogy milyen eltérések fedezhetők fel a fordítómotorok teljesítménye között a hibák előfordulásának tekintetében. A tanul-

mány először a gépi fordítás minőségértékelésével, a gépi fordítómotorok teljesítményének összehasonlításával foglalkozó szakirodalmat ismerteti, előbb a különböző működési elven alapuló rendszerekre vonatkozóan, majd a neurális gépi fordítómotorokra összpontosítva. Ezután a kutatás során vizsgált fordítómotorok, a korpusz alapjául szolgáló szakszövegek és a minőségértékelési módszer bemutatása következik. A fordítási kihívásokra rávilágító eredmények részletes tárgyalását a konklúziók követik, amelyek irányítúként szolgálhatnak a fordítók számára az adott szakterület szempontjából optimális fordítómotor kiválasztásában.

2. A gépi fordítómotorok teljesítményének empirikus vizsgálatai

2.1. Különböző elven működő gépi fordítómotorok összehasonlítása

A gépi fordítási technológiák fejlődését követve számos tanulmány foglalkozott a fordítómotorok teljesítményének, az általuk létrehozott szövegek minőségének összehasonlításával. Túlnyomó részük arra a kérdésre kereste a választ, hogy a neurális hálózatokon alapuló modellek felül tudják-e múlni elődjeiket; ennek megítélésében a szakirodalom vegyes eredményeket vonultat fel.

Több kutatás eredménye igazolja, hogy a neurális fordítómotorok teljesítménye meghaladja a statisztikai alapú rendszerekét (Castilho és Guerberof-Arenas 2018; Klubicka, Toral és Sánchez-Cartagena 2017; Speerstra 2018), köztük a frázisalapú modellekét (Popović 2017). Az általuk létrehozott nyersfordítások kevesebb utószerkesztési munkát igényelnek (Bentivogli et al. 2016), illetve kevesebb hibát tartalmaznak, mint a kutatásokba bevont frázisalapú rendszerek fordításai (Bentivogli et al. 2018; Klubicka, Toral és Sánchez-Cartagena 2018; Wu et al. 2016), továbbá gördülékenyebb, pontosabb fordításokkal szolgálnak (Toral és Sánchez-Cartagena 2017). Velük ellentétben Esperança-Rodier és munkatársai (2017) eredményei nem igazolják, hogy a neurális fordítómotorok jelentősen felülmúlják statisztikai alapú elődjeik teljesítményét; az elemzés alapján ugyanis az állapítható meg, hogy a vizsgált modellek közel azonos minőséget produkálnak.

Habár a neurális modellek gördülékenyebb fordításaira Van Brussel, Tezcan és Macken (2018) is rávilágít a frázisalapú statisztikai és a szabályalapú rendszerekkel szemben egyaránt, a lexikai hibákat egybevetve az derül ki, hogy a vizsgált neurális fordítómotor gyengébben teljesít a statisztikai modellnél. A kutatás a neurális gépi fordítás hátrányaként jeleníti meg a modell által produkált hibák nehezebb azonosíthatóságát – éppen a gördülékenység miatt – és ebből fakadóan a több időt igénylő utószerkesztést is. Castilho és munkatársai (2017a) ugyan elismerik a neurális rendszerek gyors és ígéretes fejlődését, eredményeik mégis arra világítanak rá, hogy a vizsgált frázisalapú statisztikai modell jobb fordítást nyújt, mint a kutatásba bevont neurális fordítómotor. Bentivogli és munkatársai (2016) vizsgálataihoz hasonlóan egy későbbi kutatás (Castilho et al. 2017b) arra mutat rá, hogy a neurális fordítómotorok nyersfordításai kevesebb utószerkesztést kívánnak meg,

mint a frázisalapú statisztikai modelleké, ami a morfológiai hibák alacsonyabb számának köszönhető, ugyanakkor az olyan fordítási hibák szempontjából, mint a félrefordítás vagy a forrásnyelvi tartalom kihagyása, nem tapasztalható egyértelmű előrelépés. Ugyanezt erősíti meg Moorkens (2018) összehasonlító elemzésének eredménye is. Összemérve a statisztikai és a neurális rendszereket, López-Pereira (2019) ugyancsak arra a következtetésre jut, hogy a vizsgált neurális fordítómotor produktumát illetően hiába rövidebb a szerkesztési távolság a kevesebb hiba eredményeként, a problémák észlelése és javítása sokkal időigényesebb.

A fentiek alapján kijelenthető tehát, hogy a különböző elveken működő fordítórendszerek összevetése gyakori kutatási téma a fordítástudományban, az empirikus vizsgálatok egyre növekvő száma ellenére azonban a szakirodalom még megosztott képet mutat az eredményeket illetően. Jóval kevesebb példát találunk olyan kutatásokra, amelyek a különböző neurális fordítórendszerek teljesítményének összehasonlítására irányulnak; az eddigi vizsgálatok eredményeiről a következő alfejezet ad áttekintést.

2.2. Neurális gépi fordítómotorok összehasonlítása

A neurális hálózatokon alapuló fordítórendszerek terjedése, a különböző neurális fordítómotorok megjelenése nyomán születettek olyan kutatások, amelyek annak feltárását tűzték ki célul, hogy melyik neurális fordítómotor nyújt jobb teljesítményt. Almahasees (2018) a Google és a Microsoft Bing Translator rendszerét vetette össze újságcikkek arab–angol nyelvi irányú fordítása alapján, és az eredmények szerint mindkét fordítómotor kiváló eredményeket ért el a helyesírás és a nyelvtan, valamint jó eredményeket a kollokációk szempontjából.

Gattini (2020), valamint Yulianto és Supriatnaningsih (2021) a DeepL fordítómotorjával vetette össze a Google rendszerét. Míg az előbbi kutatás vegyes célközönségű (szakmai és ismeretterjesztő) egészségtudományi cikkek angol–olasz, addig az utóbbi egy szépirodalmi mű francia–angol nyelvi irányú fordítása alapján vizsgálta a fordítómotorok teljesítményét. Gattini (2020) eredményei azt mutatják, hogy a Google és a DeepL is jó minőséget produkál a szakmai és az ismeretterjesztő szövegek fordítása esetében. Yulianto és Supriatnaningsih (2021) eredményei szerint bár mindkét fordítórendszer jó eredményeket ért el, az olvashatóság tekintetében a DeepL jobbnak bizonyult. Hozzájuk hasonlóan Szilágyi (2022) egy kismintás kutatás keretében vetette össze a két rendszert vegyes típusú szövegek (betegtájékoztatók, blogbejegyzések, használati utasítások, sajtószövegek, kézikönyvrészek) angol–magyar fordítása alapján, és nem tapasztalt számottevő különbséget az általuk létrehozott célnyelvi szövegek minőségét illetően.

Három tanulmány még egy további fordítómotor bevonásával vizsgálta a Google és a DeepL fordítási teljesítményét (Macketanz, Burchardt és Uszkoreit 2020; Ziganshina et al. 2021; Pilch, Zygalá és Gryncewicz 2022). Macketanz, Burchardt és Uszkoreit egy szabályalapú fordítómotorral (Lucy) egészítette ki a kutatást, és különböző forrásokból válogatott, egymástól független mondatok német–angol gépi

fordítása alapján megállapították, hogy a DeepL valamivel jobban teljesít a Google fordítómotorjánál, összességében természetesebb és gördülékenyebb célnyelvi megoldások jellemzik. Ziganshina és munkatársai a Google és a DeepL fordítómotorja mellett a Microsoft Bing Translator teljesítményét mérték össze egészségtudományi összefoglalók fordítása alapján angol–oroszl nyelvpárban, és megállapították, hogy a célnyelvi szövegek minőségét tekintve a Google Translate teljesített legjobban, a DeepL valamivel gyengébben, de szintén jó eredményekkel, míg a Microsoft rendszere nyújtotta a legrosszabb teljesítményt. Pilch, Zygala és Gryncewicz a Marian MT fordítórendszert vetette össze a másik két neurális alapú motorral vegyes szövegtípusok angol–lengyel és lengyel–angol fordítása alapján. A szövegek lengyel nyelvre történő fordítása során a DeepL és a Google egyaránt jó teljesítményt nyújtott, a Marian MT ugyan gyengébb, de szintén ígéretes eredményt ért el; az angolra fordítás esetében azonban a Marian MT utolérte és a prepozíciók használatát illetően felül is múlta a másik két modell teljesítményét.

Cambedda, Di Nunzio és Nosilia (2021) a DeepL fordítómotort a Yandex hibrid modellel vetette össze szakmai és ismeretterjesztő egészségtudományi cikkek orosz–olaszl fordítása alapján, és a kapott eredmények arra világítanak rá, hogy a DeepL összességében jobb teljesítményt nyújtott, különösen a szövegekörnyezet és a mondat szintű szerkezetek tekintetében, ugyanakkor kiemelendő, hogy a Yandex a transliterációban felülmúlta ellenfelét, és a kultúraspecifikus elemek esetében is jobb megfelelőket javasolt. Egy másik tanulmány (Yildiz 2022) a DeepL fordítómotort az Európai Bizottság neurális gépi fordítórendszere, az eTranslation teljesítményével hasonlította össze jogi szakszövegekből nyert szegmensek franciánémet nyelvű fordítása alapján, és az eredmények szerint a DeepL jobban teljesített az Európai Bizottság gépi fordítómotorjánál.

A fordítómotorok számát tekintve kiemelkednek a szakirodalomból Laki és Yang (2022a, 2022b, 2023) kutatásai, amelyek elsősorban arra keresték a választ, hogy a szerzők által létrehozott és/vagy finomhangolt modellek felül tudják-e múlni a piacvezető cégek és szervezetek neurális modelljeit, például a Google, a DeepL vagy a Microsoft fordítórendszerét. Egyik 2022-es kutatásuk angol–magyar nyelvi irányban vizsgálta tizenkét modell teljesítményét vegyes típusú szövegek alapján, és a legjobb minőséget az általuk tanított modellek közül a Marian big és a BART modell nyújtotta. Az elemzésbe bevont piacvezető alkalmazások (DeepL, eTranslation, Google, Microsoft, Yandex) közül az eTranslation és a DeepL teljesítménye bizonyult a legjobbnak (2022a: 367). A másik 2022-es tanulmányukban öt neurális modell teljesítményét mérték össze tizenkét nyelvpár viszonylatában, mindegyik esetben a magyar volt a célnyelv. Eredményeik szerint az M2M100 finomhangolt modell érte el átlagosan a legjobb teljesítményt, a második legjobban az eTranslation teljesített, azután a Microsoft Bing, negyedik helyen végzett a szerzők által betanított Marian NMT modell megelőzve a Google fordítómotorját (2022b: 11). 2023-as tanulmányukban Laki és Yang nyolc neurális fordítórendszer teljesítményét vetette össze (Google Translate, Microsoft Azure, eTranslation, Marian NMT, M2M100, NLLB-200, M2MF, NLLBF) ismét tizenkét nyelvpárban,

vegyes típusú szövegek magyarra történő fordítása alapján. A Google és a Microsoft rendszerének fordítási teljesítményét egyik vizsgált fordítómotor sem tudta felülmúlni; közülük egyedül a szerzők által finomhangolt M2MF modell ért el jobb eredményt az eTranslationnál (376).

A szakirodalomból kiviláglik, hogy számos erőfeszítés történt a neurális fordítómotorok teljesítményének összevetésére, ezek azonban egymástól eltérő típusú és mennyiségű szövegek, más-más nyelvpárok alapján történtek, általában kis számú fordítómotorral, egyes esetekben eltérő elven működő modellek (Macketanz, Burchardt és Uszkoreit 2020; Cambedda, Di Nunzio és Nosilia 2021) vagy a szerzők által betanított és finomhangolt rendszerek bevonásával (Laki és Yang 2022a, 2022b, 2023). A teljesítmény értékelésére a kutatások ugyancsak eltérő módszereket alkalmaztak. Továbbá egyetlen tanulmány kivételével (Ziganshina et al. 2021) a szakirodalom nem tisztázza egyértelműen, hogy általános vagy doménspecifikus fordítómotorok teljesítményét vizsgálták-e, vagy mindkettőt vegyesen, holott ez a változó számottevő különbséget jelenthet a rendszerek teljesítményét illetően, ugyanis eltérő tanítókörpuszokkal, eltérő célokra tanítják be őket.

Kijelenthető tehát, hogy a szakirodalom jelenleg meglehetősen heterogén a fordítómotorok egymáshoz mért teljesítményével kapcsolatban, következésképpen még nem fogalmazhatunk meg általános következtetéseket. A motortípusok megkülönböztetése tekintetében ugyancsak jelentős hiány mutatkozik a korábbi kutatásokban. További hiányt jelent, hogy a neurális rendszereket még nem vetették össze több szakterülethez kapcsolódó szövegek alapján: összehasonlításuk sok esetben csupán egyetlen szaknyelvhez kötődő szövegek alapján történt vagy a nagyközönségnek szóló, ismeretterjesztő jellegű szövegek alapján, más kutatásokban a kettőt együttvéve, illetve kizárólag szépirodalmi szövegek felhasználásával. Macketanz, Burchardt és Uszkoreit (2020) nem is valódi, teljes szövegekből álló korpusz alapján mérte a teljesítményeket, hanem válogatott szegmensek, egymástól független mondatok alapján. Ennek következtében arról sincs adatunk, hogyan tér el a neurális fordítómotorok teljesítménye többféle szaknyelvhez köthető szövegek fordítása esetében. A magyar nyelv viszonylatában pedig Laki és Yang (2022a, 2022b, 2023), valamint Szlávik (2022) kutatásain kívül nem születtek a neurális fordítómotorok teljesítményét vizsgáló tanulmányok.

3. A kutatás bemutatása

A fentiekben áttekintett kutatások alapján megfogalmazható, hogy a korábbi empirikus vizsgálatok eredményei ellenére egyelőre nincsen átfogó képünk arról, hogyan teljesítenek egymáshoz képest a neurális hálózaton alapuló, általános fordítómotorok többféle szaknyelvi szöveg fordításakor. A jelen tanulmány ezt a kutatási űrt kívánja szűkíteni. Célja, hogy összehasonlítsa négy általános neurális fordítómotor teljesítményét különböző szövegfajták angol–magyar nyelvi irányú fordítása alapján, hibatipológiai szövegelemzést alkalmazva. Az alábbi alfejezetek

bemutadják a kutatásban vizsgált fordítómotorokat, a forrásnyelvi korpuszt alkotó szakszövegeket, a célnyelvi szövegeket, a gépi nyersfordítások értékeléséhez alkalmazott hibatipológiát, valamint az adatgyűjtés módszereit.

3.1. A vizsgált fordítómotorok

A kutatás négy neurális gépi fordítórendszer, a Google Translate, a DeepL Translator, az eTranslation és a Globalese általános fordítómotorjának teljesítményét hasonlítja össze. A Google statisztikai alapú fordítórendszere¹ 2007-ben vált elérhetővé a nyilvánosság számára, és 2016-ban váltott át neurális hálózati alapú fordításra, aminek eredményeképpen jelentősen javult a fordítások minősége (Laki és Yang 2022b). Pillanatnyilag 114 nyelvvel képes dolgozni, 2020 óta pedig elérhető a beszéd írásbeli rögzítése és fordítása is. Yang (2018) szerint a Google Translate a „legelőrehaladottabb” neurális fordítórendszer, folyamatos minőségi javulását a folyamatos fejlesztéshez rendelkezésre álló jelentős adatmennyiség és anyagi forrás garantálja (138).

A DeepL Translator² ugyancsak online elérhető neurális fordítórendszer, 2017 óta működteti a DeepL SE német vállalat, kiaknázva a Linguee³ konkordancia párhuzamos korpuszon alapuló online adatbázisát. A felhőalapú DeepL fordítószolgáltatása díj nélkül vehető igénybe 35 nyelv kombinációjában, és a világ legpontosabb fordítómotorjaként reklámozzák⁴. 2018 márciusában a szolgáltatás kiegészült a DeepL Pro változattal, amely díj ellenében kínál elérést alkalmazásprogramozási felülethez (API), beépíthető CAT-eszközökbe, és optimális internetes fordítási környezettel rendelkezik. A DeepL Translator integrálható a Windows és a MacOS operációs rendszerbe az alkalmazások lefordítására, iPad és iPhone készülékekre mobilalkalmazásként is elérhető. Több felmérés szerint megbízhatósága és sokoldalúsága miatt a DeepL a legnépszerűbb neurális gépi fordítórendszer a szakfordítók körében, utána a Google Translate következik a listán (Hunnect 2021; Sulyok 2023; ELIS 2025).

Az eTranslation⁵ az Európai Bizottság Fordítási Főigazgatóságának online, zárt rendszerű gépi fordító szolgáltatása, amely 2017 novemberében jelent meg, és a Bizottság korábbi, statisztikai alapú rendszerén (MT@EC) alapul. A fordítórendszer az összes európai uniós dokumentumot magába foglaló Euramis nyelvi adatbázisra támaszkodik, segítségével az EU 24 hivatalos nyelvét, valamint az izlandi és a norvég nyelvet is tudja fordítani. Az eTranslation az előző két általános motorhoz képest korlátozottabban elérhető rendszer: uniós projektekhez, kis- és középvállalkozások és az uniós országokban egyetemek nyelvi tanszékei számára ké-

¹ <https://translate.google.com/?hl=hu>

² <https://www.deepl.com/translator>

³ <https://www.linguee.com>

⁴ DeepL: the world's most accurate translator. <https://www.deepl.com/en/translator>

⁵ https://commission.europa.eu/resources-partners/etranslation_en

szült, számukra ingyenesen elérhető. Elődjéhez képest a fejlettebb rendszer mellett előnye a különböző formázási típusok elfogadásának képessége, valamint az eredeti szöveg formázásának és szerkezetének megőrzése. A kontextusnak és a fordítási célnak megfelelően az általános mellett 9 különböző doménspecifikus motor közül is választhatnak a felhasználók, amelyeket más-más projektek vagy intézmények különböző adataival tanítottak be (EU formal language, Court of Justice Case Law, Cultural, Deutsche Bundesbank neural, Finance, IP Case Law, Ministère de Finances, Public Health, Valtioneuvoston Kanslia).

A Globalese gépi fordítórendszer⁶ általános és doménspecifikus motorjait a MorphoLogic Lokalizáció Kft. fejlesztette olyan cégek és nyelvi szolgáltatók számára, amelyek tevékenységük folyamán nagy mennyiségű, többnyelvű tartalmat állítanak elő. A Globalese fordítómotort tehát kifejezetten piaci szereplők számára készítették, és kizárólag díj ellenében hozzáférhető⁷.

3.2. A forrás- és a célnyelvi korpusz

A fordítómotorok összehasonlítása három szakterülethez köthető szövegek alapján történt: gazdaság, társadalomtudomány és műszaki (informatika). A társadalomtudományi szaknyelvi alkorpusz az Európai Bizottság egyik jelentéséből, az Eurostat egyik statisztikai összefoglalójából, valamint egy tanulmányból épül fel, amely az európai gyermekszegénység okait vizsgálja. Az informatikai szaknyelvet illetően a forrásnyelvi korpusz egy telepítési útmutatót, egy szervizelési kézikönyvet és egy felhasználói útmutató szövegrészleteit tartalmazza. A gazdasági szaknyelvi alkorpuszt egy oktatási segédanyag különálló részei képezik, amelyek könyvvizsgálók részére nyújtanak hasznos információt az adótanácsadás, a kockázatalapú megközelítés, valamint a társaságalapítás témájában.

Az angol forrásnyelvi korpuszt szaknyelvenként három, az interneten szabadon hozzáférhető, tartalomközpontú, terminusokban gazdag szöveg alkotja, amelyek megfelelnek a Nitzke, Hansen-Schirra és Canfora (2019) tanulmányában felállított kockázatkezelési megfontolásoknak. A választott forrásnyelvi szövegek nem régebbiek 2020-nál, és közel azonos terjedelműek, egyenként 1500-2000 karaktert tartalmaznak. A forrásnyelvi korpusz szövegeiből készültek a magyar fordítások a négy általános fordítómotor alkalmazásával, így született meg a 36 szakszövegből álló célnyelvi korpusz.

⁶ <https://www.globalese-mt.com>

⁷ Köszönet illeti a Morphologic Lokalizáció Kft.-nek, amiért rendelkezésre bocsátotta a Globalese fordítómotort az ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszékén működő Fordítástudományi Doktori Programjának kutatásaihoz.

3.3. Teljesítményértékelés

A kutatásban a gépi nyersfordítások minőségértékelése az MQM Core hibatipológia alapján történt. A minőségbiztosítás előtérbe kerülésével a tipológiát egy konzorcium hozta létre, hogy egységes szempontrendszert és eszközkészletet biztosítson a kutatók és a fordítóipar számára, emberi és gépi fordítások értékelésére egyaránt (Lommel 2018; Freitag et al. 2021). A humán elemzés előnye, hogy nincs szükség referenciafordításra, mint az automatikus minőségértékelő metrikák esetében, továbbá lehetővé teszi, hogy a konkrét fordítási hibákat azonosítsuk és kategorizáljuk, valamint meghatározzuk súlyossági szintjüket, illetve szó- és mondat szintű értékeket is magában foglal, sokkal részletesebb értékelési szempontokat alkalmazva az automatikus módszereknél (Yang 2023; Olgyay-Fekete, Yang és Robin 2024). Az MQM Core hibatipológián alapuló humán elemzés előnyeit emeli ki a fordított szövegek minőségértékeléséről szóló ISO 5060:2024 szabvány is.

Az MQM Core tipológia 7 hibakategóriát és a fő kategóriákon belül összesen 37 hibatípust különböztet meg. A tipológia lehetővé teszi a kategóriák adaptációját és a kívánt értékelési stratégia kialakítását a kutatás céljainak megfelelően: a jelen tanulmányban vizsgált szövegek esetében néhány fő hibakategória és egyes hibatípusok szükségtelennek bizonyultak a kutatás szempontjából, így a lokalizációs konvenciók és a szövegszerkesztési problémák sem képezték a vizsgálat részét, illetve bizonyos hibatípusok egyáltalán nem fordultak elő, például a helyesírás nem okozott gondot. A jelen kutatásban alkalmazott hibatipológia ennek megfelelően a következőképpen alakult:

1. Terminológia (*Terminology*)
 - 1.1. Következetlen terminológia (*Inconsistent use of terminology*)
 - 1.2. Helytelen terminus (*Wrong term*)
2. Pontosság (*Accuracy*)
 - 2.1. Félrefordítás (*Mistranslation*)
 - 2.2. Túlfordítás (*Overtranslation*)
 - 2.3. Hozzáadás (*Addition*)
 - 2.4. Kihagyás (*Omission*)
 - 2.5. Nemfordítás (*Untranslated*)
3. Nyelvi norma (*Linguistic Conventions*)
 - 3.1. Nyelvtan (*Grammar*)
 - 3.2. Központozás (*Punctuation*)
 - 3.3. Karakterkódolás (*Character encoding*)
4. Nyelvhasználat (*Style*)
 - 4.1. Regiszter (*Register*)
 - 4.2. Nehézkes megfogalmazás (*Awkward style*)
 - 4.3. Nem idiomatikus nyelvhasználat (*Unidiomatic style*)
 - 4.4. Következetlen nyelvhasználat (*Inconsistent style*)

A tipológia négy súlyossági szintet ad meg a hibák osztályozására, súlyozott számítással: *semleges* (0), *kis* (1), *nagy* (5), *kritikus* (25) hibák. Az elemzés egyszerűsítése érdekében a fellelt hibákat a semleges és a súlyos szinteket elvetve a fordítóképzésben, illetve általában a fordítóiparban használatos *kis* és *nagy* hibaként osztályoztuk (Klaudy 2005). Kicsinek minősültek azok a problémák, amelyek esetében a szöveg értelmezése nem sérült, és az üzenet maradéktalanul megjelent a célnyelvi szövegben: helyesírási, központozási hibák, szóismétlések és a nem idiomatikus szókapcsolatok. Nagy hibaként a jelentésmódosulást eredményező és durva hibákat kategorizáltuk (vö. Klaudy 2005). A szövegek elemzése a megbízhatóság érdekében kettős kódolással készült (Károly 2022). A vizsgált korpusz csekély mérete következtetési statisztikai vizsgálatok elvégzését nem tette lehetővé.

4. Eredmények

Az alábbiakban bemutatjuk az MQM Core hibatipológián alapuló szövegelemzések eredményeit. Először az egyes fordítómotorok szakterületenként nyújtott teljesítményét ismertetjük a kis és nagy hibák bemutatásával, azután a fordítómotorok egymáshoz képest elért teljesítményét részletezzük szaknyelvi korpuszonként, végül pedig az utolsó alfejezet áttekintést ad a fordítómotorok különböző kategóriákban elért hibaértékéről szintén szaknyelvek szerint lebontva.

4.1. Az egyes fordítómotorok teljesítménye szaknyelvenként

Az alábbi táblázatokban szerepelnek a vizsgált fordítómotorok különböző szaknyelvekhez tartozó nyersfordításainak hibaértékei. A kis hibák esetében 1-es, a nagy hibáknál 5-ös szorzót alkalmaztunk, tehát a kis hibák számához hozzáadtuk a nagy hibák számának ötszörösét, így született meg egy-egy gépi fordítás hibaértéke. A fordítómotorok doménenként három-három szakszöveget fordítottak le, tehát a szakterületek szerinti teljes hibaértéket az egyes szövegek hibaértékeinek összege adja.

Az 1. táblázatból kiderül, hogy az összesített és súlyozott hibaértéket tekintve a Google Translate nagyjából hasonló minőséget ért el a társadalomtudományi (135) és az informatikai szövegek (139) fordítása esetében. A kapott adatok alapján megállapítható, hogy a társadalomtudományi alkorpusz tartalmazta a legkevesebb hibát (59) a legalacsonyabb hibaértékkel (135). A Google fordítómotorja a gazdasági szövegek fordítását oldotta meg a legkevesebb sikerrel, ebben az alkorpuszban fordult elő a legtöbb hiba (89) és a legnagyobb hibaérték is (189), valószínűleg ez a szakterület jelentette számára a legnagyobb kihívást. Ugyanakkor a harmadik gazdasági szakszöveg fordításának kiugró hibaértéke (94) torzítja az arányokat: ezt leszámítva a Google teljesítménye homogén képet mutatna.

Érdeemes megfigyelni, hogy mindhárom domén esetében a kis hibák fordultak elő többségben, de az arányok eltérőek: társadalomtudomány (67,8%), informatika (73,1%) és gazdaság (60,3%). A teljes korpuszban a kis hibák számának átlaga

44,33 ($SD = 4,51$), a nagy hibáké 22,0 ($SD = 6,08$), a minőségbeli különbségeket tehát elsősorban a nagy hibák eltérő eloszlása okozza. A Pearson-féle korrelációs vizsgálat⁸ is megmutatta, hogy bár a hibák mennyisége általában magasabb hibaértéket eredményez ($r = 0,86$), a hibák típusa erősen befolyásolja az eredményt: a nagy hibák határozzák meg a végső hibaértéket ($r = 0,99$), míg a kis hibák hatása elenyésző ($r = 0,002$).

1. táblázat: A Google Translate hibáinak száma és súlyozott értéke

NMT	Szakterület	Szöveg	Hibaszáma			Hiba-érték
			Kis	Nagy	Együtt	
Google Translate	Társadalomtudomány	1.	14	3	17	29
		2.	13	5	18	38
		3.	13	11	24	68
		Összesen	40	19	59	135
	Informatika	1.	16	5	21	41
		2.	15	6	21	45
		3.	18	7	25	53
		Összesen	49	18	67	139
	Gazdaság	1.	24	14	38	94
		2.	7	8	15	47
		3.	13	7	20	48
		Összesen	44	29	73	189

Ahogy a 2. táblázat adataiból látszik, a Google fordítómotorjához hasonlóan a DeepL is a társadalomtudományi szakszövegek fordítása során nyújtotta a legjobb teljesítményt a legkevesebb hibával (57) és legkisebb súlyozott értékkel (89). Az informatikai és a gazdasági szakfordítás során viszonylag kiegyensúlyozott teljesítményt nyújtott a hibák számát (79 és 70) és súlyozott értékét (170 és 174) tekintve egyaránt. Ennek ellenére jól látszik, hogy a gazdasági alkorpusz 1. szövege esetében a DeepL Translator is kiugróan magas hibaértéket produkált (94), torzítva az eredményt, ugyanakkor az egyik legalacsonyabb súlyozott hibaérték is ebben a korpuszban fordul elő (35).

⁸ A korreláció azt vizsgálja, hogy van-e kapcsolat két vagy több mennyiségi változó között, és ha igen, mennyire szoros. Az ismérvek együttes változását a Pearson-féle korrelációs együttható jellemzi. A korrelációs együttható 1 és -1 közötti értékeket vehet fel. Minél szorosabb a kapcsolat, annál közelebb áll a korrelációs együttható abszolút értéke az 1-hez.

Ezúttal is mindhárom domén esetében a kis hibák szerepeltek többségben, de eltérő arányban: társadalomtudomány (85,9%), informatika (75,9%) és gazdaság (62,9%). A kis hibák aránya a DeepL esetében magasabb a Google fordításaihoz képest, különösen a társadalomtudományi korpuszban, jobb teljesítményt eredményezve ezen a szakterületen. Ismét a gazdasági szövegekben a legmagasabb a nagy hibák aránya (37,14%), tehát ez a domén jelentette a legnagyobb kihívást a fordítómotor számára. A Pearson-féle korrelációs vizsgálat ebben az esetben is megmutatta, hogy a hibák mennyisége magasabb súlyozott hibaértéket eredményez ($r = 0,90$), ugyanakkor a nagy hibák határozzák meg a végső súlyozott értéket ($r = 0,99$) a kis hibákkal szemben ($r = 0,17$).

A teljes fordított alkorpuszban a kis hibák számának átlaga 51,0 ($SD = 8,19$), a nagy hibáké 18,67 ($SD = 9,45$). A kis és nagy hibák szórása feltűnően hasonló, annak ellenére, hogy az átlagos hibaszám eltér. Ez arra utal, hogy a hibaszámok szakterületek közötti változékonysága mindkét hibafajtánál hasonló: sem a kis, sem a nagy hibák nem mutatnak következetesen stabilabb vagy ingadozóbb mintázatot a különböző szakterületeken. Gyakorlati szempontból ez azt jelenti, hogy a szakterület mindkét súlyú hiba ingadozását hasonló mértékben befolyásolja, még akkor is, ha a kisebb hibák abszolút száma lényegesen magasabb a nagyobb hibákénál.

2. táblázat: A DeepL Translator hibáinak száma és súlyozott értéke

NMT	Szakterület	Szöveg	Hibaszám			Hiba- érték
			Kis	Nagy	Együtt	
DeepL Translator	Társadalom- tudomány	1.	11	2	13	21
		2.	18	3	21	33
		3.	20	3	23	35
		Összesen	49	8	57	89
	Informatika	1.	18	7	22	53
		2.	19	8	27	59
		3.	23	7	30	58
		Összesen	60	22	79	170
	Gazdaság	1.	24	12	36	84
		2.	5	10	15	55
		3.	15	4	19	35
		Összesen	44	26	70	174

Az eTranslation esetében jól megfigyelhető, hogy jelentősen magasabb súlyozott hibaérték jellemzi a fordítómotor teljesítményét, de ez elsősorban a nagy hibák számának eredménye. A legtöbb összesített hibát az informatika szakterületen azonosítottuk (98), és ezen a doménen belül kaptuk a legmagasabb súlyozott hiba-

értéket is (218), ahogyan az alábbi 3. táblázatban látható. Ezt követte a gazdasági szövegek fordítása terén elért teljesítmény (76 hiba, hibaérték = 208), végül pedig a társadalomtudományi szövegek nyersfordításának minősége (70 hiba, hibaérték = 142). Az eredmények arra utalnak, hogy abszolút értelemben, vagyis a hibák összes számát és értékét tekintve, az informatikai szakterület jelentette a legnagyobb kihívást a rendszer számára.

3. táblázat: Az eTranslation hibáinak száma és súlyozott értéke

NMT	Szakterület	Szöveg	Hibaszáma			Hibaérték
			Kis	Nagy	Együtt	
eTranslation	Társadalomtudomány	1.	13	3	20	28
		2.	19	7	26	54
		3.	15	9	24	60
		Összesen	47	19	70	142
	Informatika	1.	17	8	25	57
		2.	27	7	34	62
		3.	24	15	39	99
		Összesen	68	30	98	218
	Gazdaság	1.	24	9	33	69
		2.	3	13	16	68
		3.	16	11	27	71
		Összesen	43	33	76	208

Ugyanakkor a hibák súlyosságát vizsgálva árnyaltabb kép rajzolódik ki: a nagy hibák aránya a gazdaság területén volt a legmagasabb (43,42%), az informatika területén 30,61%, végül pedig a társadalomtudományi területen 27,14%. Mivel a nagy hibák jellemzően nagyobb hatással vannak a fordítás minőségére, ez azt sugallja, hogy bár az informatikai szövegek fordítása összességében több problémát okozott, a gazdaság területén a hibák nagyobb része volt súlyos. Következésképpen két szempontból is lehet értékelni, hogy egy bizonyos domén milyen nehézséget jelent egy neurális fordítómotor számára: (1) a hibák összes száma, amely a fordítási problémák mennyiségét mutatja, és (2) a nagy hibák aránya, amely a problémák súlyosságát tükrözi. Az eTranslation esetében e két szempont eltérő eredményt hozott, tehát a szakterületek szerinti teljesítmény értékelésénél fontos megkülönböztetni a hibák mennyiségét és súlyosságát is.

Az eTranslation összes hibájának átlaga ($M = 81,33$; $SD = 14,74$) és súlyozott értékének átlaga ($M = 189,33$; $SD = 41,30$) magasabb, mint a DeepL Translatoré, de hasonló a Google Translate adataihoz. A kis hibák átlaga és szórása ($M = 52,67$; $SD = 13,43$) nagyobb, mint a nagy hibáké ($M = 27,33$; $SD = 7,37$), ami arra utal,

hogy a kis hibák száma erősebben ingadozik a szakterületek között, mint a nagy hibáké. A Pearson-féle korrelációs vizsgálat szerint a nagy hibák mutatják a leg-erősebb kapcsolatot a hibaértékkel ($r = 0,95$), megerősítve, hogy nagyobb hatást gyakorolnak a fordítás minőségére, míg a kis hibák mérsékelt befolyásolják a szövegminőséget – bár az eTranslation esetében a magasabb korrelációs érték ($r = 0,48$) erősebb befolyást mutat.

A negyedik vizsgált fordítómotor, a Globalese teljesítményvizsgálatának eredményeit a 4. táblázat mutatja be. Az elemzés során a Globalese által produkált nyersfordításokban azonosítottuk a legtöbb hibát, a legmagasabb súlyozott hibaértékekkel mindhárom szakterületen. A Globalese számára a többi fordítómotorhoz hasonlóan ugyancsak a társadalomtudományi szövegek fordítása sikerült legjobban (94 hiba, hibaérték = 234). Az informatikai szakszövegek fordítása jelentette a legnagyobb kihívást: a hibák összes száma 148, a súlyozott hibaérték 348. Ezt követte a gazdasági szövegek gépi fordítása jelentősen kevesebb hibával (107), de hasonló súlyozott hibaértékkel (331).

4. táblázat: A Globalese hibáinak száma és súlyozott értéke

NMT	Szakterület	Szöveg	Hibaság			Hiba-érték
			Kis	Nagy	Együtt	
Globalese	Társadalom- tudomány	1.	15	7	22	50
		2.	26	10	36	76
		3.	18	18	36	108
		Összesen	59	35	94	234
	Informatika	1.	28	17	45	113
		2.	33	16	49	113
		3.	37	17	54	122
		Összesen	98	50	148	348
	Gazdaság	1.	23	23	46	138
		2.	9	15	24	84
		3.	19	18	37	109
		Összesen	51	56	107	331

Az is megállapítható, hogy csak a gazdasági szakszövegeknél haladta meg a nagy hibák száma és aránya (56; 52,34%) a kis hibákét (51; 47,66%), súlyos fordítási problémákat jelezve. A két másik domén esetében hasonló arányban fordultak elő kis és nagy hibák: az informatikai szakszövegekben a nagy hibák aránya 33,78%, a társadalomtudományi szövegekben 37,23%. A nagy hibák száma és a súlyozott hibaérték közötti erős korreláció ($r = 0,95$) ismét megerősíti, hogy a súlyos hibák

felelősek elsősorban a gyengébb fordítási minőségért a kis hibák mérsékelt befo-lyásával szemben ($r = 0,48$).

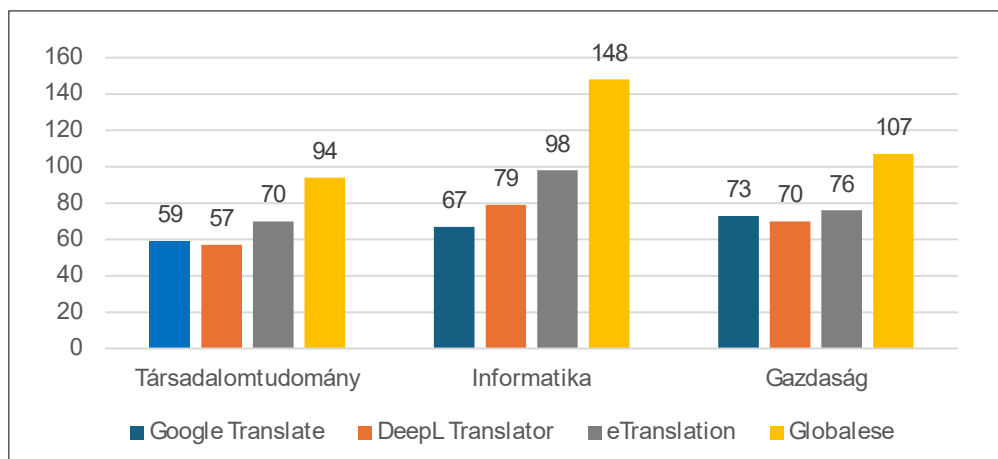
A leíró statisztikai elemzés szerint a Globalese hibáinak átlaga 116,33 ($SD = 28,18$) és súlyozott értékeinek átlaga 304,33 ($SD = 61,50$). A szórásértékek közötti különbségből látszik, hogy a súlyozott hibaértékek változékonyabbak, mint az abszolút hibaszámok, tehát a súlyozás (pl. különböző típusú hibák eltérő pontértéke) egy-értelműbben megmutatja a különbségeket a vizsgált szövegek között. A kis hibák átlaga és szórása ($M = 69,33$; $SD = 25,15$) ismét jóval nagyobb, mint a nagy hibáké ($M = 47,00$; $SD = 10,82$), tehát a kis hibák száma erősebben ingadozik a különböző szakterületek között mint a nagy hibáké.

A szakterületek szerinti elemzés fenti adatai azt mutatják, hogy a neurális gépi fordítómotorok eltérő minőségben fordítják a különböző szakterületekhez tartozó szövegeket. A legtöbb rendszer esetében (DeepL, eTranslation, Globalese) az informatikai szakszövegek nyers gépi fordításaiban fordult elő a legtöbb hiba, míg a Google Translate számára a gazdasági szövegek fordítása okozta a legnagyobb gondot. A kis és a nagy hibák arányát vizsgálva azonban minden fordítómotor esetében a gazdasági szövegekben volt a legnagyobb a nagy hibák aránya, különösen a Globalese esetében, ahol meghaladta az 50 százalékot is, tehát nagyobb mennyiségben fordultak elő nagy, mint kis hibák. A Pearson-féle korrelációs vizsgálatok szerint mind a négy rendszer esetében a nagy hibák száma erősen összefüggött a súlyozott hibaértékkel ($r \approx 0,91-0,99$), míg a kis hibák száma jóval gyengébb kapcsolatot mutatott, tehát a fordítási minőség romlásáért elsősorban a súlyos hibák felelősek. Összességében minőségi szempontból minden fordítómotor számára a gazdasági szövegek fordítása jelentette a legnagyobb kihívást, az informatikai szövegek többnyire a hibák száma szempontjából bizonyultak kiemelkedően problémásnak. Fontos megjegyeznünk, hogy több alkorpuszban fordultak elő kiugró értékek, ezért a vizsgálatot érdemes több szöveg bevonásával megismételni.

4.2. A fordítómotorok teljesítményének összevetése szakterületek szerint

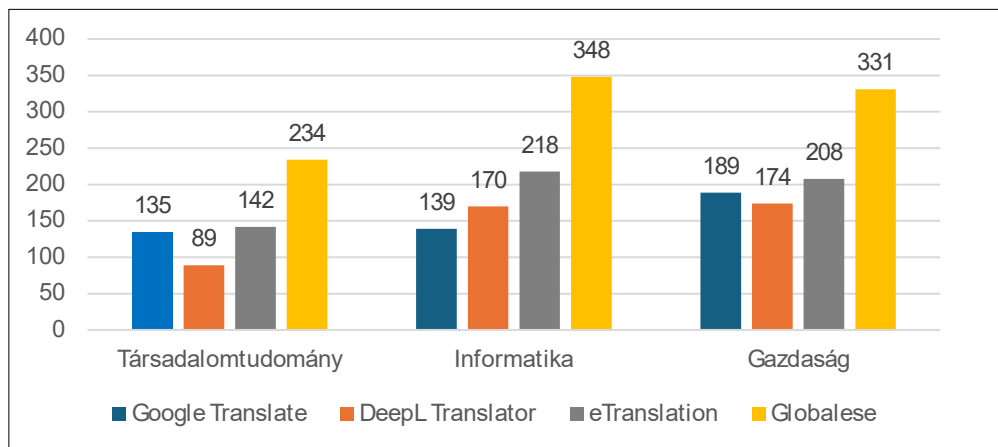
Az egyes fordítómotorok szakterület szerinti teljesítményének vizsgálata után az egymáshoz képest elért teljesítményüket részletezzük doménenként. Az 1. ábra a fordítómotorok fordítási minőségének értékelését mutatja be a hibák számának szakterületi bontásában. Jól látható, hogy a hibák abszolút mennyiségét tekintve minden domén esetében a Globalese nyújtotta a leggyengébb teljesítményt, az informatikai szövegeknél a többi fordítómotorhoz képest kiemelkedően magas hibaszámmal (148). Az eTranslation követi a sorban, viszonylag jelentős különbséggel mindhárom szakterület esetében. A Google Translate és a DeepL Translator nagyjából egyforma minőséget produkált a gazdaság (73 és 70 hiba) és a társadalomtudomány (59 és 57 hiba) területén, csupán az informatikai szakszövegek fordításánál mutatkozik nagyobb különbség a két rendszer teljesítménye között (67 és 79 hiba), csak ebben a doménben előzte meg minőségben a Google Translate a DeepL fordítómotorját.

1. ábra: A fordítómotorok teljesítménye szakterületek szerint (hibák száma)

A 2. ábra a hibák súlyozott értékeit hasonlítja össze szakterületenként. Az eredmények szerint a hibaértékek is hasonló mintázatot mutatnak, mint az abszolút hibaszámok, pontosabban kirajzolódó különbségekkel. A Globalese messze kiemelkedik a hibák értékét tekintve a többi rendszer közül, különösen az informatikai (348) és gazdasági (331) szövegek esetében. Bár az eTranslation hibáinak értéke is meghaladja a Google Translate és a DeepL Translator eredményeit, a különbség jelentősen kisebb az összes domén, különösen a társadalomtudomány területén. A legjobb minőséget a hibák súlyozott értékét tekintve is a DeepL érte el, két doménben is megelőzve a Google fordítómotorját.

2. ábra: A fordítómotorok teljesítménye szakterületek szerint (hibaértékek)

A hibaértékek eloszlásából világosan látszik, hogy a neurális gépi fordítómotorok a kevésbé specifikus társadalomtudományi szövegeket fordítják a legtöbb sikerrel, külön kiemelendő a DeepL Translator teljesítménye a legalacsonyabb hibaértékkel a teljes fordítási korpuszban. A domének szerinti szórásértékeket vizsgálva az is megállapítható, hogy a hibák összesített számának szórása szerint a társadalomtudomány ($SD = 16,99$) és a gazdaság ($SD = 17,18$) szakterületén nagyjából hasonló teljesítményt mutattak a rendszerek. A legnagyobb eltérés az informatikai szakszövegeknél figyelhető meg ($SD = 35,69$), tehát ezen a területen erősebben különbözik egymástól a fordítómotorok által produkált minőség. Ugyanezt megvizsgálva a hibák súlyozott értéke szerint azt látjuk, hogy az informatikai szövegek esetében a legnagyobb a szórás ($SD = 92,02$), tehát ebben a doménben tér el leginkább egymástól a fordítómotorok hibaértéke. A társadalomtudományi szövegekben a legkisebb az eltérés ($SD = 60,73$), a gazdasági szövegek ($SD = 71,70$) pedig köztes variabilitást mutatnak.

Az 5. táblázat a négy vizsgált neurális fordítórendszer (Google Translate, DeepL Translator, eTranslation, Globalese) további leíró statisztikáit mutatja be a kis és a nagy hibák mennyisége, az összes hiba száma, valamint a súlyozott hibaértékek tekintetében. Az adatok összevetése alapján a Google Translate esetében a legalacsonyabb a kis hibák átlaga (44,33; $SD = 4,51$), míg a Globalese messze a legmagasabb átlagot mutatja (69,33; $SD = 25,15$). A nagy hibák átlaga a DeepL esetében a legalacsonyabb (18,67; $SD = 9,45$), míg a legmagasabb értéket ismét a Globalese mutatja (47,00; $SD = 10,82$). Az összes hiba számát vizsgálva a Google Translate és a DeepL eredményei hasonlóan alacsonyak (66,33; $SD = 7,02$, illetve 68,67; $SD = 11,06$), míg a Globalese kiugróan magas számot mutat (116,33; $SD = 28,18$). A hibaérték átlagát tekintve jobban kirajzolódnak a különbségek: a DeepL érte el a legjobb (144,33; $SD = 47,96$), a Globalese a leggyengébb eredményt (304,33; $SD = 61,50$). A szórásértékek alapján a motorok közül a Google Translate teljesítménye a legstabilabb a vizsgált mutatókban, míg a Globalese esetében a hibák száma és súlyossága is jelentősen ingadozik.

5. táblázat: A négy fordítómotor leíró statisztikáinak összevetése

	Kis hibák		Nagy hibák		Összes hiba		Hibaérték	
Fordítómotor	Átlag	Szórás	Átlag	Szórás	Átlag	Szórás	Átlag	Szórás
Google	44,33	4,51	22,00	6,08	66,33	7,02	154,33	30,09
DeepL	51,00	8,19	18,67	9,45	68,67	11,06	144,33	47,96
eTranslation	52,67	13,43	27,33	7,37	81,33	14,74	189,33	41,30
Globalese	69,33	25,15	47,00	10,82	116,33	28,18	304,33	61,50

Összefoglalásképpen tehát megállapíthatjuk, hogy a négy vizsgált neurális fordítómotor közül a két nyílt hozzáférésű, nagy erőforrással rendelkező fordítórendszer, a Google Translate és a DeepL Translator teljesítménye bizonyult a legjobb-

nak minden szakterület esetében – népszerűségük tehát a fordítók körében megalapozottnak tűnik (Sulyok 2023, ELIS 2025). A két kisebb erőforrású, illetve szűkebb közönség számára rendelkezésre álló fordítómotor, az eTranslation és különösen a Globalese gyengébb fordítási minőséget produkált a hibák számát és értékét tekintve egyaránt.

4.3. A fordítómotorok teljesítményének összevetése hibakategóriák szerint

Az általános eredményeken túl érdemes még megvizsgálni a különböző hibakategóriákra vonatkozó kvalitatív elemzés eredményeit is, amelyek az 6. táblázatban láthatók a *pontosság*, *terminológia*, *nyelvi norma* és *nyelvhasználat* kategóriában, a három vizsgált domén szerint (társadalomtudomány, informatika, gazdaság). Az adatok egyértelműen jelzik, hogy bizonyos hibatípusok és szakterületek kombinációi különösen nagy kihívást jelentenek a kutatásban szereplő neurális fordítórendszereknek.

A társadalomtudományi szövegek esetében a legpontosabb fordításokat a DeepL Translator produkálta (6) a hibák számát tekintve. A Google Translate és az eTranslation közepes teljesítményt nyújtott (19, illetve 13), míg a Globalese jelentősen gyengébben teljesített (35). A Google számára ez a szakterület jelentette a legnagyobb kihívást a *pontosság* terén, hiszen a DeepL Translator és az eTranslation minőségéhez képest is alulteljesített. Az informatikai szövegeknél a Google Translate (12) és a DeepL Translator (15) hasonló pontossággal fordított, és mindkettő fordítási minősége kiemelkedett az eTranslation (24) és a Globalese (33) hibaszámaihoz képest, ugyanakkor az is jól látszik, hogy a pontosság szempontjából ez a domén jelentette a legnagyobb kihívást a DeepL és az eTranslation számára. A gazdasági területen a Google Translate (5) és a DeepL Translator (7) hasonlóan pontos fordításokat készített, míg az eTranslation (14) és a Globalese (34) nehezebben vette az akadályt. Az eredmények azt tükrözik, hogy a Globalese a szakterülettől függetlenül következetesen gyengébben teljesít a tartalom pontossága terén a többi neurális fordítómotorhoz képest, hiszen minden doménben nagy mennyiségű (33–35) pontatlansági hibát produkált.

A *terminológia* a társadalomtudományi szakszövegeknél kevés kihívást jelentett az általános fordítómotorok számára: a Google Translate és a DeepL Translator egyformán 2, az eTranslation és a Globalese 6 hibapontot szerzett. A vizsgált négy fordítómotor hasonló sikerrel vette az informatikai szövegek fordításának akadályát is, elenyésző különbséggel a hibák számában: a Google Translate és az eTranslation hibáinak száma 4, míg a DeepL 7, a Globalese pedig 9 hibát produkált. A gazdasági szakszövegek fordítása már sokkal nagyobb terminológiai nehézséget jelentett, jelentős különbségek nélkül a hibák mennyiségében: legjobban az eTranslation (16) teljesített, utána következett a DeepL (19) és a Globalese (19), majd végül a Google Translate (22).

6. táblázat: A fordítómotorok hibáinak száma és súlyozott értéke hibakategóriák és domének szerint

	Hibatípusok	Társadalom- tudomány	Informatika	Gazdaság	Összes hiba száma	Súlyozott összérték
Google Translate	Pontosság	19	12	5	36	148
	Terminológia	2	4	22	28	132
	Nyelvi norma	18	32	28	78	94
	Nyelvhasználat	20	20	18	58	90
DeepL Translator	Pontosság	6	15	7	28	116
	Terminológia	2	7	19	28	128
	Nyelvi norma	27	36	24	87	91
	Nyelvhasználat	22	24	20	66	98
eTranslation	Pontosság	13	24	14	51	232
	Terminológia	6	4	16	26	118
	Nyelvi norma	24	48	26	98	119
	Nyelvhasználat	23	22	19	64	104
Globalese	Pontosság	35	33	34	102	478
	Terminológia	6	9	19	34	154
	Nyelvi norma	32	85	39	156	192
	Nyelvhasználat	23	21	16	60	100

A helyesírási, központosági, nyelvtani hibákat magában foglaló *nyelvi norma* kategóriában a vizsgált fordítómotorok nagy mennyiségű hibát szereztek mindhárom doménben. A Google Translate nyújtotta a legjobb minőséget a társadalomtudomány területén (18 hiba), az eTranslation és a DeepL Translator közepes teljesítményt produkált (24, illetve 27), míg a Globalese dolgozott a legtöbb nyelvi hibával (32). Hasonló eredmények születtek a gazdasági szakszövegek esetében is (DeepL 24, eTranslation 26, Google 28), kivéve a Globalese fordításait, ahol több hiba keletkezett (39). A nyelvhelyesség terén az informatikai szakszövegek fordítása okozta a legtöbb nehézséget, hiszen ebben a doménben volt a legtöbb hiba minden fordítómotor esetében: a Google (32), a DeepL (36) és az eTranslation (48), hasonló szövegminőséget produkálva, a Globalese (85) pedig jelentősen magasabb hibaponttal.

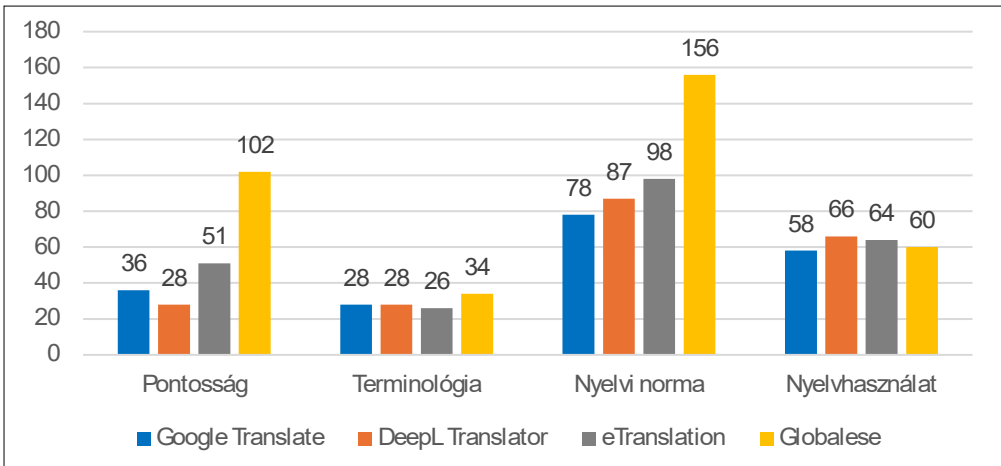
A *nyelvhasználat* terén az idiomatikus szókapcsolatok, a helyes regiszter normái és a bonyolult mondatstruktúrák okoztak kihívásokat. A négy fordítómotor

teljesítménye között azonban csupán csekély különbség mutatkozik. A társadalomtudomány területén a hibapontok 20 és 23 között, az informatikai szövegek esetében 20 és 24 között, a gazdasági doménben pedig 16 és 20 között oszlanak el – ez alapján megállapítható, hogy a nyelvhasználat terén a gazdasági szövegekkel bíróztak meg legnagyobb sikerrel a fordítómotorok. A legjobb minőséget a Google Translate adta, a leggyengébbet – meglepő módon – a DeepL Translator, de a motorok közötti eltérések elenyészőek.

Az 6. táblázat adatain elvégzett Pearson-féle korrelációs vizsgálatok rávilágítanak az összesített hibaszám és a hibaérték kapcsolatára az egyes hibatípusok esetében, valamint a szakterületek közötti korrelációkra is, feltárva a teljesítmény konzisztenciáját a domének között. Az eredmények szerint a hibaszám és a súlyozott hibaérték közötti összefüggés nem lineáris, és nem minden fordítómotornál mutatható ki szoros pozitív kapcsolat. A Google Translate ($r = -0,84$), a DeepL ($r = -0,95$) és az eTranslation ($r = -0,19$) esetében negatív korreláció figyelhető meg, ami azt jelzi, hogy a hibák pusztán mennyisége nem határozza meg egyértelműen a fordítási minőséget. Ez összhangban áll korábbi kutatásokkal, amelyek szerint a fordítási hibák súlyossága és típuseloszlása jelentősebb hatással van a szöveg elfogadhatóságára, mint a számszerű előfordulás (vö. Lommel et al., 2014; MQM Core). Egyedül a Globalese mutat gyenge pozitív kapcsolatot ($r = 0,32$), ami összhangban áll azzal, hogy ennél a fordítómotornál a hibák száma és súlyozott értéke is kiemelkedően magas. A szakterületek közötti korrelációk alapján a legszorosabb kapcsolat az informatika és a gazdaság között figyelhető meg ($r = 0,73$), vagyis a motorok teljesítménye ezekben a doménekben hasonló mintázatot mutat – részben mivel mindkét szakterület erősen terminológiaorientált. A társadalomtudományi domén ezzel szemben lazábban kapcsolódik a másik két szakterülethez, ami a hibák eltérő jellegére utalhat.

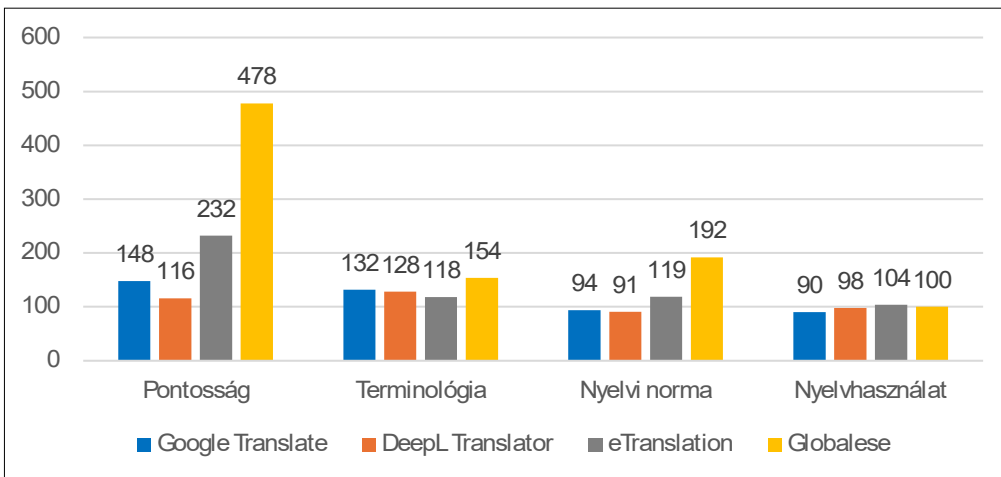
A fordítómotorok összesített fordítási teljesítményének hibakategóriák szerinti különbségeit az alábbi ábrák illusztrálják. A 3. ábra az alkorpuszokban azonosított hibák összes számát mutatja be hibatípusok szerinti bontásban (pontosság, terminológia, nyelvi norma, nyelvhasználat). Az adatok szerint minden vizsgált fordítómotor esetében a *nyelvi normát* – helyesírást, központosítást, nyelvtant – és a *nyelvhasználatot* érintő hibák voltak túlnyomó többségben. Ezt követte a *pontosság*, vagyis a szöveg jelentését torzító hibák száma. Érdekes módon a *terminológia* területén keletkezett hibák száma a legkevesebb mind a négy neurális fordítómotor esetében. A szórásértékeket vizsgálva látszik, hogy a *terminológia* ($SD = 3,6$) és a *nyelvhasználat* ($SD = 3,6$) terén mutatkozott a legkisebb eltérés a fordítómotorok által produkált fordítási minőségben. A tartalmi *pontosság* ($SD = 31,9$) és a *nyelvi norma* ($SD = 33,9$) kategóriájában a legnagyobb a szórás, tehát ezen a két területen mutatkozik meg legerősebben a vizsgált rendszerek teljesítménye közötti különbség a hibák összesített számában.

3. ábra: A fordítómotorok teljesítménye hibakategóriák szerint (hibák száma)

A Globalese a *nyelvhazsnálatot* leszámítva minden hibatípusban a legtöbb hibát produkálta, a *pontosság* (102) és a *nyelvi norma* (156) kategóriájában kiemelkedő hibaszámmal – a fordítómotor nem tudta hatékonyan kezelni sem a tartalmi, sem a nyelvi kihívásokat. Ezzel szemben a DeepL és a Google Translate következetesen a legalacsonyabb hibaszámokat érte el: a DeepL fordítómotorja a *pontosság* (28) és a *terminológia* (28) kategóriájában, a Google Translate a *nyelvhazsnálat* (58) és a *nyelvi norma* (78) terén jeleskedett. Az eTranslation összesített teljesítménye közepes minőséget mutat a vizsgált rendszerek között: *pontosság* (51), *nyelvhazsnálat* (64) és *nyelvi norma* (98) terén több hibával fordított, míg a *terminológia* kategóriájában a legjobb teljesítményt nyújtotta, csupán 26 hibával.

4. ábra: A fordítómotorok teljesítménye hibakategóriák szerint (súlyozott érték)

A hibák abszolút száma mellett érdemes megvizsgálni a hibák súlyozott értékét is, mivel azok árnyaltabb képet rajzolnak a fordított szövegek minőségéről. A 4. ábra a súlyozott hibaértékek közötti különbségeket illusztrálja a vizsgált hibakategóriák szerint. Rögtön szembetűnik, hogy bár a hibák számát tekintve a nyelvi megformálást érintő, a *nyelvi norma* és a *nyelvhasználat* kategóriájába tartozó hibák voltak többségben, a hibák súlyozott értékének szempontjából a tartalmi *pontosság* és a *terminológia* bizonyult meghatározónak a minőségre nézve – az utóbbi két kategóriába tartozó, értelemzavaró, főként nagy hibák befolyásolják leginkább a fordított szövegek végső minőségét. A szórásérték ismét a *pontosság* ($SD = 152,6$) és a *nyelvi norma* ($SD = 46,9$) kategóriájába tartozó hibák esetében a legmagasabb, elsősorban a Globalese kiugró értékei miatt. A *terminológia* ($SD = 13,9$) és a *nyelvhasználat* ($SD = 5,2$) terén a hibaértékek tekintetében is jelentősen kisebb a különbség a fordítómotorok teljesítménye között. A vizsgált fordítórendszerek által produkált minőség eltéréseit tehát a hibák számát és értékét tekintve is a pontosságot és a nyelvi normát sértő hibák befolyásolják.

Az összes nyersfordítás értékelését figyelembe véve a fordítómotorok közül az eTranslation érte el a legalacsonyabb hibaértéket (118) a *terminológia* kategóriájában (az Euramis adatbázisnak köszönhetően), a Globalese (154) pedig a legmagasabbat. A pontos fordítás kihívásával a DeepL Translator küzdött meg legeredményesebben (116) – így nem megalapozatlanul hirdeti magát a világ legpontosabb fordítójaként. A *pontosság* terén a leggyengébb teljesítményt kiugróan magas hibaértékkel a Globalese nyújtotta (478). A *nyelvi norma* terén a Google Translate (94) és a DeepL Translator (91) produkálta a legjobb minőséget a másik két neurális fordítómotorral szemben. Az idiomatikus és feldolgozható nyelvhasználat jelentett legkevesbé kihívást a rendszerek számára, teljesítményük kiegyensúlyozottnak bizonyult (90–104), közöttük is a Google Translate nyújtotta a legjobb szövegminőséget.

A következőkben a vizsgált fordítási korpuszból vett példákkal illusztráljuk a gépi fordításra jellemző gyakori hibákat. A példák tartalmazzák a forrásnyelvi kontextust, a gépi nyersfordítást az adott szakszöveg megjelölésével, az azonosított hibát és annak kategóriáját, valamint az indoklást.

1. példa

Hibakategória: *Terminológia* (helytelen terminus)

Forrásnyelvi szöveg: Add an eSIM profile to your device, using for instance a **QR activation code**.

Gépi fordítás: Adjon hozzá egy eSIM-profilt az eszközéhez, például **QR aktiválási kód** használatával. (eTranslation IT1)

Indoklás: Az eTranslation a *QR aktiválási kód* kifejezést használva ültette át tükörfordítással a *QR activation code* terminust a célnyelvbe, míg a célnyelvben a *QR-kód* a használatos megnevezés.

2. példa

Hibakategória: *Pontosság* (kihagyás)

Forrásnyelvi szöveg: Removable pedestal stand and Video Electronics Standards Association (**VESA™**) 100 mm mounting holes for flexible mounting solutions.

Gépi fordítás: Kivehető talapzatállvány és Video Electronics Standards Association (**VESA**) 100 mm-es rögzítőfuratok rugalmas szerelési megoldásokhoz. (eTranslation_IT3)

Indoklás: Az eTranslation nyersfordításából kimaradt a védjegy jelzése.

3. példa

Hibakategória: *Nyelvi norma* (központozás)

Forrásnyelvi szöveg: This indicator covers the population aged **0–59** [...].

Gépi fordítás: Ez a mutató kiterjed a **0–59** éves lakosságra [...]. (Globalese_tarsstud3)

Indoklás: A Globalese hibásan kiskötőjelet alkalmazott nagykötőjel helyett.

4. példa

Hibakategória: *Nyelvi norma* (karakterkódolás)

Forrásnyelvi szöveg: [...] while 1.1 million people emigrated to a non-EU-27 country ⁽¹⁶⁾.

Gépi fordítás: [...] míg 1,1 millió ember vándorolt ki egy nem EU-27 országba **(16)**. (Google_tarstud1)

Indoklás: A Google Translate a lábjegyzet számához ugyanolyan tipográfiai megoldást alkalmazott, mint a törzsszöveghez.

5. példa

Hibakategória: *Nyelvhasználat* (nehézkés megfogalmazás)

Forrásnyelvi szöveg: Swollen batteries should not be used **and** should be replaced **and** disposed of properly.

Gépi fordítás: A felduzzadt akkumulátorokat nem szabad használni, **és** azokat ki kell cserélni **és** megfelelően meg kell semmisíteni. (DeepL_IT2)

Indoklás: A DeepL fordítómotorja többek között az *és* kötőszó felesleges halmozásával nehézkes megfogalmazást alkalmazott.

6. példa

Hibakategória: *Nyelvhasználat* (nem idiomatikus nyelvhasználat)

Forrásnyelvi szöveg: ComfortView Plus feature is designed to reduce the amount of blue light emitted from the monitor **to optimize eye comfort**.

Gépi fordítás: A ComfortView Plus funkció célja a monitor által kibocsátott kék fény mennyiségének csökkentése **a szem kényelmének optimalizálása érdekében**. (Google_IT3)

Indoklás: A Google Translate szó szerint fordította a kiemelt kifejezést, aminek következtében idegenül hangzó, magyartalan célnyelvi szöveg keletkezett.

7. példa

Hibakategória: *Nyelvhasználat* (következetlen nyelvhasználat)

Forrásnyelvi szöveg: The **monitor** features include: [...] The **Monitor** uses Low Blue Light panel [...] The possible long-term effects of blue light emission from the **monitor** may [...]

Gépi fordítás: A **monitor** jellemzői a következők: [...] A **Monitor** Low Blue Light panelt használ [...] A **monitor** kék fénykibocsátásának lehetséges hosszú távú hatásai [...] (Globalese_IT3)

Indoklás: A Globalese a *monitor* terminust a forrásnyelvi szöveg következetlen írásmódját követve ültette át magyar nyelvre, nem korrigálva a felesleges nagy kezdőbetűs írást.

8. példa

Hibakategória: Terminológia (következetlen terminológia)

Forrásnyelvi szöveg: [...] disconnecting the **AC adapter** [...] unplug the **AC adapter** from the system [...]

Gépi fordítás: ...és a **váltóáramú adapter** lekapcsolásával [...] húzza ki a **hálózati adaptert** a rendszerből [...] (eTranslation_IT2)

Indoklás: A forrásnyelvi szöveg következetesen az *AC adapter* terminust alkalmazta, az eTranslation fordításában két megnevezés jelenik meg, nehezítve a megértést kellő szakismeret hiányában.

9. példa

Hibakategória: *Terminológia* (helytelen terminus)

Forrásnyelvi szöveg: Swollen **batteries** should not be used [...]

Gépi fordítás: A duzzadt **elemeket** nem szabad felhasználni [...] (Globalese_IT2)

Indoklás: Az adott kontextusban a *battery* terminus helyes magyar megfeleltetése *akkumulátor*, nem pedig *elem*.

10. példa

Hibakategória: *Pontosság* (félrefordítás)

Forrásnyelvi szöveg: Just over one in eight (13.0 %) people aged 15–64 years in employment in the EU were self-employed in 2021; **this was more than double the share among young people (5.9 %).**

Gépi fordítás: Az EU-ban a 15-64 éves foglalkoztatottak közül valamivel több mint minden nyolcadik (13,0 %) volt önfoglalkoztató 2021-ben; **ez az arány több mint kétszerese volt a fiatalok körében (5,9 %).** (DeepL_tarstud2)

Indoklás: Az eredeti szöveg szerint az említett arány több mint kétszerese a fiatalok körében mért aránynak, amit a százalékok is jól mutatnak. A DeepL nyersfordításában viszont az olvasható, hogy a fiatalok körében mért arány volt több mint kétszerese a 15–64 évesekének.

11. példa

Hibakategória: *Pontosság* (hozzáadás)

Forrásnyelvi szöveg: 1. The at-risk-of poverty rate [...]

Gépi fordítás: 1 . - **IGEN**. A szegénységi ráta [...] (Globalese_tarstud3)

Indoklás: A Globalese indokolatlanul beszúrt egy szövegrészt a fordításba – a fordítómotor hallucinált –, ezzel torz, értelmezhetetlen célnyelvi szöveget hozva létre.

12. példa

Hibakategória: *Pontosság* (kihagyás)

Forrásnyelvi szöveg: (OSD) adjustments **for ease of set-up** and screen optimization.

Gépi fordítás: (OSD) beállítások **a beállítás** és a képernyő optimalizálása érdekében. (Globalese_IT3)

Indoklás: A Globalese az adott szókapcsolatnak csak egy részét fordította le, így a jelentés hiányos. Emellett a szóismétléssel nehézkes megfogalmazást is eredményezett.

13. példa

Hibakategória: *Pontosság* (nemfordítás)

Forrásnyelvi szöveg: 1. Click Start > Settings > Network & Internet > **Cellular**.

Gépi fordítás: 1. Kattintson a Start > Beállítások > Hálózat és internet > **Cellular** elemre (eTranslation_IT1)

Indoklás: Az eTranslation érintetlenül hagyta a *cellular* kifejezést, nem fordította le, így sérült, hiányos maradt a szöveg jelentése.

14. példa

Hibakategória: *Nyelvi norma* (nyelvtan)

Forrásnyelvi szöveg: [...] for the EU, the youth employment rate fell 2.3 percentage points between 2019 and 2020 but recovered some of these losses in 2021, **up 1.6 points** [...]

Gépi fordítás: [...] az EU esetében a fiatalok foglalkoztatási rátája 2019 és 2020 között 2,3 százalékponttal csökkent, de e veszteségek egy része 2021-ben helyreállt, **ami 1,6 százalékponttal nőtt** [...] (eTranslation_tarstud2)

Indoklás: A vonatkozó mellékmondat alkalmazása az adott szövegrészben nagy nyelvtani hibát eredményez, ugyanis jelentősen zavarja a szöveg értelmezését.

15. példa

Hibakategória: *Nyelvhasználat* (regiszter)

Forrásnyelvi szöveg: Discharge the **battery** before removing it from the system.

Gépi fordítás: Az **akku** lemerül, mielőtt eltávolítja a rendszerből. (Globalese_IT2)

Indoklás: A Globalese az *akkumulátor* terminus rövidített, szleng formáját használta helytelenül, sértve a szervizelési kézikönyv regiszterét.

16. példa

Hibakategória: *Terminológia* (helytelen terminus)

Forrásnyelvi szöveg: The severe material deprivation (**MD**) rate, which is [...]

Gépi fordítás: A súlyos anyagi nélkülözési ráta (**MD**), amely [...] (DeepL_tarstud3)

Indoklás: A forrásnyelvi szövegben hibás betűszó található: a *severe material deprivation* kifejezés helyes rövidítése *SMD*. A fordítómotor a helytelen rövidítést vette át, nem tudta korrigálni a hibát.

A fentiek alapján a jelen kutatás eredményei összhangban állnak a korábbi szakirodalomban bemutatott tendenciákkal, amelyek szerint a neurális rendszerek hibatípusai az adott nyelvpáron kívül a szakterülettől is erősen függenek. A jelentés torzulását eredményező pontossági hibák esetében a szakirodalom szerint a neurális fordítómotorok ritkán veszik figyelembe a kontextust, és különösen a hosszabb vagy bonyolult mondatok okoznak nehézséget (Castilho et al. 2017a). Eredményeink is ezt mutatják: a Globalese és az eTranslation következetesen magas értékeket produkált a pontossági hibák terén, és a súlyozott hibaérték szempontjából ez a minőséget elsősorban meghatározó hibatípus.

Továbbá több tanulmány is kimutatta, hogy a terminológiai hibák különösen gyakran fordulnak elő specializált szakszövegek fordítása során, például a gazdasági szakterületen (Bentivogli et al. 2018, Toral és Sánchez-Cartagena 2017). Ez kutatásunkban is megfigyelhető: mind a négy vizsgált neurális fordítómotor a gazdasági szakszövegek fordítása során követte el a legtöbb terminológiai hibát, ugyanakkor az eTranslation kezelte legsikeresebben a terminológiát (vö. Olgyay-Fekete, Yang és Robin 2024). A nyelvi norma és a nyelvhasználat tekintetében a korábbi kutatások (pl. Popović 2020) rámutattak, hogy a neurális rendszerek teljesítménye sokat javult a korábbi rendszerekhez képest, de a bonyolult szerkezeteknél továbbra is sok hibával dolgoznak – ahogyan a fenti példákban is látható.

4. Összefoglalás

A jelen tanulmány a Google Translate, a DeepL Translator, az eTranslation és a Globalese általános neurális fordítómotorjának teljesítményét hasonlította össze a társadalomtudomány, az informatika és a gazdaság szakterületéhez kötődő szövegek alapján angol–magyar nyelvirányban. Az értékelés az MQM Core hibatípológia alkalmazásával történt, ennek megfelelően azonosítottuk, súlyoztuk és kategorizáltuk a gépi nyersfordításokban található problémákat. A hibák összegzése és a hibaértékek kiszámolása alapján megállapítottuk, hogy több szempontból is mutatkoznak különbségek a vizsgált fordítómotorok teljesítménye között.

Összességében a DeepL Translator és a Google Translate stabilan a legjobb fordítási minőséget nyújtja a hibák száma és értéke tekintetében egyaránt – alátámasztva népszerűségüket a fordítóipar résztvevőinek körében is (Hunnect 2021, Sulyok 2023). A Globalese következetesen a legrosszabb teljesítményt mutatja, míg

az eTranslation közepes pozíciót foglal el, teljesítménye azonban erősen függ a szakterülettől és a vizsgált hibatípustól. Ezek fényében az a szerény következtetés vonható le, hogy a korlátozottabban hozzáférhető, szűkebb közönségnek szóló általános neurális fordítómotorok sokkal intenzívebb betanításra és több szaknyelvi tanítóanyagra szorulnak, hogy elérjék a másik két, szabadon elérhető fordítómotor teljesítményét. Ugyanis minél nagyobb tanítókörpusz áll a rendszerek rendelkezésére, annál jobb lesz a fordításuk eredménye (Burchardt et al. 2016).

Az elemzés eredményei és a levont következtetések nem tekinthetők reprezentatívnak és nem általánosíthatók a kutatás szűk keretei, elsősorban a fordítási korpusz csekély mérete miatt. Érdemes lenne megismételni a vizsgálatot nagyobb terjedelmű korpuszsal, illetve további szakterületekhez (például az egészségügyhöz vagy a jogtudományhoz) kapcsolódó szövegek bevonásával. A Google Translate, a DeepL Translator, az eTranslation és a Globalese mellett számos neurális fordítómotor, illetve mesterséges intelligencián alapuló alkalmazás áll rendelkezésre, amelyek fordítási képességeit szintén érdemes lenne tanulmányozni. A jelen kutatás az általános fordítómotorokra összpontosított, azonban a specializált motorok teljesítményének összevetése is fontos eredményekkel szolgálhatna.

Irodalom

- Almahasees, Z. M. 2018. Assessment of Google and Microsoft Bing translation of journalistic texts. *International Journal of Languages, Literature and Linguistics* Vol. 4. No. 3. 231–235. <https://doi.org/10.18178/IJLLL.2018.4.3.178>
- Bentivogli, L., Bisazza, A., Cettolo, M., Federico, M. 2016. Neural versus phrase-based machine translation quality: A case study. In: Su J., Duh K., Carreras X. (eds) *Proceedings of the 2016 Conference on Empirical Methods in Natural Language Processing*. Austin, Texas: Association for Computational Linguistics. 257–267. <https://doi.org/10.18653/v1/D16-1025>
- Bentivogli, L., Bisazza, A., Cettolo, M., Federico, M. 2018. Neural versus phrase-based MT quality: An in-depth analysis on English–German and English–French. *Computer Speech & Language* Vol. 49. No. 1. 52–70. <https://doi.org/10.1016/j.csl.2017.11.004>
- Burchardt, A., Lommel, A., Bywood, L., Harris, K., Popović, M. 2016. Machine translation quality in an audiovisual context. *Target* Vol. 28. No. 2. 206–221. <https://doi.org/10.1075/target.28.2.03bur>
- Castilho, S., Guerberof-Arenas, A. 2018. Reading comprehension of machine translation output: What makes for a better read? In: Pérez-Ortiz J. A. et al. (eds) *Proceedings of the 21st Annual Conference of the European Association for Machine Translation*. Alacant: European Association for Machine Translation. 79–88. <http://hdl.handle.net/10045/76032>
- Castilho, S., Moorkens, J., Gaspari, F., Calixto, I., Tinsley, J., Way, A. 2017a. Is neural machine translation the new state of the art? *The Prague Bulletin of Mathematical Linguistics* Vol. 108. 109–120. <https://doi.org/10.1515/pralin-2017-0013>
- Castilho, S., Moorkens, J., Gaspari, F., Senrich, R., Sosoni, V., Georgakopolou, P., Lohar, P., Way, A., Barone, A. V. M., Gialama, M. 2017b. A comparative quality evaluation

- of PBSMT and NMT using professional translators. In: Kurohashi S., Fung P. (eds) *Proceedings of Machine Translation Summit XVI: Research Track*. Nagoya. 116–131. <https://aclanthology.org/2017.mtsummit-papers.10>
- Esperança-Rodier, E., Rossi, C., Bérard, A., Besacier, L. 2017. Evaluation of NMT and SMT systems: A study on uses and perceptions. In: Esteves-Ferreira J. et al. (eds) *Proceedings of the 39th Conference Translating and the Computer*. London: AsLing. 11–24. <https://shs.hal.science/halshs-01970463>
- Gattini, G., Di Nunzio, G. M., Nosilia, V. 2021. A study on automatic machine translation tools: A comparative error analysis between DeepL and Yandex for Russian-Italian medical translation. *Umanistica Digitale* Vol. 5. No. 10. 139–163. <https://doi.org/10.6092/issn.2532-8816/12631>
- ISO. 2024. 5060:2024 *Translation services – Evaluation of translation output – General guidance*. Geneva: ISO.
- Károly K. 2022. A nyelvi közvetítés empirikus kutatásának módszerei. In: Klaudy K., Robin E., Seidl-Péché O. (szerk.) *Bevezetés a fordítás és a tolmácsolás kutatómódszertanába I. Általános rész*. Budapest: ELTE FTT–MANYE Fordítástudományi Szakosztály. 27–58. <https://doi.org/10.21862/kutmodszertan1/3>
- Klaudy K. 2005. A fordítási hibák értékelése az életben, a képzésben és a vizsgán. *Fordítástudomány* 7. évf. 1. szám. 76–84.
- Klubicka, F., Toral, A., Sánchez-Cartagena, V. M. 2017. Fine-grained human evaluation of neural versus phrase-based machine translation. *The Prague Bulletin of Mathematical Linguistics* Vol. 180. No. 1. 121–132. <https://doi.org/10.1515/pralin-2017-0014>
- Klubicka, F., Toral, A., Sánchez-Cartagena, V. M. 2018. Quantitative fine-grained human evaluation of machine translation systems: a case study on English to Croatian. *Machine Translation* Vol. 32. No. 3. 195–215. <https://doi.org/10.1007/s10590-018-9214-x>
- Laki L. J., Yang Z. Gy. 2022a. Jobban fordítunk magyarra, mint a Google! In: Berend G., Gosztolya G., Vincze V. (szerk.) *XVIII. Magyar Számítógépes Nyelvészeti Konferencia*. Szeged: Szegedi Tudományegyetem TTIK, Informatika Intézet. 357–372.
- Laki, L. J., Yang, Z. Gy. 2022b. Solving Hungarian natural language processing tasks with multilingual generative models. *Annales Mathematicae et Informaticae*. Vol. 57. 92–106. <https://doi.org/10.33039/ami.2022.11.001>
- Laki, L. J., Yang, Z. Gy. 2023. Magyarcentrikus többnyelvű gépfordító rendszerek létrehozása. In: Berend G., Gosztolya G., Vincze V. (szerk.) *XIX. Magyar Számítógépes Nyelvészeti Konferencia*. Szeged: Szegedi Tudományegyetem TTIK, Informatika Intézet. 369–380.
- Lommel, A. 2018. Metrics for translation quality assessment: A case for standardising error typologies. In: *Translation Quality Assessment: From Principles to Practice*. Berlin: Springer. 109–127. https://doi.org/10.1007/978-3-319-91241-7_6
- López-Pereira, A. 2019. Traducción automática neuronal y traducción automática estadística: percepción y productividad. *Revista Tradumàtica. Technologies de la Traducció* No. 17. 1–19. <https://doi.org/10.5565/rev/tradumatica.235>
- Moorkens, J. 2018. What to expect from Neural Machine Translation: a practical in-class translation evaluation exercise. *The Interpreter and Translator Trainer* Vol. 12. No. 4. 375–387. <https://doi.org/10.1080/1750399X.2018.1501639>
- Nitzke, J., Hansen-Schirra, S., Canfora, C. 2019. Risk management and post-editing competence. *The Journal of Specialised Translation* No. 31. 239–259.

- Olgyay-Fekete J., Yang Zijian G., Robin E. 2024. Gépi fordítás, utószerkesztés és lektorálás – humán és gépi kiértékelés *Alkalmazott Nyelvtudomány*, Különszám, 2024/3. szám, 135–151. <https://doi.org/10.18460/ANY.K.2024.3.008>
- Pilch, A., Zygała, R., Gryncewicz, W. 2022. Quality assessment of translators using deep neural networks for Polish–English and English–Polish translation. In: Dyvak M. et al. (eds) *2022 12th International Conference on Advanced Computer Information Technologies*. New York: Institute of Electrical and Electronics Engineers. 227–230. <https://doi.org/10.1109/ACIT54803.2022.9913189>
- Popović, M. 2017. Comparing language related issues for NMT and PBMT between German and English. *The Prague Bulletin of Mathematical Linguistics* No. 108. 209–220. <https://doi.org/10.1515/pralin-2017-0021>
- Popović, M. 2020. On the differences between human and machine translations. In: *Proceedings of the 22nd Annual Conference of the European Association for Machine Translation*. Lisbon: European Association for Machine Translation. 365–374. <https://aclanthology.org/2020.eamt-1.39.pdf>
- Prószték G. 2021. A gépi fordítás hetvenéves története. In: Dodé R., Ludányi Zs. (szerk.) *A korpusznyelvészettől a neurális hálókig: Köszöntő kötet Váradi Tamás 70. születésnapjára*. Budapest: Nyelvtudományi Kutatóközpont. 141–156. <https://doi.org/10.18135/VT70.17>
- Seresi, M. 2025. Bábel-hal vagy Bábel Tornya? A gépi fordítás percepciója a nyelvi közvetítők és az egyéb nyelvi szakemberek körében. In: Fogarasi, K., Ittész, D., Varga, É. K., Vágási, T. *Tudásmegosztás, információkezelés, alkalmazhatóság*. Budapest: Akadémiai Kiadó. <https://doi.org/10.1556/9789636640989.12>
- Speerstra, N. 2018. A comparison of statistical and neural MT in a multi-product and multilingual software company – User Study. In: Pérez-Ortiz J. A. et al. (eds) *Proceedings of the 21st Annual Conference of the European Association for Machine Translation*. Alacant: Universitat d'Alacant. 315–321. <http://hdl.handle.net/10045/76093>
- Sulyok K. 2023. Kérdőíves felmérés a fordítói, a lektori és az utószerkesztői kompetencia megítéléséről a fordítóiparban. *Fordítástudomány* 25. évf. 2. szám. 34–57. <https://doi.org/10.35924/fordtud.25.2.3>
- Szlávik Sz. 2022. A neurális gépi fordítómotorok típusának és fejlődésének jelentősége az utószerkesztés kutatásában. Elhangzott: *TransELTE 2022 Konferencia*. 2022. április 7–8. Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Nyelvi Közvetítés Intézete, Fordító- és Tolmácsképző Tanszék.
- Toral, A., Sánchez-Cartagena, V. M. 2017. A Multifaceted Evaluation of Neural versus Phrase-Based Machine Translation for 9 Language Directions. In: Lapata M., Blunsom P., Koller A. (eds) *Proceedings of the 15th Conference of the European Chapter of the Association for Computational Linguistics: Volume 1, Long Papers*. Valencia: Association for Computational Linguistics. 1063–1073. <https://doi.org/10.48550/arXiv.1701.02901>
- Van Brussel, L., Tezcan, A., Macken, L. 2018. A fine-grained error analysis of NMT, PBMT and RBMT output for English-to-Dutch. In: Calzolari N. et al. (eds) *Proceedings of the Eleventh International Conference on Language Resources and Evaluation*. Miyazaki: European Language Resources Association. 3799–3804.
- Yang Z. Gy. 2018. A gépi fordítás és a neurális gépi fordítás. *Modern nyelvoktatás* 24. évf. 2–3. szám. 129–139. <http://hdl.handle.net/10831/63933>

- Yang Z. Gy. 2023. A gépi fordítás és kiértékelésének módszerei a fordítástudományban. In: Klaudy K., Robin E., Seidl-Péché O. 2023. Bevezetés a fordítás és a tolmácsolás kutatómódszertanába II. Speciális rész. Budapest: ELTE FTT – MANYE Fordítás-tudományi Szakosztály.
- Yulianto, A., Supriatnaningsih, R. 2021. Google Translate vs. DeepL: A quantitative evaluation of close-language pair translation (French to English). *Asian Journal of English Language and Pedagogy* Vol. 9. No. 2. 109–127. <https://doi.org/10.37134/ajelp.vol9.2.9.2021>
- Ziganshina, L. E., Yudina, E. V., Gabdrakhmanov, A. I., Ried, J. 2021. Assessing human post-editing efforts to compare the performance of three machine translation engines for English to Russian translation of cochrane plain language health information: Results of a randomised comparison. *Informatics* Vol. 8. No. 1:9. 1–16. <https://doi.org/10.3390/informatics8010009>

Internetes hivatkozások

- ELIS Language Industry Survey 2025. <https://elis-survey.org/wp-content/uploads/2023/03/ELIS-2023-report.pdf>
- Gattini, L. 2020. „Spare me your medical mumbojumbo”: A comparison among neural machine translation applications in the medical domain. Università degli Studi di Padova, Padua Thesis and Dissertation Archive. <https://thesis.unipd.it/handle/20.500.12608/21384?mode=simple>
- Hunnect Kft. 2021. *A gépi fordítás helyzete a magyar szakfordítók körében.* <https://hunnect.com/hu/gepi-forditas-helyzete-magyar-szakforditok-koreben/>
- Macketanz, V., Burchardt, A., Uszkoreit, H. 2020. *TQ-AUTOTEST: Novel analytical quality measure confirms that DeepL is better than Google Translate.* Technical report. The Globalization and Localization Association. https://www.dfki.de/fileadmin/user_upload/import/10174_TQ-AutoTest_Novel_analytical_quality_measure_confirms_that_DeepL_is_better_than_Google_Translate.pdf
- MQM Core Typology. www.themqm.info
- Wu, Y., Schuster, M., Chen, Z., Le, Q. V., Nouruzi, M., Macherey, W., Krikun, M., Cao, Y., Gao, Q., Macherey, K., Kligner, J., Shah, A., Johnson, M., Liu, X., Kaiser, L., Gouws, S., Kato, Y., Kudo, T., Kazawa, H., Stevens, K., Kurian, G., Patil, N., Wang, W., Young, C., Smith, J., Riesa, J., Rudnick, A., Vinyals, O., Corrado, G., Hughes, M., Dean, J. 2016. *Google’s Neural Machine Translation System: Bridging the Gap between Human and Machine Translation.* Cornell University, arxiv. <https://doi.org/10.48550/arXiv.1609.08144>
- Yildiz, S. S. 2022. *Traduction automatique dans le domaine juridique: Comparaison de DeepL et eTranslation de la Commission Européenne* (Mesterszakos diplomamunka, Genfi Egyetem). <https://archive-ouverte.unige.ch/unige:164474>

Források

- Anti-Money Laundering, The Basics, Installment 2 – A Risk-Based Approach. October 2020. <https://www.ifac.org/knowledge-gateway/developing-accountancy-profession/publications/anti-money-laundering-basics-installment-2-risk-based-approach>
- Anti-Money Laundering, The Basics, Installment 3 – Company Formation. September 2020. <https://www.ifac.org/knowledge-gateway/developing-accountancy-profession/publications/anti-money-laundering-basics-installment-3-company-formation>
- Anti-Money Laundering, The Basics, Installment 5 – Tax Advice. Februar 2021. <https://www.ifac.org/knowledge-gateway/developing-accountancy-profession/publications/anti-money-laundering-basics-installment-5-tax-advice>
- Dell 27 Gaming Monitor-G2722HS User's Guide. 2022. <https://dl.dell.com/content/manual5628771-dell-g2722hs-monitor-user-s-%20guide.pdf?language=en-us>
- European Commission Report on the Impact of Demographic Change. 2020. https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/demography_report_2020_n.pdf
- Inspiron 15 5502 Service Manual. 2021. https://dl.dell.com/topicspdf/inspiron-15-5502-laptop_service-manual_en-us.pdf
- Micro- and macro-drivers of child deprivation in 31 European countries. 2020. <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3888793/10400302/KS-TC-20-003-EN-N.pdf/71f09ad8-467e-ec94-0ec0-ac9fd4b79268>
- SIM/eSIM Setup Guide for Windows. 2022. https://www.dell.com/support/manuals/hu-hu/latitude-5430-laptop/sim_esim_guide/obtaining-an-esim-profile-from-a-carrier-network?guid=guid-2dd04103-55a7-47a1-9f0f-e39601b35cc0&lang=en-us
- Young people in Europe: A STATISTICAL SUMMARY. 2022. <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/4031688/15191320/KS-06-22-076-EN-N.pdf/7d72f828-9312-6378-a5e7-db564a0849cf?t=1666701213551>

E-ink (e-tinta) eszközök a fordítás oktatásában¹

Eszenyi Réka

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar,
Fordító- és Tolmácsképző Tanszék
E-mail: eszenyi.reka@btk.elte.hu
<https://orcid.org/0000-0003-2194-7562>

Tóth Boglárka Fanni

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem, Nyelvtudományi Doktori Iskola,
Fordítástudományi Doktori Program
E-mail: toth.boglarka.fanni@btk.elte.hu
<https://orcid.org/0000-0002-5738-0441>

Van Waarden Franciska

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem, Nyelvtudományi Doktori Iskola,
Fordítástudományi Doktori Program
E-mail: van.waarden.franciska@btk.elte.hu
<https://orcid.org/0000-0002-4244-3411>

Kivonat: Napjainkban a munka, a tanulás és a szórakozás terén egyaránt központi szerepet játszanak a modern technológia hardver- és szoftvereszközei: számítógépek, laptopok, tabletek és okostelefonok, valamint a különböző programok és alkalmazások. Ezek segítségével rendszereket szabályozunk, nyilvántartásokat vezetünk, szövegeket alkotunk, javítunk és idegen nyelvek között fordítunk. Tanulmányunk ez utóbbi tevékenység, a fordítás oktatására fókuszál felsőoktatási keretek között, és egy új, még kevésbé elterjedt eszköz, az e-ink tablet oktatási célú alkalmazhatóságát kívánja bemutatni. Az e-ink tablet mérete egy A4-es vagy B5-ös papírfüzethez hasonló, kijelzője pedig papírszerű tulajdonságokkal rendelkezik: tollal, több színnel írhatunk rá, és használata természetes, kézírást imitáló élményt nyújt, amely a papíron való jegyzetelés érzetét kelti. Képernyője szemkímélő, ugyanakkor nem fogynak el a lapjai, és a készülék számos oktatást támogató alkalmazással is rendelkezik. A hagyományos digitális eszközökhöz képest az e-ink

¹ A kutatást és az eszközök beszerzését az Eötvös Loránd Tudományegyetem Digitális Oktatásfejlesztési Kompetencia Központja támogatta a 2022-1.1.1.1-KK-2022-00003 azonosítószámú projekt keretében.

tablet használata közben sokkal kevésbé terelődik el a felhasználó figyelme, így elősegíti az elmélyült, koncentrált munkát. Bár kézzel írhatunk bele, mint egy füzetbe, jegyzeteinket digitálisan szerkeszthetjük, rendszerezhetjük, és felhőalapú tárolással bármikor hozzáférhetünk más eszközökről is. Tanulmányunk célja, hogy feltárja az e-ink tablet fordításoktatásban hasznosítható funkcióit. Egy pilot fordítási feladat bemutatásával ismertetjük az eszköz oktatási alkalmazásának lehetőségeit, a hallgatók tapasztalatait és a fejlesztési irányokat. Eredményeinkkel arra szeretnénk ösztönözni a fordítást oktatókat és tanulókat, hogy próbálják ki ezt az innovatív eszközt, és ezáltal fejlesszék saját digitális írástudásukat.

Kulcsszavak: e-ink eszközök, fordítóképzés, digitális kompetenciák, tanulói élmény, oktatástechnológia

1. Bevezetés

A jelen tanulmány szerzői fordítást és tolmácsolást oktatnak, és arra lettek óráikon figyelmesek, hogy a hallgatók között egyre többen használnak a megszokott laptop és tablet mellett vagy helyett e-tinta kijelzős tabletet. Ez az eszköz több tulajdonságában is hasonlít egy papírfüzetre, vagy más, hagyományosan papír formában használt jegyzetre, és egyes szerzők szerint az eszköz előnyei fenntarthatósági szempontok alapján is kiemelkedőek (Saghar et al. 2023). A hallgatók elmondása szerint az e-ink tablet látványa és szemre gyakorolt hatása a papírhoz hasonló, tollal lehet rá írni, súlya alig több egy füzeténél, tárolókapacitása azonban szinte végtelen, így minden papír alapú tananyagukat helyettesítheti.

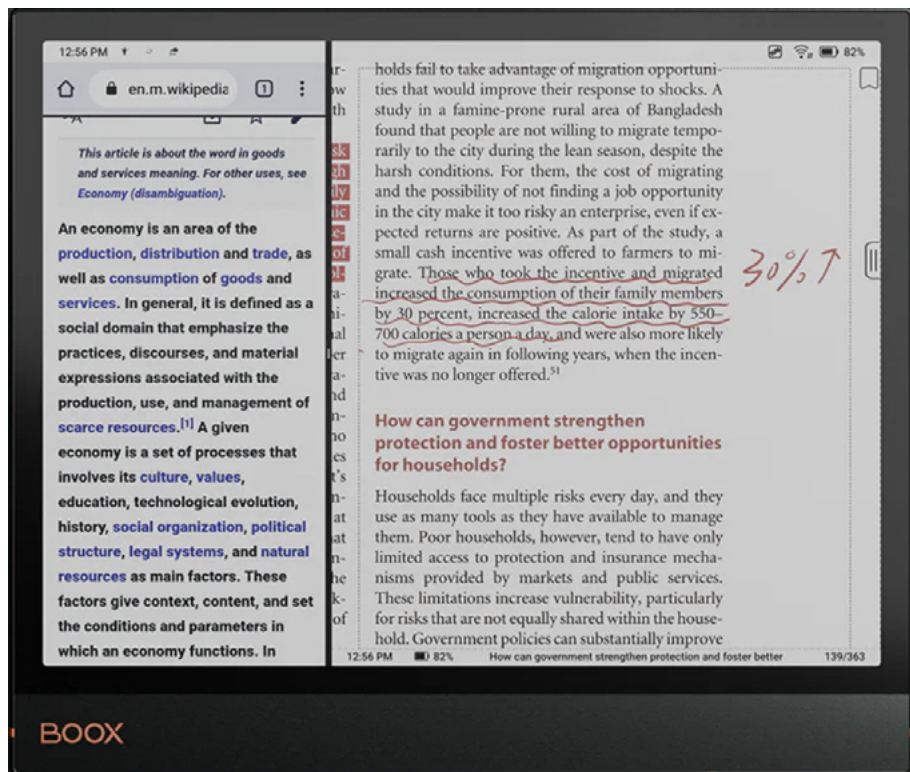
A területen eddig végzett kutatások ugyan számos példát kínálnak a tabletek tantermi alkalmazására, ezek jellemzően a tolmácsképzéshez kapcsolódnak (pl. Arumí és Sánchez-Gijón 2019; Drechsel és Goldsmith 2020; Wang et al. 2023). Ezekben a vizsgálatokban többnyire a jegyzetelési technikák fejlesztésére, a digitális portfóliók kialakítására vagy a tantermi munkafolyamatok dokumentálására fókuszálnak. A fordításoktatásban ugyanakkor eddig kevés figyelem irányult arra, hogyan hasznosíthatók a tabletek – különösen az e-tinta kijelzővel működő eszközök – a hallgatói tanulási folyamat támogatására. Tanulmányunk ezért e kutatási ürre reflektálva vizsgálja, hogy az e-ink tabletek milyen módon járulhatnak hozzá a fordítói kompetenciák fejlesztéséhez.

Tanulmányunkban először leírjuk, milyen funkciókkal rendelkezik egy e-tinta kijelzővel működő tablet, majd megvizsgáljuk, hogyan illeszthető az eszköz használata a hallgatói tanulás folyamatába a digitális készségek és a fordítói kompetenciák szempontjából, és hogyan illeszkedik az eszköz használata az oktatói digitális kompetenciák sorába. Ezután leírjuk egy egyszerűsített, idealizált fordítási feladat lépéseit, és bemutatjuk, hogyan képviselhet többletértéket a hallgatói tanulás folyamatában az e-ink tablet mint oktatási eszköz.

2. Mit tud egy e-tinta kijelzős tablet?

A tabletek érintőképernyővel rendelkező, hordozható számítógépek, amelyeket általában az ujjunkkal vagy egy speciálisan erre a célra kifejlesztett tollal (stylus) vezérelhetünk (Atkinson 2008). A tableteknek több típusa létezik, ezek közül talán a legismertebbek az LCD-képernyős eszközök, amelyek hasonló technológiával működnek, mint az okostelefonok vagy laptopok kijelzői. Egy másik típus az úgynevezett e-ink tablet, amely az e-könyv olvasókban is alkalmazott elektronikus tintás technológiát alkalmazza. Bár az e-ink tabletek első ránézésre valóban az e-olvasókra hasonlítanak a legjobban, funkcióikat tekintve jóval túlmutatnak ezen az eszközökön. A jelen tanulmányban vizsgált Onyx Boox típusú e-ink tabletek például Android operációs rendszerrel működnek, így bármilyen alkalmazás telepíthető rájuk, és alkalmasak internetes böngészésre is. Tehát ezek az eszközök a klasszikus tabletekhez hasonlóan teljes értékű mobil számítógépek, csupán a kijelzőjük működési elve más. Az eszköz képernyőjét az 1. ábrán láthatjuk.

1. ábra: Az Onyx Boox Note Air 4 C színes e-papír kijelzős táblagép, amelyet az ELTE FTT használ. Forrás: Onyx Boox (2025), <https://shop.boox.com/products/notear4c>

Az elektronikus tinta technológia alapja egy mikrokapszulákból álló megjelenítő réteg, amely több millió, hajszálnál is vékonyabb részecske segítségével képes a papír és tinta érzetét kelteni. Ezek a mikrokapszulák két elektróda – egy átlátszó felső és egy fényvisszaverő alsó – között helyezkednek el, és fekete, illetve fehér töltéssel rendelkező festékszemesceket tartalmaznak, amelyek átlátszó folyadékban úsznak. A fehér szemescek pozitív, a fekete szemescek pedig negatív töltéssel rendelkeznek. Amikor a felső elektródára pozitív elektromos töltést alkalmazunk, a negatív töltésű fekete festékszemescek a vonzó hatás következtében a mikrokapszula felső része felé mozdulnak el, és így megjelennek a képernyőn. Fordított polaritás esetén pedig a pozitív töltésű fehér szemescek válnak láthatóvá. Ennek az úgynevezett elektroforetikus elven működő technológiának köszönhetően a kijelző csak akkor fogyaszt áramot, ha a tartalma változik, így az eszköz rendkívül energiatakarékosan tud működni (BOOX 2021).

Ezen működési elv alapján már érthető, hogyan jön létre az e-olvasókból ismert fekete-fehér megjelenítés. A jelen tanulmányban vizsgált e-ink tabletek kijelzője azonban színes, amelyhez egy továbbfejlesztett megjelenítési eljárás, a Kaleido 3 technológia alkalmazása szükséges. Ennek alapja ugyanaz a korábban kifejtett mikrokapszulas technológia, azonban itt egy színszűrő réteg, úgynevezett Color Filter Array (CFA) is helyet kap a kijelző felső részén. Ez a réteg vörös, zöld és kék (RGB) színszűrőket tartalmaz, amelyek a kijelző minden egyes pixelét lefedik, így a fekete-fehér megjelenítés színekkel egészül ki. A rendszer működését egy intelligens vezérlőegység hangolja össze, amely meghatározza, hogy az egyes mikrokapszulák melyik színszűrő mögött jelenjenek meg, és finomhangolja a képet annak érdekében, hogy az ne legyen elmosódott vagy túlságosan fakó. Az alapszínek és a fekete-fehér alapkép kombinálásával a kijelző összesen 4096 különböző árnyalat megjelenítésére képes (BOOX 2023). Jegyzetelés során így lehetőség van különböző színek használatára, ami segíti az információk vizuális elkülönítését és strukturálását, valamint az olvasott szövegek színes kiemelése is lehetséges, ami megkönnyítheti a tartalom feldolgozását. A tablet nyitóképernyőjét a 2. ábrán láthatjuk.

2. ábra: Az Onyx Boox Tab Ultra táblagép nyitófelülete a bekapcsolást követően. Saját képernyőfelvétel.

A következő táblázatban szemléltetjük az LCD és e-ink technológiát alkalmazó tabletek közötti legfontosabb különbségeket. Bár a két eszköz alapvetően hasonló funkciókat kínál, és mindkettő mobil számítógépnek tekinthető, eltérő technológiai megoldásaik más jellegű felhasználásra teszik őket alkalmassá.

1. táblázat: Az LCD és e-ink technológiát alkalmazó tabletek közötti legfontosabb különbségek

	LCD tablet	E-ink tablet
Kijelző	háttérvilágítással működő fényes LCD kijelző	papír hatású e-ink kijelző
Energiafogyasztás	magas	nagyon alacsony
Akkumulátor-üzemidő	maximum 1-2 nap	akár több hét
Szemkímélés	korlátozott, kék fényt bocsát ki	kifejezetten szemkímélő
Olvashatóság természetes fényben	gyenge, tükröződhet	kiváló, napfényben is jól olvasható

	LCD tablet	E-ink tablet
Multimédia	kiváló (videók, animációk, görgetés)	korlátozott az alacsony frissítési sebesség miatt
Jegyzetelés, olvasás	lehetséges, de hosszú távon kényelmetlen lehet	kifejezetten jegyzetelésre és olvasásra fejlesztett
Stylus	külön tartozék, amit Bluetooth-on keresztül kell a készülékhez csatlakoztatni	a tablethez jár, nem szükséges külön csatlakoztatni
Súly, hordozhatóság	nehezebb, 500-600 gramm	könnyebb, körülbelül 400 gramm

Az összehasonlításból látható, hogy az e-ink technológiát alkalmazó tabletek több szempontból is előnyösebbek lehetnek, különösen a hosszabb szöveges munkák, tehát az olvasás vagy fordítás során. Az e-ink kijelzők kifejezetten szemkímélők, mivel sem háttérfényt, sem kék fényt nem bocsátanak ki, így segíthetik hosszabb ideig fenntartani a koncentrációt, ami különösen fontos az olyan kognitívan megterhelő tevékenységeknél, mint a fordítás.

A tabletek nem csupán a fordításoktatásban, hanem a tolmácsképzésben is hasznos segédeszközként jelenhetnek meg, különösen a jegyzetelési készségek fejlesztésében. Tóth (2025) pilotkutatása alapján az e-ink tabletek kipróbálása a tolmácsórákon pozitív hallgatói fogadtatásban részesült: a kutatásban részt vevő tizenegy mesterszakos tolmácshallgató közül tízen pozitív élményként értékelték az e-ink tablet jegyzetelésre való használatát, és mindössze egy fő számolt be negatív tapasztalatról. Emellett a résztvevők közül nyolcan teljes mértékben, hárman pedig inkább egyetértettek azzal az állítással, hogy hasznos, ha a tolmácsképzés során az oktatóintézmény lehetőséget biztosít az e-ink tabletek kipróbálására. A tabletek további funkciói – például hangfelvétel csatolása a jegyzetekhez, illetve képernyőfelvétel készítése – további eszközöket kínálnak az oktatás számára, különösen a hallgatók fejlődésének nyomon követésében és az önálló tanulás támogatásában. Mindez azt mutatja, hogy a jövőben érdemes megfontolni ezen eszközök tudatos beépítését a tolmácsképzésbe is.

3. Oktatói és hallgatói digitális kompetenciák

A digitális eszközök használata, és tágabb értelemben a digitális készségek fejlesztése egyre fontosabb szerepet kap az oktatásban. Tanulmányunkban a fordítóképzés keretein belül a digitális készségek fejlesztésének lehetőségére fókuszálunk az e-tinta eszközök segítségével. Kiindulópontunk a Tondeur és kollégái (2023) által összeállított HeDiCom modell, amely a felsőoktatásban oktató tanárok számára nyújt keretet a digitális készségek oktatásához. A modell négy dimenziót határoz meg:

- 1) a tanítási gyakorlatban használt módszereket,
- 2) a hallgatók felkészítését a digitális társadalomba való beilleszkedésre,
- 3) a tanár digitális írástudását, készségeit, és
- 4) a tanár szakmai fejlődését.

A modell alapján a digitális eszközök beépítése az oktatásba, új digitális eszközök megismerése és alkalmazása az oktatás során olyan mozzanatok az oktatásban, amelyek előnyökhöz juttathatják a hallgatókat a munkaerőpiacon. A fordítás és tolmácsolás oktatása során a vizsgált eszköz előnyeit bemutató oktatás jó gyakorlat: olyan új utakat nyit meg a hallgatók számára, amelyek által digitális készségeik szélesebb körűek lesznek, tanulásuk, később pedig munkavégzésük is hatékonyabb lehet, felkészültebben lépnek a munkaerőpiacra a modellben említett „jövőbeli szakmák” szempontjából (Tondeur et al. 2023: 38). Az oktató szakmai fejlődése szempontjából is fontos új eszközök megismerése, bevonása az oktatásba, a „digitális gyakorlatban történő innováció” (Tondeur et al. 2023: 38), bár mindez kihívásokat, befektetendő készülési időt jelenthet az oktató számára. A tanári tanulásba fektetett idő ösztönzése azonban a modell egyik célkitűzése.

A hallgatók szempontjából az új eszközök megismerése fejleszti a digitális kompetenciát azok alkalmazási lehetőségeinek kipróbálása által, a csoportban végzett feladatok esetén a hallgatók egymástól is tanulhatnak, és az oktatók is a hallgatóktól, akik az új eszköz működését sok esetben gyorsabban átlátják, és elakadások esetén a digitális problémamegoldás készsége (Vuorikari 2022) akár nem tervezetten is a feladatok részévé válik.

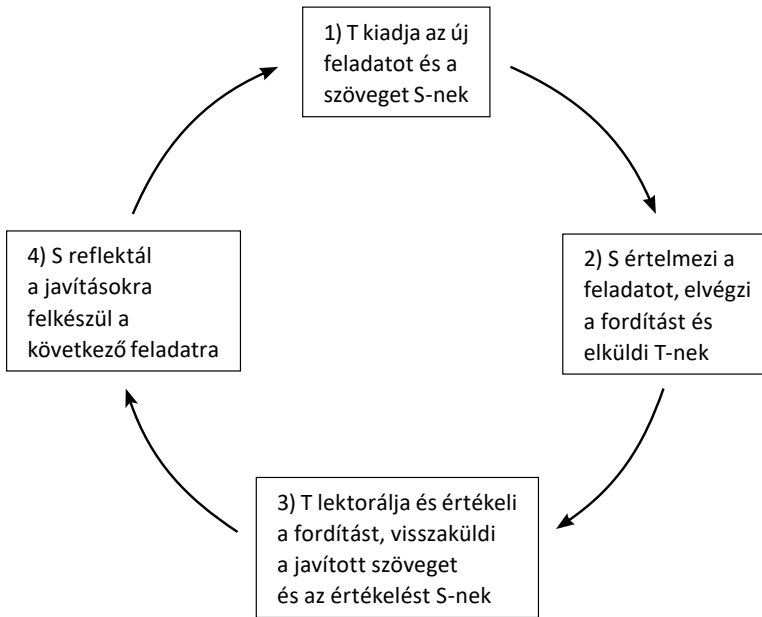
A digitális kompetenciák és a kompetens eszközhasználat a fordítói kompetenciák fejlesztése szempontjából is kulcsfontosságúak. A PACTE csoport fordítói kompetenciamodelljében (2017) instrumentális kompetenciaként jelenik meg az eszközök használatához szükséges procedurális tudás, míg az EMT fordítói kompetenciamodell (2022) öt komponensének egyike a technológiai kompetencia, amely az eszközök professzionális kezelését foglalja magába, és elsősorban a különböző fordítástámogató és gépi fordító alkalmazásokra vonatkozik. A fordítási ciklus műveleteiben azonban fontos szerep juthat a szöveg olvasásának, feldolgozásának, a fordítás elkészítésének egyes lépéseit optimálisabbá tevő eszköznek. A fentiek fényében egy fordítástechnika óra keretében kipróbáltuk az eszközt, hogy tapasztalatot gyűjtsünk az alkalmazás lehetőségeiről és a hallgatók hozzáállásáról.

4. Az e-tanulási ciklus leírása

A következőkben leírjuk, hogyan hajtható végre egy fordítási feladat a képzés keretein belül. Kiindulási pontunk egy kezdő fordítástechnika szeminárium, amelynek során a hallgatók 12 héten keresztül, heti rendszerességgel fordítási feladatokat oldanak meg. Ebben a lépésben még nem használnak fordítástámogató szoftvert az órákon. Az oktató (T) előkészít egy 12 fordítandó szövegből álló tan-

tervet, és fordítási instrukciókat ír hozzájuk, mintha egy fordítóiroda adna ki egy megbízást. A szövegek pedagógiai céllal válogatottak, jellegzetes problémákat vetnek majd fel, változatos átváltási műveleteket (Klaudy 1994) követelnek meg a fordítás során, és segítik a hallgatót (S) fordítói kompetenciája fejlesztésében. A 3. ábra egy fordítási feladat végrehajtását mutatja be négy lépésben, és alakja utal a folyamat ciklikusságára, hiszen a kurzus keretében hétről hétre a megadott határidőig újabb fordítási feladatokat kell leadni. A szeminárium a megbízó-megbízott kapcsolatot modellezi a fordítóiparban.

3. ábra: A fordítási feladatok ciklusa

Az első lépés a feladat kiadása, ami a fordítási instrukcióból, a fordítandó szövegből és a feladat beküldési határidejéből áll. A második lépésben a hallgató értelmezi a feladatot, és elkészíti a fordítást, majd miután ellenőrizte és megfelelőnek ítélte, visszaküldi az októnak. A harmadik lépésben az oktató elolvassa, javítja, kommentálja a fordítást, összevetve azt a forrásszöveggel, majd visszaküldi a szöveget és a feladat értékelését a hallgatónak. Az utolsó lépésben a hallgató megnézi a javításokat, reflektál azokra, esetleg további kérdéseket tesz fel. Levonja a következtetéseket, összegzi a tanultakat, majd újra indul a ciklus. Az általunk leírt fordítás-technika kurzuson 12 ciklusból épül fel a félév. A hallgató és az oktató egyaránt archiválja a fordítási feladatokat és javításukat, hiszen ezek egymásra épülve garantálják a fejlődést. A fordítás dilemmái, az azokban ejtett hibák jól összevethetők a fordítás elméletéről tanultakkal, és a feladatokból portfólió készíthető.

A fentiekben leírt munkamenet többféle digitális eszköz segítségével valósulhat meg. Feltételezéseink szerint a hallgatók és oktatók többsége személyi számítá-

tógépén vagy laptopon, szövegszerkesztő szoftverrel készíti el a feladatot, és a javításra, értékelésre is digitálisan kerül sor, változáskövetés és szövegbe szúrt megjegyzések segítségével. Intézményünkben a Canvas tanulásmenedzsment rendszert használjuk, ahol a feladatokat egy digitális felületről lehet letölteni, majd oda is kell a fordítási fájlt feltölteni, egy időpecséttel működő rendszerben. A szövegek és javítások eleve egy, a szemináriumhoz tartozó portfólióvá állnak össze. A feladatokra kapott oktatói visszajelzések feldolgozása, beépítése a hallgató feladata, és nagyban azon múlhat fordítói fejlődése, hogy mennyiben tud a visszajelzésekből tanulni.

Kérdéses, hogy elegendő-e a Canvas rendszerben keletkező dokumentumok tanulmányozása a folyamathoz, vagy érdemes a hallgatóknak egy füzetben, fordítói naplóban rögzíteni dilemmákat, fejlődésük mérföldköveit? Mint Van der Weel és Van der Meer (2024) tanulmányában olvashatjuk, empirikusan bizonyított, hogy a kézírás (a gépeléssel ellentétben) nagyban segítheti az agy neurális hálózatában az új kapcsolatok kialakítását és ezáltal a humán tanulást, az új információk feldolgozását. Feltételezhető, hogy az eszköz szövegszerkesztőjében megvalósítható hibrid, gépelt és kézzel is annotált dokumentumok alkalmasabbak a fordítási kompetencia fejlesztésére mint a csak gépeléssel előállított dokumentumok. Az ilyen hibrid dokumentumok előállítása és tárolása azonban sokkal könnyebben megoldható az e-ink eszközben, mint a papír füzeteké, amelyekben a kézzel írt információt a digitális felület mellé kell tenni.

Az eszköz használata a távoktatásban is előnyösnek bizonyult például a matematika oktatásában (Milenkovic et al. 2024), ahol egyes képletek, fogalmak kézírással történő megjelenítése segítette a diákokat a jobb megértésben és hatékonyabb tanulásban. A digitális tananyagok és a kézírás ötvözése tehát ígéretes új irány az oktatásban.

A fordításoktatásban is egyre növekvő szerepet játszó mesterséges intelligencia (MI) használat oktatói ellenőrzése is könnyebben megvalósítható az eszköz segítségével. A fordítói kompetenciák elsajátításához szükséges kezdeti, fordítás-támogató eszköz és MI mentes időszak (lásd Robin és Eszenyi 2022) kiemelkedően hasznos eszköze lehet az e-ink tablet.

5. Pilotfeladat az eszköz használatával

Annak érdekében, hogy a hallgatók véleményét is megismerjük az e-ink tablet használatával kapcsolatban, a fenti fordítási ciklust szimulálva pilotkísérletet végeztünk két elsőéves mesterszakos fordítóhallgatóval. A hallgatók tanulmányaik második félévében jártak. Az ELTE Fordító- és Tolmácsképző Tanszék által szervezett országos szakfordító vizsgához² hasonlóan ebben a feladatban is kézzel kellett elkészíteniük a hallgatóknak a fordítást. A vizsgákon a kézzel írott feladat lé-

² <https://languages.elte.hu/szakforditovizsga>

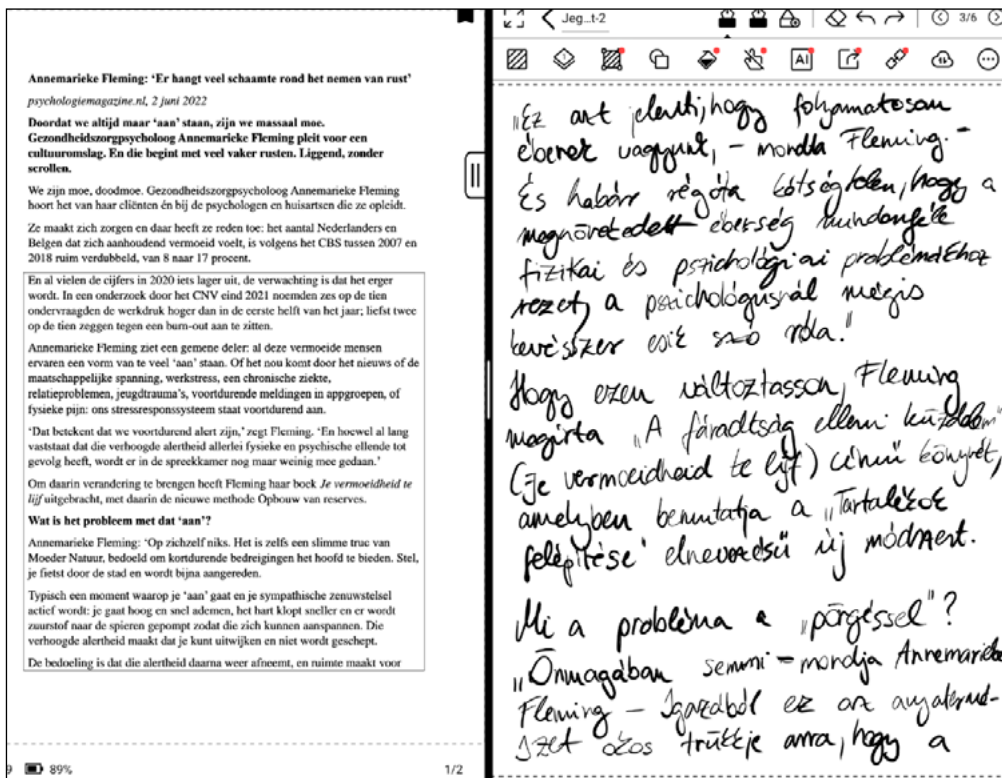
nyege, hogy a fordító saját kompetenciáira fókuszálva, az internet használata nélkül készítse el a fordítást. A pilotkutatás során ehhez az Onyx Boox Note Air 4 C típusú e-ink tabletet és az ahhoz tartozó speciális tollat használták.

A konkrét fordítási feladat előtt a hallgatóknak volt lehetősége kipróbálni az e-ink tabletet: egyszerűbb parancsokat hajthattak végre az eszközön, hogy megtanulják annak használatát, és magabiztosabbak legyenek abban. A hallgatók elmondásuk szerint korábban nem használtak tabletet fordítási feladathoz, és nem is rendelkeznek ilyen eszközzel. A fordítási feladat alapjául egy holland nyelvű, társadalomtudományi témájú szöveg szolgált, amelyet magyarra kellett lefordítaniuk. A hallgatóknak 90 perc állt rendelkezésükre a fordításra, amelyet kézzel (okostollal) írt jegyzet formájában kellett elkészíteni. A fordítás során a hallgatók nem használhatták a tablet internetelérését, sem pedig más olyan eszközt, amelyen biztosítva lett volna az internetkapcsolat (pl. okostelefon, laptop). Az egyetlen külső eszköz, amit igénybe vehettek, a nyomtatott szótár volt, hasonlóképpen az országos szakfordítói vizsgához.

A feladat elvégzése előtt az oktató bemutatta az eszköz alapvető funkcióit. A tableten lehetőség volt annak beállítására, hogy a fordítandó szöveg a képernyő egyik oldalán szerepeljen, mellette pedig a jegyzetkészítő program, hogy valós időben, egyidejűleg lehessen látni mindkettőt. Ezt a 4. ábra szemlélteti, a függőleges osztott képernyős módban. Az osztott képernyős módban arra is van lehetőség, hogy a két elemet felcseréljük, tehát a fordítandó szöveg kerüljön a jobb oldali sávba - az egyik hallgató ezt a megoldást választotta, mivel bal kézzel ír, és számára így kényelmesebb volt. További opció, hogy a képernyőt vízszintesen osszuk meg, azonban a két funkció bemutatása után a hallgatók a függőleges osztott képernyőt használták.

A fordítás elkészítése után a hallgatóknak egy rövid kérdőívet kellett kitölteniük a fordítási feladatra reflektálva. Elsőként a feladat során fellépő technikai problémákról kérdeztük a hallgatókat. Saját benyomásuk szerint könnyen tudták használni a felületet, amelyen dolgozniuk kellett, és nem merült fel technikai probléma a fordítás során. Szintén ehhez kapcsolódóan arra kerestük a választ, hogy mennyire volt egyszerű a kézzel írt fordítás szövegének javítása. A hallgatók szerint, amennyiben közvetlenül a szó leírását követően vették észre a hibát, vagy amíg még az adott mondat fordításán dolgoztak, könnyű volt javítani a hibát, viszont ha például egy teleírt oldal közepén akartak átírni egy félmondatot, az a helyhiány miatt sokkal nehezebb volt. Úgy vélték, hogy ez a törlési funkció összességében hasznos volt, hiszen ha papírra, golyóstollal írnak, csak áthúzással vagy hibajavítóval tehetnék meg azt, ami kevésbé esztétikus, illetve letisztult megoldás. Bár nem érezték nagy különbséget komfort szempontjából az okostollal és a hagyományos golyóstollal írás közben, a gépelésnél kényelmetlenebbnek érezték az e-ink tableten való írást.

4. ábra: Képernyőfelvétel a fordítási feladatról, az osztott képernyős mód használatával. Saját képernyőfelvétel.

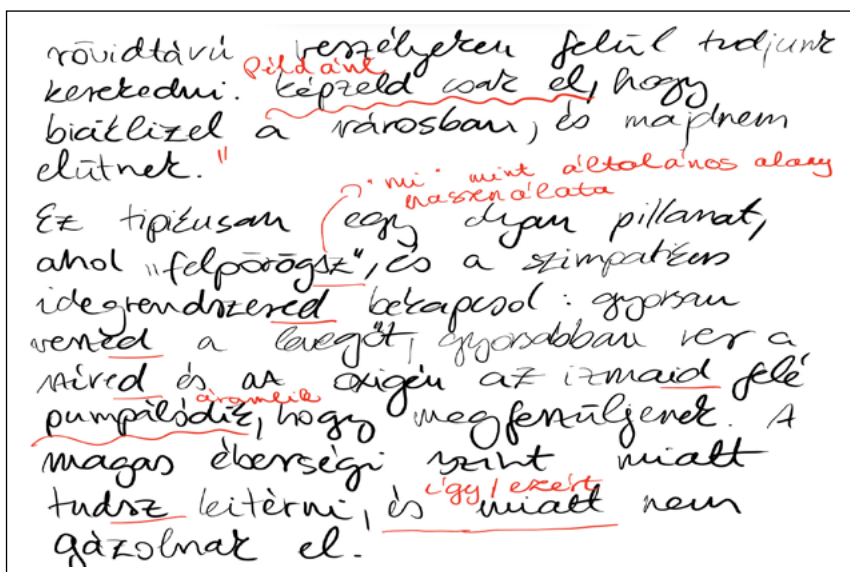

A kérdőív arra is kitért, hogy a tablettes fordítás mennyiben befolyásolta a munkatempót és a fordítói döntéseket. Mindkét hallgató szerint az okostollal írás lassította a munkatempójukat, ugyanakkor ez pozitív hatással volt a fordítói döntéseikre, hiszen így akaratlanul több idejük volt átgondolni a megoldásaikat. Szintén nagyobb átgondoltságot követelt meg a tény, hogy a kézzel írt szövegben nehezebb konkrét mondatokat, mondat szerkezeteket utólag átírni a helyhiány miatt, így ez további motiváló tényező volt a fordítói döntések tudatosabbá tételében.

Egy további negatívumot is megemlítettek a munkatempóval kapcsolatban: mivel a tableten nem volt kikapcsolva a kézi érintés funkciója, amikor véletlenül kezükkel hozzáérték a kijelzőhöz, visszalapoztak a jegyzet egy korábbi oldalára. Ez pedig jelentős mértékben kizökkentette őket a munkából. Ez a probléma elkerülhető olyan módon, hogy kikapcsoljuk a kézi érintés funkcióját, így a kijelző az ujjakkal történő érintést nem érzékeli, csak arra reagál, ha a tollal érintjük meg azt.

Az eszköz lehetővé teszi, hogy a színes LCD-kijelzőn a papíralapú fordításhoz hasonlóan az oktató egy másik színű tollal közvetlenül tudja a javításait beleírni a kézzel írt fordításba.

5. ábra: Javított fordítás egy részlete. Saját képernyőfelvétel.

A 5. ábrán látható fordítás esetén a hallgató a Jegyzetek alkalmazásban sima lapos hátteret választott a kézzel írt jegyzethez. Ez az olvashatóságot ugyan nem befolyásolta, viszont megnehezítette a részletesebb oktatói visszajelzést. Míg egy szövegszerkesztő programmal készített fordítás esetében megjegyzésként be lehet szűrni akár több mondatos magyarázatot az oktatói javaslat alátámasztására, erre a Jegyzetek alkalmazásban nincs lehetőség. Ezt a hallgatók is hiányolták a fordítás elkészítése során, hiszen így nem tudtak emlékeztetőt vagy megjegyzést beszűrni.

A kísérlet további tanulsága volt, hogy a sima lapos háttér, ellentétben a tolmácsolásnál használt jegyzeteléssel, nem megfelelő az ehhez hasonló feladatokhoz, mivel az íráskép nagyon összecsúszik, és emiatt nem marad elég hely pár szónál hosszabb oktatói visszajelzéshez. Fordítási feladatoknál célravezetőbb előírni a hallgatóknak, hogy az alkalmazásban vonalas hátteret használjanak, vagy csak minden második sorba írjanak. Ezáltal átláthatóbbá válik az íráskép is, és több hely marad az oktatói magyarázatokra, hiszen a javítást az üres sorokba fel lehet vezetni. A feladat során a hallgatók tehát a fordítás mellett digitális problémamegoldási készségeiket is gyakorolhatják, és az eszköz funkcióit saját igényeik szerint állíthatják be.

6. Konklúzió: hogyan és miért használjunk e-ink tabletet a fordítás oktatásában?

A fentiekben leírtakat összefoglalva az e-ink tabletek használatának egyik előnye, hogy a szövegeket kézzel annotálhatják a hallgatók. A speciális toll segítségével a hallgatók a forrásszövegben kézzel jegyzetelhetnek, aláhúzhatnak és kiemelhetnek

mondatokat, így gyakorolva a forrásszöveg mélyebb elemzését, illetve a nehezebben fordítható, „problémás” mondatok előzetes azonosítását. Az eszköz segítségével a tanulás folyamatának finomhangolására van lehetőség, egyéni igények szerint, és az e-ink tablet többletértékkel bír a tanulásban a kézírás lehetősége által.

A hallgatók használhatják továbbá az e-ink tabletet fordítói napló írására is, amelybe leírhatják, milyen nehézségekbe ütköztek a fordítás során, azokat hogyan oldották meg. Mindez fejleszti az önreflexiót és tudatosítja az alkalmazott fordítási stratégiákat. Szintén nem elhanyagolható tényező, hogy a tablet kisebb kijelzője fókuszáltabb környezetet nyújt a felhasználónak mint egy laptop vagy okostelefon, kevesebb olyan figyelemelterelő tényezővel, mint a felugró ablakok vagy push-értesítések.

Az e-ink tablet használatának elsajátítása nemcsak technikai, hanem pedagógiai szempontból is fejlesztheti az oktatói kompetenciákat. Egyrésről az oktató megtanul új típusú digitális tananyagokat kezelni és megosztani, ezáltal erősítheti a módszertani repertoárját is, mivel az eszköz lehetőséget ad innovatív tanulási-tanítási formák kipróbálására, például annotált szövegelemzéssel vagy digitális fordítási portfóliók összeállításával. Az e-ink eszköz bevezetése elősegítheti az oktató alkalmazkodóképességét a gyorsan változó digitális környezethez, és lehetőséget nyújt arra, hogy a tanítási gyakorlatot a 21. századi elvárásokhoz igazítsa – anélkül, hogy a „papírszerű” munkamódszerről teljesen le kellene mondania.

Az eszköz technikai jellemzői és a pilotkutatásban részt vevő hallgatók visszajelzései alapján az e-ink tabletek alkalmazása nemcsak praktikus, hanem érdemben hozzájárulhat a hallgatók fordítói és technológiai kompetenciáinak fejlesztéséhez. A tapasztalatok fényében célszerű megfontolni ezen eszközök beépítését az oktatásba – legyen szó jegyzetelésről, reflektív naplóról vagy fordítási feladatok végrehajtásáról.

A jövőben további kutatásokra van szükség annak feltárásához, hogy az eszköz milyen konkrét oktatási helyzetekben használható a leghatékonyabban, akár kontrollcsoportos kísérletek alkalmazásával. Az eszközök használatához hallgatói és oktatói tréningeket érdemes szervezni az eszköz funkcióinak megismerése és az optimális használat megtanulása érdekében.

Irodalom

- Arumí, M., Sánchez-Gijón, P. 2019. La presa de notes amb ordinadors convertibles en l'ensenyament-aprenentatge de la interpretació consecutiva. Resultats d'un estudi pilot en una formació de màster. *Revista Tradumàtica. Tecnologies de la Traducció* Vol. 17. 128–152. <https://doi.org/10.5565/rev/tradumatica.234>
- Atkinson, P. 2008. A bitter pill to swallow: The rise and fall of the tablet computer. *Design Issues* Vol. 24. No. 4. 3–25. <https://doi.org/10.1162/desi.2008.24.4.3>
- Klaudy K. 1994. *A fordítás elmélete és gyakorlata*. Budapest: Scholastica.

- Milenkovic, A., Milikic, M., Jovovic, T. 2024. Embracing technology in distance mathematics education: Investigating students' perceptions of the teachers' usage of the pen tablet. *Research in Pedagogy* Vol. 14. No. 1. 28–45.
<https://doi.org/10.5937/IstrPed2401028M>
- Robin E., Eszenyi R. 2022. BME TFK Őszi Konferencia Translating Europe Workshop: Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar, Idegen Nyelvi Központ, 2022. szeptember 30. *Fordítástudomány* évf. 24. évf. 2. szám. 184–191. <https://doi.org/10.35924/fordtud.24.2.10>
- Saghar, A. R., Maaz, A., Abdullah, H. Z. 2023. E-Ink; Revolution of Displays. *MATEC Web of Conferences* 381, 02003 <https://doi.org/10.1051/mateconf/202338102003>
- Tondeur, J., Howard, S., Van Zanten, M., Gorissen, P., Van der Neut, I., Uerz, D., Kral, M. 2023. The HeDiCom framework: Higher Education teachers' digital competencies for the future. *Education Technology Research Development* Vol. 71. 33–53.
- Tóth B. F. 2025. Tablettel támogatott tolmácsolás a tolmácsképzésben. In: Lehocki-Sarmadžić, A. (ed.) *Innováció és nyelvi közvetítés*. A 2023. december 1–2-án megrendezett V. Kommunikáció és nyelv konferencia tanulmánykötete, Eszék: Glotta Nyelvi Intézet. 65–74.
- Van der Weel, F., Van der Meer, A. 2024. Handwriting but not typewriting leads to widespread brain connectivity: a high-density EEG study with implications for the classroom. *Frontiers in Psychology* Vol. 14. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2023.1219945>
- Vuorikari, R., Kluzer, S., Punie, Y. 2022. *DigComp 2.2.: The Digital Competence Framework for citizens: With new examples of knowledge, skills and attitudes*, Luxembourg: Publications Office of the European Union. <https://doi.org/10.2760/490274>
- Wang, Y., Tian, Y., Jiang, Y., Yu, Z. 2023. The acceptance of tablet for note-taking in consecutive interpreting in a classroom context: The student's perspectives. *Forum for Linguistic Studies* Vol. 5. No. 2. Academic Publishing Pte. Ltd.

Internetes hivatkozások

- BOOX. 2021. *Technology*. <https://www.boox.com/technology/>
- BOOX. 2023. október 31. *BOOX ePaper with Kaleido 3: The Duet of Efficiency and Color*. <https://shop.boox.com/blogs/news/kaleido-3-color-epaper>
- Onyx BOOX. 2025. <https://shop.boox.com/products/noteair4c> (Hozzáférés: 2025. 12. 12.)
- Drechsel, A., Goldsmith, J. 2020. *The Tablet Interpreting Manual: A Beginner's Guide*. <https://www.techforword.com/p/the-tablet-interpreting-manual/> (Hozzáférés: 2025. 01. 18.)

Az újrafordítás gyakorlata és stratégiái – egy interjúkutatás tanulságai

Noszlopi-Éltető Kamilla

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem, Nyelvtudományi Doktori Iskola,

Fordítástudományi Doktori Program

E-mail: elteto.kamilla@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0002-2091-745X>

Kivonat: Az újrafordítás gyakorlatának és stratégiáinak vizsgálatában kiindulópontunk az a két kérdés, hogy mit nevezünk újrafordításnak, valamint hogy mi indokolja az újrafordítások létrejöttét. A szakirodalmi háttér áttekintése feltárja az újrafordítás meghatározásának kérdéseit, illetve körüljárja az újrafordítások létrejötté mögött húzódó különböző motivációkat, az indokokat, amelyek legitimálják az új fordítások születését. Bár a fordítástudatossággal (Kappanyos 2023) nem rendelkező olvasó nézőpontjából nehezen idokolható, hogy a mechanikusnak vélt fordítási folyamatot miért szükséges újra elvégezni, az újrafordítás hátterében öt különböző indokot térképezünk fel: hibák, kihagyások, túlfordítások előfordulása az előző fordításban; a fordítás öregedése; a forrásnyelvi szöveg változása; a mű váratlan sikere; végső soron pedig az az elképzelés, mi szerint minden generációnak újra kell fordítania klasszikusait. A szakirodalmi háttérrel követően a pilotkutatás azokra a kérdésekre keresi a választ, hogy milyen stratégiákat alkalmaznak a fordítók az újrafordítás során, illetve, hogy miben különbözik az újrafordítás folyamata az első fordítás megszületésétől. Az újrafordítás során alkalmazott stratégiák, munkamódszerek olyan területet képeznek, amely nem feltérképezhető csupán a célnyelvi szöveg vizsgálata révén. Ebből kifolyólag a tanulmányban prezentált interjúkutatás, a négy neves műfordítóval, Ádám Péterrel, Lőrinszky Ildikóval, Kiss Kornéliával és Jancsó Júliával készült interjú lehetőséget teremt arra, hogy reális képet alkossunk az újrafordítás folyamatáról, a szöveghűség mai elvárásairól, és a műfordítók előző fordításhoz fűződő viszonyáról, annak használatáról. Az interjúkutatás rávilágít arra, hogy a négy műfordító eltérő stratégiákat alkalmaz az újrafordítás munkafolyamatában, eltérő módokon használva az adott mű előző fordítását: míg egyes műfordítók egyáltalán nem használják az előző fordítást a saját munkájuk elkészítésében, addig más műfordító arról számol be, hogy az előző fordítás óriási segítséget jelent, hiszen kontrollszerkesztésre használható.

Kulcsszavak: műfordítás, újrafordítás, fordítói stratégia, szöveghűség, kulturális kontextus

1. Bevezetés

Az utóbbi évek során a magyar kulturális életben egyre nagyobb visszhangot kapott az újrafordítás, illetve annak funkciója, kihívásai és kritikája egyaránt (Ádám 2015, Nádasdy 2019, Gulyás 2021, Márton 2021, Szabó 2021, Kiss 2021, Kappanyos 2023). Az újrafordítás módszereiről és stratégiáiról szóló diskurzust esetenként olyan kérdések előzik meg, amelyek az újrafordítás létjogosultságát is kétségbe vonják. Ezek a kérdések jellemzően arra keresik a választ, hogy miért fordítunk újra olyan irodalmi műveket, amelyeknek már létezik a magyar olvasóközönség által jól ismert, elfogadott, kedvelt, gyakran sokat idézett változata.

Jean-René Ladmiral szerint az újrafordítás első ránézésre paradox jelenségnek tűnhet: miért csinálnánk meg újra valamit, amit már más elvégzett helyettünk? Amennyiben rendelkezésünkre áll már egy fordítás, az újrafordítás feleslegesnek, szükségtelennek tűnhet (Ladmiral 2011: 30). Tanulmányom első felében a szakirodalom áttekintése révén igyekszem bizonyítani, hogy az újrafordítás számos esetben nem csupán egy hasznos, hanem valójában szükséges folyamat is annak érdekében, hogy egy klasszikusnak számító mű az idő múlásának és a nyelv változásának ellenére is a köztudatnak és az irodalmi kánonnak egyaránt része maradhasson. Emellett az újrafordítás nem csupán arra szolgál, hogy az irodalmi mű ellenállhasson az archaikussá válásnak, öregedésnek, hanem egy eszköz arra is, hogy a fordítás szöveghűbbé válhasson, ezáltal közelebb kerülve az eredetihez.

Ha figyelmünket az újrafordításról szóló magyarországi diskurzusra irányítjuk, érdemes kiemelni, hogy Kappanyos András szerint a magyarországi kultúrafogyasztók körében még nem tudatosult az a meglátás, miszerint „a klasszikus művek újrafordítása nem valamiféle anomália, hanem az önnön változásaira dinamikusan reflektáló kultúra (vagyis **minden**¹ eleven magaskultúra) természetes funkciója” (Kappanyos 2023: 35–36). Kappanyos hangsúlyozza, hogy a fordítások változatlanóságuk miatt avulnak el, hiszen óhatatlanul feszültség lép fel a statikus, változatlan fordítás és az állandóan, dinamikusan változó kultúra között. Mindebből kifolyólag az újrafordítás célja a szerző szerint „a klasszikus szövegek kulturális **használatosságának**² fenntartása és megújítása” (Kappanyos 2023: 36). Kappanyos gondolatai visszavezetnek a fordítástudomány alapjaihoz, Eugene A. Nida ekvivalencia-meghatározásaihoz: Nida szerint a formális ekvivalencia az üzenetre fókuszál, a forma és tartalom tekintetében egyaránt. A formális ekvivalenciára fókuszáló fordításban a mondatot mondatnak igyekszünk megfeleltetni, a fogalmat pedig fogalomnak. Ezzel szemben a dinamikus ekvivalencia teljesen más funkcióra helyezi a fókusz: ahogy a neve is magában foglalja, itt már nem a forrásnyelvi és célnyelvi szövegproduktumban azonosítható ekvivalencia a lényeges, hanem az azonos hatás. Az azonos hatásra való törekvés azt jelenti, hogy a fordító figyelmének középpontjában nem a forrásnyelvi szöveg üzenetének a célnyelvi üzenettel

¹ Kiemelés az eredetiben.

² Kiemelés az eredetiben.

való minél tökéletesebb megfeleltetése áll, hanem az, hogy a célnyelvi befogadó és célnyelvi üzenet között lévő kapcsolat minél közelebb álljon ahhoz, ahogyan a forrásnyelvi olvasó reagált a forrásnyelvi üzenetre. A dinamikus ekvivalenciát szem előtt tartó fordítás a teljes természetességre törekszik, és nem ragaszkodik ahhoz, hogy a befogadó a forrásnyelvi kulturális utalásokkal is tisztában legyen az üzenet befogadásának érdekében (Nida 1964: 159). Az újrafordítás kérdése szorosan kötődik a dinamikus ekvivalenciához: az újrafordított irodalmi szövegek célja nem csupán az, hogy a szövegből kigyomláljuk a fordítási hibákat és az archaizmusokat (bár ez is fontos szempont), sőt: a fő cél az, hogy a szöveg dinamikus, élő módon továbbra is be tudja tölteni szerepét a társadalomban anélkül, hogy kikopna akár a köztudatból, akár az irodalmi kánonból.

Mindezek mellett nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt a tényt, hogy a laikus olvasó a mű befogadása során nem feltétlenül reflektál arra a tényre, hogy amit olvas, az fordítás, és ebből kifolyólag betűről betűre teljes egészében más szöveg, mint a forrásnyelvi mű. Kappanyos András szerint abban az olvasóban, aki még nem szerzett tapasztalatot valamely összetett gondolatmenet idegen nyelven keresztül történő megértésével és befogadásával, legyen az akár egy levél lefordítása vagy egy idegen nyelvű könyv elolvasása, nem alakulhatott ki az a kognitív képesség, melyet ő fordítástudatosságnak nevez. Az a befogadó, aki nem rendelkezik fordítástudatossággal, úgy tekint a fordításra, mint mechanikus nyelvi átkódolásra (Kappanyos 2023: 36). Nem véletlen tehát, hogy a fordítástudatossággal nem rendelkező olvasó felfogása szerint az újrafordított műveknek nem feltétlenül van létjogosultsága, hiszen semmi nem indokolja azt, hogy a mechanikus nyelvi átkódolást, a szavak és mondatok célnyelvi szavakkal és mondatokkal történő helyettesítését érdemes újra elvégezni.

Tanulmányomban az újrafordítás lehetséges okait, indítékait és stratégiáit járom körbe, ezt követően pilotkutatásomat prezentálom. Pilotkutatásom során négy neves műfordítóval, Ádám Péterrel, Kiss Kornéliával, Lőrinszky Ildikóval és Jancsó Júliával készítettem interjút, amelynek fókuszában az újrafordítás állt. A pilotkutatás fő célja az volt, hogy feltárja az újrafordítás gyakorlatának olyan aspektusait, amelyek nem kikövetkeztethetőek a célnyelvi produktumból. Arra kerestem tehát a választ – klasszikusnak számító metaforával élve –, hogy mi zajlik a fekete dobozban, hogyan dolgozik a fordító, amikor újrafordít, hogyan alkalmazza az előző fordítást, és milyen stratégiákat alkalmaz a fordítói döntéshozatal során.

1.1 Az újrafordítás meghatározásának nehézségei

Az újrafordítás gyakorlata már évszázadokkal ezelőtt is létezett, az újrafordítás szükségessége tehát nem újszerű gondolat, ugyanakkor az újrafordítás definiálásának, körülhatárolásának kérdései még napjainkban is vitatottak a szakirodalomban.

Antoine Berman egyszerű, jól körülhatárolt módon definiálja az újrafordítást: „Ezért minden olyan fordítás, amely egy mű első fordítása után készült, újrafordításnak minősül” (Berman 2025: 181). Berman nézete szerint elég a kronológiai

sorrendet szem előtt tartanunk annak meghatározására, hogy mi újrafordítás, és mi nem az. Ezt a megközelítést tekinthetjük az újrafordítás tágabb értelmezésének. A kronológiai sorrend kapcsán érdekes kiemelnünk, hogy egy célnyelven keletkezett szöveg újrafordítás mivolta csak a mű vonatkozásában objektív és megkérdőjelezhetetlen tény. Ezzel szemben elképzelhető az, főképp az internetet megelőző korokban, hogy a fordító nem tud arról, hogy az adott műnek már született célnyelvi változata, ezáltal saját, szubjektív perspektívájából munkafolyamata nem tekinthető újrafordításnak.

Ezzel szemben Peeters és Van Poucke azt hangsúlyozzák, hogy az újrafordítások „új” fordításként való meghatározása kétértelmű. Az első, szűkebb értelmezés szerint az *új* jelző a fordítás produktumára utal, ezáltal arra fektetve a hangsúlyt, hogy az újrafordított verzió különbözik az előző fordítástól. Ebben a megközelítésben számos változás azonosítható a szövegben, ugyanakkor ezen változtatások kevésbé számottevőek, mint az átdolgozás vagy az adaptáció esetében (Peeteres és Van Poucke 2023: 2). Látható, hogy eszerint az újrafordítás, az átdolgozás és az adaptáció kategóriáit rendkívül nehéz elhatárolni, hiszen egy objektív szempont, esetleg számszerűsítés lenne szükséges ahhoz, hogy meghatározzuk: hány, milyen mértékű és típusú változtatás esetén tekintünk egy célnyelvi szöveget újrafordításnak, illetve hol húzódik az a határ, ahol már átdolgozásként, esetleg adaptációként kategorizáljuk azt.

A második, szintén Berman meghatározásánál szűkebb értelmezés szerint az *új* jelző egy új kiadványra, tehát egy adott szöveg célnyelvi recepciójának új eseményére utal (Poucke és Peeters 2023: 2). Ugyanakkor ez utóbbi megközelítés mégis közelebb áll Berman meghatározásához: a kronológiai szempont érvényesül, az újrafordítás azért *új*, mert egy már korábban lefordított műnek egy új kiadása, tehát új szöveg. Ha így közelítünk az újrafordításhoz, akkor a változtatások száma és mértéke kevésbé fontos szempont.

1.2 Miért fordítunk újra?

Egy irodalmi mű újrafordításának számos különböző oka lehet. Elsősorban gyakran megfigyelhető, hogy hibák találhatók az első fordításban, illetve a célnyelvi szöveg elavul. Ugyanakkor bizonyos esetekben maga a forrásnyelvi szöveg az, ami változik, különböző irodalomtörténeti és politikai okok miatt. Az újrafordítás háttérében emellett állhat az az elv is, miszerint minden generációnak újra kell fordítania a klasszikusait (Sulser 2008), illetve az igény, amelyet a mű váratlan sikere eredményezett.

1.2.1 Hibák, kihagyások, túlfordítások az előző fordításban

A hibák természete rendkívül változatos: előfordul, hogy a fordító félreértelmezett egy utalást, egy frazémát, figyelmét elkerülte egy nyelvi játék, egy beszélő név, esetleg kihagyott valamit a szövegből, vagy éppen hozzátoldott olyan részeket, amelyek a forrásnyelvi szövegben nem voltak benne.

Szabó Dávid *Csajok újrafordítva – Boris Vian* Elles se rendent pas compte című regényének magyar fordításairól című tanulmányában (2021) a magyar olvasók által kevésbé ismert Boris Vian regény első, Barabás József tollából származó fordítását veti össze a Lőrinszky Ildikó által újrafordított szöveggel. A Barabás-féle, 1992-ben megjelent fordításban egyaránt találunk példát betoldásra, és olyan frazémára, amelynek jelentése a fordításban elvész.

A francia forrásnyelvi szövegben megjelenő *un verre dans le nez* (= megivott/megittak egy pohárral) kollokációt Barabás József szó szerint fordítja: „orrlyukba csúsztatott üvegdarab” (Szabó 2021: 157). Látható, hogy a fordító nem érzékelte, hogy frazémával áll szemben, emiatt tükörfordítás mellett döntött, amely a magyar olvasó számára nem jelent semmit. Az *Elles se rendent pas compte* (magyarul első fordításban *És mindez a nők miatt!*, második fordításban *Ki érti a csajokat?*) című regénynél jóval ismertebb Boris Vian *L'Écume des jours* (magyarul *Tajtékos napok*) című regénye, amely angol és román nyelvterületen is több fordításban megjelent (Noszlopi-Éltető 2025: 204). A regény román fordításában is találkozhatunk olyan esetekkel, amikor a frazémák jelentése nem marad meg. A *L'Écume des jours* történetében egyetlen olyan szereplővel találkozhatunk, aki családnévvel is rendelkezik: *Isis Ponteauzanne*. A francia frazémákban jártas olvasó felismeri, hogy a *Ponteauzanne* nem egyszerű tulajdonnév, hanem fonetikailag a *pont aux ânes* kifejezéssel megegyező összevonás. Franciául a *pont aux ânes* kollokáció egyszerű, könnyen megugorható akadályra utal, amelyből butaság, tudatlanság miatt nagy probléma kerekedik. A kifejezés a 17. századból ered, és egy íves párizsi hídra utal, melynek közepe kimagasodott. A híd előtt álló szamarak a híd közepénél nem láttak tovább, ezáltal megrekesztő akadályként érzékelve valamit, ami valójában egyáltalán nem jelentett veszélyt vagy nehézséget.³ A regény román nyelvterületen 1996-ban válhatott ismertté *Spuma zilelor* címmel, Sorin Mărculescu fordításában, ezt követően pedig szintén *Spuma zilelor* címen jelent meg a Diana Crupenschi által újrafordított szöveg, 2011-ben. Mindkét román fordításról elmondható, hogy a *Ponteauzanne* családnév változatlan megőrzés (Horváth P. I. 2020) útján került bele a román célnyelvi szövegbe, ezáltal a név jelentése elvész, vagy csak az olvasók egy nagyon szűk, a francia nyelvet mélyrehatóan ismerő rétegének lesz hozzáférhető (Noszlopi-Éltető 2025: 205–206).

A forrásnyelvi szövegben nem fellelhető részek célnyelvi szövegbe való betoldása szintén olyan gyakorlat, amelyre találunk példát Boris Vian regényeinek magyar fordításaiban, és amely indokolja az újrafordítást, a szöveghűbb verzió létrejöttét. A fent említett tanulmányban Szabó Dávid kiemeli, hogy az *Elles se rendent pas compte* című regény első magyar fordítója, Barabás József „vianosabbra fordítja Viant Viannál” (Szabó 2021: 157). Az első olvasásra humorosan hangzó megállapítást elég egy szöveghellyel alátámasztanunk, amely a francia eredetiben a következőképpen hangzik: „Gaya avait l'air bien embêté de me voir partir” (Vian 1974: 53). Szabó Dávid a következő, szó szerinti fordítást javasolja tanulmányában:

³ <https://www.linternaute.fr/expression/langue-francaise/20634/pont-aux-anes/>

„Gayát láthatólag nagyon zavarta, hogy elmegyek” (Szabó 2021: 157). Ezzel szemben Barabás József fordításában a következőt olvashatjuk: „Gaya nem volt elragadtatva, hogy otthagytam csapot, papot, elbűvölő társaságot” (Vian 1992: 52). Jól látható, hogy a fordító olyan humoros elemeket told be a szövegbe, amelyek az eredetiben nincsenek benne. Fontos kiemelni, hogy a szöveg más részeiben is azt láthatjuk, hogy a fordító több, az eredetiben nem létező mondatot költ hozzá a regényhez (Szabó 2021: 158). Más esetben ezt a stratégiát értelmezhetnénk kompenzációként is, mivel a humoros betoldás egy másik szöveghelyen keletkezett veszteség helyett is állhat.

1.2.2 A fordítás öregedése

Jean-René Ladmiral szerint arra a kérdésre, hogy miért jelenik meg ennyi újrafordítás, a válasz jellemzően az, hogy azért, mert a fordítások „öregszenek”. Az ismert francia filozófus-fordító ugyanakkor kiemeli, hogy valójában nem maga a fordítás öregszik, hanem a hozzá való viszonyulásunk, az olvasás módja változik (Ladmiral 2011: 31). Laurent Lamy meglátásában a lefordított mű egygyé válik korszakával, amely a nyelv változásának egyetlen pontját jelöli. Ugyanakkor, amikor ez a korszak elmúlik, és ezáltal a nyelv állapota módosul, a lefordított művet idegen testként taszítja ki az újonnan fennálló állapot (Lamy 2010: 232).

Mindezek mellett Antoine Berman azt hangsúlyozza, hogy fordítások öregedésének ténye nem vonatkoztatható minden fordításra. *Az újrafordítás mint fordítási tér* című tanulmányában leírja, hogy a történelem azt mutatja, hogy léteznek olyan fordítások, amelyek ugyanannyi ideig fennmaradnak, mint az eredeti, sőt, esetenként akár túl is élhetik a forrásnyelvi szöveget. Berman ezeket a fordításokat nevezi *nagy fordításoknak* (*grande traduction*) (Berman 2025: 181–182).

Nagy fordításnak nevezhető Berman szerint Szent Jeromos (aki nem melleleg a fordítók védőszentje) *Vulgatája*, Luther *Bibliája*, Antoine Galland *Ezeregy éjszaka* fordítása (*Les mille et une nuits*), Schlegel Shakespeare fordítása, Hölderlin *Antigoné* fordítása, Tieck *Don Quijote* fordítása, Baudelaire Poe fordítása stb. Bár például a *Vulgata* olvasóinak száma feltételezhetően lecsökkent, Berman mégis hangsúlyozza, hogy a fordítást páratlannak tekinti (Berman 2025: 182). Természetesen itt sem tekinthetünk el a fordítás klasszikussá válásától, kanonizációjától: a tény, hogy valamit felülmúlhatatlan fordításnak tekintünk, teljes mértékben az olvasók megítélésén, bizonyos esetekben pedig elfogultságán alapszik.

1.2.3 A forrásnyelvi szöveg változása

Az, hogy Boris Vian *Elles se rendent pas compte* című regényének második, *Ki érti a csajokat?* című fordítása hűebben adja vissza az eredetit, mint a mű első fordítása, nem csupán a két különböző fordítói magatartás következménye. Az első fordítás elkészülésének idejében még nem létezett a mű kritikai kiadása, amelyet Lőrinszky Ildikó használt az újrafordításhoz. A Marc Lappard gondozásában meg-

jelent *Œuvres romanesques complètes* című kötetben fellelhető regényváltozat nem csupán javítja az apróbb hibákat és pontatlanságokat a regényben, de helyre is állítja a szöveg eredeti, cenzúrázatlan változatát. Bár külső nyomás hatására történt, a cenzúra Boris Vian *Elles se rendent pas compte* című regényének esetében valójában öncenzúrárt jelentett. Viannak a regényei és dalai kapcsán egyaránt meggyűlt a baja a cenzúrával, hiszen a *J'irai cracher sur vos tombes* (magyarul *Köpek a síroktokra*) című regénye is nagy botrányt okozott, továbbá az indokínai háború ellen tiltakozó dala, az 1954-ben megjelent *Le Déserteur* (A dezertőr) is be volt tiltva egészen a hatvanas évek első feléig (Szabó 2021: 158).

Boris Vian maga cenzúrázta az *Elles se rendent pas compte* című regényét, ami egyaránt értelmezhető az előző regényei ellen indított szeméremszétségi perre adott reakcióként és a hipokrita rendszer kritikájaként. Ezt támasztja alá a szerzői lábjegyzet, amelyet a szövegből kihagyott, kipontozott részhez fűz hozzá: „A pontok olyan, különlegesen kellemes tevékenységekre utalnak, amelyeket tilos népszerűsíteni, arra ugyanis szabad biztatni az embereket, hogy egymást öljék Indokínában vagy bárhol másutt, de arra nem, hogy szeretkezzenek” (Szabó 2021: 158). A szöveg első változatában érvényesülő cenzúra miatt kijelenthető, hogy az *Elles se rendent pas compte* című regény újrafordítását nem csupán a Barabás József által ejtett fordítási hibák és betoldások indokolták, hanem az is, hogy maga a forrásnyelvi szöveg változott, visszanyerte eredeti, cenzúrázatlan állapotát.

1.2.4 A mű váratlan sikere

Az újrafordítás háttérében kiadói igény, az író szándékának és szövegeinek korábbi félreértelmezése, illetve az olvasóközönség fokozott érdeklődése is állhat. Émile Zola magyar recepcióját az 1970-es és '80-as években a téves regiszterválasztás jellemezte. A magyar közönség Zolát hírhedt, botrányos szerzőként ismerte meg, ez tükröződött a műveiből készült fordítások minőségében és a róla készült írásokban egyaránt. Ugyanakkor évtizedekkel később egyértelművé vált világirodalmi jelentősége, és ez a felismerés kikényszerítette az új, igényesebb fordításokat. Emellett a mű botrányos vonzereje sem múlt el, így különböző kiadók különböző fordításokat egyszerre forgalmaztak, ezáltal más-más célközönséget megcélózva (Kappanyos 2023: 38). Émile Zola magyar recepciójának esete remekül tükrözi a fordító hatalmas felelősségét: az ő döntési stratégiáin múlik az, hogy az olvasó botrányos szerzőként vagy világirodalmi értékű szépiróként (esetleg mindkettőként) látja Zolát.

A műnek tulajdonított regiszter mellett a váratlan elismerés is maga után vonhatja az újrafordítás igényének létrejöttét. Amikor Kertész Imre *Sorstalanság* című regénye 2002-ben Nobel-díjat kapott, a regény angol fordítása már egy évtizede az olvasók rendelkezésére állt. Ugyanakkor a díj sosem látott piaci érdeklődést hozott a könyvnek, és ennek hatására az amerikai kiadó felismerte azt, hogy a meglévő fordítás minősége nem felel meg az újonnan jött igénynek (Kappanyos 2023: 39). Látható tehát, hogy esetenként az újrafordítás okai nem csupán a célnyelvi szöveg

minőségében keresendőek, hanem a társadalmi-kulturális kontextus is nagy mértékben befolyásolja az új verzió létrejöttének igényét.

1.2.5 Minden generációnak újra kell fordítania a klasszikusait?

A fordításokról szóló diskurzusban már szállóigének tekinthető a kijelentés, miszerint az eredeti mű örök érvényű, a fordítás viszont öregszik. De miért nem szorulnak a klasszikusok is felújításra? Kappanyos András értelmezése szerint az eredeti mű „létmódja” más, mint a fordításé: az eredetinek más a kulturális kontextusban elfoglalt pozíciója, ezáltal a klasszikusnak tekintett művek esetében értéként halmozódik fel a szövegben az idő múlása, melynek ellenére is meg tudja őrizni a mű a relevanciáját (Kappanyos, 2023: 42). Természetesen a forrásnyelvi mű esetében is érzi az olvasó a nyelvezet archaikusságát, ugyanúgy, ahogy a fordítás öregedését is, ezáltal a különbség valójában nem a szövegvilágban rejlik, hanem a normákban és olvasói elvárásokban.

A műfordító Bernard Hoepffner Ezra Poundot idézi, aki úgy véli, hogy minden generációnak újra kellene fordítania a klasszikusait (Sulser 2008). Szabó Dávid Boris Vian *Elles se rendent pas compte* című regényének újrafordításáról szóló tanulmányában a múltó idő szerepét hangsúlyozza mint az újrafordítások szükségességének egyik fő indokát. Emellett a szerző Jancsó Júliát, Proust újrafordítóját idézi, aki *Az eltűnt idő nyomában* című regényfolyam első kötetének utószavában (2017) kiemeli, hogy a saját fordítása és az első fordítás közötti nagy eltérés arra is visszavezethető, hogy mennyire sokat változtak az elvárások, a módszerek a két fordítás között eltelt több évtized alatt (Szabó 2021: 153–154).

Mindezek mellett az újrafordítás indokának tekinthető az is, hogy a mű helyét és a szerző helyzetét megszilárdítsa a világirodalmi kánonban. Márton László (2021) *Az újrafordítás mint párbeszéd –Észrevételek a Nibelung-ének kapcsán* című tanulmányában Nádasdy Ádám *Isteni színjáték* újrafordítását hozza például, amelynek fontos érdeme az, hogy kiszabadította Dantét az „unalmas klasszikus” kategóriából. Az újrafordítás által Nádasdy bizonyítani tudta, hogy Dante műve nem az a homályos, nehezen érthető szöveg, amelynek az iskola padjaiban ülve megismertük, hanem izgalmas, ma is élő olvasmány (Márton 2021: 23). Márton ellenpéldát is hoz olyan műre, amely magyar célnyelvi újrafordítás hiányában nem tudott „aktualizálódni” a korunkbeli kulturális és irodalmi diskurzusban. Cervantes *Don Quijote* című műve mindmáig Győry Vilmos 1876-os fordításában jelenik meg újra és újra, és az újrafordítás hiánya maga után vonja azt, hogy az olvasó nem érzi eleven műnek a szöveget (Márton 2021: 23).

2. Pilotkutatás

2.1 A kutatás módszertana

2.1.1 Problémafelvetés és kutatási úr

A fentiekben részletesen kifejtettük, hogy az újrafordítás a fordítás gyakorlatának olyan területe, amelyről a fordítók, a kritikusok és a befogadók véleménye nagy mértékben megoszlik: Kell-e újrafordítani? Ha igen, miért? Hogyan fordítsunk újra? Az újrafordított szöveg milyen funkciót tölt be? Mindezek mellett érintettük azt is, hogy a fordítás és újrafordítás időnek és elvárásoknak alávetett tevékenység, mivel az aktuális kor normái, elvárásai és meggyőződései határozzák meg az újrafordítás létjogosultságának kérdéseit és a fordítói stratégiák kritériumait egyaránt.

Magyar és nemzetközi viszonylatban is azt láthatjuk, hogy az újrafordításokról az utóbbi évtizedekben disszertációk és tanulmányok egyaránt születnek, ami alátámasztja a téma fordítástudományi aktualitását (lásd: Berman 1990, Vándor 2009, Gambier 2011, Horváth P. I. 2020, Gulyás 2021, Szabó 2021, Kappanyos 2023, Peeters és Van Poucke 2023).

A kutatósomhoz felhasznált szakirodalmi művekben közös az, hogy az újrafordításhoz a produktum, esetleg a társadalmi és kulturális kontextus felől közelítenek. Ugyanakkor az újrafordításnak vannak olyan oldalai, amelyet sem a kontextusból, sem a célnyelvi szövegből nem ismerhetünk meg, ezek pedig a fordítói stratégiák, a munkafolyamat lépései, a fordítói döntéshozatal módszerei. Pilotkutatásom a fent említett kutatási úrt kívánja betölteni: az újrafordítás gyakorlatában jártas műfordítókkal készített interjúk révén járja körbe az újrafordítás munkafolyamatát és stratégiáit.

2.1.2 A kutatás jellege

Pilotkutatásom feltáró jellegű, empirikus, kvalitatív és folyamatorientált, mivel célja a fordítói viselkedés megértése. Mindebből kifolyólag a kutatás következtései nem általánosíthatóak, hiszen egy-egy esetre épülnek (Károly 2022). A kutatási folyamatban félig strukturált interjúkat alkalmaztam, amelyben az előre megírt kérdések mellett figyelmet fordítottam a válaszadóhoz közelebb álló témák alapos kifejtésére (Eszenyi 2022).

2.1.3 Kutatási kérdések

Interjúkutatásomban a következő kérdésekre kerestem a választ:

1. Milyen fordítási stratégiákat alkalmaznak a műfordítók az újrafordítás során?
2. A munkafolyamat szempontjából miben különbözik az újrafordítás a fordítástól?

Kutatási kérdéseim arra igyekeznek rávilágítani, hogy a műfordítók egy irodalmi alkotás (esetünkben regény) újrafordítása során alkalmaznak-e olyan stratégiákat, melyek révén az újrafordítás folyamata alapjaiban eltér az „egyszerű” fordítástól. Ennek legfontosabb komponense az, hogy a fordító a munkafolyamatban hogyan viszonyul az adott mű korábbi célnyelvi változatához:

1. Előre elolvassa, majd a munkafolyamat során nem használja.
2. A saját fordítás létrehozásának folyamatában párhuzamosan olvassa az előző fordítást is.
3. Akkor néz bele az előző fordításba, ha a munkafolyamatban valamilyen akadályba ütközik (pl. archaizmus, frazéma, nyelvi játék, beszélő név, márkanevek, melyeknek fordítása nem tekinthető automatikus műveletnek).
4. Saját fordításának elkészülte után nézi meg az előző fordítást.
5. A munkafolyamat egyik pontján sem néz bele az előző fordításba, mintegy figyelmen kívül hagyva annak létezését.

Az itt felsorolt stratégiák határozzák meg azt, hogy a fordító csupán egy, vagy pedig két művel dolgozik: amennyiben figyelmen kívül hagyja az előző fordítás létezését, akkor szubjektív értelemben, a munkafolyamat szempontjából az újrafordítás lényegében nem különbözik az első fordítás létrejöttétől. Ezzel szemben, ha a fordító a munkafolyamat bármely pontján reflektál az előző fordításra, akkor valójában három szöveggel dolgozik: a forrásnyelvi szöveggel, a maga által létrehozott célnyelvi szöveggel, és az első fordítással, amelyet kisebb-nagyobb mértékben használ a saját fordításának elkészítésekor.

2.1.4 Az interjú kérdései

Interjúkutatásomban az alábbi kérdéseket tettem fel alanyaimnak:

1. Először az Ön műfordítói háttérére vonatkozóan szeretnék néhány kérdést feltenni:
 - (a) Hol, milyen keretek között tanult Ön franciául?
 - (b) Mikor kezdett műfordítással foglalkozni? Honnan származott ez az érdeklődés az Ön életében?
 - (c) Mikor kezdett el Boris Vian/Antoine de Saint-Exupéry/Albert Camus/Marcel Proust/Émile Zola regényeket olvasni?
 - (d) Mikor, milyen körülmények között adódott lehetősége Boris Vian/Antoine de Saint-Exupéry/Albert Camus/Marcel Proust/Émile Zola regény fordítására, újrafordítására?
2. Fordítói pályafutása során hány mű újrafordításán dolgozott? Melyek voltak ezek?
3. Az egyes regények újrafordítása során milyen módon használta az előző fordítást?

4. Voltak-e olyan részek, mondatok, amelyeket átvett az előző fordításból a saját fordításába?
5. Fel tud idézni olyan nehézségeket, amelyekkel az egyes regények újrafordítása közben találkozott?
6. Mit gondol, a munkafolyamat szempontjából miben különbözik az újrafordítás a fordítástól?
7. Mi a véleménye a Boris Vian /Antoine de Saint-Exupéry /Albert Camus / Marcel Proust /Émile Zola regény előző fordításáról?
8. Van bármi más, amit szeretne hozzáfűzni az újrafordítás témaköréhez?

A kérdéseimből látható, hogy az interjúk során különböző szerzőket és műveket érintettünk, annak függvényében, hogy a műfordítók mely szerző művének újrafordításán dolgoztak. Az alábbi táblázatban összesítem interjúalanyaim nevét, illetve azokat az újrafordított műveket, amelyekről a félig strukturált interjúk során részletesen beszéltünk⁴:

1. táblázat: Az interjúalanyok és az interjúk során érintett fő újrafordítások adatai

Műfordító neve	Az interjú során érintett fő újrafordítások
Ádám Péter	de Saint-Exupéry, A. 2015. <i>A kis herceg</i> . Szeged: Lazi. (ford. Ádám Péter, szerk. Kiss Kornélia) Camus, A. 2016. <i>Az idegen</i> . Budapest: Európa. (ford. Ádám Péter és Kiss Kornélia, szerk. Barna Imre)
Lőrinszky Ildikó	Vian, B. 2014. <i>Ki érti a csajokat?</i> Budapest: Cartaphilus. (ford. Lőrinszky Ildikó, szerk. Szabó Dávid)
Jancsó Júlia	Zola, É. 2013. <i>Nana</i> . Budapest: Ulpius-ház. (ford. Jancsó Júlia, szerk. V. Detre Zsuzsa) Proust, M. 2017. <i>Az eltűnt idő nyomában, I. kötet. Swannék oldala</i> . Budapest: Atlantisz. (ford. Jancsó Júlia, szerk. Miklós Tamás) Proust, M. 2021. <i>Az eltűnt idő nyomában, II. kötet. Virágzó lányok árnyékában</i> . Budapest: Atlantisz. (ford. Jancsó Júlia, szerk. Miklós Tamás) Proust, M. 2024. <i>Az eltűnt idő nyomában, III. kötet. A Guermantes-oldal</i> . Budapest: Atlantisz. (ford. Jancsó Júlia, szerk. Miklós Tamás)

⁴ Interjúalanyaim nevét az interjúk elkészítésének sorrendjében tüntetem fel a táblázatban. A műveknél a műfordító neve mellett a szerkesztő nevét is megemlítem, mivel több interjúalanyom is hangsúlyozta, hogy a megjelenő műfordítás megszületésében jelentős szerepet játszott a szerkesztő.

Műfordító neve	Az interjú során érintett fő újrafordítások
Kiss Kornélia	de Saint-Exupéry, A. 2015. <i>A kis herceg</i> . Szeged: Lazi. (ford. Ádám Péter, szerk. Kiss Kornélia) Camus, A. 2016. <i>Az idegen</i> . Budapest: Európa. (ford. Ádám Péter és Kiss Kornélia, szerk. Barna Imre)

2.1.5 Az adatfelvétel módja és a populáció

Pilotkutatásomban az interjúalanyok kiválasztásának során hozzáférési alapú mintaválasztás révén (Eszenyi 2022) olyan műfordítókkal vettem fel a kapcsolatot, akik francia forrásnyelvi szövegből fordítottak magyarra olyan regényt, amelynek a korábbiakban létezett már ismert magyar fordítása, ezáltal létrehozva egy újrafordított művet. Az interjúk felvételének ideje 2024. november–2025. március volt.

Mind a négy interjú online zajlott, az interjúkat az alanyok hozzájárulását követően mobiltelefonnal vettem fel, majd a hanganyag átíratát Microsoft Worddel készítettem el, amelyet manuálisan javítottam és szerkesztettem. Az interjúalanyaimtól külön engedélyt kértem arra, hogy elkészülő dolgozatomban nevük említésével idézhessenek tőlük, mivel a fordított művek említése által automatikusan azonosíthatóvá válik a műfordító személye is, így nem elképzelhető az anonimitás. Mind a négy interjúalanyom hozzájárult a hangfelvétel elkészítéséhez és a nevük említéséhez egyaránt.

2.2 Domináns motívumok, eredmények

2.2.1 Az előző fordítás használata, vagy befolyásának elkerülése

Az előző fordítás munkafolyamatban játszott szerepéről, annak használatáról Ádám Péter kiemelte, hogy *A kis herceg* című regény újrafordításakor nem használta a regény előző fordítását: „Nem néztem a Rónay György fordítását munka közben, de tiszteletadásképpen egy mondatát betettem az én szövegembe, amit kurziválással jeleztem. Ez egy módja az *hommage*-nak, a tiszteletadásnak.” Ugyanakkor fontos kiemelni, hogy saját fordításának elkészültét követően Ádám Péter részletesebben vizsgálta a Rónay-féle fordítást, és megállapította, hogy „értelmezési különbségek is vannak Rónay kis hercege és a saját kis hercegem között”. Az értelmezési különbségek tekintetében a legérdekesebb példa a mű címe, amelyet Ádám Péter meg szeretett volna változtatni, és *A kis királyfi* címmel megjelentetni az új fordítást, de a kiadó ehhez nem járult hozzá: „Én úgy fordítottam volna, hogy *A kis királyfi*. (...) A *prince* szó nem csak azt jelenti, hogy herceg, hanem elsősorban azt jelenti, hogy *uralkodó*.” Ádám Péter a Kiss Kornéliával együtt újrafordított *Az idegen* című mű munkafolyamata kapcsán is az előző fordítás utólagos olvasásának stratégiájáról számolt be: „Ha egy részt lefordítottunk, mondtam Kornéliának, hogy most nézzük meg ezt Gyergyai fordításában. (...) Utólag olvas-

tuk el.” Kiss Kornélia ezzel egybehangzóan kitért arra, hogy csak egyes szöveg-helyek esetében nézték meg Gyergyai megoldásait: „Volt egy-két dolog, amire kíváncsiak voltunk, hogy Gyergyai hogyan fordította, de rendszeresen, tudatosan nem építettük bele a fordítástechnikába azt, hogy összehasonlítsuk a szövegünket az előző fordítással.”

Albert Camus *Az idegen* című regényének újrafordítása kapcsán Kiss Kornélia műhelynaplójában kitér arra, hogy a munkafolyamat során felmerült az, hogy Ádám Péterrel tartsanak-e meg legalább egy mondatot Gyergyai Albert *Közöny* című fordításából, tiszteletadás céljával: „De rá kellett jönnünk, hogy a fordításunk szövetébe sehogy sem tudunk egy-egy átmentett mondatot beleilleszteni. Ez már csak azért sem lett volna jó ötlet, mivel a *L'Étranger* leghíresebb mondata maga a regény incipitje, kezdőmondata. A fordításunkat pedig nem kezdhettük egy másik fordítótól vett kezdőmondatl.” (Kiss 2021: 168). Az előző fordítás kapcsán Kiss Kornélia azt nyilatkozta, hogy „nem úgy fogtuk fel az újrafordítást, hogy nekünk ehhez a szöveghez (értsd: az előző fordításhoz) kéne igazodnunk. Mi egy teljesen új szöveget akartunk létrehozni.”

Az Elles se rendent pas compte című Boris Vian-regény fordításának folyamatáról Lőrinszky Ildikó kiemelte, hogy a munkafolyamatot megelőzően elolvas-ta Barabás József fordítását, de később, a tényleges munkafolyamat során nem használta az előző fordítást: „Megnéztem Barabás József fordítását, és felmértem, hogy nagyon-nagyon más a szöveg, mint amit én szeretnék. Utána már nem néz-gettem mondatonként a Barabás-fordítást.”

Az előző fordítás befolyásának kapcsán Lőrinszky Ildikó hangsúlyozta, hogy ez az a tényező, amely az újrafordítást számos esetben egy regény első fordításánál lényegesen bonyolultabb munkává teszi: „Az a gond az újrafordítással, hogy két csapdába lehet esni: vagy abba, hogy az ember mániákusan el akar térni az előző fordítástól, vagy abba, hogy tapad az előző fordításhoz, és modoros, furcsa dolgo-kat próbál beleerőltetni a saját szövegébe.” Jancsó Júlia is kitért erre az „újrafordí-tási csapdára”: „Tudatosan biztosan nem vettem át részeket Gyergyai fordításából, sőt, lehet, hogy majdnem mániákusan törekedtem arra, hogy ne legyen egyforma, ha azonos ötletem támadt, akkor inkább módosítottam rajta. (...) Természetesen azért a ritka tömondatok egybe tudnak esni.”

Jancsó Júlia a Proust-újrafordítások kapcsán fontos szerepet tulajdonított a regényfolyam köteteiből készült előző, Gyergyai-féle fordításoknak: „Az általános módszer az volt, hogy amikor én elkészültem a magam változatával, akkor mond-hatni egy kontrollszerkesztésként elolvastam a korábbi fordítást.” A Gyergyai-féle fordítás több szempontból is hasznos munkaeszköznek számított Jancsó Júlia for-dítási folyamatában: egyrészt azon technikai jelenségek esetében, melyek a mai fordító számára már nagyon távoliak, másrészt az egyházi kifejezések esetében, melyeknek terén Gyergyai nagy tudással rendelkezett.

2. táblázat: Az előző fordítás használatának módja

Műfordító neve	Az előző fordítás használatának módja
Ádám Péter	Bizonyos szövegrészek utólagos összevetése, nincs szisztematikus használat.
Lőrinszky Ildikó	Az előző fordítás elolvasása, felmérése a munkafolyamat előtt, nincs használat a fordítás folyamatában.
Kiss Kornélia	Bizonyos szövegrészek utólagos összevetése, nincs szisztematikus használat.
Jancsó Júlia	Az előző fordítás használata a munkafolyamat során kontroll-szerkesztés céljából.

2.2.2 Az előző fordító lehetőségei, az előző fordítás minősége

A négy interjú során érintettük Boris Vian *Elles se rendent compte* című regényének első változatát, a Barabás József tollából származó *És mindez a nők miatt!* című fordítást, a Gyergyai Albert-féle Camus fordítást, amely a *Közöny* címet viseli, Rónay György *A kis herceg* fordítását, Gyergyai Albert Proust-fordításait, illetve Vajthó László *Nana* fordítását.

Ádám Péter *A kis herceg* első fordításának hibái és hiányosságai kapcsán a következő szempontot emelte ki: „Nem hibáztathatom emiatt Rónayt. *A kis herceget* a hatvanas években fordította, akkor nagyon nehéz volt utazni. Nem lehetett az interneten bárminek utánanézni, tehát nem csoda, hogy a fordításával vannak problémák. Mi sokkal közelebb élünk a francia nyelvhez, mint ő a hatvanas években.”

A *Közöny* újrafordításáról értekezve Kiss Kornélia kiemelte, hogy tőle és fordítótársától, Ádám Pétertől is távol áll az a felülstilizálás, ami a korábbi fordítást jellemezte: „Nagyon könnyű elmenni abba az irányba, hogy attól lesz irodalmi vagy szép egy szöveg, hogy mindenféle olyan szavakat belerakunk, amelyek stilisztikailag nem illenek oda. (...) Nem ettől szép a szöveg, hanem attól, hogy mikro- és makroszinten is működik.” A műfordító kisebb fajsúlyúnak gondolja a szövegben a reáliák elveszését, hiszen ezeket a néhai fordító korlátozott lehetőségei magyarázzák: „Kulturális konnotációkat nem ismert föl, mert honnan is tudhatta volna az algériai tengerparton annak a virágnak a nevét? Akkor még nem volt internet.”

Saint-Exupéry *A kis herceg* című művének újrafordítása kapcsán Kiss Kornélia új szempontot világított meg, miszerint Rónay György fordításával nem csupán az a probléma, hogy felülstilizált, hanem az is, hogy gyerekkönyvet csinált egy olyan könyvből, amelyet a szerző nem célzottan gyerekeknek szánt: „*A kis herceg* még kicsit le is van butítva magyarul. Saint-Exupéry nem gyerekmesének szánta, de magyarul valahogy mégis az lett. Emlékszem is, gyerekként tíz- vagy nyolcéves koromban a szüleim megvették nekem, és akkor én olvastam, és csomó mindent

nem értettem belőle, hiszen nem gyereknek való.” Látható tehát, hogy *A kis herceg* újrafordítását – mely a Camus regényéhez hasonlóan Ádám Péter és Kiss Kornélia közös munkája volt –, a szerzői szándék visszaállítása és beteljesítése is indokolta.

Lőrinszky Ildikó szintén kiemeli, hogy Boris Vian regényének Barabás-féle fordítása a mai sztenderdek mentén már nem felel meg a szövegűséggel kapcsolatos elvárásainknak: „Barabás helyenként olyan mértékben eltávolodik a francia szövegtől, hogy a magyar változat valójában energikus átírása az eredetinek. Van, ahol egy egész bekezdést hozzátold a szöveghez.” Ugyanakkor a korábbi fordítóhoz való tiszteletteljes hozzáállás jelentőségét Lőrinszky Ildikó is hangsúlyozta, mivel a korábbi koroknak a maitól eltérő gyakorlataért és elvárásaiért nem feltétlenül a fordító a felelős: „Barabás néha valahogy szellemesebb akart lenni, mint Vian, de ez bocsánatos bűn. Ez egyáltalán nem kritika, nincs benne bántó szándék. Viszont ilyen módon könnyebben vállalta az ember az újrafordítást, mert ma teljesen más koncepcióval közelítünk a szöveghez.”

Jancsó Júlia Gyergyai Albert Proust-fordításai kapcsán hangsúlyozza azt, hogy bár szereti a Gyergyai-féle fordításokat, napjaink normáinak nem felelnek meg: „Én kimondottan szeretem a Gyergyai-fordításokat, de azt gondolom, hogy ma már a szövegűség sokkal jelentősebb, mint a nyugatosoknál volt.”

Mindezek mellett a műfordító kiemeli, hogy különbséget kell tenni *Az eltűnt idő nyomában* első kettő, illetve harmadik kötetének fordításai között: „A harmadik kötetnél érződik, hogy már idős volt Gyergyai. A szerkesztő feltehetőleg nagyon tisztelte őt, tehát nem is nagyon nyúlt bele a szövegbe.” A harmadik kötet megjelenésekor Horváth Andor szerkesztő jelezte, hogy nagyon sok hiba, félrefordítás található a szövegben: „Horváth Andor jelezte a kiadónak, hogy sok a hiba, és felajánlotta, hogy szívesen felülvizsgálja a fordítást. Akkor erre nem került sor, de amikor a Magvető újra kiadta a kötetet, akkor felkérték Horváth Andort a javításra.” Ugyanakkor *Az eltűnt idő nyomában* harmadik kötetében fellelhető hibák javítása akkora munkának bizonyult, hogy a szerkesztő nem tudott időben a végére jutni: „Azt mondta, hogy kétszáz javításnál tartott, amikor le kellett adnia. Nem tudta végigjavítani akkor sem, de az a kiadás már egy módosított változat.”

2.2.3 A fordítás és újrafordítás munkafolyamata közötti különbség

Lőrinszky Ildikó meglátásai alapján láthattuk, hogy az újrafordítást az első fordítás elkészítésétől az különbözteti meg, hogy a fordító kénytelen a forrásnyelvi szöveg – első fordítás – újrafordított szöveg hármában gondolkodni, de a műfordító azt is hangsúlyozta, hogy az előző fordítás segítséget is jelenthet az újrafordítás munkafolyamatában: „Magamnak azt javasolnám, hogy az ember tanulmányozza alaposan a meglévő fordítást, mert abból nagyon sokat lehet tanulni, az erőnyeiből és a hibáiból is. De utána tegye félre, és koncentráljon a saját munkájára.” Lőrinszky Ildikó véleményéhez kapcsolódik Jancsó Júlia, aki szintén azt az álláspontot képviseli, mely szerint az előző fordítás nagy jelentőségű lehet az újrafordítás folyamatában: „Az újrafordítás során van lehetőségünk önmagunkat ellenőrizni. Ez egy

óriási segítség. Az már egyénfüggő, hogy fordítás közben, vagy pedig utána nézi meg a fordító az előző szöveget.”

Ezzel ellentétben Ádám Péter kifejtette, hogy a fordítás és újrafordítás stratégiai között a saját munkafolyamatában nem észlelhető különbség: „Semmiiben nem különbözik az újrafordítás a fordítástól. Majdnem azt mondanám, hogy az írói munkától sem különbözik semmiiben. A fordító fejében nem kész mondat születik meg, hanem egy mondatgondolat, amelyet szavakkal öltöztet fel.”

Kiss Kornélia a fordítás és újrafordítás munkafolyamatának különbségei kapcsán hangsúlyozta, hogy újrafordításon mindig Ádám Péterrel együtt dolgozott, így ez teljesen más munkafolyamat, mint az, amikor mindkét műfordító önállóan dolgozik egy mű fordításán. Ugyanakkor a stratégiák szempontjából Ádám Péter korábban említett véleményéhez csatlakozott: „Szerintem nincs különbség aközött, hogy valami újrafordítás, vagy első fordítása egy teljesen új szövegnek. Ha én egyedül fordítanék újra egy szöveget, akkor sem olvasnám el a már meglévő fordítást, akkor is úgy csinálnám, mintha egy teljesen új szöveget fordítanék.”

3. táblázat: A műfordítók véleménye a fordítás és újrafordítás munkafolyamata közötti különbségekről

Műfordító neve	A fordítás és újrafordítás munkafolyamata közötti különbségről alkotott vélemény
Ádám Péter	„Semmiiben nem különbözik az újrafordítás a fordítástól.”
Lőrinszky Ildikó	„Újrafordítás során az embernek nem egy szövegben kell elmélyednie, hanem kettőben: a forrásnyelvi szövegben és az első fordításban. Emiatt néha kizökken a saját szerepéből.”
Kiss Kornélia	„Nincs különbség aközött, hogy valami újrafordítás, vagy első fordítása egy teljesen új szövegnek.”
Jancsó Júlia	„Az újrafordítás során van lehetőségünk önmagunkat ellenőrizni. Ez egy óriási segítség.”

2.2.4 A fordítás ne legyen sem humorosabb, sem kevésbé humoros, sem irodalmiasabb, mint az eredeti

Az *Elles se rendent pas compte* című Vian-regény első fordításáról, az *És mindez a nők miatt!* című fordításról említettük, hogy Barabás József nagyon szabadon, nagyfokú nyelvi kreativitással és a szöveghűség mai elveinek nem megfelelő módon fordította Viant. Lőrinszky Ildikó hangsúlyozta, hogy „az a szöveg, amit Barabás Józseftől olvastam, sokkal inkább adaptáció. Inkább átírás, mint fordítás, tehát egy Vian ihlette szöveg.” Látható tehát, hogy Barabás József fordításának esetében a szöveghűség mai elvei nem érvényesülnek, mivel a fordító igyekszik fokozni és túlszárnyalni az író humorát, ezáltal egy olyan szöveget létrehozva,

amely a viani világot és játékos nyelvezetet nem hitelesen, hanem „kiszínezve” közvetíti a magyar olvasó felé.

Ádám Péter Albert Camus *L'Étranger* és Antoine de Saint-Exupéry *A kis herceg* című regényének első fordításában ugyanazt kifogásolja: „Bármilyen furcsa is, az a kritikám, hogy irodalmias. Vannak írók és fordítók is, akik úgy képzelik el az irodalmat, mint egy karácsonyfát. Azt gondolják, hogy irodalmi szavakkal feldíszítik a szöveget, és akkor működni fog.” Camus és Saint-Exupéry újrafordítója hangsúlyozza, hogy probléma az, ha a fordított szöveg több, szebb akar lenni, mint az eredeti: „Az irodalmi szövegnek az a halála, ha azt, hogy *néz*, úgy fordítod, hogy *pillant meg*. Ugyanilyen az, ha azt, hogy *elmegy*, úgy fordítod, hogy *távozik*. Ha ilyen szavakat használsz, az egy papírizű szöveg lesz.”

Kiss Kornélia Ádám Péter véleményét támasztotta alá interjúnk során: „Azt gondolom, hogy mind a két fordítás erősen felül volt stilizálva. Ez a legnagyobb baja mindkettőnek. Azt pedig kifejezetten nagyon nagy félrecsúszásnak tartom, hogy *A kis hercegből* gyerekkönyvet csináltak... Csinált a fordítás.” Mindezek mellett Gyergyai Közöny című fordításában „voltak szintaktikai csúszások, például igeidő-problémák. (...) Camus finom humoros szövegrészei nem sikerültek szerintem a fordításban.” Érdekes kiemelni, hogy míg a Vian-regény esetén az első fordítás túlzott mértékben fokozta a forrásnyelvi szöveg humorát, addig Camus *L'Étranger* című művének első fordításában épp az ellenkező problémát azonosította Kiss Kornélia: a finom, humoros részek elvesznek a szövegben.

Gyergyai Albert Proust-fordítása esetén az eredetitől való eltérés felfedezhető a mondatok hosszában is. Jancsó Júlia hangsúlyozta, hogy „éppen a Gyergyai-szöveg olvastán tanultam meg, hogy számomra nem egy elfogadható megoldás az, hogy a rövid mondatokat beleolvassam a hosszúba. Ő sokszor azt csinálta, hogy a gyanúsán rövid mondatot hozzácsapta az előző hosszúhoz.” Mivel Proust szövegei híresek a nagyon hosszú mondatokról, ezért egyértelmű, hogy a rövid mondatok nem véletlenszerűek a szövegben, hanem szándékoltak, plusz üzenetet hordoznak: „A rövid mondatok általában majdnem aforizmák, és erős kontrasztot is jelentenek az előző, hosszú mondatokhoz képest, tehát van egy megállító hatása is, jelzi, hogy »Most tessék kicsit elgondolkodni és figyelni!«”.

2.2.5 A kritikai kiadás jelentősége

Az interjúkérdések felsorolásánál láthattuk, hogy a protokoll nem érintette a művek kritikai kiadásának jelentőségét, ugyanakkor a kutatásból kirajzolódott az, hogy ezeknek a kiadásoknak több esetben is rendkívül jelentős szerepe van az újrafordítások létrejöttében.

Először vizsgáljuk meg Boris Vian *Elles se rendent pas compte* című regényének esetét. Az újrafordítás okairól szóló fejezetben már érintettük, hogy Barabás József a forrásnyelvi szöveg korábbi, öncenzúrázott változatát használta az 1992-ben megjelent fordításhoz, míg a későbbiekben Lőrinszky Ildikónak a 2014-ben

megjelent újrafordítás munkafolyamatában lehetősége volt a kritikai kiadás használatára⁵.

Barabás József tehát még nem használhatta a kritikai kiadást, ezzel szemben Gyergyai Proust-fordításai esetén Jancsó Júlia megemlítette, hogy a harmadik kötet fordításához „nem az akkori, korszerű kritikai kiadást használták – ezt nem is tudom, hogy miért nem –, tehát szöveghelyek máshol vannak a kötetben, mint az újrafordításban”. Az újrafordítás során Jancsó Júlia már mindhárom kötet esetében (értsd: *Az eltűnt idő nyomában* első három kötete) az újabb kritikai kiadást használta. Bár az első két kötetnek Gyergyai idejében még nem létezett a kritikai kiadása, a későbbiekben, a harmadik kötet fordításához már lehetősége lett volna a kritikai kiadást használni. Ugyanakkor Gyergyai „az első kiadásokból fordított korábban, így következetesen ezt folytatta. Tehát a maga módján ő következetes volt.” A kritikai kiadás és a Gyergyai által használt első kiadás között lényeges különbséget láthatunk: „Az első kiadásban vannak kihagyott részek, melyek a kritikai kiadásban már szerepelnek, és vannak szövegrészek, amik máshova kerültek.”

Az, hogy a fordító a szöveg melyik változatát használja a munkához, nem csupán az újrafordítás esetében volt kérdés: „Van olyan kötet, aminek rövidebb szövegváltozatát is publikálták. Ha megnézi az ember a különböző kiadásokat, akkor mindegyik máshol kezdődik és máshol végződik. Az látszik, hogy Proust a negyedik kötet után már nem tudta átnézni a továbbiakat. A kiadók és a szerkesztők próbáltak valahogy döntésre jutni, hogy mi lenne a szerintük véglegesnek vélt változat.”

Látható, hogy a kritikai változat használatának lehetősége komplex helyzet elé állítja a fordítót: mivel Proust maga nem tudta véglegesíteni regényfolyamának utolsó kötetét, így ez a munka a jövő kiadóira és szerkesztőire hárult. Az, hogy melyik kiadást használjuk, természetesen nagy mértékben befolyásolja a célnyelvi produktumot, ezáltal pedig a mű magyarországi recepcióját is.

3. Összegzés

Az interjú során Lőrinszky Ildikó kiemelte, hogy az újrafordítás kérdése az utóbbi években Magyarországon is népszerű traduktológiai témává nőtte ki magát. Az újrafordítás szándéka, igénye mögött számos ok állhat, ahogy azt az elméleti bevezetőben is láthattuk: esetenként a kiadó vagy a fordító úgy ítéli meg, hogy az előző fordításban sok a hiba, más esetekben nem nyelvi hibákról, félrefordításokról van szó, hanem arról, hogy a fordítás elöregedett, ezáltal pedig a klasszikus mű elveszíti legnagyobb értékét, a generációkon átívelő érvényességet. A harmadik eset az, amikor egy fordítás jogai elkerülnek egy kiadótól, és ahhoz, hogy a művet meg tudják tartani, új fordítást kell kiadniuk. Látható tehát, hogy az újrafordítás igénye és szükségessége nem csupán a konkrét műben keresendő: rendkívül fontos

⁵ Az itt említett kritikai kiadás: Vian, B. 2000. *Œuvres complètes*. Tome IV. Paris: Fayard.

a nyelv változása, a társadalmi- és kulturális kontextus, illetve bizonyos esetekben a jogi kérdések is.

Az újrafordítás komplex munkafolyamat, amely az első fordítás elkészültével szemben sajátos nehézségeket mutat. Míg egy mű első fordításának munkafolyamatában a fordító a forrásnyelvi szöveggel és a célnyelvi szöveggel dolgozik, addig az újrafordítónak reflektálnia kell a mű első fordítására is, olyan módon, hogy szembeszegül annak megoldásaival, vagy éppen tudatosan választ az előzőhöz hasonló nyelvi fordulatokat. A nehézségek mellett ugyanakkor interjúkutatásom rámutatott arra is, hogy az előző fordítás létezése könnyítő tényező is lehet az újrafordítás folyamatában, hiszen ahogy Jancsó Júlia is említette, az újrafordító kontrollszerkesztésként elolvashatja az előző fordítást, és ahogy Lőrinszky Ildikó hangsúlyozta, sokat tanulhat is belőle.

Interjúkutatásom eredményeképp a műfordítás mai normáira nézve a legfontosabb következtetés az, hogy a szöveghűség olyan szempont, amelyet a műfordítónak rendkívül fontos szem előtt kell tartania. Ezáltal a fordító arra törekszik, hogy úgy gondolati, mint stílári szinten hitelesen közvetítse azt, amit az alkotó létrehozott a forrásnyelvi szövegben, és mindezt olyan módon teszi, hogy a célnyelvi olvasó reális képet kaphasson az eredeti műről. Mivel ez a norma a huszadik században még sokkal kisebb mértékben volt jellemző, Albert Camus, Antoine de Saint-Exupéry, Émile Zola, Marcel Proust és Boris Vian regényeinek esetében egyaránt azt figyelhettük meg, hogy a regények első fordítói más elvárások mentén dolgoztak: a fordításban helyet kaptak az eredetiben nem szereplő humoros fordulatok és irodalmias kifejezések egyaránt, vagy éppen a mondatok száma, szerkezete változott meg.

Mindebből kifolyólag az újrafordításra tekinthetünk úgy, mint visszatérésre az eredetihez. A fordítástudattal nem rendelkező olvasó nem a fordításra és a fordító stílusára nézve von le következtetéseket, hanem a szerzőre vonatkozóan. A fordítónak nagy felelőssége, és a fordítás minőségének nagy szerepe van abban, hogy az adott műnek és szerzőnek hogyan alakul a célnyelvi recepciója, ezért rendkívül fontos, hogy a műfordítás a lehető legnagyobb mértékben törekedjen arra, hogy hiteles és szöveghű legyen, visszaállítva és kijavítva azon szövegrészeket, amelyek az előző fordításban mai elvárásaink szerint nem megfelelően lettek visszaadva.

Irodalom

- Ádám P. 2015. Miért kell a Közönyt újrafordítani? *Nagyvilág* 60. évf. 7. szám. 810–815.
- Berman, A. 2025. Az újrafordítás mint fordítási tér. Fordította: Gabányi Réka Rebeka. *Fordítástudomány* 27. évf. 1. szám. 181–186. <https://doi.org/10.35924/fordtud.27.1.16>
- Eszenyi R. 2022. Kérdőívek és interjúk a nyelvi közvetítés kutatásában. In: Klaudy K., Robin E., Seidl-Péché O. (szerk.) *Bevezetés a fordítás és a tolmácsolás kutatómódszertanába I. Általános rész*. Budapest: ELTE FTT–MANYE Fordítástudományi Szakosztály. 77–91. <https://doi.org/10.21862/kutmodszertan1/5>

- Gambier, Y. 2011. La retraduction: Ambiguïté et défis. *Autour de la retraduction. Perspectives littéraires européennes*. Paris: Éditions Orizons. 49–66.
- Gulyás A. 2021. Új területek és témák a műfordítások kutatásában. *Modern Nyelvoktatás* 27. évf. 3–4. szám. 23–30. <https://doi.org/10.51139/monye.2021.3-4.23.30>
- Horváth P. I. 2020. Ha van Bicska Maxi, miért nincs Égjáró Lukács? A beszélő nevek fordítása. *Névtani Értesítő*. 42. évf. 85–107. <https://doi.org/10.29178/NevtErt.2020.5>
- Jancsó J. 2017. Utószó. In: Marcel Proust: *Az eltűnt idő nyomában. Swannék oldala*. Budapest: Atlantisz Kiadó. 447–450.
- Kappanyos A. 2023. Kényszer és kihívás: Mivégre fordítunk újra. *Alkalmazott Nyelvészeti Közlemények*. 16. évf. 1. szám. 35–48.
- Károly K. 2022. A nyelvi közvetítés empirikus kutatásának módszerei. In: Klaudy K., Robin E., Seidl-Péché O. (szerk.) *Bevezetés a fordítás és a tolmácsolás kutatómódszertanába I. Általános rész*. Budapest: ELTE FTT–MANYE Fordítástudományi Szakosztály. 27–58. <https://doi.org/10.21862/kutmodszertan1/3>
- Kiss K. 2021. Klasszikus újragondolva – Gondolatok Albert Camus *L'Étranger* című művének újrafordításáról. In: Gulyás A., Mudriczki J., Sepsi E., Horváth G. (szerk.) *Klasszikus művek újrafordítása*. Budapest: KRE–L'Harmattan Kiadó. 161–169.
- Ladmiral, J.-R. 2011. Nous autres traductions, nous savons maintenant que nous sommes mortelles... *Autour de la retraduction. Perspectives européennes* Paris: Éditions Orizons. 29–48.
- Lamy, L. 2010. Compte rendu de Antoine Berman. L'Âge de la traduction. « La tâche du traducteur » de Walter Benjamin, un commentaire. *Traduction, terminologie, rédaction*. Vol. 23. No. 2. 227–290. <https://doi.org/10.7202/1009168ar>
- Márton L. 2021. Az újrafordítás mint párbeszéd – Észrevételek a Nibelung-ének kapcsán. In: Gulyás A., Mudriczki J., Sepsi E., Horváth G. (szerk.) *Klasszikus művek újrafordítása*. Budapest: KRE–L'Harmattan Kiadó. 23–33.
- Nida, E. 1964. *Toward a Science of Translation*. Leyden: Brill. <https://doi.org/10.1163/9789004495746>
- Noszlopi-Éltető K. 2025. Beszélő nevek Boris Vian *Tajtékos napok* című regényének magyar, román és angol fordításaiban. In: Nagy, S. I. (szerk.) *Társadalom, kultúra, nyelv. Filológia tágabb kontextusban*. Budapest: MTA Modern Filológiai Társaság. 199–211.
- Peeters, K., Van Poucke, P. 2023. Retranslation, thirty-odd years after Berman. *Parallèles*. Vol. 35. No. 1. 3–27.
- Szabó D. 2021. Csajok újrafordítva – Boris Vian *Elles se rendent pas compte* című regényének magyar fordításairól. In: Gulyás A., Mudriczki J., Sepsi E., Horváth G. (szerk.) *Klasszikus művek újrafordítása*. Budapest: KRE–L'Harmattan Kiadó. 153–160.
- Vándor J. 2009. Adaptáció és újrafordítás. Doktori értekezés. Kézirat. ELTE BTK Nyelv- tudományi Doktori Iskola, Fordítástudományi Doktori Program. <http://hdl.handle.net/10831/46215>

Források

- de Saint-Exupéry, A. 1984. *A kis herceg*. Budapest: Móra Kiadó. (ford. Rónay György)
- de Saint-Exupéry, A. 2021. *A kis herceg*. Szeged: Lazi Kiadó. (ford. Ádám Péter)
- Camus, A. 1983. *Közöny*. Budapest: Európa Kiadó. (ford. Gyergyai Albert)

- Camus, A. 2016. *Az idegen*. Budapest: Európa Kiadó. (ford. Ádám Péter és Kiss Kornélia)
- Proust, M. 2006. *Az eltűnt idő nyomában, I. kötet. Swann*. Budapest: Magvető Kiadó. (ford. Gyergyai Albert)
- Proust, M. 2017. *Az eltűnt idő nyomában, I. kötet. Swannék oldala*. Budapest: Atlantisz Kiadó. (ford. Jancsó Júlia)
- Proust, M. 2006. *Az eltűnt idő nyomában, II. kötet. Bimbózó lányok árnyékában*. Budapest: Magvető Kiadó. (ford. Gyergyai Albert)
- Proust, M. 2021. *Az eltűnt idő nyomában, II. kötet. Virágzó lányok árnyékában*. Budapest: Atlantisz Kiadó. (ford. Jancsó Júlia)
- Proust, M. 2006. *Az eltűnt idő nyomában, III. kötet. Guermantes-ék*. Budapest: Magvető Kiadó. (ford. Gyergyai Albert)
- Proust, M. 2024. *Az eltűnt idő nyomában, III. kötet. A Guermantes-oldal*. Budapest: Atlantisz Kiadó. (ford. Jancsó Júlia)
- Zola, É. 2006. *Nana*. Budapest: Kossuth Kiadó. (ford. Vajthó László)
- Zola, É. 2013. *Nana*. Budapest: Ulpius-ház. (ford. Jancsó Júlia)
- Vian, B. 1974. *Elles se rendent pas compte*. Párizs: Eric Losfeld.
- Vian, B. 1992. *És mindez a nők miatt!* Budapest: Láng Kiadó. (ford. Barabás József)
- Vian, B. 2014. *Ki érti a csajokat?* Budapest: Cartaphilus Kiadó. (ford. Lőrinszky Ildikó)
- Vian, B. 2010. *Œuvres romanesques complètes*. II. Kötet. Párizs: Bibliothèque de la Pléiade. Gallimard.
- Vian, B. 1947. *L'Écume des jours*. (https://www.ebooksgratuits.com/pdf/vian_ecume_des_jours.pdf)
- Vian, B. 1996. *Spuma zilelor*. Bukarest: Editura Univers. (ford. Sorin Mărculescu)
- Vian, B. 2011. *Spuma zilelor*. Bukarest: Editura Univers. (ford. Diana Crupenschi)

Internetes hivatkozások

- Berman, A. 1990. La retraduction comme espace de la traduction. *Palimpsestes* No. 4. 1–7. <https://doi.org/10.4000/palimpsestes.596>
- Nádasdy Á. 2019. *Miért prózában?* <https://ketezer.hu/2020/12/nadasdy-adam-miert-prozaban/>
- Sulser, E. 2008. *Retraduire les classiques*. <https://www.letemps.ch/culture/retraduire-classiques?srsId=AfmBOoo31MKa9J7VBxl6-Fz2ZZ-X99hi7LmVbkUzREYOT-3HP7efdV60G>

TransELTE 2025

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Nyelvi Közvetítés Intézete, Fordító- és Tolmácsképző Tanszék (Budapest, 2024. március 19–21.)

Bajnógel Dóra

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem, Nyelvtudományi Doktori Iskola,
Fordítástudományi Doktori Program

E-mail: dora.bajnogel@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0000-0091-090X>

Varga Lilla

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem, Nyelvtudományi Doktori Iskola,
Fordítástudományi Doktori Program

E-mail: 1999vargalilla@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0006-1103-8903>

Az ELTE Fordító- és Tolmácsképző Tanszéke idén 27. alkalommal rendezte meg hagyományos fordítástudományi konferenciáját, amely a *Professzionális és nem professzionális nyelvi közvetítés a mesterséges intelligencia korában* címet kapta.

A konferencia nyitónapján, március 19-én Seresi Márta, az ELTE Fordító- és Tolmácsképző Tanszék adjunktusa üdvözölte a jelenlévőket, majd Desiré Bonisnak adta át a szót. A holland nagykövetszagon az AI gyorsütemű térnyeréséről és a nyelv leegyszerűsödésének korrelációjáról ejtett szót, továbbá felhívta a figyelmet az innovatív technológia esetleges veszélyeire, miközben hangsúlyozta: fontos, hogy empátiával forduljunk a nyelv felé.

Ezt követően Lénárd Zsuzsanna, a flamand kormány budapesti kirendeltség-vezetője foglalta össze az előző évek fontos eseményeit, átadva a szót Robin Edinának, a Fordító- és Tolmácsképző Tanszék, valamint az ELTE Fordítástudományi Doktori Program vezetőjének, hogy elmondja köszöntőbeszédét.

A plenáris előadássorozatot Isabelle S. Robert kezdte meg, akinek kutatása az utószerkesztési készségek értékelésére összepontosít, különös tekintettel a fordítási döntések megindoklásának képességére – ennek intézményesített keretek között történő fejlesztését előremutatónak tartja.

A következő előadó, Luc van Doorslaer (University of Tartu, KU Leuven) a városi fordításkutatásról beszélt, rávilágítva arra, hogy a fordítás sokkal több, mint pusztán nyelvi közvetítés. Oktatási tapasztalataira építve hangsúlyozta, hogy a mesterséges intelligencia korában a fordítói hivatást érintő, hirtelen végbement változások miatt a hallgatók számára kulcsfontosságú a kritikai gondolkodás képességének elsajátítása. Kiemelte továbbá: tapasztalatai szerint napjainkban az is ritka kombináció, hogy valaki egyszerre birtokában legyen a jó olvasási és íráskészségnek. Előadásában különböző fordításdefiníciókat és etimológiai megközelítéseket mutatott be, hivatkozva többek között Chestermanra, valamint a mesterséges intelligenciával folytatott beszélgetéseit is elemezte, bemutatva a technológiai fejlődés hatását a fordítás fogalmának változására. Hangsúlyozta, hogy a fordítók szakmai pozíciójának megerősítéséhez lényeges megérteni, mi teszi fenntarthatóvá a fordítást, emellett pedig továbbra is fontos – még a jelenlegi, dinamikusan változó környezetben is –, hogy kialakítsuk a szükséges megküzdési stratégiákat.

A továbbiakban Lesznyák Mária, Sermann Eszter és Bakti Mária, a Szegedi Tudományegyetem kutatói mutatták be közös eredményeiket. Kutatásuk rámutatott, hogy az utószerkesztés hatékonysága nagymértékben függ a szöveg ismerőségétől és a fordítási folyamatban résztvevők nyelvi kompetenciájától, ha azonban a szöveg tartalmilag vagy formai szempontból túl bonyolult, az említett előnyök elhalványulnak.

Jorge Díaz Cintas (a London University College professzora) előadásában az audiovizuális fordítás és a mesterséges intelligencia kapcsolatát vizsgálta, különös tekintettel az új technikai kihívásokra és azok megoldásaira. Bemutatta az úgynevezett OONA szoftvert, amely segíthet a feliratozásban használt gépi fordítás hatékonyságának növelésében, valamint kitért az AI adatelemzésben, automatizálásban és tartalomkészítésben betöltött szerepére. Emellett felhívta a figyelmet a mesterséges intelligencia etikai vonatkozásaira is, amelyek meghatározóak lehetnek a fordítói szakma jövőjének alakulásában.

Irene Ranzato, a római Sapienza Egyetem professzora a feminista mozgalmak hatására az 1960-as években kibontakozó „gender studies” fordítástudományban betöltött helyét vizsgálta. Kiemelte, fontos arra ösztönözni a hallgatókat, hogy folyamatosan fejlesszék kritikai gondolkodásukat, aminek eredményeként képessé válhatnak a hagyományos értékek és sztereotípiák megkérdőjelezésére. A kutatásaihoz elvégzett tesztekben LGBTQ+ témák kapcsán figyelte meg a diákok lexikai ismereteit, fogalmi tudását és reflexióit. Az eredményekből többféle konklúzió is levonható: bizonyos tanulók nagyon tudatosan kezelték a szexuális tartalmakat érintő kérdéseket, azonban összességében kifinomultabban reagáltak a kulturális eltérések megjelenésére, mint az általános értelemben vett érzékeny témákra.

Patrick Zabalbeascoa, a barcelonai Pompeu Fabra Egyetem professzora előadásában a fordításelmélet és az audiovizuális fordítás új szempontjait tárgyalta, visszautalva a Jakobson és Holmes teremtette hagyományokra. Felhívta a figyelmet a fordítás szűk és tág értelmezésének különbségtételére, valamint a kreatív fordítással összefüggésbe hozható manipulációelméletéről is beszélt. Megosztotta

azzal kapcsolatos megfigyeléseit is, hogy milyen értékeket szükséges hozzáadnia a humán fordítónak a gépi fordításhoz, olyan szempontokat alkalmazva vizsgálatában, mint az ambíció és a szubjektivitás.

Emília Perez, a Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem professzora, előadásában szót ejtett a médiahozzáférés előmozdítását célzó jogi és szakmai törekvésekről, amelyek egyre inkább kiterjednek az audiovizuális fordítás minőségi követelményeire is. Hangsúlyozta, egyéb szempontok számbavételével, hogy kiemelt figyelmet kell fordítanunk a mellékszereplők egyértelmű azonosítására, a drámai zene és a kifejező csendek érzékeny tolmácsolására, valamint a többnyelvű és multikulturális jellemzők hiteles megjelenítésére, miközben a technológiai fejlődés új távlatokat nyit a média akadálymentesítésében.

A konferencia fénypontjaként a csütörtöki szekció Klaudy Kinga professzorasszony ünnepélyes köszöntésével kezdődött, akinek 80. születésnapja alkalmából fordítástudománnyal foglalkozó hazai és külföldi kollégák osztották meg a Klaudy tanárnő megkerülhetetlen életművéhez fűződő személyes emlékeiket és elismerő gondolataikat.

Anthony Pym, a nemzetközi fordítástudomány jeles képviselője saját kezdeti útkereséséről mesélt, amikor 1992-ben Szombathelyen a *Transfere Necesse Est I. Konferencián* először találkozott Klaudy Kingával és az európai fordítástudomány törekvéseivel – némi zavarral, de annál nagyobb kíváncsisággal. Beszédében kiemelte a gyors ütemű változásokat, és azok hatását személyes pályafutására és a magyarországi fordítástudomány fejlődésére. Kifejtette, ahogy a magyar fordítástudomány formálódik az évek alatt, az állandó, nemzetközileg is hasznosítható eredményeket hoz. Mindez – hangsúlyozta – nagyban köszönhető Klaudy Kinga munkásságának, amely előtt maga is tisztelettel adózik.

Károly Krisztina, a Nyelvtudományi Doktori Iskola vezetője több mint harmincéves ismeretségükre visszatekintve arról beszélt, milyen nehéz feladatnak bizonyult méltó ajándékot találni Klaudy Kinga számára. Hiszen, ahogy fogalmazott, a professzorasszony annyi mindent adott másoknak – a teljesség igénye nélkül: hazai és nemzetközi fordítástudományi konferenciákat szervezett, megalapította a Fordítástudományi Doktori Programot, valamint a *Fordítástudomány* című folyóiratot –, hogy azt tárgyi ajándékokkal szinte lehetetlen lenne viszonzni. Neki köszönhetjük azt a tudományos szilárdságot és megalapozottságot, amellyel a magyar fordítástudomány alapköveit letette.

Robin Edina könnyedebb, de ugyanakkor mélyen emberi hangvételű beszédét humoros megjegyzésével indítva a – Klaudy Kinga által bevezetett – explicitáció terminusára hivatkozott. Kiemelte, hogy Klaudy Kinga nemcsak a tudományág magyarországi létrejöttét alapozta meg, de máig aktívan dolgozik abban: publikál, kutat, alkot, ezzel továbbra is példát mutatva a tudományterület fiatal kutatói számára. A tanszékvezető asszony több, Klaudy professzorasszonnyal kapcsolatos emlékét is megosztotta a hallgatósággal: egy vizsgaszituációban például a hallgatók csalódottságot éreztek, amikor megtudták, hogy Robin tanárnő vizsgáztatja őket, mivel ragaszkodtak volna ahhoz, hogy személyesen találkozhassanak Klaudy

Kingával. A doktoranduszok disszertációit bemutató kötetben fellelhető 176 hivatkozás is azt jelzi, hogy a magyar fordítástudomány szilárdan támaszkodik Klaudy tanárnő munkásságára. A hallgatók szavaival élve: ő a „fordítástudomány nagyasszonya”, „egy élő legenda”.

Sereg Judit adta át a tanszék ajándékát a professzorasszonynak: egy különleges kötetet, amely a doktori hallgatók személyes történeteit, emlékeit és fényképeit gyűjti egybe.

Ezután következett a konferencia – elfogulatlanság nélkül állíthatóan – legizgalmasabb előadása, amelyben a résztvevők meghallgathatták Klaudy Kinga beszédét, aki retrospektív módon, fényképei és beszámolója által betekintést engedve személyes emlékeibe, vezette végig életművén a hallgatóságot, osztatlan sikert aratva szavaival.

A Klaudy tanárnő különleges személyének és páratlanul gazdag életművének szóló bensőséges, mégis ünnepélyes köszöntést méltó módon koronázta meg a résztvevők álló tapsa.

A konferencia Olgyay-Fekete Judit előadásával folytatódott, aki a gépi fordítások minőségértékelésének lehetőségeit vizsgálta, különös tekintettel a humán és automatikus kiértékelési módszerek összevetésére. Bemutatta a referenciafordításon alapuló (pl. BLEU, chrF, TER, COMET, Levenshtein-távolság), valamint a referencia nélküli (pl. QUEST) automatizált értékelési eljárásokat, és kitért az ISO 5060 szabványra is, amely a szakfordítások humán értékelésének egységesítését célozza. Saját kutatásában megállapította, hogy bár a kis hibák száma magasabb, a szövegminőséget leginkább a nagy hibák befolyásolják, és a lektorálás minden esetben további minőségi javulást eredményezett. A humán és gépi értékelés korrelációja alacsonynak bizonyult, így a konklúzió szerint az utószerkesztett szövegek lektorálása elengedhetetlen, az értékelési módszerek kombinálása pedig indokolt a pontosabb minőségmegítélés érdekében.

Ezután következett Móricz Kristóf és Tóth Boglárka, az ELTE FTT oktatóinak előadása, akik a technológiai kompetencia tolmácsolásban betöltött növekvő szerepét mutatták be. Ismertették az általuk tervezett és vezetett egyetemi kurzust, amely a CAI-eszközök (pl. terminológiai adatbázisok, tolmácsolást segítő szoftverek, AI, Zoom) használatába vezeti be a hallgatókat. A szeminárium célja a jövő tolmácsai számára elengedhetetlen alkalmazkodókészség fejlesztése, amely segíteni fogja őket abban, hogy a lehető legjobban eligazodjanak a változó technológiai környezetben. A program számos kihívással néz szembe, amely érinti az oktatók folyamatos képzését és az eszközök beszerzését. Hosszú távú terveik között szerepel a tantárgy kötelezővé tétele is.

Bakó Balázs doktorandusz hallgató előadásában a menekültügyi tolmácsolás sajátosságait mutatta be interjúk kutatásának eredményei alapján. Rámutatott, hogy Magyarországon jelenleg közel hatvanezer menekült tartózkodik, miközben a menekültügyi tolmácsolás jogi szabályozása még mindig nem egyértelmű. A nemzetközi és hazai jogi háttér mellett a közösségi tolmácsolás elméleti keretét is ismertette. Kutatása során olyan kérdéseket vizsgált, mint a tolmács szerepe,

szükséges kompetenciái, a tolmácsolás érzelmi mélységei, valamint a szervezeti együttműködések. Az előadás fontos hiányterületre világított rá a hazai tolmácsképzés és jogszabályi környezet szempontjából.

A doktoranduszok előadását a Translating Europe Workshop követte. Mareks Graudins, az Európai Bizottság Fordítási Főigazgatósága (DGT) magyar és szlovén nyelvi osztályának vezetője, magyarul tartotta meg beszédét, amelyet azon tény ismertetésével kezdett meg, hogy már negyedik alkalommal működik együtt az ELTE és az Európai Bizottság Fordítási Főigazgatósága közösen a TransELTE lebonyolításában, jelezve a kapcsolat fontosságát. Előadásában a mesterséges intelligencia okozta változásokkal foglalkozott. Felhívta a figyelmet arra, hogy a technológiai fejlődés hatékonyra teszi ugyan a munkát, de a változásokhoz való folyamatos alkalmazkodás egyúttal kihívást is jelent a fordítók, oktatók és egyéb szakemberek számára.

A konferencia március 21-i, péntek délelőtti plenáris ülését Németh Balázs Sándor, a Magyar Közlönykiadó és Igazságügyi Fordítóközpont Zrt. vezérigazgatója nyitotta meg. Beszédében kiemelte az MI-fejlesztési projektekben betöltött markáns szerepét. Rámutatott, hogy a minőségbiztosítási kérdések egyre fontosabb szerepet kapnak, különösen a kormány nemzetközi együttműködéseinek tükrében, ami folyamatos átalakulásokat eredményez. Emellett hangsúlyozta a technológiai és adatbiztonsági kérdések fontosságát, és az önértékeléssel kapcsolatos, egyre sürgetőbb megpróbáltatásokat. A vezérigazgató úr célként fogalmazta meg a társadalom folyamatos informálását, és arra buzdította a konferencián megjelenteket, hogy vegyenek részt hasonló eseményeken, mivel az ilyen találkozók a tudásmegosztás és információcsere által nagyban segítik a jövőkép kialakítását.

Nagy Levente, az MKIFK (Magyar Közlönykiadó és Igazságügyi és Igazságügyi Fordítóközpont Zrt.) lektori irodájának vezetője többek között az OFFI (Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda) és a MKIFK együttműködéséről beszélt előadásában. Az OFFI berkein belül zajló szakmai változásokkal egyidőben számítanak a külsősök munkájára is, és külön csapatot hoztak létre a szakszerű előkészítés biztosítására.

Anthony Pym előadásában az automatizált fordítások és a kockázatkezelés kérdéseit tárgyalta. Kiemelte, hogy a neurális gépi fordítás (NMT) költségei meghaladják annak előnyeit, és bár az NMT nem csökkentette a megrendelések számát, az AI-eszközökbe való befektetés drága, és csak hosszú távon hozhat hasznot. A kockázatsökkentési stratégiák közül kiemelte a humán utószerkesztés, valamint az eszközök fejlesztésének és a nyelvek priorizálásának szükségességét.

Horváth László előadásában a generatív AI felsőoktatási keretek között vizsgált kihívásait és lehetőségeit mutatta be. Kiemelt néhány adatvédelmi, tartalmi és gondolkodási nehézséget, amelyet a kutatás résztvevőinél tapasztaltak. A technológia előnyeinek kihasználása mellett fontosnak ítélte a szintetikus gondolkodás megerősítését, amely segítségével az egyén képes különböző, látszólag egymástól eltérő információkat, nézőpontokat vagy elemeket összekapcsolni, és ezekből új, egységes prekonceptiókat létrehozni, majd meg is erősíteni azokat.

Klenk Márk és Kanász Zsanett az MKIFK-nál alkalmazott AI-megoldásokat mutatták be, különös figyelmet fordítva az iratfelismerésre, iratbesorolásra és OCR-támogatásra. Gyakorlati munkájuk során végzett kutatásaik alkalmával azt tapasztalták, hogy az OCR jól működik sabloniratoknál és nehezen olvasható szövegek esetén, táblázatok és aláírások feldolgozása során azonban már problémák merültek fel a használata során. Terminológiai munkák használatában az AI nyelvi pontossága előnyös ugyan, de nem mindig találja meg a fontos kifejezéseket, így minőség-ellenőrzés (QA – quality assurance) lefuttatása indokolt.

Nagy Levente az MKIFK személyi okmányok fordításának folyamatát ismertette, kiemelve, hogy a szövegek típusa – például ismétlődő, elmosódott vagy CAT-eszközzel fordítható – meghatározza a fordítási utat. A sablonok használata nemcsak az egységes minőséget és árazást segíti, hanem az adatvédelmet is, például a személyes adatok anonimizálásával és a változó elemek pontos jelölésével.

Gáspár Endre az Igazságügyi Minisztérium jogszabályfordítási programját mutatta be, amelynek köszönhetően a minisztérium 2017 óta több mint ötvenezer dokumentumot fordított angolról magyarra. Kiemelte, mennyire fontos a jogi szaknyelv sajátos jellemzőinek ismerete, különös tekintettel arra a tényre, hogy a jogi zsargon sosem kreatív, és gyakran előfordulnak jelentésmódosulások is, amelyek szintén különleges figyelmet érdemelnek. A Termin projekt során 3500 jogi terminust dolgoztak ki együtt az OFFI-val.

Paweł Korpál a tolmács érzelmi aspektusait vizsgálta, különösen a konferenciák és közösségi tolmácsolás során. Beszélt arról a 2019-es projektről, amelyben negatív és semleges érzelmi töltetű videókat használtak, és megállapították, hogy a semleges jellegű videó tolmácsolásához kevesebb felkészülési időre volt szükségük a nyelvi közvetítőknek. A kutatás megerősítette, hogy az érzelmi nyelvezet hatással van a produkció időtartamára, de nem mutatott egyértelmű eredményt a tolmácsolás irányára nézve.

Eszenyi Réka, Bánya Borbála és Lakos Renáta kutatása a hangzó nyelvi és a grafikus tolmácsolás, valamint a kommunikációs akadálymentesítés kérdéseit vizsgálta. Az írótolmácsolás definíciója szerint a hangalapú információk írott formában való megjelenítését jelenti, amely lehet szinkron vagy aszinkron. Az akadálymentesítés során különböző segédtechnikákkal történik a gépelés, és vizualizálásként grafikus rögzítést alkalmaznak, mivel az emberi agy 80%-a vizuális információval dolgozik.

Az ELTE Fordító- és Tolmácsképző Tanszékének fordítástudományi konferenciája a 2025-ös évben is tudományos körökben népszerű programnak bizonyult, ám idén kilépett ezen keretei közül, tekintve, hogy az eseményt megkoronázta az az ünnepi gesztus, amellyel a fordítói közösség a tudományág egyik legjelesebb képviselőjét – jelen folyóirat alapító-főszerkesztőjét –, Klaudy Kingát köszöntötte. A professzorasszony neve eggyé vált a magyarországi fordítástudomány fogalmával, ám személyének és egyéniségének sokszínűsége, eleganciája és a tanítványainak, kollégáinak szentelt értő figyelme és törődése messze túlmutat tudományos munkásságán. Ha visszagondolunk Nida szavaira, aki szerint maga a fordító a

központi elem a fordításban¹, akkor arra a következtetésre juthatunk, hogy a fordítástudomány középpontjában pedig a képzett fordításkutató áll – és mindenki, aki találkozik ezzel a tudományággal, méltán lehet hálás Klaudy tanárnőnek, aki fáradhatatlan munkájával lehetővé tette, hogy a fordítás érdekes kérdéseit boncolgatva egy-egy pillanatra mindannyian központi szerepbe kerüljünk, visszatalálva önmagunkhoz. Szeretettel ajánljuk a folyóirat ezen cikkét, tiszteletünket kifejezve, Klaudy Kinga professzorasszonynak.

¹ Eredeti idézet: „The translator himself is the focal element in translating.” In: Nida, E. A. 1964. *Toward a Science of Translating*. Leiden: Brill, 145.

„Nyelvhasználat és nyelvoktatás a mesterséges intelligencia korában”

XXX. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus.

***Josip Juraj Strossmayer Tudományegyetem, Bölcsészettudományi
Kar (Horvátország, Eszék, 2025. április 14–15.)***

Besznyák Rita

Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem
Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar, Idegen Nyelvi Központ

E-mail: beszrita@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0000-3502-2099>

Dodé Réka

ELTE Nyelvtudományi Kutatóközpont

E-mail: dode.reka@nytud.elte.hu

<https://orcid.org/0009-0008-3880-2750>

Doró Katalin

Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar
Angoltanár-képző és Alkalmazott Nyelvészeti Tanszék

E-mail: doro.katalin@szte.hu

<https://orcid.org/0000-0001-8085-4839>

A MANYE-Kongresszus 2025-ben 30. alkalommal került megrendezésre április 14-én és 15-én. Központi témája a nyelvhasználat és nyelvoktatás helyzete volt a mesterséges intelligencia korában. A Kongresszus 1991 óta évente, 2015 óta két-évente kerül megrendezésre. Az idei MANYE konferencia jubileumi alkalmat ünnepelt, ugyanis ez volt a 30. kongresszus, ahol a magyar alkalmazott nyelvészek és nyelvtanárok összejöhettek az addigi eredményeiket bemutatni, megtárgyalni és kapcsolatokat ápolni. Többek között a kerek évforduló miatt is külön öröm volt, hogy a kongresszust – a 2015-ös kolozsvári konferencia után immár második al-

Hivatkozás: Besznyák, R., Dodé R., Doró K. 2025. „Nyelvhasználat és nyelvoktatás a mesterséges intelligencia korában”. XXX. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus. Josip Juraj Strossmayer Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar (Horvátország, Eszék, 2025. április 14–15.) *Fordítástudomány* 27. évf. 2. szám. 144–155.

DOI: <https://doi.org/10.35924/fordtud.27.2.8>

kalommal – egy határon túli város egyetemén, az eszéki Josip Juraj Strossmayer Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán rendezték meg.

A programsorozat során a résztvevők több ízben is betekintést nyerhettek a horvátországi magyar közösség annak érdekében kifejtett aktív és kitartó munkájába, hogy ez a magyar kisebbség a lehető legtovább maradhasson meg és tarthassa meg magyar identitását. Ennek jegyében április 13-án este egy fogadás keretében megismerhették a Horvátországi Magyar Művelődési és Oktatási Központt Andócsi János igazgató bemutatásában. A következő este az Eszék közelében található Kopács településen, a Dráva Dunába torkollásánál fekvő régi magyar halászfaluban kaptak ízelítőt a résztvevők a kopácsi kultúrából és ételekből. Hétfőn délután a Vukovári Magyar Egyesület kézműves csoportjai tartottak interaktív bemutatókat a konferencia résztvevőinek bevonásával.

A szakmai program 14-én reggel kezdődött: a kongresszust Iván Trojan, az Eszéki bölcsészettudományi kar dékánja, Prószekey Gábor, a MANYE elnöke, Lehotski-Samardžić Anna, a szervezőbizottság elnöke, Csapó Nándor, a Horvát Oktatási, Tudományos és Ifjúsági Minisztérium helyettes-államtitkára, a Horvátországi Magyar Pedagógusok Fóruma elnöke, valamint Fóris Ágota, a programbizottság elnöke nyitotta meg. A megnyitó beszédekben hallhattunk a MANYE és a MANYE-Kongresszusok múltjáról is, a jubileumi alkalom apropóján, illetve a horvátországi magyarok tevékenységéről és szerepéről a magyar alkalmazott nyelvészek és nyelv-tanárok tudományos munkájában.

A megnyitót két plenáris előadás követte. Az elsőt Pléh Csaba, egyetemi tanár, az MTA doktora tartotta meg online *Nyelvek eltérései és az emberi nyelvi feldolgozás* címmel. Előadásában a nyelvi feldolgozás különbségeit mutatta be konfigurációs és nem konfigurációs nyelvek között. Saját és mások vizsgálatain keresztül rávilágított arra, hogy a megértési eljárásokban vannak elsősorban a szórendre és vannak elsősorban az alaktanra támaszkodó nyelvek. Ez megmutatkozik a kisgyermek nyelvelsajátításában is, például a magyar három és fél évesek már erősen az esetragokra támaszkodnak, míg az angol gyerekek a szósorrendre figyelnek, de ennek kizárólagossága csak 5 éves korra szilárdul meg. A bal féltekei domináns nyelvhasználat megszilárdulásával alakulnak ki az adott nyelvben érvényes domináns megértési eljárások. Az analitikus nyelvekben a munkaemlékezeti rendszer főként a szavak belső feldolgozásával terhelt. A mondatértelmezéshez univerzális erőforrásokat használunk, mint a munkamemória, asszociatív és szabályalapú folyamatok, és a figyelem megosztása. Ezeket rugalmasan alkalmazzuk különböző feldolgozási szinteken. Példákon keresztül láthattuk, hogy az egyes nyelvek eltérnek feldolgozási eljárásaikban, de közös erőforrásokat használnak eltérő célokra. Az előadást követően a MANYE Pléh Csabának életmű díjat adományozott.

A plenáris szekciót Bóna Judit folytatta *Iskolába lépő és kisiskolás gyermekek nyelvhasználatának jellemzői* című előadásával az elmúlt öt év magyar kutatásai mentén, melyek elsősorban a GABI Gyermeeknyelvi beszédadatbázis és információ-tár felvételein végzett és egyéb célzott kísérleteken alapultak. Bemutatta, hogy a 6, 9 és 13 éves gyermekek beszédtempója hogyan alakul spontán narratíva, kép-

sorozatok alapján történő mesélés és történet-visszamondás esetén. A különböző diszfluencia összetevők, mint a hezitálás, az ismétlés, a töltelékszavak, az újraindítás, az önjavítás és a nyújtás a műfajjal és az életkorral is változhat. Az adatok azt mutatják, hogy a kicsiknél még mindegy a műfaj, míg a 13 éveseknél ez a leginkább befolyásoló tényező. Míg a legkisebbek beszéde a leginkább fluens, tartalmi hibákat vétenek. A pragmatikai és narratív készségek is fontos szempontok, azaz a fonetika nem mindenre ad választ. A temporalitásra vonatkozó eredmények felvetettek olyan kérdéseket, hogy mennyi szünetre van szükség a tervezéshez és ez mennyire életkorfüggő vagy inkább egyéni különbségeket tükröz, illetve hogy az idősebb gyermekek több megakadása pontosabb mesélési szándékot takar-e vagy abból ered, hogy kevesebb mesét hallanak. Mivel egyes megakadások aránya életkorfüggőnek mutatkozik, lehetséges, hogy tanult stratégiákról van szó. A narratív készségeket bemutató részben Bóna Judit kiemelte, hogy az iskolába lépő gyermekek narratív készségei az egyik legfontosabb előjelei a későbbi iskolai teljesítménynek, és befolyásolják az identitás kialakulását is, mégsem fordítunk elég figyelmet annak fejlesztésére. A narratív készségeket már óvodás kortól tudatosan kellene fejleszteni kontrollált helyzetben is, mert a szóbeli kifejezésre épül később az íráskészség is. Végül rámutatott arra, hogy a Covid-járvány alatt szocializálódott gyermekek beszéde fél év lemaradásban is lehet, valamint a túlzott digitális eszközhasználat is erősen hat a gyermekek nyelvhasználatának fejlődésére.

A Brassai Sámuel-díjat idén Károly Krisztina vehette át, akinek szakmai életútját laudációjában Kurtán Zsuzsa méltatta. Brassai előadását a MANYE hagyományainak megfelelően a következő kongresszuson fogja megtartani. A 2023-as díjazott Nádor Orsolya Brassai előadásában az alkalmazott nyelvészet helyét mutatta be az elmúlt évtizedekben az ún. külső régiókban. Külön beszélt a vajdasági, romániai, csehszlovák és újvidéki anyanyelvi kutatás helyzetéről a rendszerváltás előtt és után. Kiemelte a nyelvi periodikák hiányát, majd később az elektronikus feldolgozásuk hiányosságát, illetve egyes meghatározó kutatókhoz köthető alkalmazott nyelvészeti és műfordítói kutatási irányokat.

A harmadik plenáris előadást a kongresszus második napján Prószéky Gábor, a MANYE elnöke tartotta *Az MI egy „ránk eső része”: a hatalmas nyelvmodellek* címmel. Az előadó először áttekintette, hogy mit érthetünk mesterséges intelligencián és hogyan jutottunk el a nagy nyelvi modelleken (LLM) alapuló GPT rendszerekig, mint amilyen a 2022 óta népszerűvé vált ChatGPT is. Bemutatta a gépi tanulás különböző formáit és felhívta a figyelmet sok, kevésbé köztudott tényre. Például, hogy vannak olyan MI-területek, melyek az embernél jobban dolgoznak, de a nyelvi modellek egyelőre nem. Az MI magabiztosan reagál arra is, amit nem tud. Képtelen megkülönböztetni igaz és hamis állításokat, így könnyen téved. A nyelvi modellek nem világmodellek, nincs szándékuk sem, tehát nem akarhatnak megtéveszteni, ahogyan sokan gondolják, csak megtanult információkat alkalmaznak. Ugyanakkor ezek a rendszerek túltanulhatnak, ami komoly veszély jelent és rövid időn belül könnyen nagyon rossz válaszokhoz vezethet. Az előadás kiemelte, hogy kevés szó esik arról, hogy a nagy nyelvi modellek létrehozásához hatalmas

anyagi háttér szükséges és a folyamatnak kifejezetten nagy az ökológiai lábnyoma is. Óriási nemzetközi verseny folyik, hihetetlen sebességgel nőnek a nagy modellek, miközben eljutottunk oda, hogy nem a méret lesz az irány, hanem sok specifikus kis területű modell kifejlesztése. Az ELTE Nyelvtudományi Kutatóközpont kutatói létrehozták például a PULI nyelvmodelleszaládot, amelynek a betanításához használt korpusz eléri lassan a 60 milliárd szót. A cél továbbá az, hogy magyarországi intézmények saját szerverükön működtessenek kisebb modelleket, hogy ne kelljen érzékeny adatot feldolgozás céljából átadniuk világszerte számára.

A MANYE-Kongresszus hagyományaihoz híven most is több, párhuzamos szekcióban zajlottak az előadások, és két kerekasztal-beszélgetés is színesítette a szakmai programot. Ezúttal is kiemelten képviselte magát a fordítástudomány az alkalmazott nyelvészeti területek között. A *Fordítástudomány* folyóirat profiljához igazodva beszámolóinkban a fordítástudományi és a terminológia előadásokat mutatjuk be részletesen, a konferencia egészéről az absztraktkötet nyújt átfogó képet (<https://www.ffos.unios.hr/absztraktfuzet-abstracts/>).

Két szekcióban összesen kilenc fordítástudományi előadást hallhatott a közönség. Az első szekcióban a (szak)fordítóképzés, a gépi fordítóeszközök használata és a kultúrspecifikus kifejezések fordításánál felmerülő nehézségek voltak terítéken.

Robin Edina és Eszenyi Réka (ELTE BTK, Fordító- és Tolmácsképző Tan-szék) az intézményükben folyó távoktatásos képzéseken részt vevő szakfordító hallgatók körében végzett felmérés eredményeit ismertették. Az 27 kérdésből álló online kérdőív a hallgatók motivációját, munkaterhelését és elégedettségét, valamint általában a távoktatásos képzési forma hatékonyságát kívánta feltérképezni. A hallgatói motivációt vizsgáló kérdésekre adott válaszokból kiderül, hogy a fordítás iránti érdeklődésen túl a képzésre jelentkezőknek igényük volt arra, hogy valami újat tanuljanak, rugalmas keretek között, és erre ideális lehetőséget kínált a távoktatási képzési forma. A felmérés azt is igazolta, hogy a hallgatók összességében elégedettek voltak a képzéssel. Többnyire azt kapták, amire számítottak, és a munkaterhelést is teljesíthetőnek érezték. A válaszadók pozitívan értékelték a képzés során használt tananyagot, a Canvas oktatási platformot, és elismerően nyilatkoztak az oktatás minőségéről. Ugyanakkor nehézségnek élték meg az interakció hiányát, az egyéni időbeosztás és az „önmenedzselés” szükségességét, illetve az elszigeteltséget és az időnként jelentkező bizonytalanságot. Az 54 kitöltő válaszaiból lesűrűzhető eredmények alapján ahhoz, hogy igazán hatékony legyen a távoktatás a fordítóképzésben, fejleszteni kell a résztvevők autonóm tanulási készségeit, és tudatosan alkalmazott tanulási stratégiáit. Az oktatók is jelentősen hozzájárulhatnak az e-learning sikeréhez, többek között empatikus kommunikációval, gyors és előremutató visszajelzésekkel, a projektmunkáknál facilitátorként segítve a hallgatók közötti együttműködést. A felmérés eredményei arra engednek következtetni, hogy a távoktatásos formában megvalósuló szakfordítóképzés a fordítói és digitális készségek párhuzamos fejlesztésén túl a transzverzális kompetenciák fejlesztésében is igen hatékony lehet, ha a hallgatók megfelelő támogatást kapnak oktatói oldalról az e-learning során jelentkező nehézségek áthidalására.

Kovács Tímea (KRE BTK, Anglisztika Tanszék, Angol Nyelvészeti Tanszék) azt vizsgálta előadásában, hogy hogyan fejleszthető a fordítóképzésben részt vevő hallgatók utószerkesztési kompetenciája, milyen eszközökkel lehet utószerkesztést tanítani a képzőintézményekben. Bevezetőjében utalt arra, hogy mivel a gépi fordítóeszközök fejlődése a neurális-alapú fordítomotoroknak köszönhetően ma már olyan szintre jutott, hogy a gépi fordított szövegek utószerkesztett változata eléri (sőt akár meg is haladja) a humán fordítás minőségét, egyre nagyobb hangsúlyt kapnak a képzésben az elő- és utószerkesztési és lektorálási készségek, felértékelődik a kontrasztív nyelvészeti tudás. Az utószerkesztési kompetencia felmérése céljából az előadó a Károli Gáspár Református Egyetem BA-képzésén részt vevő fordítóhallgatók által utószerkesztett, gépi fordítású szövegeket vizsgált. Kvalitatív összehasonlító elemzéssel tárta fel azokat a nyelvi mintákat, melyek a magyar–angol és angol–magyar irányban utószerkesztett gépi fordítású szövegekben voltak megfigyelhetők (összesen 28 fordításban). Célzottan is kitért a magyar–angol utószerkesztett fordításokban a *the* és *with* használatára, valamint az angol–magyar utószerkesztett fordításokban a *hogy* és az *egy* szavak használatára. Az elemzés azt kívánta elsődlegesen felmérni, hogy mennyiben térnek el a hallgatók által utószerkesztett szövegek a nem fordított forrásnyelvi szövegektől. Összességében kiderült az elemzésből, hogy a hallgatók az angol–magyar szövegeken bátrabban változtatnak, ezzel szemben az angol fordításoknál kevesebb utószerkesztői módosítást látunk, ráadásul ezek a hallgatói javítások időnként inkább a szöveg kárára válnak. Magyarra fordításnál az utószerkesztésben nagyobb kultúr- és registerspecifikus tudatosság figyelhető meg. A *the* névelőt ritkán írják át az angol fordítások utószerkesztésénél, ám az *egy* névelőt az indokoltnál többször illesztik be a magyarra fordított szövegekbe. Az előadó rámutatott, hogy az ilyen jellegű mintázatok feltérképezése segíthet abban, hogy a fordítóképzésben hatékonyan tudjuk fejleszteni a hallgatók utószerkesztési kompetenciáját.

Pásztor-Kicsi Mária (Újvidéki Egyetem BTK, Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék) a mesterséges intelligencia szerepét vizsgálta a szakfordításban. Röviden áttekintette a gépi fordítás fejlődésének szakaszait, elkülönítve a szabályalapú (1970-es évek), a statisztikai alapú (1990-es évek), majd pedig a 2010-es évek óta tartó neurális alapú (NMT) gépi fordítás időszakát. Napjainkban egyre szélesebb körben és egyre több alkalmazási területen hódít teret magának a mesterséges intelligencia (AI), a gépi fordításban is egyre hangsúlyosabban jelenik meg és egyre jobb minőségű fordításokat készít. A bemutatott kutatás célzottan a ChatGPT által készített fordítások minőségét vizsgálta Antony Pym (2005) egyik fordításelméleti témájú írásának angol–magyar és angol–szerb gépi fordításait összevetve. Az előadó azt kívánta felmérni, hogy jelenleg mire (nem) képes a mesterséges intelligencia-alapú gépi fordítóeszköz. Klaudy Kinga átváltási műveleteiből kiindulva (Klaudy 2007, 2024) elemezte a célnyelvi szövegek referenciális, kontextuális és funkcionális ekvivalenciájának fokát és megvizsgálta, hogy mennyire helyes a terminológia transzformálása. Abból a hipotézisből indult ki, hogy a lexikai átváltási műveletek közül vélhetően a jelentések összevonása, ill. felbon-

tása terén fog alulteljesíteni a gépi fordító, míg a grammatikai műveletek szintjén várhatóan előnyben fogja részesíteni az analitikus szerkesztési módot a szintetikus szemben. Feltételezte, hogy a szerb fordítások esetében a tipológiai rokonság következtében magasabb fokú ekvivalencia várható, és mindkét célnyelv szövegeiben számított lexikológiai-terminológiai interferencia előfordulására. Az eredmények azt mutatták, hogy a szakkifejezések megfeleltetése egészen pontos, leginkább az alacsony szemantikai értékű poliszém szavaknál vannak elcsúszások és a kollokációknál mutatkoznak frazeológiai problémák. Az összehasonlító elemzésből az is kiderült, hogy a tipológiai rokonság miatt a szerb célnyelvi szövegnek valóban magasabb fokú ekvivalencia figyelhető meg, és a fordítás grammatikailag korrektebb, mint a magyar változat.

Seidl-Pécs Olívia (ELTE BTK, Fordító- és Tolmácsképző Tanszék) előadásában a fordítóképzésbe integrált fordítási projektmunkák tanulságait összegezte, kitérve a hallgatói projektek során jelentkező nehézségekre és buktatókra. A duális képzési keretek között egyre hangsúlyosabb oktatási kontextusban is a projektalapú megközelítés, hiszen ezáltal a hallgatók gyakorlati tapasztalatokra tehetnek szert, és egy valós szakmai feladat megvalósításával hasznosíthatják elméleti ismereteiket. Az ún. „learning-by-doing” szemlélet jegyében a fordítóképzésben a projektmunka során a hallgatók párhuzamosan fejleszthetik szakfordítói kompetenciáikat és együttműködési készségüket. Az ELTE Fordító- és Tolmácsképzőjének képzési struktúrájába beépített pro bono fordítási projektek a képzés kezdeti szakaszában megszerzett tudásra építenek, ám a korábbi feladatokhoz képest a csapatmunkát helyezik előtérbe, külső megrendelő számára készülnek, és időben is hosszabban elnyúlnak. A projektmunka SWOT-elemzése azt mutatja, hogy az élményalapú tanulás élvezetes a hallgatóknak, és piacképes tudással vérteti fel őket, hála a mentortanárok munkájának és az átgondolt előkészítésnek. Ugyanakkor számos nehézség is felmerül, kezdve a hallgatók eltérő tudásszintjétől, a változó megrendelői elvárásokon (időnként irreális igényeken) át, egészen a hallgatók leterheltségéig. Hosszú távon ezek a nehézségek a hallgatók motivációjának csökkenéséhez vezethetnek. Rugalmas alkalmazkodásra és hatékony időgazdálkodásra van szükség, a hatékony együttműködéshez pedig kulcsfontosságú a tudatos kommunikáció – mind az ügyfelekkel, mind a különböző szerepekben közreműködő hallgatótársak között. A projektmunka sikeréhez elengedhetetlen a gondos előkészítés, a projektstruktúra szisztematikus kialakítása és a motiváció fenntartása játékosítással, jutalmazással és folyamatos visszacsatolással.

Andrić Edit (Újvidéki Egyetem BTK, Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék) az első fordítástudományi szekciót záró előadásában a kultúrspecifikus frazeológiai egységek fordíthatóságát vizsgálta magyar–szerb viszonylatban. Az előadó nevéhez fűződik a 2024-ben megjelent kétnyelvű, *Magyar–szerb frazeológiai szótár* (Andrić 2024). Előadásában a szótárírás során alkalmazott megoldások alapján levont következtetéseit összegezte a frazeológiai ekvivalencia megállapítása kapcsán. Bevezetőjében utalt arra a három fő megfeleltetési módra, melyet a kontrasztív frazeológia (vö. Bárdosi 2019, Forgács 2021) megkülönböztet: (1) a szerkezeti

összetételükben és jelentésükben azonos egységekre, (2) az eltérő lexikai összetételű, de azonos jelentésű frazémákra és (3) a zero ekvivalenciával rendelkező – azaz célnyelven nem megfeleltethető – szerkezetekre. A harmadik csoportba sorolhatók azok a kultúrspecifikus kifejezések, melyek a nemzeti történelemmel kapcsolatosak (pl. „*Meghalt Mátyás király, oda az igazság!*”); irodalmi motivált-ságúak (pl. „*Vigyázzó szemetek Párizsra vessétek!*”); esetleg anekdotaszerű, néphagyományon alapuló szólások (pl. „*Lassan készül, mint a Luca széke.*”); vagy a népi hiedelemvilágban gyökerező frazémák (pl. „*Katalin kopog, karácsony locsog.*”). Az előadás azoknak a magyar idiómáknak a tipológiájával és a szerb nyelvre történő fordításuk lehetőségeivel foglalkozott, melyek nem rendelkeznek formális szerb megfelelővel. A szerb–magyar frazeológiai egységek összehasonlító vizsgálata azért is érdekes, mert két, egymás mellett kölcsönhatásban élő nép nyelvéről van szó, melyek azonban geneológiailag és tipológiailag is eltérő nyelv-csoportba tartoznak. A szótárból vett példák jól illusztrálták, hogy számos fordítási lehetőség kínálkozik ilyen esetekben, kezdve a hasonló kontextusban használatos szerb szólások használatától, egészen a frazeológiai egység kihagyásáig. A megfelelő fordítói stratégia alkalmazásához ilyen esetekben a fordítónak a magas szintű nyelvtudáson túl széles körű kulturális háttérismeretekkel is kell rendelkeznie mindkét nyelven.

A második fordítástudományi szekcióban a tolmácsoláshoz kapcsolódó kutatási témák voltak túlsúlyban, azon belül is a tolmácsképzést, illetve annak módszertani megújulását érintő témákról számoltak be az előadók.

Seresi Márta (ELTE BTK, Fordító- és Tolmácsképző Tanszék) a mesterséges-intelligencia-alapú szoftverekkel generált gyakorlóbeszéd minőségét és alkalmazhatóságát vizsgálta a tolmácsképzésben. A kutatás aktualitását és létjogosultságát megalapozó bevezetőjében az előadó utalt arra, hogy a tolmácsoktatóknak nagy mennyiségű beszédet kell írniuk félévről félévre, változatos témákról, a hallgatók tudásához igazodó eltérő nehézségi szinten, különböző tolmácsolási módokra szabva. Annak érdekében, hogy a képzés adott szakaszában hatékonyan alkalmazhatóak legyenek, a gyakorlóbeszédnek számos kritériumnak meg kell felelniük (pl. hosszúság, lexikai sűrűség, redundáns információ aránya, szintaktikai komplexitás, fél-spontán előadhatóság stb.). Jelen kutatás tárgyát olyan tolmácsbeszéd képzik, melyekhez az alapot a Microsoft Copilot applikációja készítette előre megadott promptok és szempontok alapján. A négy hetes, feltárási jellegű esettanulmány célja elsősorban az ilyen módszerrel készült beszédvázlatok alkalmazhatóságának vizsgálata és elemzése volt. Pozitívumként elmondható, hogy a mesterséges intelligencia segítségével generált szövegekben nem voltak valótlán információk vagy hallucinációk, a Copilot összefüggő, koherens bekezdésekben fogalmazott, speciális témákról is. Ugyanakkor zavaróan kevés konkrétum volt a beszéd-vázlatokban, közhelyes, klisészerű mondatok követték egymást, és aránylag sok ismétlődő tartalom és felsorolás. A szöveg látszólag jól strukturált, ám a lexikai és grammatikai kohéziós eszközök nem segítik olyan mértékben a tartalom felidézését a jegyzetből, mint egy ember által írt szövegnél. Ahhoz, hogy

valóban jól használhatóak legyenek az MI-alapú eszközök gyakorlóbeszédék írására, a promptok finomhangolására van szükség.

Besznyák Rita (BME GTK, Tolmács- és Fordítóképző Központ) előadásában áttekintette a technológiával támogatott tolmácsképzés eddigi szakaszait, röviden bemutatta a képzőintézményekben jelenleg is használt vagy használható digitális eszközöket, és kitért a mesterséges intelligencia alkalmazásában rejlő módszertani lehetőségekre. Bevezetőjében rámutatott, hogy az élet sok más területéhez hasonlóan a tolmácsok munkájában és felkészülésében is egyre hangsúlyosabban jelennek meg a technológia adta lehetőségek és kihívások. A nyelvi közvetítői szakma fokozatos profilváltásához és a megújuló piaci igényekhez igazodva a tolmácsképző intézmények az elmúlt évtizedekben fokozatosan beépítették a képzési struktúrájukba, a tananyagaikba és az értékelési rendszerükbe az információs és kommunikációs technológiai eszközöket, megteremtve és valós tartalommal megtöltve a „számítógéppel támogatott tolmácsképzés” (*computer-assisted interpreter training*, CAIT) fogalmát. A generatív mesterséges intelligencia előretörése ezen a téren is napról napra fokozatosan alakítja és irányítja azt, hogy milyen tartalmakat, milyen eszközökkel és szemlélettel tanítanak a tolmácsképző intézményekben. Az előadás röviden összegezte a tolmácsképzésben megjelenő IKT-eszközök fejlődését és fokozatos térnyerését, áttekintve azok szerepét és alkalmazási lehetőségeit a tolmácsórákon, a tananyagfejlesztésben és felkészülésben, valamint a hallgatók autonóm tanulásának támogatásában. Beszámolt a tolmácsképzési keretek között megjelenő új oktatási platformokról, a háttéranyagok előkészítésére és feldolgozására alkalmas szoftverekről, valamint a szókincsrendszerezésre és glosszáriumépítésre használható felkészülési segédeszközökről. A tolmácsképzésben oktató kollégák tananyagfejlesztési szempontjait is szem előtt tartva az előadás kitért a gyakorlóanyagok forrásszövegeinek számítógépes elemzési lehetőségeire, valamint a mesterségesintelligencia-alapú eszközök alkalmazhatóságára (és korlátaira) a beszédírás és beszédfelolvasás, valamint a jegyzetelés-technika fejlesztése terén.

Van Waarden Franciska (ELTE BTK, Fordítástudományi Doktori Program) a tolmácsképzéshez kapcsolódó előadások sorát gyarapította a tolmácsshallgatók jegyzetelési szokásait, illetve a jegyzetelési kompetencia fejlődését vizsgáló kutatásának ismertetésével. A tolmácsképző intézményekben a tananyag (és általában a kimeneti vizsga) részét képezi a hosszú szakaszos, jegyzetek alapján történő konszekutív tolmácsolás. A tolmácsjegyzetnek számos funkciója van: a memória tehermentesítésén túl segíti a tartalom felidézését, és fontos szerepe van az elhangzott információ strukturálásában és a koncentráció fenntartásában is. Azonban a konszekutív tolmácsolás során alkalmazott jegyzetelési technika ismerete és hatékony alkalmazása a tolmácsoláshoz szükséges kompetenciamodellekben nem jelenik meg hangsúlyosan. Az előadó a jegyzetelési technikát is kiemelt kompetenciaelemnek tekinti, és egy több féléven átívelő longitudinális vizsgálat keretében monitorozza a tolmácsshallgatók jegyzetelési technikáját. A kutatás alanyai az ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképzőjének angol B nyelvű hallgatói, az elemzés

az ő jegyzetelési technikájuk fejlődésére irányul. A konsekutív tolmácsolási feladat során készített hallgatói jegyzetek elemzése előre meghatározott jegyzetelési egységek szerint történik (egész szavak, rövidítések, szimbólumok, számok és írásjelek). Az egységek arányaiban lényegi változás nem mutatkozik, de jelentős különbségeket látunk a hallgatók között a jegyzetelés nyelve és a jelhasználat tekintetében. A jegyzetek elemzése mellett a hallgatókkal folytatott félig strukturált interjúk is árnyalják a képet és segítik a kutatási eredmények validálását. A tolmácsolási gyakorlatok után a részt vevő hallgatók meséltek saját tapasztalataikról, és általában arról számolnak be, hogy az előző félévhez képest gyakrabban jegyzetelnek célnyelven, jobban jelölik a logikai kapcsolatokat és ritkábban írnak le egész szavakat. A kutatás fontos távlati célkitűzése egy jegyzeteléssel kiegészített kompetenciamodell kidolgozása.

Pálosi Ildikó és Szilávik Szilárd (ELTE BTK, Orosz Nyelvi és Irodalmi Tanszék, ill. Fordító- és Tolmásképző Tanszék) orosz–magyar és orosz–angol gépi fordításokban vizsgálta a neurális gépi fordítómotorok hiányosságait és hibáit, különösen a lineáris kohéziót teremtő nyelvi eszközök fordításában. Az előadók bevezetőjükben ismertették a 2024-ben indult kutatási projekt első szakaszában megfogalmazott hipotézisüket, miszerint a nyelvpárspecifikusság sokkal inkább jellemző a grammatikai hibákra, mint a lexikai hibákra. Kutatásuk célja annak feltérképezése, hogy mennyire alkalmasak a neurális gépi fordítóeszközök (jelen esetben a DeepL) azon grammatikai eszközök fordítására, amelyek a szöveg tágabban értelmezett lineáris (grammatikai-szerkezeti) kohézióját biztosítják (pl. névelők, utalószók, névmások, kötőszók, szórend, toldalékok, téma-réma viszony). A vizsgált korpusz orosz publicisztikai szövegek angol és magyar fordításait tartalmazta, és a feltáró elemzés az EU DGT által alkalmazott fordítási hibatipológiát veszi alapul (kiegészítésekkel). Az eredmények azt mutatják, hogy bizonyos szintaktikai szerkezetek (pl. személytelen szerkezetek, általános alanyú mondatok) fordítása a szöveg szintjén nem következetes; a tegező és a magázó formák rendszertelenül váltakoznak a vizsgált magyar fordításokban. A célnyelvi szövegekben gyakran elmaradnak az utalószavak, illetve a poliszém utalószavak időnként megzavarják a gépi fordítóeszközt. Következetesen a névelőhasználat is, a fordításokban sok esetben grammatikai hibát eredményez a névelő hiánya az orosz forrásnyelvi szövegekben. Félreértésekhez, jelentéstorzuláshoz vezethet, ha a forrásnyelvi oldalon elliptikus szerkezetek szerepelnek a szövegben (pl. toldalékolásnál, módbeili segédigék használatánál). Az azonos szintaktikai szerkezetű alcímek eltérő fordítása miatt helyenként elvész a párhuzamos szerkesztés kohézióteremtő jellege. Az összehasonlító elemzés alapján több grammatikai hiba mutatkozik orosz–magyar irányban, mint orosz–angol irányban, ami felveti annak lehetőségét, hogy az angol köztes relénnyelvként funkcionál a gépi fordításokban.

A konferencián a terminológia témakör két szekcióban képviseltette magát, melyből az egyik egy külön Termini műhely volt. Ennek apropója egy nagyszabású pályázat, amely a Magyar Tudományos Akadémia és a Tudomány a Magyar Nyelvért Nemzeti Program „Magyar terminológiasztratégia” nevű alprogramja ke-

retében fut 2023 decembere óta, s melynek célja a magyar szaknyelvek egységes támogatása, a köznyelvi és a regionális, illetve a külső régiók szaknyelvi szókinccsének gyűjtése és közzététele, ezen belül az oktatás szaknyelvének Kárpát-medencei harmonizációja.

A szekciót Szoták Szilvia (a Termini Magyar Nyelvi Kutatóhálózat elnöke) vezette és Tamás Dóra Mária és Lipp Veronika nyitották volna meg az ELTE Nyelvtudományi Kutatóközpont Terminológiai Kutatócsoportjától, azonban sajnos nem tudták végül vállalni az előadást. Szoták Szilvia mint a Terminológiastratégiai Alprogram Oktatásterminológiai projektjének vezető kutatója és egyik fő szervezője beszélt magáról az alprogramról. Beszámolt az elméleti és módszertani alapok lefektetéséről a terminológiai adatbázis építéséhez; a pontos, szabatos és ellenőrzött terminológia kialakításáról, amely a nyelvi kisebbségek anyanyelvhasználati jogait is támogatja. Továbbá másik előadásában, az *Egy készülő oktatásterminológiai adatbázis országspecifikus példái – az Ausztriában használt titulusok problematikája* címmel az ausztriai felsőoktatási címek és tudományos fokozatok terminológiai problémáit tárgyalta.

A szekció további előadói a külső régiókat képviselték. Elsőként Lehocki-Samardžić Anna (A Glotta Nyelvi Intézet elnöke) a horvátországi magyar felsőoktatási terminológia országspecifikus példáit mutatta be. Az előadásban az azonosított négy terminológiatípusra (közvetlen átvétel, terminusjelölt, tükörfordítás, parafrázis) hozott példákat, melyek most is értékes és izgalmas beszélgetést szültek a különböző régiók képviselői között.

A terminológiai munka során rendkívül fontos az autentikus, hivatalos, megbízható források használata és jelölése. Gaál Péter a szlovéniai régió forráskutatósi problémáit mutatta be, a megfelelő források keresésének és használatának nehézségeit szlovén–magyar viszonylatban. Az előadásban kiemelte az autentikus források, mint a jogszabályok szerepét, majd rámutatott a magyar nyelvre fordított jogszabályok hiányára, illetve arra, hogy a közoktatási terminológia feltárásához szintén elengedhetetlen a megbízható források feltérképezése.

A kutatások célja az volt, hogy hozzájáruljanak egy többnyelvű, pontos és országspecifikus különbségeket is figyelembe vevő oktatásterminológiai adatbázis létrehozásához. A műhelymunka egyrészt a pluricentrikus magyar nyelv eltérő nyelvhasználati formáit tárta fel különböző országokban (Horvátország, Szlovénia, Ausztria), másrészt módszertani és forráskutatósi kérdéseket is részletesen tárgyalt. Az minden esetben világossá vált, hogy a kisebb-nagyobb eltérések a rendszerek között, a részleges (nem teljes) ekvivalencia és az ekvivalencia hiánya minden esetben megkívánják az alapos terminológiai munkát és az eltérések részletes és pontos feltárását.

A következő nap délelőttjének terminológia szekcióját Fóris Ágota vezette és az első előadást is tőle lehetett meghallgatni, melynek címe a *Magyar egyetemek terminológiastratégiája a nemzetköziesedési folyamatokban* volt. Az előadás témája rendkívül kurrens és fontos, azt járta körül, hogy a különböző egyetemek hogy állnak a nemzetköziesedésben, illetve milyen lépéseket hajtottak végre ennek

érdekében, például található-e bármilyen stratégiai anyag a honlapjukon és a felkelhető anyagok milyen részletesek a kétnyelvű oktatással kapcsolatban. Bár az angol nyelv és a kétnyelvűség szerepe érzékelhető, intézményi szinten ritkák a konkrét terminológiastratégiák. A nyelvhasználatra vonatkozó célok leginkább az intézményi stratégiákba ágyazva találhatók meg.

A következő előadást Bérces Edit tartotta az ultrafutás terminológiájáról (*The Terminology of Ultrarunning*). Egy személyes terminológiai problémáról beszélt (az előadó ultrafutó), melyben az ultrafutás fogalmi határainak és sportnyelvi terminológiájának vizsgálata során kiderült, hogy az „atlétika”, „ultramaratón”, „futás”, „ultrafutás” kifejezések definíciója nem egyértelmű, illetve a sportnyelvben és a szabályozásban nincs egyértelmű konszenzus, amely így jogi, etikai és pénzügyi kérdéseket vet fel.

Marthy Annamária, kapcsolódva Fóris Ágota előadásához, bemutatta a Semmelweis Egyetemen tanuló nemzetközi hallgatókat és azok kétnyelvű oktatását. Marthy Annamária előadása a *Szóasszociáció és szókincsvizsgálat a Semmelweis Egyetemen* címmel egy 2010-es szakszókincsvizsgálat megismétlése volt, amelyet szintén Marthy Annamária végzett el saját fejlesztésű szakmai szókincsvizsgálattal. Az előadó rámutatott, hogy a Semmelweis Egyetemen a magyar nyelv tanítása egyre inkább kommunikációalapú, kevésbé kap hangsúlyt a nyelvtan, inkább a szakmai szókincsen van a hangsúly, mely némileg módosította a hallgatók szóhasználati mintázatait. A vizsgálat kapcsán parázsló beszélgetés alakult ki azzal kapcsolatban, hogy milyen következménye lehet annak – pl. a vizsgálatok alatt felmerülő nyelvi akadályok miatt elveszik a páciens megélhetéséhez szükséges jogosítványát –, ha az orvosok például, akik felveszik az anamnézist, nem beszélnek jól az ország nyelvét.

Dodé Réka a MANYE-kongresszus fő témájához (nyelvhasználatról a mesterséges intelligencia korában) kapcsolódva előadását a generatív nyelvmodellek használatáról tartotta a tudományos szövegek osztályozása kapcsán. Előadásának címe *Szerzői és könyvtárosi kulcsszavak, illetve tudományterületi besorolás összevetése zero-shot prompting eredményekkel*. Kutatásában három információ kinyerésére, megállapítására használta a Llama3.3 nyelvmodellet. A megfigyelések alapján a szabadon adható kulcsszavak esetében jobb eredmény érhető el a generatív modellekkel zero-shot promptinggal, mint a kötött kimenet, mint tudományterületi kategória esetében.

A konferencia zárásaként egy publikációs kerekasztalra került sor. Szerkesztők és szerkesztőbizottsági tagok áttekintették néhány kulcsfontosságú magyar alkalmazott nyelvészeti folyóirat (*Anyanyelv-pedagógia, Modern Nyelvoktatás, Fordítástudomány, Proverbium*), illetve a MANYE-kötetek és az Alkalmazott nyelvészeti doktorandusz konferenciák alapján készült tanulmányok helyzetét, valamint ezen kiadványok kézirat-befogadási és lektorálási eljárásait. A résztvevők kiemelték többek között a kéziratokra vonatkozó formai előírások betartásának fontosságát, a lektori javaslatok érvényesítését és a lektori vélemények változó színvonalát. Beszámoltak továbbá az OJS rendszerre történő átállásokról, a tanul-

mányok egységes tagolásáról és az angol absztraktok fontosságáról, melyek szükségesek a hosszadalmas nemzetközi folyóirat-minősítési eljárásokhoz. A cél minél több magyar nyelvészeti folyóirat Q-s besorolása. Ehhez kiemelkedő mutató a magyarországi cikkek citációja is, amihez közös összefogásra van szükség, hogy minél többet idézzük egymás munkáját.

A kerekasztalon kiemelt téma volt az etikus publikálás, és úgy tűnt, az eddigi szerkesztői tapasztalatok ezzel kapcsolatban vegyesek. Egyelőre úgy tűnik, kevés példát találtak a mesterségesintelligencia-alapú szöveggenerálásra a kéziratokban. A mesterséges intelligencia szerzőként vagy adatforrásként való idézése pedig nehéz kérdés, mivel az nem visszakereshető vagy megismételhető, így a hivatkozásnak nem lesz hitele. A résztvevők egyetértettek abban, hogy az MTA Etikai szabályzatát frissíteni kellene, az egyes egyetemi szabályzatok pedig nagyon eltérő módon kezelik a mesterséges intelligencia kérdését.

Jelen konferenciabeszámoló a *Fordítástudomány* folyóirat szempontjából igazán releváns témakörökre fókuszált, de a bemutatott előadásokon és szekciókon túl még számos érdekes és előremutató alkalmazott nyelvészeti téma került terítékre a rendezvényen. Összességében elmondható, hogy a jubileumhoz méltó, nagyon tartalmas MANYE-kongresszuson vehettek részt az áprilisban Eszéken összegyűlt nyelvészek.

Irodalom

- Andrić E. 2024. *Magyar–szerb frazeológiai szótár*. Újvidék: Forum Könyvkiadó Intézet.
- Bárdosi V. 2019. *Szólások, közmondások eredete. Frazeológiai etimológiai szótár*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Forgács T. 2021. *Történeti frazeológia. A történeti szólás- és közmondáskutatás kézikönyve*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Klaudy K. 2007. A fordítási hibák értékelése az életben, a képzésben és a vizsgán. In: Klaudy K. (szerk) *Nyelv és fordítás*. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 267–275.
- Klaudy K. 2024. A jelentések felbontása és összevonása a szótárban, az emberi és a gépi fordításban. In: Klaudy K. *Fordítástudományi dilemmák a 21. század elején*. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 138–149.

Xiangdong Li

Mapping the Research Landscape of Interpreter and Translator Education Current Themes and Future Directions

***(New York: Routledge Advances in Translation and Interpreting
Studies – Routledge, 2025. 332 pp, ISBN 9781032782492)***

Kovács Tímea

Károli Gáspár Református Egyetem, Angol Nyelvészeti Tanszék

E-mail: kovacs.timea@kre.hu

<https://orcid.org/0009-0005-6726-8866>

A kötet célja szisztematikusan feltárni és bemutatni, hogy a fordítás- és tolmácsolás területén melyek a releváns kutatási témák, és melyek lehetnek a jövőbe mutató kutatási irányok. A kötetet tizenkét fejezetre osztotta a szerző a fordítás- és tolmácsolás legfontosabb témakörei alapján.

Az első fejezetben – *Bevezetés: a fordító- és tolmácsolás kutatási irányainak bemutatása* – a szerző röviden áttekinti a fordítás- és tolmácsolásoktatással kapcsolatos kutatások mérföldköveit. Rámutat arra, hogy noha a fordításoktatás az 1950-es és 1960-as években már az egyetemi oktatás integráns része volt, önálló tudományágként csak jóval később ismerték el. A tudományág önállósodásával párhuzamosan, és egyben azt elősegítve az 1950-es években kezdtek el a fenti témakörben elsősorban a *Meta* és *Babel* szakmai folyóiratokban megjeleníteni a kutatási eredményeiket bemutató publikációk. Noha az elmúlt évtizedekben folytatódott a megfelelő tudásfelhalmozódás a területen, mindössze két áttekintő mű jelent meg a fordítás- és tolmácsolásoktatással kapcsolatos kutatásokról. Yan, Pan, és Wang (2015) a fordítástudományi folyóiratokban 2000 és 2012 között megjelent 323 tanulmányt tekintettek át. Abdel Latif (2018) pedig a 2006 és 2015 között fordítástudományi folyóiratokban megjelent publikációkat elemezte.

Jelen kötetben a kutatások rendszerező bemutatására törekedve a szerző 2001 és 2022 között a Social Science Citation Index (SSCI) és Arts and Humanities Citation Index (A és HCI) adatbázisokban indexált fordítástudományi és nem for-

dítástudományi folyóiratokban egyaránt megjelent írásokat vonta be az elemzésbe. Az azonosításához és szűréséhez a PRISMA-módszert (Preferred Reporting Items for Systematic Reviews and Meta-Analyses) alkalmazta. Az alkalmazás 967 tanulmányt generált 2001 és 2022 között.

Az elemzésbe bevont tanulmányok többsége a szakfordítás vagy tolmácsolás oktatásával foglalkozik (77,2%), és mindössze 22,8% foglalkozik szakfordítással vagy tolmácsolással. A legelterjedtebb kutatási téma a tantervfejlesztés és értékelés.

A következő tizenegy fejezetet a szerző azonos struktúrát követve építi fel. Minden fejezetben áttekinti a vonatkozó fejezetben található altémákat, ezt követi egy releváns esettanulmány bemutatása, majd a jövőbeni kutatási irányok és ajánlott olvasmányok zárják a sort.

A második fejezet a piaci igények elemzésére összpontosít. A 2001 és 2022 között a fordítástudományi és nem fordítástudományi folyóiratokban megjelent 967 írás közül 93 (9,6%) foglalkozik a piaci szükségletelemzés témájával. Négy altémára osztható tovább: tapasztalt (professzionális) és kezdő (tanuló) közötti különbség; a szakemberek profiljának és tevékenységének leírása; dokumentumelemzés; és a nyelvi közvetítőipar és a felsőoktatási képzőintézmények közötti szakadék. A nyelvi közvetítőipar és a felsőoktatás közötti szakadék kevésbé feltárt téma, éppen ezért a további kutatások arra irányulhatnak, hogy miként lehetne a tananyagok és módszerek vonatkozásában csökkenteni a nyelvi közvetítőipar és a felsőoktatás közötti szakadékokat.

A harmadik fejezetben az oktatási tartalom elméleti kidolgozása áll a középpontban. A 967 tanulmányból 56 (5,8%) a tartalom elméleti kialakításával foglalkozik. Ezen belül négy altémát azonosított a szerző: egy adott kompetenciaelem tartalmi kidolgozása; a tartalom kialakítása egy adott területre vonatkozóan; általános kompetenciaelmélet; és a tartalom kialakítása egy adott módra vonatkozóan. Manapság gyakran vizsgált téma, hogy vajon a fordító- és tolmácsolóhallgatók számára nyelvi fejlesztő kurzusokat kell-e beiktatni. A hallgatók különböző szintű nyelvtudására, a B-nyelvekre történő fordítás iránti növekvő igényre, valamint a fordítási és tolmácsolási célú nyelvhasználat jellegzetességeire való tekintettel ez a kutatási terület a jövőben nagyobb figyelmet érdemel.

A negyedik fejezet a tanulási szükségletek elemzésével foglalkozik. A tanulási szükségletek elemzéséről szóló 22 elemzésből 12 (55%) foglalkozik a tanulók igényeivel. Az ilyen jellegű vizsgálatokban azt kutatják, hogy a hallgatók mennyire ítélik meg hasznosnak egyes tanítási tartalmakat, oktatási stratégiákat, anyagokat, értékelési formákat. A másik altéma a diákok hiányosságai (45%) foglalkozik. Ennek fókuszában a tanulók gyengeségeinek azonosítása és a hangsúlyos pedagógiai területek kijelölése áll. A jövőben érdemes lehet „mikroszintű” tanulási szükségletelemzést végezni a kurzusok vagy modulok tervezése során.

Az ötödik fejezet a fordító- és tolmácsolóképzés céljaival és célkitűzéseivel kapcsolatos kutatásokat foglalja össze. A 967 tanulmányból mindössze 3 (0,3%) foglalkozik ezzel a témával. A kutatások egyik iránya a célok és célkitűzések megfogalmazásához kapcsolódik. Egy másik pedig a tanítási célok fontossági rangsorolásával kap-

csolatos. A fejezet végén a szerző arra a következtetésre jut, hogy a fordító- és tolmácsképzés területén eddig viszonylag kevés figyelmet kaptak az oktatási célokra és célkitűzésekre vonatkozó szisztematikus kutatások. A jövőben szükség lehet ennek bővítésére.

A hatodik fejezet az alapvető meggyőződés és szemlélet kérdéskörében végzett publikációkat tekinti át. A 967 találatból 35 tanulmányt sorolt a szerző a 6. fejezetbe. Az egyik altéma a meggyőzések kialakítása. A másik két altéma a meggyőződés és a viselkedés közötti összhang és a tanítás és a tanulásról alkotott meggyőződés közötti kapcsolat. A kutatások eredményei azt mutatják, hogy a tanárok és a hallgatók tanulásról kialakított meggyőződéseik nincsenek összhangban. Eddig korlátozott számú kutatás született arról, hogy milyen tényezők alapján alakítják ki a hallgatók a tanulásról alkotott meggyőződésüket, és hogy ennek milyen hatása van a tanulási folyamatra.

A hetedik fejezetben a tanterv- és tananyagtervezésre és -elemzésre irányuló publikációkat tekinthetjük át. A 967 írásból 50 (5%) foglalkozik a tananyagtervezés és -elemzés kérdéseivel. Ebből 44 (88%) az általános vagy konkrét tananyagtervek kidolgozásával, végrehajtásával vagy értékelésével kapcsolatos eseteírásokról szól. A fennmaradó 6 (12%) pedig a kurzustartalomra vonatkozó felmérések témájával foglalkozik. A kurzustartalmak felmérése, amely jelenleg kevésbé vizsgált téma, a jövőbeni kutatások egyik releváns területe lehet.

A nyolcadik fejezetben a tananyagfejlesztés a tárgyalt téma. A 967 publikációból 24 (2,5%) foglalkozik a tananyagfejlesztés témakörével. A második helyen állnak a tananyagfejlesztési elvekre irányuló kutatások. A harmadik altéma az anyag tartalmi elemzése. A tanulmányok mintegy 17%-a (4) foglalkozik ezzel, és mindössze egy a tankönyvkutatás helyzetével. Mivel a tananyagok, különösen a tankönyvek, könnyen hozzáférhetőek, így adatforrásként is felhasználhatók a pedagógiai kutatásokban. A tartalomelemzés és a tankönyvadaptáció két olyan irány, amely a jövőben nagyobb figyelmet érdemel.

A kilencedik fejezetben kaptak helyet az oktatásra és annak a hatására összpontosító tanulmányok. A 967 tanulmányból 193 (20%) foglalkozik az oktatással és annak hatásaival. A 193 tanulmányból 143 a fordítóképzéssel, 50 pedig a tolmácsképzéssel foglalkozik. A tolmácsképzéssel kapcsolatban tehát sokkal kevesebb kutatás született, mint a fordítóképzéssel kapcsolatban. A tolmácsképzéssel kapcsolatos korlátozott számú kutatások közül a számítógépes vagy technológia-alapú képzés továbbra is a jövőbeli feltárások egyik kutatási témája lehet. Egy másik irány, amelyet érdemes megvizsgálni, az oktatási stratégia. A mesterséges intelligencia terjedésével és az ilyen alapú fordítási eszközök fejlődésével a piac új kompetenciákat vár el a fordítóképzésben végzettektől. Ennek eredményeképpen a fordítási (és tolmácsolási) tanterveknek is meg kell újulniuk, hogy jobban megfeleljenek a piaci igényeknek.

A tizedik fejezet az értékelés témájának szentelte a szerző. A 967 tanulmányból 70 (7,2 %) foglalkozik az értékeléssel. Az összegző és formatív értékelés a legtöbbet kutatott altéma. Ezt követi a pontozás, az értékelési eszközök fejlesztése,

a visszajelzés, az értékelési gyakorlatra irányuló felmérés, az értékelési koncepció, az értékeléshez szükséges ismeretek, az értékelési magatartás. A további kutatások egyik lehetséges iránya az alternatív értékelés vagy a nem hagyományos, folyamat-orientált értékelés lehet, amelyet a hagyományos, egyszeri, szabványosított tesztek hátrányainak ellensúlyozására fejlesztettek ki. A visszajelzés szintén további kutatást érdemel. Ez a kutatás a visszajelzési műveltségre összpontosíthat, például a visszajelzési stratégiák oktatók általi használatára, a diákok által előnyben részesített visszajelzési stratégiákra, valamint arra, hogy miként lehet a technológiát beépíteni a visszajelzési folyamatba.

A tizenegyedik fejezet a kurzus és tanterv értékelésére összpontosít. A 967 írásból 20 (2,1%) kurzus- és tantervértékelés. A tanulmányok többsége a kurzus-értékeléssel kapcsolatos. A tantervek értékelése kevésbé vizsgált altéma. Az egyik irány, amely figyelmet érdemel a jövőbeni kutatásokban, az olyan új kurzusok értékelése, amelyeket a piaci igények, az oktatáspolitikai vagy a társadalmi kontextus változásaira válaszként vezetnek be a tantervbe. Az újonnan felmerülő igények esetén igen valószínű a rövid távú képzési programok létrehozása, és így a tanterv-vagy programértékeléssel kapcsolatos kutatások növekedésének lehetősége.

A tizenkettedik fejezet további 14 kutatási témával foglalkozik. Idetartozik például – a teljesség igénye nélkül – a fordítás és tolmácsolás mint a nyelvtanítás eszköze, a hallgatók jellemzői, kontextus és szakpolitikai elemzés, oktatói képzés/fejlesztés, a fordítás és tolmácsolás története.

A kötet végén index található, amely az összes hivatkozott szakirodalmi tételt tartalmazza.

A kötet valóban hiánypótló mű, hiszen 2018 óta nem született a fordítás és tolmácsolásról szóló kutatásokat teljes körű igényességgel áttekintő és azokat rendszerezve bemutató publikáció. A kötet kiemelkedő erénye az egyes fejezetek végén található ajánlott olvasmányok listája, ahol az összes hivatkozott vagy relevánsnak talált publikáció megtalálható. A kötet egyetlen hátránya leginkább az akár több évig tartó kiadói előkészítő munkából adódik, hiszen a 2022. évet követően nem szerepelnek szakirodalmi tételek a könyvben. Ennek ellenére nagy segítséget nyújt abban, hogy jobban átlássuk, hogy a fordítás- és tolmácsolás egyes területein milyen kutatásokat folytatnak, és ötletet meríthessünk a jövőbeni kutatási irányokról. Éppen ezért a kötetet leginkább a fordítás- és tolmácsolásoktatás területén dolgozó és azt kutató oktatók és hallgatók figyelmébe ajánlom.

Irodalom

- Yan, J. X., Pan, J., Wang, H. 2015. Studies on translator and interpreter training: a data-driven review of journal articles 2000–12. *The Interpreter and Translator Trainer* Vol. 9. No. 3. 263–286. <https://doi.org/10.1080/1750399X.2015.1100397>
- Abdel Latif, M. M. M. 2018. Towards a typology of pedagogy-oriented translation and interpreting research. *The Interpreter and Translator Trainer* Vol. 12. No. 3. 322–345. <https://doi.org/10.1080/1750399X.2018.1502008>

Drahota-Szabó Erzsébet

Fordíthatóság, fordíthatatlanság és ami közöttte van A kultúraspecifikus nyelvi elemek átültetéséről

(Szeged: Grimm Kiadó, 2015. 345 pp, ISBN 978-963-9954-82-3)

Noszlopi-Éltető Kamilla

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem, Nyelvtudományi Doktori Iskola,

Fordítástudományi Doktori Program

E-mail: elteto.kamilla@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0002-2091-745X>

Drahota-Szabó Erzsébet *Fordíthatóság, fordíthatatlanság és ami közöttte van* című, *A kultúraspecifikus nyelvi elemek átültetéséről* alcímet viselő kötete 2015-ben jelent meg Szegeden, a Grimm Kiadó gondozásában. A művet Albert Sándor lektorálta, akinek munkássága, fordításelmélettel kapcsolatos írásai (Albert 2003, 2009, 2011, 2012), és az állandósult kifejezések fordítási problémáiról született munkája (Albert 2013) Drahota-Szabó Erzsébet kultúraspecifikus nyelvi elemek fordításáról szóló, jelen recenzióban ismertetett művében is jelentős elméleti alapot nyújtanak. A szerző a mű bevezetőjében is köszönetet mond Albert Sándornak, aki figyelmét a legfontosabb kérdésre irányította: „Mit profitál ebből a könyvből a fordítástudomány?” (14).

Drahota-Szabó Erzsébet egyetemi tanár a Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Karán. A szerző tudományos munkásságának és érdeklődésének fókuszában az utóbbi években a fordítástudomány áll, ezen belül is a reáliakutatás, amely a 2015-ben megjelent *Fordíthatóság, fordíthatatlanság és ami közöttte van* című munkájának is központi témája.¹ A reáliák örökzöld tematikája képezi előző monográfiájának, a 2013-ban megjelent *Realien-Intertextualitát-*

¹ Drahota-Szabó Erzsébet részletes tudományos életrajza megtalálható a Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Karának honlapján: <https://www.jgypk.u-szeged.hu/kutatas/tudomanyos-eletrajzok/drahota-szabo-erzsebet-171107>.

Übersetzung című kötetének alapját is. A 2013-ban megjelentetett, német nyelvű monográfiát követően ugyanakkor a szerző felismerte, hogy a fordítástudománnyal és fordítási gyakorlattal foglalkozó szakemberek jelentős része nem német, hanem angol és magyar nyelvű szakirodalmat olvas, ez tette szükségessé a 2015-ös, magyar nyelvű és átdolgozott monográfia megjelenését.

A mű öt fő fejezetből épül fel: a bevezetést követően a szerző ismerteti a reáliák fogalmához, definíciójához, klasszifikációjához, illetve a reáliák és intertextualitás viszonyához kapcsolódó elméleti háttérrel. A második fejezetben a reáliák és a fordítás viszonyáról olvashatunk, ezen belül is a reáliák funkcióiról, az ekvivalencia kérdéseiről és fajtáiról, a denotáció és konnotáció viszonyáról, illetve a mentális lexikon fogalmáról. A második fejezetet két konkrét szövegpéldán végzett szemléletes szövegvizsgálat zárja. A harmadik fejezetben a szerző a fordítási műveleteket járja körbe, az idegenítés és honosítás közötti különbségből indul ki, majd részletesen bemutatja transliteráció, transzkripció, ekivalenssel történő fordítás, szó szerinti fordítás stb. műveleteket. A harmadik fejezet összefoglalásaképp szintén két szövegpélda elemzését olvashatjuk, melyeknek segítségével a szerző áttekinti a tárgyalt fordítási műveleteket. A kötet negyedik fejezete a reália-frazeologizmusok témakörét járja körbe a vonatkozó szakirodalom részletes ismertetésével, a szerző tíz alfejezeten keresztül mutatja be a frazeologizmusok fogalmának kérdéseit, azok klasszifikációját, részletesen ismertetve a frazeologizmusok fajtáit és a hozzájuk kapcsolódó fordítási kérdéseket.

A reáliák és reália-frazeologizmusok fordítástudományi kérdéseit, illetve a különböző fordítói megoldásokat a szerző szépirodalmi példák segítségével teszi megfoghatóvá az olvasó számára. Drahot-Szabó Erzsébet magyar szerzők sorából Esterházy Péter, Garaczi László és Parti Nagy Lajos műveit emeli be kötetébe, az izgalmas és gyakran humoros szövegrészekhez angol és német fordításokat társítva, a fordítási megoldásokat és stratégiákat elemelve. Külön említhetjük a műben idézett magyar szerzők sorában Terézia Morát, aki bár Magyarországon, Sopronban született, műveit német nyelven írja. A szövegpéldák szerzőinek sorát az teszi még izgalmasabbá, hogy Esterházy Péter több művét, többek között a híres, a kortárs magyar irodalomra jelentős hatást gyakorló *Harmonia caelestis* című regényét Terézia Mora ültette át németre, melyből szintén találhatunk szövegpéldákat a *Fordíthatóság, fordíthatatlanság és ami között van* kötetben, így az idézett szerzők és művek egyaránt érdekfeszítő dialógusban állnak egymással.

A mű bevezetésében Drahot-Szabó Erzsébet abból a megállapításból indul ki, hogy a szűkebb és tágabb értelemben vett reáliákat egyaránt kultúraspecifikus intertextuális elemeknek tekinthetjük. A reáliák napjainkban is a fordítástudományi kutatások középpontjában állnak. A szerző véleménye szerint a téma relevanciája, illetőleg a fordításkutatók töretlen érdeklődése abból fakad, hogy a reáliákban bővelkedő irodalmi szövegek vizsgálata a fordítás alapproblémáit érinti. Bevezetőjében a szerző mindezek mellett hangsúlyozza munkájának deskriptív jellegét, a deskriptív megközelítés jelentőségét: „nem szabályokat és normákat ír elő, hanem a fordításelemzések alapján szabályszerűségeket ír le” (13).

A kötet első fejezetét az elméleti háttér részletes bemutatására szánja a szerző: abból a megállapításból indul ki, hogy a reáliák megnevezésének és definíciójának tekintetében nincs konszenzus a szakirodalomban. A *reália* terminus mellett a *kultúraspecifikus kifejezések*, a *kulturálisan kötött nyelvi elemek*, a *reálexéma*, illetve a *kulturális reália* is használatos, ugyanakkor Drahot-Szabó Erzsébet ez utóbbi kifejezést tautologikusnak tartja, mivel a reáliák lényegükből fakadóan kultúraspecifikusak. A reáliák definiálásának tekintetében a szerző hangsúlyozza, hogy saját reáliafelfogása Vallóéhoz áll közel: „a kulturális reáliák fogalmával jelölünk minden olyan nyelvi megnyilvánulást, amelyben kifejeződik egy adott kultúrközösség sajátos élmény- és ismeretanyaga, tárgyai, fogalmai, mentális emotív sémái, amelyek az adott kulturális kontextusban speciális jelentéssel bírnak” (2000: 45). Mindezek mellett a reáliák fogalma és szövegszintű működése szorosan összefügg az intertextualitás kérdésével, hiszen az egyszavas reáliák is olyan komplex jelentésrétegekkel rendelkeznek, amelyek visszaadása nem csupán autentikus kulturális tapasztalatokat igénylő kihívás a fordító számára, de gyakran részletes magyarázatokat is kíván. A szerző szerint „a reáliák – mint a szűkebb értelemben vett szövegek – történeteket mesélnek el: nem individuális, hanem sokkal inkább kollektív történeteket” (58).

A kötet második fejezete a reáliák és fordítás viszonyát tárgyalja, amely szorosan kapcsolódik az ekvivalencia sokat tárgyalt fogalmához. Az ekvivalencia fogalmát és fajtáit körbejárva ugyanakkor Drahot-Szabó nyomatékosítja, hogy közismert és elfogadott tény, hogy a fordítás során a szöveg mikroszintjén elkerülhetetlenek a veszteségek, és ezen veszteségek természetesen a reáliákat is érintik. Heltai (2007: 644) a reáliák kapcsán lexikális ekvivalenciáról ír, amelyen belül három típust különböztet meg:

1. Referenciális ekvivalencia (a nyelven kívüli valóságra való vonatkozás)
2. Emotív-asszociatív ekvivalencia (konnotációk, stiláris értékek)
3. Az enciklopédikus tudás ekvivalenciája (kulturális-történelmi háttérismertek, metalingvális ismeretek pl. a nyelvi egység gyakoriságára, eredetére, esetleges dialektális vagy szociolektális hovatartozására vonatkozóan).

Az ekvivalencia különböző típusainak szemléltetésére a szerző Esterházy Péter *Hrabal könyve* című regényéből választ egy részletet, amelyet a német (*Das Buch Hrabals*) és angol (*The Book of Hrabal*) nyelvű fordítással vet össze. A szövegpéldában megjelenő *vájling* szó hitelesen szemlélteti a reáliák jelentésbeli rétegzettségét, összetettségét: a *Schüssel* német főnév olyan ekvivalens, amelynek denotációja megfelelő, a *Schüssel* és *vájling* szavak jelentése mégsem fedi teljes mértékben egymást: a *vájling* sok különböző célt szolgál, lehet benne kenyeret dagasztani, tyúkot kopasztani, illetve gyakran használatos disznóölés során. Ezzel szemben a *vájling*-ből nem eszünk, ebből kifolyólag egy bizonyos jelentésrétegében különbözik a német *Schüssel* szótól.

A kötet harmadik fejezetét a fordítási műveleteknek szenteli a szerző. Saját tipológiája szerint a következő fordítási műveletekről beszélhetünk a reáliák átültetésének esetében:

1. a reália átvétele a forrásnyelvből a célnyelvbe (itt lehetséges az idegen szóként történő átvétel, a jövevényszóként történő átvétel)
2. az ekvivalenssel történő fordítás
3. a szó szerinti fordítás
4. a megközelítő fordítás (itt lehetséges a hiperonimával történő fordítás, azaz a jelentés bővítése; a hiponimával történő fordítás, azaz a jelentés szűkítése; illetve a ko-hiponimával, azaz a szinonimával történő fordítás)
5. a leíró (körülíró) fordítás
6. az explikáció
7. az adaptáció
8. az utánpótlás
9. a teljes kihagyás.

Fontos kiemelnünk, hogy Drahot-Szabó Erzsébet szerint a fordítási műveleteket a fordítónak ismernie kell, még ha egyes nézetek és vélemények szerint a fordítás intuitív folyamat is. Az adekvát fordítások megszületéséhez elengedhetetlen az, hogy a fordító gazdag eszköztárral rendelkezzen, hogy abból tudjon válogatni. A tárgyalt fordítási műveleteket a kötet reáliákban bővelkedő irodalmi szövegpéldák segítségével illusztrálja, objektív, deskriptív módon szemlélítve az olvasó számára azt, hogy a gyakorlatban hogyan valósulnak meg az egyes műveletek.

A kötet negyedik fejezete a reáliák egy specifikus típusára, a reália-frazeologizmusokra fókuszál. A fejezet elején közölt, Bańcerowski által megfogalmazott álláspont rámutat a frazeologizmusok társadalomban betöltött szerepére: „A frazeologizmusokban rögzült az a világ, amelyben egy nemzet él, és ezzel együtt azon társadalmi-politikai szokásai is, amelyek az adott kulturális és civilizációs körhöz való tartozásról tanúskodnak (...)” (2013: 33). A frazeologizmusok klasszifikációja során a szerző Burger (1998: 36; 2003: 36; 2010: 16) felosztásából indul ki, melynek értelmében a frazeologizmusoknak a következő csoportjait különböztethetjük meg: *referenciális frazeologizmusok* (a valós vagy fiktív világ tárgyaire, jelenségeire, történéseire referálnak), *kommunikatív frazeologizmusok* (a beszédaktusok kezdetekor, lefolyásakor és azok végeztével van szerepük), *strukturális frazeologizmusok* (strukturáló szerepük van, grammatikai viszonyokat hoznak létre). A frazeologizmusok központi csoportját a referenciális frazeologizmusok alkotják, így Drahot-Szabó Erzsébet elemzéseiben is ezzel a típussal találkozunk.

A szerző hangsúlyozza, hogy a frazeologizmusok eredete a gyakorlatban gyakran elhomályosul, ugyanakkor a nyelvi elemek ennek ellenére is képesek megőrizni emotív értéküket. Emellett számos olyan frazeologizmusunk is van, melyeknek máig sem teljes mértékben tisztázott az eredete, erre hozza példaként a szerző az *(olyan) messze van vmitől/vkitől vmi/vki, mint Makó Jeruzsálemtől* magyar fra-

zémát. Bár a frazeologizmus helyes használatához a beszélőnek nem kell tudnia, hogy miért éppen Makó és Jeruzsálem a hasonlat alapja, mégis érdekes kiemelni a frazéma mögött álló anekdotákat: egyik történet szerint egy Makó nevezetű katona az 1217-es keresztes hadjárat idején annyira részeg volt, hogy már Split városában azt hitte, hogy megérkezett Jeruzsálembe, míg a másik anekdota szerint a szóláshasonlat eredete az, hogy Makó egyik városrészét Jeruzsálemnek nevezték. Egyik anekdota helytállósága sem bizonyítható egyértelmű módon.

A következőkben a *Fordíthatóság, fordíthatatlanság és ami között van* című kötet a frazeológiai fordításelemzés és -kritika alapjait tárgyalja. Bár a fordításelemzés és fordításkritika jellemzően nagymértékben szubjektív, a vizsgálat szintjeinek és kategóriáinak meghatározásával bizonyos fokú objektivitást kölcsönözhetünk az elemzéseknek. A frazeologizmusok átültetésekor lehetséges fordítási műveletek tekintetében a szakirodalomban eltérő felosztásokkal találkozunk. Drahot-Szabó többek között Albertet idézi (2013: 21), aki négy lehetőséget sorol fel:

1. szó szerinti fordítás
2. célnyelvi frazeologizmussal való helyettesítés
3. idiomatikus kifejezésnek nem idiomatikus kifejezéssel való fordítása
4. nem idiomatikus kifejezésnek idiomatikus kifejezéssel történő fordítása.

Ezzel szemben a frazeologizmusok átültetésénél hét lehetőségről ír:

1. „using an idiom of similar meaning and similar form” (hasonló jelentésű és formájú idioma használata)
2. „using an idiom of similar meaning but dissimilar form” (hasonló jelentésű, de eltérő formájú idioma használata)
3. „borrowing the source language idiom” (forrásnyelvi idioma kölcsönzése)
4. „translation by paraphrase” (parafrázis)
5. „translation by omission of a play on idiom” (az idiómában lévő szójáték kihagyása)
6. „translation by omission of entire idiom” (az idioma teljes kihagyása)
7. „the strategy of compensation” (a kompenzáció stratégiája) Baker (2011: 76kk.)

A kötet befejező fejezetében a szerző a két, kiindulópontként szolgáló alapgondolathoz tér vissza, miszerint a nyelv és a kultúra között dialektikus viszony áll fenn, tehát a kultúrák szövegszerűen beágyazottak; és a reáliák a kulturális makroszövegben intertextuális elemekként funkcionálnak, illetve koherenciaképző szerepet töltenek be. Mindezek mellett Drahot-Szabó kiemeli, hogy munkája mögött egy tág reáliafelfogás áll, emellett pedig egy ezzel összhangban álló kultúrafelfogás, amely hangsúlyozza a materiális és mentális kultúra szerves egységét. A fordítások reáliaközpontú elemzésére vonatkozóan a szerző kitér arra, hogy az általános érvényű szabályok felállítása nem lehetséges, ugyanakkor a szabályszerűségek és

elérendő értékek megfogalmazása nem csupán megvalósítható, de szükséges is. Lehetséges érvelni amellett, hogy miért gondoljuk egyik fordítást adekvátabbnak a másíknál, még akkor is, ha a forrás- és célnyelvi szöveg egyenértékűségének irreális követelését elvetjük. Emellett a szépirodalmi fordítások esetében használatos „kibocsátó kultúra” és „befogadó kultúra” kategóriák a szerző értelmezésében elvetendőek, hiszen a két terminus dominancia fennállását érzékelteti.

Összefoglalóan elmondható, hogy Drahota-Szabó Erzsébet *Fordíthatóság, fordíthatatlanság és ami között van* című kötete – ahogy azt a bevezetésben a szerző is hangsúlyozza –, rendkívül hasznos lehet azon kutatók számára, akik fordításelemzéssel, ezen belül is reáliakutatással foglalkoznak, illetve akik a frazeologizmusok átültetését vizsgálják. A gyakorló fordítók és a fordítóképzés is profitálhatnak a kötetből, hiszen a fordításelemzések révén illusztrált szabályszerűségek segítenek a stratégiák, fordítási műveletek megértésében és elsajátításában, anélkül, hogy normák előírásába bocsátkoznának. Végezetül pedig a könyv hasznos lehet mindenki számára, aki akár anyanyelvi beszélőként, akár a magyar nyelv tanulása közben érdeklődik a kultúrába ágyazott reáliák jelentése, eredete és szerepe iránt.

Irodalom

- Albert S. 2003. *Fordítás és filozófia. A fordításelméletek tudományfilozófiai problémái & Filozófiai szövegek fordítási kérdései*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Albert S. 2009. Elméletek-e a fordításelméletek? In: Lendvai E., Wolosz R. (szerk.) *Kultúrák dialógusa a soknyelvű Európában III-V. konferencia tanulmánykötete, Pécs, 2006–2008*. Pécs: PTE BTK FKK. 8–15.
- Albert S. 2011. „A fővényre épített ház.” *A fordításelméletek tudomány- és nyelvfilozófiai alapjai*. Budapest: Áron Kiadó.
- Albert S. 2012. Van-e a fordításnak nyelv nélküli állapota? In: Lendvai E., Wolosz R. (szerk.) *Kultúrák dialógusa a soknyelvű Európában VII. konferencia tanulmánykötete, Pécs, 2010*. Pécs: PTE BTK FKK. 9–16.
- Albert S. 2013. Az állandósult kifejezések néhány fordítási problémája. In: Bárdosi V. (szerk.) *Reáliák. A lexikológiától a frazeológiáig. Értelmezések és fordítási kérdések*. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 11–23.
- Baker, M. 2011. *In Other Words. A coursebook on translation*. London: Routledge.
- Bañcerowski, J. 2013. Világkép a frazeológiában. In: Bárdosi V. (szerk.) *Reáliák. A lexikológiától a frazeológiáig. Értelmezések és fordítási kérdések*. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 33–38.
- Burger, H. 1998. *Phraseologie. Eine Einführung am Beispiel des Deutschen*. Berlin: Erich Schmidt Verlag.
- Burger, H. 2003. *Phraseologie. Eine Einführung am Beispiel des Deutschen*. (Átdolgozott kiadás) Berlin: Erich Schmidt Verlag.
- Burger, H. 2010. *Phraseologie. Eine Einführung am Beispiel des Deutschen*. (Átdolgozott kiadás) Berlin: Erich Schmidt Verlag.

- Heltai P. 2007. Ekvivalencia és kulturálisan kötött kifejezések a fordításban. In: Heltai P. (szerk.) *Nyelvi modernizáció. Szaknyelv, fordítás, terminológia. A XVI. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus előadásai, Gödöllő, 2006. április 10–12.* Pécs / Gödöllő: MANYE / Szent István Egyetem. 643–653.
- Valló Zs. 2007. A fordítás pragmatikai dimenziói és a kulturális reáliák. *Fordítástudomány* 2. évf. 1. szám. 34–49.

Summaries in English

Lejla BORSICZKI, Edina ROBIN, Performance Testing of Machine Translation Engines Based on Different Domain-Specific Texts

Abstract: The rapid development and spread of digital technologies – most notably artificial intelligence – have brought about a profound transformation in the translation industry, fundamentally reshaping translation workflows and professional practices. One of the most significant advances has been the rise of neural machine translation (NMT) engines, which have vastly improved upon earlier rule-based and statistical systems. These modern systems are now capable of producing target-language output that demonstrates markedly better performance in terms of grammar, adherence to language norms, and overall fluency and readability, even in the context of the Hungarian language (Prószéky 2021, Laki and Yang 2022a). Given these significant improvements, it is not surprising that general neural translation engines have become an integral part of contemporary translation workflows, not only within professional language services but also among everyday users (Sulyok 2023, Seresi 2025, ELIS 2025). These tools offer increased efficiency and accessibility, reducing the time and cost associated with human translation. However, despite their widespread use, questions remain regarding the suitability and effectiveness of these translation engines across different domains. It is particularly unclear which systems perform best when translating specialised texts that require domain-specific terminology, stylistic conventions, and a deeper understanding of content.

This exploratory study seeks to examine whether the performance of widely used general-purpose NMT engines varies depending on the domain of the source text. Specifically, the research investigates the English-to-Hungarian output of four prominent neural translation systems—Google Translate, DeepL, eTranslation, and Globalese—when applied to texts from three distinct subject areas: social sciences, economics, and information technology. To assess the text-quality of the machine-generated translations, the study employs the MQM Core error typology (Lommel 2018), a widely accepted framework for evaluating translation quality across multiple linguistic dimensions. By identifying and analysing the types and frequency

of errors in the translated output, the research aims to reveal patterns of strengths and weaknesses in each engine's handling of specialised, domain-specific content. The findings are intended to provide guidance for professional translators and language service providers. By identifying which engines perform most reliably for specific domains and subject areas, translators can make more informed choices when integrating machine translation into their workflows. Moreover, the present study highlights the persistent challenges in specialised translation that remain difficult for NMT systems to resolve, such as handling of technical terminology, coherence, and context sensitivity.

Keywords: neural machine translation (NMT), domain-specific text, error typology, MQM Core

Réka ESZENYI, Boglárka Fanni TÓTH, Franciska VAN WAARDEN **Training on the Go: The Use of E-ink Devices in Translator Training**

Abstract: In contemporary education and professional life, digital technology has become an indispensable tool in nearly all areas of activity, including work, study, and leisure. Devices such as computers, laptops, tablets, and smartphones, along with a wide range of software and applications are used daily for regulating systems, maintaining records, producing and revising texts, and translating between languages. This study focuses on the last of these activities, translation and aims to explore a novel technological device, the e-ink tablet, as an educational aid in higher education translation training. The e-ink tablet resembles an A4 or B5 paper notebook in size and offers a paper-like display that allows handwriting with a stylus in multiple colours. Its screen is easy on the eyes and never “runs out of pages,” while also providing a sustainable, lightweight, and portable alternative to traditional notebooks. Furthermore, it integrates a variety of intelligent applications that can support teaching and learning processes. The purpose of this paper is to present these features with a particular focus on translation pedagogy and to describe a pilot translation task that demonstrates the potential benefits of incorporating this device into translator training.

The authors of the present study are translation and interpreting instructors who observed a growing number of students using e-ink tablets in the classroom, either alongside or in place of laptops and conventional tablets. Students report that e-ink tablets replicate the visual and tactile qualities of paper, allowing them to write with a stylus while benefiting from a digital device's extensive storage capacity and sustainability advantages. These features make the e-ink tablet a promising hybrid between traditional and digital learning tools. Recent research (e.g. Saghar et al. 2023) also highlights its ecological advantages, positioning it as a sustainable educational resource. While previous studies have explored the role of tablets in interpreter training, focusing on note-taking, digital portfolios, and classroom process documentation (Arumí and Sánchez-Gijón 2019; Drechsel and Goldsmith 2020; Wang et al. 2023), very little research has addressed their applica-

tion in translator training, particularly in the context of e-ink display devices. This paper seeks to fill this research gap by examining how e-ink tablets can enhance the development of translation competence and digital literacy among students, as well as how their integration can contribute to the professional digital competence of instructors.

The paper first provides an overview of the main technical and pedagogical features of e-ink tablets, followed by a discussion of how these can be integrated into the learning process to support cognitive and metacognitive aspects of translation training. Next, it presents the design and implementation of a simplified, idealized translation task conducted as a pilot project. Through this case study, the paper illustrates how e-ink tablets can serve as effective tools for reflection, revision, and documentation in the translation classroom, enhancing student engagement and learning outcomes. The results suggest that e-ink tablets can bridge the gap between analogue and digital translation workflows by combining the advantages of handwriting-based cognitive processing with the organizational and accessibility benefits of digital technologies. As such, the study encourages both translation teachers and students to experiment with this innovative device, which may enrich traditional pedagogical approaches and contribute to more sustainable, flexible, and interactive learning environments in translator education.

Keywords: e-ink devices, translator training, digital competences, trainee experience, educational technology

Ágota FÓRIS

Current Ethical Issues in Academic Publishing

Abstract: The aim of this study is to discuss, review, and summarize ethical issues in research, with a focus on the fields of linguistics and translation studies. Ethical issues have come back into focus for several reasons. For instance, the rules surrounding publication have been evolving and tightening in recent years, and the way publications are done has become more consistent (e.g., uploading to online platforms, using OJS platforms, using DOI identifiers). Abstracts and articles are also becoming more uniform in structure. Hungarian researchers are expected to publish in prestigious open-access, international journals. New research methods have been developed and new research topics have emerged and become popular. The use of new technologies, such as artificial intelligence applications, raises new integrity issues.

Research methodology is getting more attention in the field of translation studies. A series of Hungarian handbooks discussing research methods in translation studies is now available (Klaudy, Robin and Seidl-Pécs 2022, 2024). The fundamentals of research methodology in linguistics were explored in Fóris's (2008) book, while Károly (2022a) in her study offered a summary from the perspective of language mediation. The ethical – in other words, integrity – issues of research to date have been addressed by several publications (e.g., Koepsell 2017; Anderson

and Corneli 2018; Fóris 2022; Iltis and MacKay 2024). Research integrity involves following ethical principles and professional standards throughout the research process. This applies to individual researchers and organizations alike. The ethical rules of scientific research apply to all fields and disciplines. Academies issue research ethics guidelines to promote public confidence in science and scientific reasoning in public discourse, as well as to contribute to debates on truth, trust, and expertise. Higher education institutions have developed their own ethics codes and issued statements on artificial intelligence applications; they also operate ethics committees at the university and/or faculty levels.

The study compiles the most important research ethics guidelines from the Hungarian Academy of Sciences (MTA 2024), the European Commission, and All European Academies (ALLEA). These include the MTA's Code of Ethics for Science (2024) and the European Commission's recommendations titled *Living Guidelines on the Responsible Use of Generative AI in Research* (2025); and ALLEA's guidelines titled *The European Code of Conduct for Research Integrity* (2023); and the regulations of two higher education institutions. It then discusses issues of research integrity in the areas of publication, artificial intelligence applications, and data protection, drawing on scientific ethics guidelines.

When publishing, there are several ethical rules to follow, such as sharing your own results. This means being careful with sources and giving credit to the work of others by citing it. According to the guidelines for using generative AI tools in research, information about using AI must be accurately documented in publications. The basic requirements of *communicating one's own results*, *communicating new results*, and *communicating true statements* can easily be violated when an author creates text using a generative AI application since AI applications use other text documents, mostly without proper attribution.

Editors and reviewers encounter ethical issues when editing journals and books, reviewing grant applications, and conducting scientific qualification procedures. The Committee on Publication Ethics (COPE) helps in this regard by providing detailed guidelines on its website. These guidelines include the *COPE Ethical Guidelines for Peer Reviewers* (2017).

Keywords: scientific research, research methodology, ethics, publication process, artificial intelligence applications

Kamilla NOSZLOPI-ÉLTETŐ

The Practice and Strategies of Retranslation – Lessons from an Interview Study

Abstract: Our starting point in examining the practice and strategies of retranslation is the following two questions: what do we mean by retranslation, and what justifies the creation of retranslations? A review of the literature reveals questions surrounding the definition of retranslation and explores the various motivations behind retranslations, as well as reasons that legitimize the creation of new

translations. The definition of retranslation is still debated in the literature today: retranslation can be interpreted chronologically, focusing on the fact that it follows the previous translation in time. At the same time, Peeters and Van Poucke (2023) emphasize that the definition of retranslation may also focus on the fact that the retranslated text is new and different from the previous one. Regarding motivations behind retranslations, it is crucial to note that although the retranslation process is difficult to justify from the perspective of a reader who is not translation-conscious (Kappanyos 2023), we can still identify five different reasons behind retranslation. First and foremost, there can be errors, omissions, and over-translations in the previous translation; we can also mention the aging of the translation; changes in the source language text; the unexpected success of the work; and, ultimately, the idea that each generation must retranslate its classics.

The pilot study seeks to answer the following questions: What strategies do translators use in the retranslation process? How does the process of retranslation differ from that of the first translation? The strategies and working methods used in retranslation constitute an area that cannot be explored solely through the examination of the target language text. For this reason, the interview research presented in the study, conducted with four renowned literary translators, provides an opportunity to form a realistic picture of the process of retranslation, of today's expectations of textual fidelity, and literary translators' relationship to and use of previous translations. All of the literary translators participating in the research, by name Péter Ádám, Ildikó Lőrinszky, Kornélia Kiss, and Júlia Jancsó translated 20th century French novels into Hungarian that already had previous Hungarian translations. The results of the interview research highlight that the four literary translators use different strategies in the retranslation process, using the previous translation of the given work in different ways: while some literary translators do not use the previous translation at all in their own work, others report that the previous translation is a huge help, as it can be used for proofreading. In addition, the literary translators unanimously agreed that the first translations, produced in the 20th century no longer meet today's standards, and therefore retranslation is what can restore and authentically convey the author's intention to Hungarian readers. Although the interview protocol did not address the importance of critical editions, this issue nonetheless emerged as a significant finding of the research. In the case of certain works, the need for retranslation was not only justified by changes in standards and the "aging" of the translation, but also by changes in the source text itself. In some cases, the first translator would have had access to the critical edition, but used an earlier edition instead, while in other cases, the first translation predates the publication of the critical edition. In such cases, the new translator can work with a revised, critical edition and thus present an improved version to the Hungarian audience. Based on the results of the interview research, it can be stated that, in the eyes of the literary translators participating in the research, textual fidelity is the most important factor, and they are aware of the great responsibility that literary translators have in the reception history of a work: the

interviewees strive to convey what the author created in the source text authentically, both in terms of content and style.

Keywords: literary translation, retranslation, translation strategy, fidelity in translation, cultural context

Olívia SEIDL-PÉCH, Ildikó HARGITAI

About Acronyms and their Translation in Medical Texts

Abstract: Almost exactly a century has passed since acronyms entered Hungarian language, and their spread in both general and specialised usage has been unstoppable ever since. This paper has two main aims: firstly, to review taxonomies and possible typologies of lexemes formed through linguistic reduction (including acronyms, initialisms, and other mosaic formations); secondly, to examine their functions and roles in specialised language, with an emphasis on medical communication. Following a general overview, the paper focuses on medical discourse and – more specifically – on translation issues regarding pharmaceutical product information documents. After presenting early Hungarian research on acronyms and tracing terminological developments, the paper surveys the principal word-formation processes that yield acronyms or mosaic words and discusses the controversial relationship between these categories. It is followed by a systematic overview of their types by part of speech, formation, and orthography, including norms in the current Hungarian spelling rules.

In the section on functions and use, the paper highlights language economy, standardisation, and even euphemistic intent as key drivers of acronym use. At the same time, it stresses potential downsides: in patient communication, the lack of expansions and disambiguations or definitions can increase comprehension risk and may have patient- and drug-safety implications. The paper proposes three guiding principles for translating acronyms in medical texts: careful consideration of context and text function (e. g., *CT* can stand for *computer tomography* or *chemotherapy*); awareness of interlingual differences (e.g., *DNA* should be translated as *DNS*); and the judicious use of descriptive translation, insertion of expansions and disambiguations, or consolidation into target-language acronyms where appropriate (e.g., rendering *BP* [blood pressure] as *vérnyomás*; and *chronic obstructive pulmonary disease* as *COPD*).

A dedicated section addresses the translation of pharmaceutical product information documents – a subcategory within medical language – where regulatory constraints and quality expectations are stringent. The paper refers to European Union and Hungarian regulatory requirements and assessment practices for translations, and outlines expectations set by the Hungarian national authority (NNGYK), which include equivalence in content and formatting, avoidance of word-for-word translation, minimization of cognitive effort, adherence to orthographic norms, rejection of machine-only translation, and adherence to guidelines regarding layout and formatting. The paper presents the *Table of Acronyms for*

product Information Texts – a terminology database as well as its user guide, developed jointly by the pharmaceutical industry and the national authority experts in 2022. The resource provides more than 700 English acronyms with corresponding definitions in English and Hungarian and provides the recommended acronym to be used in Hungarian translations. The corresponding user guide includes practical rules such as defining acronyms at first mention, hyphenation with nouns and suffixes, article selection before acronyms, and punctuation constraints.

In summary, the paper confirms that modern language use is inconceivable without lexemes formed through reduction, and that their diversity and versatility make written and spoken communication more efficient. However, their application demands caution: overuse, ambiguity, or the absence of explicit expansion can hinder understanding, thus has the potential to pose risks.

Keywords: acronyms, taxonomy, typology, specialised language, equivalence, medical translation

Edina ROBIN, Boglárka Fanni TÓTH, Réka Rebeka GABÁNYI **Training and Practice – Translators and Interpreters in the Language** **Mediation Industry**

In Hungary, university-level training for language mediators began fifty years ago at the Faculty of Humanities of Eötvös Loránd University (ELTE). For this significant anniversary, the Department of Translation and Interpreting at ELTE conducted a comprehensive survey to examine the career paths of its graduates, their employment in the language industry, and their reflections on the training they received in light of their professional experiences. The survey garnered responses from 381 alumni collected via an online questionnaire through the Department's alumni mailing lists and various social media platforms. We have already reported on the results concerning the status and professional difficulties of graduates in the translation industry in our previous research paper (Robin, Gabányi and Tóth 2025). Therefore, the aim of this study is to also present the additional reflections of translator and interpreter graduates on the training they received, with particular regard to the applicability of the knowledge provided by the Department in the language industry.

The results show that despite the transformation of the language mediation profession and the rise of artificial intelligence in translation services, the vast majority of graduates start their careers in professional translation and interpreting. At the same time, there is a significant dropout rate among recent graduates and novice language mediators—especially those who find independent freelancing difficult and uncertain, or those who are unable to specialise in a particular field, or do not receive sufficient support. This early attrition is particularly concerning given the increasing demand for adaptable and technologically skilled professionals in the translation and interpreting industry. Respondents expressed concerns about their livelihood and long-term career prospects, especially in light of the

rapid advancement of technology and the growing prevalence of artificial intelligence (AI) in language services. These developments have become defining trends in language mediation, as highlighted in the European Language Industry Survey (ELIS 2025). However, job satisfaction among active professionals remains high, with many citing intrinsic motivation, enjoyment of the work, and opportunities for self-development as key factors in their continued engagement.

Despite the challenges and obstacles, the majority of respondents are satisfied with the skills they acquired and the training they received during their studies at the Department, considering their knowledge to be relevant to the profession and applicable in the language industry. Respondents were most satisfied with the work and expertise of their trainers, as well as the Department's administration and support, while slight criticism was directed at the technological tools used in training and the preparation of students for the language mediation market, providing clear indication for the main areas of development for the Department and other training institutions.

The insights gained from this study can inform the development of translator and interpreter training programmes, helping to better align curricula with the realities of the language industry. By incorporating more practical, market-relevant components—such as specialisation options, business training, and international project experience—training institutions can better prepare students for the challenges of the profession. Furthermore, fostering long-term engagement through alumni networks, postgraduate opportunities, and collaboration with professional associations can enhance graduates' resilience and adaptability in a rapidly changing industry. Ultimately, the findings contribute to a deeper understanding of the structural and individual factors that influence career sustainability in the field of language mediation. They also offer practical recommendations for improving graduate employability and supporting the long-term sustainability of the profession in Hungary and beyond.

Keywords: T&I training, career path, translation industry, employability, sustainability

FORDÍTÁSTUDOMÁNY

*Tanulmányok az írásbeli és szóbeli nyelvi közvetítés
elmélete, gyakorlata és oktatása témaköréből*

ISSN 1419 7480 (nyomtatott változat)

ISSN 2732 1924 (online)

(megjelenik évente két alkalommal – tavasszal és ősszel)

A folyóirat webhelye: <https://ojs3.mtak.hu/index.php/fordtud/>

Főszerkesztő:

KLAUDY KINGA

E-mail: klaudy.kinga@btk.elte.hu

ÚTMUTATÓ SZERZŐINKNEK

A FOLYÓIRAT CÉLJA

A **FORDÍTÁSTUDOMÁNY** magyar nyelvű lektorált folyóirat, amelyet az ELTE BTK Fordító és Tolmácsképző Tanszéke alapított 1999-ben. A **FORDÍTÁSTUDOMÁNY** célja, hogy **magyar nyelvű** szakmai fórumot teremtsen egy dinamikusan fejlődő, új interdiszciplináris tudományos kutatási terület művelői számára. A folyóirat a nyelvi közvetítést a lehető legtágabban értelmezi. Helyet kap benne a fordítói és tolmácsolási gyakorlat különböző részterületeinek rendszerező és elméleti megközelítése. Az **általános fordításelméleti** tanulmányokon kívül nagy teret szentel a **leíró** fordításkutatásnak, a **párhuzamos korpuszokon** alapuló **empirikus** vizsgálatoknak, a **tolmácsolás** kutatásának, a **terminológiai** kutatásoknak és a fordítás és tolmácsolás **oktatásának**. Figyelemmel kíséri a fordítástudományi, valamint a fordítástudományhoz kapcsolódó konferenciákat és publikációkat, ezekről hosszabb elemző beszámolókat közöl.

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

A **FORDÍTÁSTUDOMÁNY** élén független szakértőkből álló Szerkesztőbizottság és Tanácsadó testület áll. A szerkesztők szakterületük elismert képviselői, és a fordítástudomány különböző területeit, valamint a különböző fordítóképző intézményeket képviselik. A Szerkesztőbizottság és a Tanácsadó testület tagjainak névsora a folyóirat honlapján megtalálható.

KAPCSOLAT

A szerkesztőség címe:

Klaudy Kinga, DSc. professzor emeritus, főszerkesztő

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar

Nyelvi Közvetítés Intézete, Fordító- és Tolmácsképző Tanszék

1088 Budapest, Múzeum krt. 4. F épület I. emelet 9–11.

Telefon: (+36 1) 411 6500/5894

Honlap: <http://languages.elte.hu>

A MEGJELENÉS IDEJE

A folyóirat évente kétszer júniusban és decemberben jelenik meg. A kéziratok leadási határideje a tavaszi számhoz február 15., az őszi számhoz október 15.

A KÉZIRATOK BENYÚJTÁSA

Olyan kéziratok benyújtását várjuk, melyek eredeti kutatást tartalmaznak, a szerzőjük korábban nem publikálta őket, és elfogadás esetén nem is szándékozik máshol publikálni. A kéziratokat a főszerkesztő e-mail címére kérjük küldeni: klaudy.kinga@btk.elte.hu.

A KÉZIRATOK ELBÍRÁLÁSA

A beérkezett cikkeket először a Szerkesztőbizottság bírálja el abból a szempontból, hogy illeszkednek-e a folyóirat profiljába. Ezután következik a kettős anonim szakmai bírálati folyamat, amelyben két szakmai bíráló kapja meg a szerző neve nélkül a kéziratot, akik elfogadásra, átdolgozásra vagy elutasításra javasolhatják.

A KÉZIRATOK NYELVE ÉS TARTALMA

A **FORDÍTÁSTUDOMÁNY** magyar nyelvű cikkeket közöl angol nyelvű összefoglalóval. A **Summaries in English** rovat a folyóirat végén található. **Tanulmányok:** A tanulmányok esetében követelmény, hogy önálló kutatómunkára épüljenek, a szerző saját eredményei világosan különüljenek el a hivatkozott szerzőkétől. **Recenziók:** A recenziók a recenzens saját gondolatai mellett tartalmazzanak kritikai mozzanatot is, és tartsák szem előtt a könyv várható olvasótáborának szempontjait. A recenziók címében a könyv pontos adatai szerepeljenek: kiadás helye, kiadó, a kiadás éve, összoldalszám és ISBN szám. **Konferenciabeszámolók:** A konferencia-beszámolók címében is pontosan kérjük megadni a konferencia adatait: rendezőjét, helyét és idejét. A folyóiratnak ezen kívül van még két alkalmi rovata: a **Krónika** és **Levelezés**.

A KÉZIRATOK TERJEDELME

A tanulmányok hossza ideálisan 5000-7000 szó, a recenzióké és konferencia-beszámolóké 1500-2000 szó.

ABSZTRAKT ÉS KULCSSZAVAK

Minden tanulmányhoz **250** szó hosszúságú kivonatot kérünk magyar nyelven és **500** szó hosszúságú absztraktot angol nyelven, valamint 5 kulcsszót szintén angol és magyar nyelven. A tanulmány címét kérjük angolul is megadni.

A NYELVI PÉLDÁK KEZELÉSE

A nyelvi példákat a szövegen belül kurziváljuk. Ha megadjuk a jelentésüket, azt szimpla macskakörömben tesszük. Az elkülönített nyelvi példákat számozzuk. Az eredeti (1), a fordítások (1b), (1c), és a szövegben így, azaz számokkal hivatkozunk rájuk. Az elkülönített nyelvi példákat nem tesszük idézőjelbe. Az elkülönített nyelvi példákat nem kurziváljuk. Az elkülönített nyelvi példákban belüli kiemelt részeket kurziváljuk vagy kivastagítjuk, aláhúzást csak végső esetben alkalmazunk. Az elkülönített nyelvi példákat indentáljuk, alatta és fölötte egy sort kihagyunk. Az elkülönített nyelvi példák végén jelöljük meg a szerzőt és az oldalszámot, a fordítót és az oldalszámot, vagy a korpusz nevét és a szöveg sorszámát.

IDÉZÉS

A szövegen belüli 40 szónál rövidebb idézet idézőjelbe kerüljön, a végén szerepeljen a szerző neve, az évszám és az oldalszám. Ha az idézet 40 szónál hosszabb, különítjük el a folyó szövegtől: előtte és utána egy sort hagyunk ki, és balról indentáljuk. Az elkülönített idézetnél nincs szükség idézőjelre, de a végén legyen ott a szerző, az évszám és az oldalszám. Ha az idézetet fordításban közöljük, szerepeljen a fordító neve is.

ÁBRÁK, TÁBLÁZATOK

Az ábrákat és táblázatokat folyamatosan számozzuk (1. ábra, 1. táblázat), és lássuk el önálló címmel. A címet és a számot az ábra vagy táblázat FÖLÖTT KÖZÉPEN helyezzük el.

LÁBJEGYZET

Általában kerüljük a lábjegyzeteket. A hivatkozott művek adatai az irodalomjegyzékbe kerüljenek, a gondolatokat pedig illesszük bele a tanulmány szövegébe. Az alábbi két esetben használható lábjegyzet: (1) Ha a tanulmány címéhez kívánunk megjegyzést fűzni (pl. hol hangzott el előadás formájában) (2) Ha a tanulmány szerzője saját fordításában ad meg valamely idézetet, az eredetit közölheti lábjegyzetben.

VÉGJEGYZET

A tanulmány tartalmi részéhez kapcsolódó megjegyzéseket ne lábjegyzetben, hanem **szövegvégi** jegyzetben közöljük. A szövegben felső indexszel folyamatosan számozzuk a megjegyzéseket kívánó helyeket, és a tanulmány végén **Jegyzetek** címszó alatt fejtjük ki megjegyzéseinket részletesen.

A NYELVI ADATOK FORRÁSÁNAK MEGJELÖLÉSE

A szépirodalmi művekből vett részletekre és fordításukra való hivatkozások az **Irodalom** alatt külön jegyzékben szerepeljenek **Források** címszó alatt.

INTERNETES HIVATKOZÁSOK

Az internetes hivatkozások a szövegen belül szintén névvel és évszámmal és lehetőség szerint oldalszámmal történjenek. Az internetes hivatkozások linkjét ne írjuk bele

a tanulmány szövegébe. Az internetes hivatkozásokat csak akkor soroljuk be az irodalomjegyzékbe, ha tudományos műről van szó. Mindig pontosan nézzünk utána a szerzőnek címnek és évszámnak és csak utána jöjjön a link. A nem tudományos hivatkozások pl. interjúk, újságcikkek, rendeletek, hivatalos dokumentumok szerepeljenek külön **Internetes hivatkozások** címszó alatt. Ha a link gömbölyű zárójelben van, a letöltés ideje legyen szögletes zárójelben. A hivatkozások végére kérjük a tanulmány DOI azonosítóját is (ha van már), de ne álljon előtte, hogy DOI, csak ennyi: <https://doi.org/...>

IRODALOMJEGYZÉK

Alapszabály, hogy egyetlen név se szerepeljen a szövegben, amely nem szerepel az irodalomjegyzékben, és fordítva: egyetlen név se szerepeljen az irodalomjegyzékben, amely nem szerepel a szövegben. A **FORDÍTÁSTUDOMÁNY** a Name and Date hivatkozási rendszert követi, tehát nincs számozás, a hivatkozott szerzők ABC sorrendben követik egymást, ha azonos szerző több művére hivatkozunk, akkor a legkorábbival kezdjük. Ha azonos évben két vagy több műve jelent meg a hivatkozott szerzőnek: 2021a, 2021b, 2021c jelölést alkalmazunk a szövegben és az irodalomjegyzékben is. Ha a műnek már van DOI azonosítója, azt is fel kell tüntetni. A társszerzős művek mindig követik a szerző önállóan írt műveit az évszámtól függetlenül.

Hivatkozás monográfiára

Nord, Ch. 1997. *Translating as a Purposeful Activity – Functionalist Approaches Explained*. Manchester: St. Jerome. <https://doi.org/10.4324/9781351189354>

Hivatkozás folyóiratszövegre

(Ügyeljünk arra, hogy a folyóirat címét kell kurziválni)

Olohan, M., Salama-Carr, M. 2011. *Translating Science. The Translator* Vol. 17. No. 2. 179–188. <https://doi.org/10.1080/13556509.2011.10799485>

Götz A. 2015. Magyar és angol absztraktok retorikai szerkezetének elemzése. *Fordítástudomány* 17. évf. 2. szám. 88–116.

Hivatkozás tanulmánykötetre

Dróth Júlia (szerk.) *Fordítási és szaknyelvi gyakorlatok távoktatásban*. Budapest: Károli Gáspár Református Egyetem.

Hivatkozás tanulmánykötetben megjelent tanulmányra

(Ügyeljünk arra, hogy a tanulmánykötet címét kell kurziválni)

Fischbach, H. 1993. Translation, the Great Pollinator of Science. A Brief Flashback on Medical Translation. In: Wright, S. E., Wright L. D. (eds) *Scientific and Technical Translation*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins. 89–100. <https://doi.org/10.1075/ata.vi.08fis>

Hivatkozás konferenciakötetben megjelent tanulmányra

Ustaszewski, M., Stauder, A. 2017. TransBank: Metadata as the Missing Link between NLP and Traditional Translation Studies. In: Temnikova, I., Orasan, C., Corpas Pastor, G., Vogel, S. (eds) *Proceedings of the Workshop Human-Informed Translation and Interpreting Technology*. Shoumen: Association for Computational Linguistics. 29–35.

Hivatkozás elhangzott (nem megjelent) konferencia-előadásra

Klaudy, K. 2001. The asymmetry hypothesis. Testing the asymmetric relationship between explicitations and implicitations. Paper presented at the Third International Congress of the European Society for Translation Studies, Claims, Changes and Challenges in Translation Studies, Copenhagen, Denmark. (2001, August 30–September 1). https://www.researchgate.net/publication/277326602_The_Asymmetry_Hypothesis_Testing_the_Asymmetric_Relationship_between_Explicitations_and_Implicitations

Hivatkozás doktori értekezésekre

Sereg J. 2020. A szinkronnyelv befogadói értékelése és hatása az anyanyelvi nyelvhasználatra. Doktori értekezés. Kézirat. Budapest: ELTE BTK: Fordítástudományi Doktori Program. <https://doi.org/10.15476/ELTE.2020.063>
Külföldi doktori értekezés hivatkozása: Unpublished PhD Thesis (Város: Egyetem)

Hivatkozás interneten elérhető tanulmányra

ELTE BTK. 2019. *Tudományometriai szempontok az oktatói-kutatói előmeneteli stratégiához*. https://www.btk.elte.hu/dstore/document/1338/BTK_el%C5%91meneteli_strat%C3%A9gia_20191028.pdf (letöltve: 2021. 09. 03.)

ELÉRHETŐSÉG

A folyóirat az első számtól kezdve (1999.1) elérhető online formában a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtári és Kommunikációs Intézetének (MTA KIK) folyóirat-szerkesztő rendszerében <https://ojs3.mtak.hu/index.php/fordtud/>. A 2019. 2. számtól kezdve a folyóirat csak online formában jelenik meg. Korábbi nyomtatott számokból könyvtárak, intézmények és magánszemélyek számára az esetleg hiányzó példányokat díjmentesen pótolni tudjuk. Tanszéki előadó: Bertalan Zoltánné ELTE BTK FTT. 1088 Bp. Múzeum krt. 4. F épület I. emelet 3–4. E-mail: bertalan.zoltanne@btk.elte.hu

ETIKAI ZÁRADÉK

A FORDÍTÁSTUDOMÁNY mélyen elkötelezett az etikus tudományos publikálás mellett. A publikációs folyamat minden egyes szakaszában a legszigorúbb előírásokat alkalmazzuk, összhangban a [Committee on Publication Ethics](https://publicationethics.org) (COPE) kiadókra vonatkozó magatartási kódexével <https://publicationethics.org>

FORDÍTÁSTUDOMÁNY

2025. 27. évf. 2. szám

E számunk munkatársai:

Bajnógel Dóra	ELTE BTK Fordítástudományi Doktori Program
Besznyák Rita	BME GTK Idegen Nyelvi Központ
Borsiczki Leila	Magyar Szabványügyi Testület
Dodé Réka	ELTE Nyelvtudományi Kutatóközpont
Doró Katalin	SZTE BTK Angoltanár-képző és Alkalmazott Nyelvészeti Tanszék
Eszenyi Réka	ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszék
Fóris Ágota	Károli Gáspár Református Egyetem
Gabányi Réka Rebeka	ELTE BTK Fordítástudományi Doktori Program
Hargitai Ildikó	ELTE BTK Fordítástudományi Doktori Program
Kovács Tímea	Károli Gáspár Református Egyetem
Noszlopi-Éltető Kamilla	ELTE BTK Fordítástudományi Doktori Program
Robin Edina	ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszék
Seidl-Pécs Olívia	ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszék
Tóth Boglárka Fanni	ELTE BTK Fordítástudományi Doktori Program
Van Waarden Franciska	ELTE BTK Fordítástudományi Doktori Program
Varga Lilla	ELTE BTK Fordítástudományi Doktori Program

ISSN 1419 7480 (nyomtatott)

ISSN 2732 1924 (online)